
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

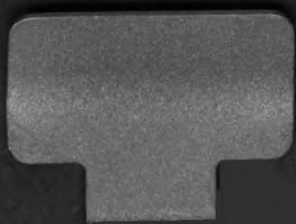
3 3433 04492 9366

D 11-1746

Toldy, Ferenc

Toldy Ferenc irodalmi beszedei. Kiadta B

D-11
1746

TOLDY FERENC
IRODALMI BESZÉDEI.

KIADTA
B A J Z A.

TOLDY FERENC
IRODALMI BESZÉDEI.

KIADTA

B A T Z A.

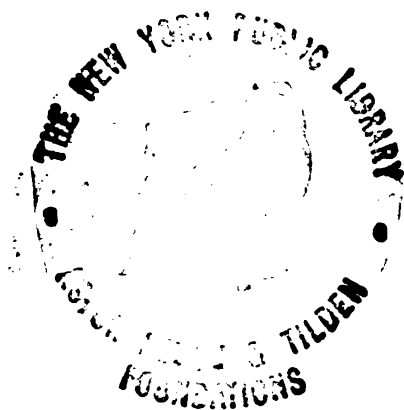

POZSONYBAN, 1847.

WIGAND KÁROLY FRIGYES BETÖIVEL ÉS KÖLTSEGEN.

D-11
1741

ELŐSZÓ.

Többek' ohajtásának feleltem meg, midőn szerzőt e' beszédek' összegyűjtésére bírtam, 's az ő nyilatkozását, miszerint csak úgy enged e' kívánságnak, ha azokat én vezetendém közönség elébe, inkább az ő becses barátságának tulajdonítám, nem annak, mint ha e' beszédek ajánlásra 's bevezetőre szorulnának. De más részről azon barátság is, mely bennünket összefont, 's az élet' viszontagságai közt, hosszú évek' során, ifjúságunk' hajnala óta e' napig meg nem szakadva kísér, parancs lett rám nézve, hogy azt is teljesítsem, mit szükségesnek nem látok.

E' beszédeket, mint minden méltányos bíráló elismerendi, nem csak irodalomtörténeti tekintet — mert azok' nagyobb része közvetve, vagy közvetlenül irodalmi — tehát nemcsak maga a' tartalom ajánlja, hanem azon komoly és hév szeretete hazának és irodalomnak, érdemnek és erénynek, melyet minden lap tanúsít, 's mellynél fogva hallgatóra 's olvasóra egyaránt melegítőleg hatnak; a' lelkes fel fogás, mely a' látszólag meddő tárgynak szerencsé-

sen kikapja érdekes oldalait, a' szigorú igazságszeretet, melyet barát 's nem barát, 's minden irodalmi szín 's felekezet iránt mutat, 's eszmék 's ítéletekbeni tartalmasság eléggé fognák e' beszédgyűjteményt ajánlani, ha a' szónoklati 's nyelvi előadás kevésbbé volna is hatalmában szerzőnknek, mint miképen azt olly gyakran tanúsította.

És azért hadd lásson világote' munka, 's hasson egy méltányosabb irodalmi szellem' szilárdítására, 's 'a szónoki formák' gondosabb tanulására, mi hazánkban annál fontosabb kellék, minél inkább nevelszik naponként a' szónoklat' jelentősége, és szükségé annak, hogy magunkat szabatosan, szépen és világosan fejezzük ki.

Pest, julius' 22-dikén, 1847.

Bajza.

TARTALOM.

Első könyv.

GYÁSZ- ÉS EMLÉKBESZÉDEK.

I.	Emlékbeszéd Kisfaludy Károly felett . . .	1
II.	Emlékbeszéd Simai Kristóf felett . . .	14
III.	Gyászbeszéd Baricz György felett . . .	23
IV.	Gyászbeszéd Hoffner József felett . . .	26
V.	Gyászbeszéd Csató Pál felett . . .	29
VI.	Gyászbeszéd Kossovich Károly felett . . .	33
VII.	Gyászbeszéd Budai Ézsajas felett . . .	38
VIII.	Gyászbeszéd Magda Pál felett . . .	44
IX.	Gyászbeszéd gróf Dessewffy Aurél felett . . .	49
X.	Gyászbeszéd Bölöni Farkas Sándor felett . . .	55
XI.	Gyászbeszéd Kassai József felett . . .	61
XII.	Gyászbeszéd Körösi Csoma Sándor felett . . .	68
XIII.	Gyászbeszéd Kolossváry Sándor felett . . .	76
XIV.	Kármán és Fanni emlékezetük . . .	79
XV.	Gyászbeszéd gróf Dessewffy József felett . . .	86
XVI.	Gyászbeszéd b. Mészáros Johanna felett . . .	91
XVII.	Gyászbeszéd Hegedűs Sámuel felett . . .	96
XVIII.	Gyászbeszéd b. Mednyánszky Alajos felett . . .	100
XIX.	Gyászbeszéd Tessedik Ferencz felett . . .	106
XX.	Gyászbeszéd Gegő Elek felett . . .	110
XXI.	Gyászbeszéd Kisfaludy Sándor felett . . .	116
XXII.	Gyászbeszéd Döme Károly felett . . .	121
XXIII.	Gyászbeszéd Gévay Antal felett . . .	124
XXIV.	Gyászbeszéd Hoblik Márton felett . . .	130
XXV.	Marcibányi István emlékezete . . .	134
XXVI.	Gyászbeszéd Horváth Zsigmond felett . . .	143
XXVII.	Gyászbeszéd Kis János felett . . .	148

XXVIII.	Gyászbeszéd Vajda Péter felett . . .	154
XXIX.	Gyászbeszéd Jankowich Miklós felett . . .	158
XXX.	Gyászbeszéd Vásárhelyi Pál felett . . .	163
XXXI.	Gyászbeszéd Sárvári Pál felett . . .	169
XXXII.	Emlékbeszéd a nádor felett . . .	176

Második könyv.

VEGETES BESZÉDEK.

I.	Tanszékfoglaló beszéd	199
II.	Beszéd a Kisfaludy-Társasághoz, hatáskörének ki- tágítása iránt	207
III.	Bévezető beszéd Hunfalvi Pálhoz	213
IV.	Bévezető beszéd Kiss Károlyhoz	215
V.	Bévezető beszéd Gaal Józsefhez	218
VI.	Bévezető beszéd Garay Jánoshoz	220
VII.	Bucsubeszéd gróf Teleki Józsefhez	222
VIII.	Beszéd szépirodalmunk ügyében	227
IX.	Bévezető beszéd Nagy Ignáchoz	240
X.	Beszéd egy írójogi törvény ügyében	243
XI.	Beszéd Reguly Antal mellett	248
XII.	Üdvözlő beszéd Kovács Mihályhoz	252
XIII.	Megszólítás gróf Széchenyi Istvánhoz	254
XIV.	Beszéd a Pyrker-képtár megnyitásakor	255
XV.	Beszéd az academiához Horvát István megtisztel- tetése iránt	274
XVI.	Megnyitó beszéd a Kisfaludy-Társaság tizedik köz- ülésében	278
XVII.	Földi János hatása a szépirodalomban, annak sírja felett	284
XVIII.	Gyászbeszéd Bacsányi János felett	291
	Jegyzések	303

ELSŐ KÖNYV.

GYÁSZ- ÉS EMLÉKBESZÉDEK.

I.

EMLÉKBESZÉD KISFALUDY KÁROLY FELETT.

TARTATOTT 'AZ ACADEMIÁBAN, APRÍL XXII. MDCCCXXXIII.

Nagy tekintetű gyülekezet! Az első történet, mely e társaságot felállíttatása után legott érte, első kútfeje lőn veszteségeinek, fájdalmainak is. Azon nagy fényű test, mely bennünket szerkeztete, a Kisfaludy Károly nevét nevezé mindenek előtt, mintha titkos sejdítés ösztönözné minél előbb s hathatósban megvigasztalni azt, kitől, közepén egy érdemekkel és fénynyel futott pályának, az élet mosolygó istennéje bucsúzni készült. Még is a hír nem lelé már élethben a megtiszteltet. Elhűlt vala a szív, mely olly fenn dobogott a honért s a hon virágzásaért; elszállt a lélek, mellynek ereje — minden kedvet szegő körülmények ellenére is — új mezők felé mutata irányt s töre ösvényt az utána jövőknek.

Tisztelt hallgatóim! azt a férfiút, ki mai beszédem tárgya, nem kor, tehetetlen aggkor sorvasztá el, sem bú vagy ínség nem emészték; hanem korán, férfiasága virító delén, ereje polcán, munkálkodásai legtermékenyebb éveiben a szerencsést gyilkos nyavalya ragadá ki közülünk. A szerencsést: mert túl emelve az élet gondjain, nem függve senkitől, nem keresve semmit, egyedül nemzete díszeért epedett: mellyben hogy neki is volt jó része, nyugtatólag mondhatá magának. De neki nem engedék istenei, hogy mellyet lelke anyyira ohajtott: e nemzeti intézetet állni, magát benne egy fényesebb helyre érdemíttetni megérje, hogy szemlélve e ragyogó gyülekezetet, mellynek, minden szemből kisugárzó hazafi részvéte biztosítja a nemzeti legbecsesb kincsnek díszlését: régi reménységeinek lássa közelíteni teljesedését; — hanem élte az áldozatok és küzdés korát, másoknak hagyván a gyümölcsozás szebb ideje gyönyöreit! S egyedül ennek meggondolása is fájdalommal vegyíthetné halála emlékezetét: ha tőle a haza ezentúl semmit nem várhat többé; s baráti kevesbbé szenvedelmesen szerették volna is, mint tevék.

Midőn azon kedves, és érdemeimet felülmúló megbízatásnak indulok megfelelni: hogy annak ünnepeljem emlékét, ki vezetőm vala és buzdító az írói pályán; barátom ez élet útjain, ifjúságom hajnala óta szakadatlanul s egész szentségével e névnek: bocsánatot kell kérnem, ha attól féltemben, nehogy a szív hangja erőt vegyen a bíráló észén, mellynek széke elébe tartozik minden historiai személy, talán szárazzá válandik előadásom, annyival inkább, hogy nem lehet céloim élete

körülményeit festeni, csak a mennyiben azok az író kifejlődésére vethetnek világot.

Költőnk azon emlékezetes időszakban látta napvilágot, melyben II. Leopold új életre kezdé deríteni nemzetünk méltóságát. Régi és díszes nevű s bőségben virító ház gyermekét kéuyelem s becsültetés várak: ha a minden átkok legnehezbike, az anyátlan-ság átka olly korán nem voná össze feje körül föllegeit. Mert őt, kinek létele szülője éltebe került, atyja nem fogadá be szívébe; s keménység lón neveltetése fő elvévé. Ez sors gyanánt zaklatá a tüzétől magába nem férő fiút, kiűzé már a tanulmányok előcsarnokai-ból a had táborába, s kitevé utóbb a rideg élet hullámainak, melyek fiatalsága sajkáját hat, gonddal és viszontagságokkal teljes, éven által hánykodtaták. Végre oda nyújtá a sors engesztelő kezeit a férfinak, s ő valahára partra szállott. Nem vala kikészülve iskolai tudománnyal, melyet sem mint harc fia, sem mint képiro nem szerezhete; de gyűjtött önszorgalma más ismereteket bőven és bizonyos célra ügyeléssel; gyűjte practicus tudományt az általa már korán űzött művészetekben, a festésben t. i. és drainai költésben: dolgoztatva önmaga, s tanuló szemmel nézve, vizsgálva mások dolgozatait; gyűjté végre kiterjedt, mély és nehéz ismeretét az életnek, mellyről a fátyolt sokféle viszontagság voná le szemei előtt. Így hozhatá tehát a literatori pályára azon világ- és emberismeretet, így a művészség azon élő tudományát, melly őt tizenkét éviglen, fölötte több első rangu irótársainak is, ragyogtatá.

Kisfaludy Károlynak azon szép ajándék juta a természettől, melly szerint lelke nagy ereje a legkülön-

bőzőbb formákhoz is tudta simúltni annyira, hogy e tekintetben kérdést lehetne támasztani: a játékszín volt-e inkább mezeje, vagy az elbeszélő, vagy végre a lyrai költés? Így lőn, hogy általa szépliteraturánk nem csak gazdagodék s nemesüle; hanem ő volt dramánk alkotója; ő ada lételt nálunk a novella- s elbeszélésnek; ő közelíté első a népköltést az úgy nevezett művész-költéshez, midőn a magyar népdalt nemesebb értelemben teremté; így terjed el végre munkáin mindennemű bélyeg és szín, tulajdona a valódi, a gondolkozó művésznek; s az új iskola őt másod alapítójának, poeticája másod atyjának vallja. Egy tekintet költésünk állapotjára, melyben tudnillik ő azt lelte, világot vetend mondottaimra.

Költőink, kik érdemmel vagy a nélkül viselik e nevet, egész a mult század feléig szinte mindnyájan az epos nemében dolgoztak, s benne Zrínyi, a bán és vezér, örökké fenmaradandó mívet ada. Lyrai költésünk először Faludi Ferenc keze közt Romában s olasz befolyás mellett nyere művészi szint; de francia iskolánk philosophus poetái korában újra hervadni kezde; míg Szentjóbíé s Dayka, Csokonai s Kisfaludy Sándor, végre Kazincy és Berzsenyi által lépcsőnként a művészet magasabb fokaira fölvíve, nemesebb formákban s szebb illatokkal virágzék fel. A characterfestés költése, a szorosan így nevezhető, melynek tudnillik a belső cselekvés lelke inkább mint a történetek (emezek az epopoeiában vívtak ki magoknak elsőbbséget), a characterfestés költése, mondtam, melynek két fő formája a dráma s az elbeszélés, szinte parlagon fekött. Mert emennek nálunk nincs története; a lelkes

Fáy tette volt benne az első lépéseket, midőn Kisfaludy Károly bocsátkozott e mezőre; amannak volt már literatúrája: de melyre vissza illik tekintenünk, hogy elhúnyt bajnoka érdemeit teljes fényökben tisztelhezzük.

Midőn dramai költésünkről tétetik szó, el nem választhatni attól a színmesterséget, mint a mellyel az mindenkor a legszorosb összefüggésben állt. Ennek legrégebb nyomdokai az Árpádok homályos századaiban találatnak; fel-feltűnnek újra a külön házakbeli királyok alatt; de ezeknek tárgya tekintet nem érdemelhető improvisatióknál egyéb, úgy látszik, nem vala. A tizenhatodik században jött napfényre az első magyar színjáték, mellyel, minthogy eredeti, s hazai tárgyú, méltán kezdjük dramai literatúránkat. Vajha azon kevés, ki e nemben dolgozott, Karádi példáján indult volna! de, noha a török és polgári háborúk korából van nyoma hazai történetek színen előadásának; a mik fenmaradtak még is azt hagyják hinnünk, hogy a régiektől vett darabok, valamint mythologiai s allegorikai tárgyak is, már korán befészkültek zsenge játékszinünkbe, mellyel vándor Rosciusaink a XVII. században az országgyűlésre, vásárokra s holmi népünnepekre öszvetorlódott sokaságot mulattaták. Feltűnt végre a XVIII. század is békességével és — álmával. A nép dramai Musája eltűnt, s helyette egy halvány arcú szűz a monostorok és nevelőházak csendes falai közt száraz morált hirdetett, feszes dialógok száraz szövevényiben.

De a múlt század hatodik s hetedik tizedében ébredni kezdé ismét pangó nyelvünk, szárnyait emelgetni alvó literatúránk. Bessenyei György, az új idő-

szak megkezdője, a francia iskolának lón közöttünk alapítójává. Vajha ő és társai izlést kölcsönöztek volna inkább Párizs lakójától, mint tárgyat és pusztá formát! Tárgyak idegen volt, idegen lélekben alkotva a honi is, s a holt formába izlés nem lehele bájt és életet. Nem haladt tehát a nyelv, és csekély volt a behatás. Az vala sorsa akkor franciás dramaturgiánknak is. Besenyei a tragoediában és vigjátékban kísérté meg erejét; ő és társai a francia szín sok remekeit hozák által nyelvünkre: de emezeken hibázott a francia csín, am azokban a nemzetiségnek csak szikrája sem csillámlott. Játékszínünk sem volt többé. Illy állapotban lelé az ügyet azon két budai országgyűlés, melly nyelvünket, ideigleni elnyomatásai után, új díszlésre hozta; s ez ada lételt az első, rendes szerkezetű magyar játékszínnek is. De színdarabok nélkül nincs játékszín; s akkor sem azok nem voltak, sem arra elkészült férfaink: mert ha adtak is többen eredeti darabokat, ezek csak fogyatosaink nagyságát éreztetheték. Mi vala tehát természetesb mint, tapasztalván már a francia drama fogamatlanságát, német szomszédainkhoz folyamodni, s tölök általvennünk azt, mi nálók épen divatban vala. Így történt, hogy juta ugyan figyelem Shakespeare, Goethe, Lessing, Metastasio és Molière műveinek is; de, ki akkor kezdé elöntení a német színt bő termékei özönével: Kotzebue Ágoston, elönté a mienket is, kivált Erdélyben; s így az alig született magyar virág, idegen nemü nedvektől tápláltatva, ohajtott díszben nem fejlődheték ki. Nem javult dramaturgiánk állapotja egész a jelen század második tizede végeig: mert az idegen nevek helyébe magyarok tétele a caractereket magya-

rokká, a darabot nemzetivé nem tehette. Lelke, világa idegen volt.

E nagy szükségben lépe fel, kinek ma ünnepeljük dicső emlékezetét, Kisfaludy Károly: birtokában mind azon tulajdonoknak, mellyek kezesei lehetnek a színiköltő szerencséjének. Esztendők óta figyelme szinte kirekesztőleg a dramai költés hősein függött; s midőn egyfelül, mint érdeklém, a nagy világ s önnön helyheztetése emberismeret és élettapasztalás bő forrását nyitá meg előtte, melly nélkül a tragoedia mezején nincs boldogulás, a vigjátékén még kevesbbé; másfelül a külföldi nagy példányok szorgos tanulása ada elmélkedéseinek, gondolatainak formát s szerkezetet. Azon felül tudta ő azt is, mit a franciák XIV. Lajos úgy nevezett classicus századában, sőt a németek is Fridrikében még nem látszának tudni: hogy a játékszín rendeltetése magasabb, fontosb, mint egyedül izlés terjesztése, szív képzése, vagy épen erkölcs iskolája. Korunk szelleme, világot megrendített forradalmak után, mindenütt a nemzetiben szeret megállapodni; ebben gyűlnék össze minden irányai, mint az emberi dísz és boldogság fő eszközlőjében; s ennek kívána elhúnyt társunk megfelelni, midőn nem csak magyar nyelvű, de magyar nemzeti játékszín alkotását forgata elméjében. Feltűntek, zajos tapsai közt a hazafiaknak, nagy számmal és sebesen követve egymást, drámái s vigjátékai, a magyar hajdan és jelen kor nemzeti és házi életéből véve tárgyaikat. Magyar bennök minden; az a lángholó, semmi áldozattól nem rettegő hazafiság; a hon szent nevének szinte ábrándos imádása; ezen nemzeti büszkeség és dac; az a harci bátorság és tűz, melly a

szelidebb nemet is fölveteté a nemzeti bajnok tettek évkönyveibe: úgy, mint az egyenetlenség és meghasonlás gyászos szelleme. S ím ezek, tiszta magyar világban, országos történetek mezején, minden kebelben viszhangokat ébresztének. De nem csak hősi történetek körébe, a nagy emlékezetekkel ragyogó multba varázslá ő vissza a néző elandalodott lelkét: hanem feltünteté polgári darabjaiban itt az erő jogának szomorú korát, ott Mátyás boldogabb századát árnyékaival, szépeivel; ismét jelen időnk szűkebb köreit, könnyed elmésséggel dorgálva gyengeit, mosolyogva nevetséges oldalait, vétkeiket ostorozva.

Pályája kezdetén Kisfaludy inkábbára a drama komoly nemében dolgozott; utóbb esztendőig egyedül a vígban, s végre ismét az elsőben is. Vannak, kik első darabjait vevén mértékül, őt a vígra kívánák kizárólag utasítani; de ezek akként igazságtalanok ellene, mint szerfelett kedvező vala első próbái iránt a nagy közönség mind e korig. Nem illik hiányok miatt behűnyunk szemeinket, hogy azt se lássuk, a mi ragyog; ellenben az a köz meglegedés, melyre zsenge művei is találtak, aligha egyéb, mint természetes nyilatkozása azon föltételeetlen sympathiának, mit a költő iránya gerjesztett: az irány kimutatása pedig járatlan mezőn az első és fő, s ki ezt teszi, letevő alapját egy új iskolának is. S hogy ezt ő komoly dramáival is tette, ki ne vallaná meg örömet? Nincsenek ugyan azok fogatkozások nélkül, s mely emberi műv az, mire gáncs ne szállhatna? De ki fogja tőlök a játékszíni szerencsés elrendelést és sikert megtagadhatni? ki a történetek menetelésben a sebességet, a beszédben az elevenséget? ki azt, hogy Stibor festi korát, hogy Beckó, Mo-

hammed, Zagán mesteri alakok? Azonban, mely fokára emelkedett volna még fel a tökélynek a historiai drama mezején, ahoggy kedvezőbb istenségnek tetszett volna életét hosszabbra nyújtani! Előttünk van Csák, omladéka egy félben hagyott nagy épületnek, veszteségünk élő mértéke! Melly metsző határozottság már e két felvonás határai közt is a characterek rajzolatában; melly száma azoknak s melly változatosság; melly biztos haladás, melly eleven, és való ecset az időszellem festésében! — Valóban! Ó méltó, hogy benne a tragicust is sínljük; hogy reá, mint arany remények eltűnt szép világára, vessük vissza fájlaló pillanatainkat!

Nagyok, közönségesen elismertek Kisfaludy érdemei Thalia mezején. Abból, miket dramai literaturánk felől általában mondék, látjuk hogy a magyar vigjáték általa született; nem mivel előtte e nemben íróink nem, vagy csak szerencse nélkül dolgozának, hanem mert magyar világot ő tüntete föl benne első, s művei nemzetiek és jelesek egyszersmind. Azon tizennégy vigjátékban, mellyet tőle birunk, ismét melly hosszú sora a szigorú valósággal, éles határozottsággal rajzolt külön alakoknak! melly hó comicai ér a helyzetek szövésében, a beszéd fordulatiban! Ide járul a dramai haladás gyorsasága, a történetek okozataira állandó ügyelés, a csomó feloldatásaig feszített figyelem; ide egy olly könnyűded, eleven dialog, mellynek az elmés reflexiók s hasonlatok, bohózat és tréfa sem szegik folyamát; lelkesíti végre a philosophiai fenéken csapongó satira, melly hol a kacér aggszűzeket s tettetett aszszonygyűlölőket, hol az erkölcs palástja vagy ősz haj tiszteletes örve alá rejtező vén szerelmest; itt az áltudo-

mányt, ott a pedantságot; majd ismét a külföldieskedés kórját s a balul értett hazafiuságot, az ősökben kevélykedést s előkelős tudatlanságot, a zsugoriságot s pénzhajhászást korholja; végre a gyenge ironia, mellyel a féltékenyt s hypochondriást, az enthusiastát, a szeleburdit és szerencsevadászt karcolja, a nézőt megneveteti és tanítja. Ha a satira, mellyre olly szerencsés ere volt költőnknek, egyik jeles alkotó része comikai erejének; nem kevesebb az humorja, melly Vidort s a Betegeket, komolyabb alakban pedig Beckót, olly szép fényben ragyogtatja. Megója végre őt minden művein elterjedő nemes izlése a nemtelenbe sülyedéstől ott is, hol alnép embereit festvén, comicája a burlesk bélyegét veszi fel: mi annál nagyobb érdem, minthogy az a korlátain szívesen kitörő lelkességhez nehezebben szövetkezik, mint a közepszerűséghez és erőhiányhoz.

A poetai elbeszélés, mint az epos rokona, szinte szem közt áll a drama természetével. Itt cselekedet fejtlik ki előttünk, ott történetet beszélünk, azaz, a mi ott történik, itt már elmúlt. Azért az több nyugalmat enged és kiterjeszkedést, de alkalmat szerfeletti félrecompingásra, fonaltól eltávozásra is: melly gyakor vétke az elbeszélőknek kockáztatja az érdeklő erőt, s a sikert megsemmisíti. Kisfaludy, a dramaticus, e hibától ment; s mintha ez volna egyedüli mezeje, a romántól kezdve az egyszerű anekdotig, több nemein és formáin vitte keresztül az elbeszélést szép szerencsével. Része patheticus tárgyú, nagyobb része a comicum neméhez tar-

tozik; ez elsőséget vívott ki magának amaz felett, s érdeme azon szoros szövetségben van, melly szerint a lélekfestő s az úgy nevezett szövevényes elbeszélés egygyé olvadván, ez az elsőbbik által nemesül, amaz ettől nyer elevenséget s érdekletet. Ismételnem kellene a drámaíróról mondottakat, ha vonásonként akarnám az elbeszélő Kisfaludy arcát rajzolni, mert a melly tulajdonok tehetik a költőt a kétféle nemben jelessé, ő azokat bírta, bírta a forma hatalmával együtt: s ha házi életünk viszonyai, ha valódilag nemzeti sajátjaink a köz életben valaha festve voltak, kellően és híven, Kisfaludyé bizonynyal a koszoru.

Egy neme van a költésnek, mellyet bajnokunk szép fényben lele már feltüntekor; de gazdagítá ő is, és terjeszté határit. Értem a lyrait. Hallgatok az olasz formákról, mellyekhez nyelvünket nem első ugyan, de legtöbb szerencsével simítá; hanem emlékezetbe hívom azon forró, kedves-bús érzést, melly elegiáit lebeli által; a philosophicus lelket, melly a legpoetaibb didacticumokban, allegóriáiban szól; s ismét románcait s balladáit, e kisdud lyrai dramákat és eposokat, mellyekben érzés vagy gondolat, történetben létre emelve, annyi bájjal tükrödzik vissza. Kisfaludy jó korán gyűlölé meg az érzélgést, szó- és képdagályt a lyrában, s tartalom tömörségét, előadás egyszerűségét tárgyaza igyekezete. De szerencsésebb gondolat nem támadhata benne, mint a mellyet, fájdalom! csak 1828. kezde létesíteni: a dalnak és románcnak népi alapra építése. Ő ez által

egyfelül azokat mesterséges cifráikból kivetköztetni s ismét eredetökhöz visszavezetni; másfelül a nép költését érzésben s kifejezésben nemesítve emelni, akará. S melly kecsket fejte ki ezen népkölteményeiben phantasiája! melly bő forrása nyílt meg bennök a leggyengédebb, mélyebb és szentebb érzeményeknek! Igen is, csak ezen szerény mezei virágok közt is mennyi van, melly fenttarthatá vala emlékezetét a szeretetre méltó költőnek, ha egyetlenei voltak volna is.

Ez Kisfaludy Károly, a költő; s ennyit köszön neki nem csak költészetünk, hanem nemzetiségünk ügye, nyelvünk elevenebb haladása is. De ezzel nem merítém még ki érdemeit, nem mutatám ki hatása minden elágazásait, sem azon sokféle reményeket, mellyeket halála illy korán elölt. Említenem kell még, és csak név szerint, Aurorát, ezen hajnalcsillagát egy nemesebb műveltségű kornak, mellyet ő deríte fel hazánk egére, s melly annyi szépnek hozója, annyi szebbnek támasztója lön! Ő nem egyedül pusztá gyűjtője volt e koszorú virágainak, hanem kérelmeivel és tanácscsal, oktatva s lelkesítve eszközölé nagy részök születését; s míg célja szükségessé tévé a közönséghez lebocsátkozását: egyszersmind szóval és tettel hirdeté: történjék ez úgy, hogy a közönség fel az íróhoz emeltessék. S ki nem látja az Aurora feltünté előtti s a jelenkori olvasó közt azon nagy mélységet, mellyen által ő építé az általutat hajlékony és sok oldalú szelleme hatalmával? A tüzet kiáltó ál orthodoxia által elvadított olvasó megbarátko-

zék az új iskolával; a szépnem megkedvelé iparkodásiban a nyelv ügyét; s mit előtte kevesbbé eredeti lelkék munkáikkal s alapos és tudós vítatásokkal nem tudának megmenteni: ő azt, nem hallgatva ellenkezésekre, nem ügyelve külön nemű gátlásokra, társaival tettel vívta ki.

Egy oldala volt még elhúnyt kedveltünknek, mely annál inkább érdemel figyelmet, minthogy hazánkban, s különösen magyar honfiaiink közt eddig még igen ritka tulajdon. Ő t. i. képirod is volt, merész, ügyes ecsetű, és lelkes; egyszersmind gyűjtője, s tanult értője a művészet mestermíveinek: a mit elhallgaték vala, ha azt csak ön gyönyörűségére akarta volna úzni. De ő e mezőre is kívánta fordítani honfiaiink tehetségeit, s élte utolsó évében elevenen foglalatoskodott azon szándékkal: egy, a képző művészeteket tárgyazó, hazai intézetet alkotni. Elhúnyt vele, s talán sok időre, ennek is támadása; valamint elárvult az általa született magyar drama; s kérdőleg nézünk körül hazánkban: honnan kelendének elő, kik a Musák e dicső felkentét szándékai valóításával, kezdetei tovább-vitelével, elmara-dott művei pótlásával hamvaiban meg fogják vigasztalni!

II.

EMLÉKBESZÉD SIMAI KRISTÓF FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIA KÖZ ÜLÉSÉBEN SEPT. XIII. MDCCCXXXVI.

Van egy neme a polgári érdemnek, nagy tekintetű gyülekezet! melly szerényen elvonulva a nagy világ szemei elől, csendes munkásságban nevelget virágokat, mik rövid illatozás után elhervadva, elfelejtve, sajnálatlanul hullatják leveleiket: de magvaik, jobb földbe hintve, kedvezőbb ég alatt kicsiráznak, és szebb virágokat feseltetnek, nemesb gyümölcsöket hajtanak.

Az a férfiu, tisztelt hallgatók, kinek tünedező emlékezetét ma feltámasztani kívánom, fáradhatatlan kertészhez hasonlólág illy munkásan és csendeszen nevelgete zsenge virágokat, mellyeknek magvai idővel nemesebb gyümölcsök csiráit fejtének ki: midőn maga az elhervadt virág, maga a hú nevelő kéz, rég el vala

már, és élve még, felejtve. Kérdezitek sokan: kit ért beszédem? Oh, a név, melyet nevezni fogok, kevésnek hangzott közületek fülébe; kevés fogja azt mint jól ismertet, örvendetes találkozás hangjával köszönteni; kevesen fogtok zengzeténél visszatekinteni, mint egy elmúlt homályos kor egyik világló nevére: mert az ő világa rég elhunyt a mulandóság éjjelében; kik tőle melegedtek, vagy elméje sugarainál felderültenek, nincsenek többé! Egy előttünk lefolyt kor egyetlen még fennmaradt fia, úgy álla közöttünk e társaságban, mint az előidőnek egy elaggott bajnoka, kinek hó hajai s tiszteletes redői a majdnem százados arcon emlékeztettek, mit teve hajdan a lélek, melly e roskadozó testet még lakta; intve, mit kelljen tennünk, kik még a férfiság csüggedetlen erejében vagyunk: hogy, midőn őrteink szintolly őszek lesznek, s tagjaink szintolly hervatagok: hasonló tisztelete szálljon ránk azoknak, kik utánunk jövendőnk.

Simai az, nagy érdemű hallgatók! ki emlékezetemben lebeg, s kinek nevét ma felköltöm álmából. Simai az, ki nek nevét atyáitok jól ismerték; Simai, kinek az istenek túl hagyák élni a kilencvenet, hogy fáradságai jutalmául betelve láthassa szíve leghőbb ohajtását: e nemzeti academia felállását; hogy magát, annyi tisztelő társ között, társként találhassa fel körünkben. Az övéhez hasonló volt a mi gyönyörűségünk. Buzgó hazafiak negyven s még több év előtt munkálkodának e nemzeti intézet felállításában; de az idők mostohasága miatt siker nélkül; s ezek közül lehete nekünk legalább egyet, s őt, s benne mintegy képviselőjét amaz áldott lelkeknek felvennünk, képzeletünkben összecsatolnunk a mul-

tat a jelennel, amazokat magunkkal; s áldók a sorsot, melly meg hagyá érni a növényt, minek ők nevelék csemetéjét.

Simait nem csak a rendkívüli nagy kor tevé tiszteletessé, melly nemzeti íróink patriarchájává kente föl; nem a pusztá ősz fűrték előtt hajlott meg lelkünk; hanem azon szent fény előtt, mellyel ama szorgalmas kertész fűrteit érdemei vevék körül, láthatólag azoknak, kik pályáját ismerték. — Azonban csalatkoznék, ki azt várná, hogy Simairól szólván, egy coryphaeust fogok rajzolni, ki, egy vállal magosabb kortársainál úgy világíta századának mint Zrínyi a költő a magáénak; vagy egy ropant észt, melly, mint Révai, felboncolta a nyelvet, s alkotmánya legbelsőbb kerekleteit feltárta; vagy fölavatóttját a Gratiáknak, ki ez alkotmányt olly tündér széppé alakította, mint Kazincy: — mind ezt ő nem tette. Hanem olly időben, midőn a nyelv árván, száműzötten, senkitől nem szerettetve, tekintet és pártfogás nélkül bujdosott ön hazájában: azon időben egyike volt Simai azon néhány előrelátó, bölcs és buzgó hazafiáknak, kik munkálkodásaikkal tartották benne a lelket; kik ügykeztek e nyelvet elveszni nem hagyni, s általadni egy talán szerencsésebb kornak; szerencsésebbnek már az által, hogy megadatott neki ösmerni szükségeit, meg boldogsága legfőbb eszközeit.

Vannak ugyan még most is, nagy tekintetű hallgatóim! s nem kevesen, kik mosolyogva a „haza“ szent néven, azt álmoképnek, a nemzetiségért küzdőkön, ezt képzelet hiú teremtményének hiszik. De hát van-e boldogság, haza —, s nagyság nemzetiség nélkül? Mert itt azt a boldogságot értem, melly nem egyedül az

anyagi szükségek kielégítésén alapszik, s azt a nagyságot, melly nem csak ragyog, hanem melegít is. Az emberi nem egy nemzetet nem képezhet. Add vissza neki az egy nyelvet, min az első emberek szólaltanak meg; s nem nagy idő múlva Amerika és Ázsia, az északi sark s a forró öv ismét nem fogják egymást érteni; az egy nyelv újra el fog ágazni és többeket szülni, s a nyelvek elválasztó falai újra fölemelkedni a népek között. De ez még nem minden. A külön éghajlat eltérő behatásai, a föld változó minemősége, a geographiai fekvés különböző föltételei, az elszaporodott emberfajt külön, sokszor ellenkező érdekek zászlói alá fogják gyűjteni, mint megannyi nemzeteket, mellyeknek külön szempontok szerint, gyakran összeütközőleg lehet csak, és kell, lehető legnagyobb jólétet keresni. E jólét eleinte csak az anyagi élet szükségéi fedezésében nyilatkozik, melly midőn biztosítva van, kényelmekre ébred az ösztön; majd a lelki élet fejlődése is beköszönt, minek foka s tömege határozza el egyfelül a magasabb testi vagyis kényelmi, másfelül a fentebbi, az emberhez illőbb, t. i. a lelki jólét mennyiségét. — S ez az, mit egyedül szabadság, ezt pedig ismét csak nemzetiség által érhetni el: mert csak ez olvaszt össze népeket, ez forrasztja egygyé a sokat, s ruházza fel az egyes népcsapatokat elegendő erővel érdekei védhetésére, javai nevelésére, erkölcsi tekintet nyerésére. E nemzetiséget pedig mi tartja fenn, ha nem a nyelv, az édes, kedves anyanyelv, a lelkünket, érzéseinket híven kifejező nemzeti nyelv? Nyelv, melly uralkodik a népen, s kizárólag e népé; melly fentartja s neveli, kezét fogva történeti emlékezésével, a nemzeti büszkeséget s önállás szelle-

mét, anyját minden nemzeti nagyságnak, polgári erénynek? Ez kapcsol mindenkit azon hazához s azon haza érdekeihez, melyben az ő ajka hangjai zengenek, s hol a szellő suttogása is gyermekkorai játszi csevegéseit látszik elébe subogtatni. Melly nép a kötelékek ez elsejét nem tiszteli, gyenge ön kebelében, gyenge kifelé. Mert ez egység nélkül nincs gondolat egysége, e nélkül pedig akarat és tett egysége lehet-e? E sokfelé oszlásában az erőknak, s kifelé idegen támaszra szorulva, melly ága boldogulhat benn akár az anyagi jólétnek, akár a szellemi munkásságnak? s honnan keletkezhetik a legnemesebb büszkeség, szerzője annyi nagynak, a nemzeti büszkeség? honnan leghőbb melegítője a nemesebb kebleknek, a nemzeti dicsőség? melly ellenmérge az elaljasodásnak, védő minden rabság ellen?

Úgy van! nem képzelet hű szüleménye a nemzetiség, nem okatlan vágy a honszerelem, s nincs erősebb támasza az egy, a nemzeti nyelvnél! Nem hazai nyelvünk sokféle bájai, nem belső csodálatos tulajdoni, hanem e szoros összefüggése nemzeti létünkkel, fenmaradásunkkal s ebben alapuló anyagi és szellemi boldogulás eszközlése hevíté s hevíti az ország rendeit e pótolhatatlan kincs őrzésére; ez lelkesíté örök dicsőségű férfiakat azon roppant, hazát és külföldet álmélkodásra ragadó áldozatokra, mellyek e nemzeti intézetnek lételt adtanak; e meggyőződés végre, s boldogságunk ohajtása, birta a nagylelkű, a bölcs nádort arra, hogy e kincsünket országos kincs polcára emeltetni, azt törvény nyelvévé avatni eszközlé. Míg e nép él, áldani fogja emlékezetét.

Illy lélekemelő történetek nem éleszték, nagy tekintetű gyülekezet, azon kor hazafiait, mellynek embere

a mi Simaink volt. Ezen nyelvnek, melly egykor dicsőséggel ragyogott királyok udvariban, zengett bajnokok ajkain, költők énekiben, az isten szónokai szívgyőző beszédiben, leszállt vala csillaga. Nemzetek szerencséje fenjár és csügged mint egyeseké. A XVIII. század néma, betűtlen szobor volt egy dicsőbb kor sírja felett. A nyelv szegény szolgálóvá aljasodva. Akkor volt az, hogy a mi agg társunk a pályára lépett. Mindenek fölött búsan érdekelte szívét hölgyeink elnemzetlenedése. Mert boldogtalan azon nép, mellynek asszonyai nem érzik azon magos tiszteletet: nemzetöket dajkálni! Őket, az elpártolókat kelle visszafoglalnunk. Azoknak írni Simai a vigjáték mezején próbálkozott; ada eredetit, ada utánzatot. Része megfordult a színen is. Ha a művészet szoros kívánsághoz mérjük e műveket, ma már azt kell mondanunk, hogy a szerző azokban nem volt szerencsés. Alig van neme a költészetnek, melly több életbeli tapasztalást, élesebb szemet, mélyebb emberismeretet kíván, annyi élénkséggel, könnyűséggel, sőt látszatos felületességgel, mint ez: ezeket pedig helyzetei közt gyűjteni a mi társunknak kevés alkalmá volt. Ő 1742-ben, hazánknak egyik akkor még igen kis városában, Komáromban, közép sorsu szüléktől születve, ifjusága legszebb korában az ajtatos iskolák rendébe állott. Ekkép szűk körű életből még szűkebb négy fal közé szorulva, gyarapodott ugyan azon nemében a studiumoknak, melyeket könyvek segedelmével meríthetünk; de ugyanazon mértékben távozott azoktól, miknek iskolája a világ, az ezer változatu élet. Kanizsa, Kalocsa, Pest tisztelte a gyermekek elméjéhez alkalmasan leereszkesdni tudó tanítót. A művészetekhez hajlandóságot érezvén, tökélete-

síté magát a rajzolásban s építészet tudományában úgy, hogy az elsőbbit tizennégy évig taníthatá a latin tanulmányok mellett Kassán, azután Körmöcbányán kirekesztőleg harmincnycelc esztendőn által, szinte nyolcvannyolcadik éveig: ez volt hatásának nyomos ugyan, de más tekintetben egyszersmind szűk köre. Még Kassán, az ott szövetkezett Baróti, Bacsányi és Kazincyhoz csatlakozva, újra azon pályára lépett, mellyen „A mesterséges ravasz-ság“ című darabjával 1773-ban Pesten indult vala meg, s ada öt újabb darabot, a Magyar Muzeumban, az Endrődy által szerkeztetett Magyar Játékszinben s külön; de gyengeségök ellenére is, a mennyire az akkori időből fenmaradt adatok után látjuk, e darabjaival maga részéről is pótlá hiányt, az újra keletkezett magyar színpadon úgy, mint az olvasók szobáiban. Az 1792-diki országgyűlés után azonban a színészet ügye ismét hanyatlásnak indulván, s ő maga Körmöcre tétetvén által, más mezőre lépe, rajta maradandóbb érdemet, s még maradandóbb emlékezetet szerzendő. Értem a szótárírást, melly Bod Péter iparkodásai óta pusztán hevert. Roppant gyűjtemény az, mellyet ő itt csüggedhetetlen fáradsággal összehalmozott. S hasznosnak látta azt két formában kidolgozni; a szokott betűrendben, s a tagok végzetei szerint. Emez, mellyet mi rímtárnak neveznénk, 1809-ben látott világot. Több tekintetben ez egyik legbecse-sebb dolgozat a magyar lexicographia körében. Elmel-lőzván gazdagságát, olly szavakban is, mellyek előtte szótárainkban még nem állottanak; el azon gondossá-got, mellyel értelmeiket meghatározni igyekezett, s azt a szerencsét, mellyel az ebbeli nagy tudományának si-került; elmellőzván a grammaticai formák pontos fel-

jegyzését, mely tekintetben Pápai Páriz Ferenc óta minden szótáraink hibásak voltak: nem érintvén végre azon, egyébiránt alárendelt hasznót, melyet a költő lát a rím-tárakból: mindenek fölött azt kívánom kiemelni: mely fontos elmunkálat az örök időkre a nyelvbuvárra nézve, ki akár a ragszerkezet, akár a szóképzés s az összetétel törvényeit nyomozván a végtagi rendnél fogva már most biztosabban haladhat fejtegetésiben.

Másik nyelvmunkája, melyet ő nagy szótárnak nevez, szinte elkészült, de csak kéziratban, tisztába írva N-ig, azon túl egyes leveleken. Az academia figyelmessé tétetvén annak, azon tisztelt rendnél, melynek ő díszes tagja volt, fenlétéről, azt használatul kikérte, s ki is nyerte. Gazdagságra felülmúl az mindent, mit e napig magyar tudós e mezőn előállított. A tisztázott tizenhárom betű, szintannyi, többnyire roppant terjedelmű foliánst tölt be. Feljegyezvék ott minden formái, származékai s divatos összetételei a gyökereknek; az értelem visszaadva minden legfinomabb változattal német s latin nyelven; de mi még több, minden egyes értelem felvilágosító mondatokkal mind a három nyelven; s ezek mellett a rokon értelmű szavak a leglelkiismeretesb gond-
dal feljegyezve. Az a legbővebb magyar szótár, a leg-
gazdagabb phraseologia, a legteljesebb synonymica. S
talán egyfelül épen e nagyság, mellyel minden előttem
ismert bármely nyelvű szótárakat meghalad, de melly,
mit nem tagadhatok, egy részt a szótári oeconomia fél-
retételéből ered; másfelül a jelenkortól elmaradása, melly
annyi ezer fölélesztett vagy újonnan származtatott, sőt
teremtett szóval gazdagítja nyelvünket, s annyi ezernek
értelmét szorosban határzá meg, teszik kiadatását egy

részt eszközölhetetlenné, más részt többé nem egészen célirányossá. Becse azonban fenmarad; mert valamint most használja azt az academiának azon bizottsága, melly az úgy nevezett Zsebszótárt dolgozza, úgy használni foghatja és fogja azt még sokáig minden magyar szótáríró, kinek azt a birtokosok nemes közlékenysége megengedendi.

S így, nagy tiszteletű gyülekezet! a mi Simaink félszázados iparkodásai a nemzetre nézve nem veszték el. Azon ezer meg ezer óra gyümölcse, mellyet a sír széleig ügyünkért lelkesedett társ négy falai csendében érlelt, fenmaradt, s fenmaradand még utói munkálatiban is; emlékezete, melly azon ivadékokkal az árnyékok világába költözött vala, kik szavaitól melegedtek, példájából tanultak, vidám elméje játékaitól derültek: ezen újra feltámadt, tömérdek művében az emberi szorgalomnak fel fog koronként tűnni, valahányszor e mezőn új és új művelők lépendenek elé. Az academia pedig soha sem fogja elfeledni azon gyönyörűséget, mellyel az agg társat körében láthatta; s áldandja nevét azon bajnokok között, kiknek életök munka, utolsó sohaj-tások a haza volt!

III.

GYÁSZBESZÉD BARICZ GYÖRGY FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, FEBR. VIII. MDCCCXLI.

Tekintetes Társaság! Szomorú tiszt szólít ma ezen szószerkekre fel: egy köz tiszteletű s munkás társunk, Ika-falvi Baricz György halála. Ismeretes előttünk munkáiról, ismeretes a reá bizottakbani kész eljárása által, távollakta miatt kevesebbé volt ismeretes külső viszonyai szerint: a miért rövideden el fogom a Tekintetes Társaság előtt mondani, miket az elhúnytról tudok.

Született ő 1779. Nagy-Enyeden. Székely eredetű atyja ugyanott reformatus pap, anyja Deesi György erdélyi ref. püspök leánya volt. Szülővárosában vette tudományos képeztetését, ott végezvén el a philosophiai, theologiai és törvénytudományi folyamatot; honnan ön költségein Bécsbe, a hadi mérnöki academiába ment fel,

s öt évi tanulmányok után, melyeket egyedül dicső emlékeztű gróf Festetics György segédelmével fejezhetett be, János főherceg, mint azon academia főigazgatója által 1807-ben a hadi mérnöki karhoz főhadnagynak neveztetett ki. E pályán jeles társunk nagy kitüntetéssel szolgált, jó hírt nevet szerzett főnökei előtt kivált Raguzában, Leopoldvárában, Eszéken és Peschierában több évekig viselt várerősítési helybeli, — Dalmátországban pedig, Zarában, egész halálaig folytatott igazgatói hivatalai által; s folytonos előmenetellel végre 1839. novemberben alezredességre emeltetett.

Baricz György egy, sok oldalú alapkészülettel bíró, szakjában köz tiszteletet aratott, számos utazások által bővebben kiképzett, s hazáját és nyelvét a távolban is forrón szerető, sőt az utóbbit írói munkásságával is művelni törekedett férfiú volt: méltó mindenkép, hogy neve tisztelettel említettessék e falak között. Nem említtem apróbb dolgozatait; de ha azt mondom, hogy az ő szelleme leginkább a classicai studiumokban találta fel magát; ha emlékeztetem a Tekintetes Társaságot, miképen ő életének egy szép részét Tacitus és ifjabb Plinius magyaráításában töltötte — ámbár nem bírván eléggé a nyelv művészete hatalmát, e dolgozásai a tökéletességtől elmaradtak: — úgy hiszem még is olly hírt pendítettem meg, melyre a Tekintetes Társaság tagjainál rokonszenv hangjai felelendenek.

Az utóbbi években, midőn szinte már elhunyt, de kedves emlékeztű társunk Tanárky Sándor közénk lépése után a társaság egy hadtudományi szótár készítését rendelé el: annak egy tetemes része Baricz munkásságára bízott. S ime e munkásság közepett ragadta

ki körünkben a halál, élte hatvankettődik évében ugyan, s így férfiúi kora alkonyán: de még is idő előtt, ha várakozásainkat tekintjük, miket még most is tűztünk névéhez. S halála kettősen korai, mert olly osztályát fogyasztá társainknak, melly csak rövid idő előtt is Tanárkyban érzékeny veszteséget szenvedett, a nélkül, hogy a megürülő helyekre új erők keletkezését látnánk. Nem lehet tehát sajnos érzet nélkül megadnunk neki a vég tiszteletet, s elmondani felette: Becsület nevének, becsület emlékezetének!

IV.

GYÁSZBESZÉD HOFFNER JÓZSEF FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, FEBR. XXII. MDCCCXLI.

Rövid idő alatt másodszor lépek e helyre, Tekintetes Társaság! hogy egy tisztelt ember, munkás író, s érdemes társról már csak mint volt társunkról emlékezzem. Kevés napok előtt kísértük vég nyughelyéhez Hoffner Józsefet; s kevés nap múlva el fogta őt feledni a sokaság: mert az élet, a háladatlan élet, melly annyit köszön gyakran egyes erőknél, feledékbe temeti azokat legott, kik neki folyton adózni megszűntek.

A mi tisztünk, Tekintetes Társaság! becsben tartani azok emlékezetét, kik velünk társulatba szöve, velünk kezét fogva egy közös cél létesítésére, a hazai nyelv gazdagítása s a tudományok terjesztésére, munkálkodtanak. E tiszt betöltésébe pedig fájdalom szokott ve-

gyülni, midőn olly társ költözik el mellőlünk, kinek erői- és korához még reménységeket csatoltunk. És ily-lyen Hoffnerünk: ő nem csak férfiúsága delén halt meg, hanem elhunytával egy egész tudományszak veszté el körünkben egyetlen képviselőjét: az állatgyógytudomány. Veszprém-ben, 1794-ben születve, s ott a gymnasiumi, Pesten a philosophiai, Bécsben az orvosi tudományokat végezve, ugyanott az állatorvosi intézetben két évig állatsebészséget és törvényszéki állatorvistudományt tanított, míg 1826-ban a pesti egyetemnél ugyan azon iskolához igazgatóvá s rendes tanítóvá nevezteték. Ez intézetet ő dicső emlékezetű egykori főnöke Tolnay Sándor halálát követett hosszas ideigleni állapotjában elhanyagolva, a jelenkorban szinte újra született tudomány álláspontjától távol állva találván: azt tűzé ki élte feladásául, hogy a pesti állatorvos iskolát mint tanító- és egyszersmind gyógyító-intézetet azon fokra emelhesse, melyre, hogy állattenyésztő hazánkban nagy jelentőségű rendeltetésének megfelelhessen, kell hogy emeltessek. Nem e helyre való küzdéseit említenem, melyek életét elkeseríték, iparkodásait, melyek fogamat nélkül maradtak. Hanem meg kell mondanom, hogy e folyvásti kellemetlenségek s az intézet körüli munkássága mellett is talált időt és táplált kebelében kedvet a literatura ápolására. Eredeti kézi könyvein kívül, melyek a köztanítás alapjául szolgáltak, s melyeket évről évre javítgatván, kiadni nem akart, több, nagyobb terjedelmű fordítmányt készített, melyek közül Hartmann munkájáé: „Az ember szelleme“ kéziratban maradt, ellenben világot láttak többek, mik közül itt különös említést Schwab Konrád és Tannecker Seyfried hippolo-

giai munkáik áttételei érdemelnek. E dolgozások mindennapi szükségét pótolta hazánkban, miután Tolnay ide tartozó, egykor köz kedvességű munkája elavult; s e munkákkal készíté el a mi társunk a nyelvet is az állatorvosi tudományok kidolgozására jelen állapotjuk szerint: mert azokban az állati, különösen pedig a lói külső bonc-, élet- és kórtan benfoglaltatik, nyelvünk jelen álláspontjához mért előadásban. Eljárt Hoffner József a tekintetes Academia által reá bizottakban is teljes készséggel; s halála társaságunkra nézve is korai. Mert miután a nagy szótár dolgozása megindult, maholnap gondoskodni kellend annak azon részeiről is, mellyek az állatok bonc-, élet- és gyógytudományát érdeklik. Nem mondom hogy e tudós testület ki nem fogja állíthatni azon erőket, mik ez osztályrészt fedezésére szükségsek: de Hoffner ebben élt kizárólag, s azon tapasztalási ismeretekben volt gazdag, mellyek a tudományt éltetik, mellyek neki biztosságot adnak, s reá a valóság vég bélyegét nyomják. Így véve, a hézag, mellyet Hoffnerünk e tiszteletes körben hagyott, egyelőre pótolatlan marad. Mondjuk ki tehát, Tek. Társaság! azon őszinteséggel, mellyel az érdemnek tartozunk: hogy veszteséget szenvedtünk; s mondjuk el a hánykodások után sírba szállt társ felett baráti vég áldásunkat: Béke poraira, tisztelet nevének!

V.

GYÁSZBESZÉD CSATÓ PÁL FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN MARTIUS I. MDCCCXLI.

Ismét halált hirdetek. Valóban örvendhetnénk, Tekintetes Társaság! ha az élet olly termékeny volna előhozásaiban, olly sebes haladásában, a milly munkás egy idő óta ismét az enyészet szelleme e nem nagy, veszteségeit nem könnyen pótló, testület soraiban.

Azon író és tag, ki mai gyászbeszédem tárgya, Csató Pál, ugyan az, kit rokon studiumok egykor közel hozának mellém, ki néhány évig közös célra hason irányban munkatársam volt több irodalmi vállalatnál, egyben utódom: majd szem közt velem — kinek céljai és iránya nem változtak soha — keserű ellenzóm: s most, tisztelnél fogva én vagyok az, ki fölötte a gyász szavát emelem föl e teremben. S teszem azt, Tekintetes Társaság!

nem egy hivatalos jelentés hidegségével, sem érzésével a vett bántalmaknak: ez érzésnek a siron túl el kell némulni emlékezetével együtt; s habár áll, hogy a holtakról is csak valót mondjunk, ennek tisztának kell lenni a keserőség legkisebb utóizétól. Hanem szólok Csató Pálról azon veszteség érzetével, mellyel kísértem őt, midőn nem irgylendő sorsa több évek előtt már kiszakasztotta e körből, s vitte a hová nem tudta hogy vándorolni, nem akarta hogy vigye. Ő, kit egykor munkás társaink sorába számítottunk, nem most, hanem már akkor megszűnt intézetünk számára létezni.

A Tekintetes Társaság nem fogja azt várni, hogy fényes életképet fessek az elhunytáról: ő író volt, csak író, s a magyar írónak nincs élettörténete, hanemha e néven nélkülözések, bal viszonyok s ezek közt folytatott irodalmi viták rövidebb hosszabb sorát értjük. Ezekből állott Csató Pál életének folyamata is; s én többet mondanék mint akarok, s mint épen nekem e helyt mondanom illik is: ha elmondanám, miképen ő saját jó nem jó szerencséjének maga volt alkotója, mert neki tulajdonok jutottak vala, mik kevesebb mozgékony-sággal s több szilárdsággal párosulva, őt az ohajtott révbe elvezetendők voltak.

Biharban, 1804-ben születve, a szokott iskolai pálya közben egyházi köntöst öltve s ismét letéve, utóbb nevelő több fényes házakban, mindenütt rövid ideig; ezek után intézetünkönél írónak, majd besorolva a levelező tagok közé; időközben a Jelenkor mellett segéd, és újra nevelő; utóbb a Tudománytárnak egy évig szerkesztője; végre, elhagyogatva mind ezen viszonyait azon egyen kívül, melly maradó bélyeggel ruházta fel, tag-

ságát, 1837-ben ősszel az újonan keletkezett Hírnök mellett találván alkalmazást, Pestet Pozsonynyal cserélte fel, hol a mult hó 15-d., hosszas betegeskedés után élni megszűnt. Ez Csató Pál külső életének folyamata.

Több az, és öröndetesb, mit írói munkásságáról mondhatok. Első fellépése, mennyire tudom, ez előtt tiz évvel, a Tudom. Gyűjteményben történt, egy, az elemi oktatás elveit fejtő, rövid de alapos és gyakorlati értekezéssel, melly egyszersmind programmája akart lenni egy elemi kézi könyvnek, mi megkezdve, de csak kis részben kidolgozva, félben maradt. Következett részvétele a Jelenkor szerkesztésében, néhány apró értekezés a Társalkodóban és Közhasznu Esmeretek Tárában, s fordítások Tudománytárunkban, mellyek mind főleg az izlés és csín emberét tünteték fel. Kevesen voltak akkor, kiknek prosájához az övé ne lett volna fogható: akár a didactikai, világosság és szabatosságra, akár a költészeti, szépségre. Dolgozott a nyelv körül is, s az első osztálybeli jutalom, mellyet az academia kiadott, neki jutott a magyar ragok és képzőkről irt értekezéseért: nagyobb mértékben nyerve meg neki a közönség figyelmét, mint helybenhagyását: mert dolgozásának érdeme arra szorítkozott, hogy a kitüzött tárgyat nyelvtudományunk akkori állása szerint helyes rendben előállítá: tovább fejteni azt nem kísérté meg, vagy kísérletei magát sem elégíték ki. Ellenben méltó dicséretet érdemel Levrault beszélgetéseinek általa készült fordítása, a könnyed és sima társalgási nyelvnek mind maig legjobb magyar példánya. Ennyit és nem többet akarnak sokan elbeszéléseiben is találni: én többekben közölök lélektani felfogást, életvalóságot s költői érdeket

találók. Végre mint játékszíni választmányunk tagja, a drama körül is munkás volt: az academia színműtára öt fordítmányt bir tőle s egy eredeti vigjátékot, melly, ha mint egész nem is, de meglepő valóságú jelenetek s elmés ötletekkel maig fen tudá magát tartani. Ezeken kívül e nemzeti intézet őt a Tudománytár vitelével bizta meg, s nem ritkán kéziratok vizsgálatával, miben ő mindenkor a Tek. Academia teljes megnyugvására járt el. — E pályafutását a hirnöki váltotta fel, melly neki utolsója lön.

Csató Pál különösen feuilleton-írónak volt hivatva. Mert ha nem hatott is akár a tudomány, akár az élet mélyeibe, egy, kezdődő irodalomban kivált nem csekély becsü tulajdonnal birt: élénk és könnyü felfogással, s mi ehhez többnyire hozzá szövetkezik, hason könnyedségű előadással: mihez logikai, aesthetikai és nyelvi nem közönséges kiképezettség s több oldalú olvasottság járulván, képessé tette minden tárgyról valami érdekeset érdekesen mondani. E mellett nyelvünk teljesen hatalmában volt, s tolla, melly a legjobb francia példányok után formálódott, nem csak elegans, hanem változatos és jellemző, a mint hol kellett. Ha tehát a szerencse hosszabbra nyújtja élte fonalát s őt boldog függetlenségre emeli, az érdeklött mezőn ő nyelvünk nemesbítésére, a finomabb izlés terjesztésére, az olvasás megkedveltetésére hathatos és tartós befolyást gyakorlandott vala: s e szempont az, Tekintetes Társaság, melly alatt halálát méltán mint veszteséget jelelhetjük meg.

VI.

GYÁSZBESZÉD KOSSOVICH KÁROLY FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, JULIUS V. MDCCCXLI.

Nem sokára, Tekintetes Academia! ismét gyülekezni látandjuk e teremben a vidéken elszórt társakat; örvendő a vizontalálkozásnak nyujtandjuk nekik kezeinket, örvendő részvételöknek új kedvvel értekezendünk ügyeinkről: de a viszontlátás örömét gyengítendi a hézag, melyet sorainkban a halál ejtett: Kossovich Károly nem fog többé köztünk megjelenni: őt az elmúlt hó 19-kén rövid, de kiméletlen betegség, az idegláz, végezte ki közölünk.

Meg vagyok győződve, Tek. Társaság! miképen elég vala kimondanom a szót, hogy e teremben fájdalom fogjon el minden keblet. Ó kétszer ült csak közöttünk, és csak egyszer voltunk hallgatói, midőn ez

előtt közel két évvel székét elfoglalva, a magyarok védelmi rendszeréről, szintolly tudománnyal mint tűzzel, értekezett. De ki nem becsülte őt ez ismeretgazdagsáért, melyet fiatal élte örömein vásárlott; s e tűzért, mely hangosan dobogtatta szívét mind azért, mit ő a tudományban igaznak, a társi viszonyokban szent érdeknek hitt és vallott?

Kossovich Károly 1803-ban Nyitra-Ivánkán született; Érsekújvárt, Nyitrán és Pozsonyban tanult; Pesten 1824-ben ügyvéd, az örök nevezetességi 1825⁷/₇-ki országgyűlésen a jelen nem voltak sorában követ, 1826-tól 1837-ig Nyitra aljegyzője; 1838-tól az academia rendes tagja: sok oldalú műveltséggel bíró férfiú volt. Történet, törvény s országtudomány valának azon tág kör, melyben elméje folyton forgott; de nem beléjük fásulva, hogy a szépművészetek: zene, rajzolás és költészet gyakorlatára, s az idegen, angol, francia, olasz és német szépirodalmi művek szorgalmas olvasgatására is reá ne érne. Az említett országgyűlés növendéke, mint többen e teremben, nappali és éjjeli tanulásának minden eredményeit az ébredő nemzetre vonatkoztatta, minél fogva dolgozatai már jó korán political jellemet öltöttek: s történet és törvények, philosophia, sőt széptudományok is, nála a political irány segédeivé lettenek. Dolgozatai már korán növekedtek füzetekre, kötetekre. Ide tartozik, mint megnyitója a sornak, az academiát alkotó országgyűlés kerületi naplója, mely, több száz íven, hű előadása az eldöntő fontosságra akkor fölverekedett kerületi tanácskozásoknak, s jelenleg társunk rokonainak birtokában van. Ide tartozik montesquieui studiumai közben irt munkája: Alapállítások és követ-

keztetések, a köz és magánjog többféle tárgyairól; ide a birói hatalom gyakorlásáról, a törvényhozónak a polgárok cselekedéseibe avatkozhatásáról szóló értekezései; s az ő tollából folyt 1832-ben Nyitra vármegye különdöttségének — mellynek, mint előadó jegyző nem csak hivatalos tollvivője, hanem nagy befolyásu tagja is volt — véleménye az országos rendszeres munka közigazgatásbeli tárgyairól, ugyan Nyitrának határozása a szükölködő megyei nemesség gyámolítása tárgyában, és egy fölállítandó éhségáritó intézet és dologház iránt, miket, N. Szombatban nyomtatva, academiai könyvtárunk is bir. Négy éven által a fenyítő törvényszék előadó jegyzője, „Fenyítő törvényszerzés“ című munkáját kezdé, mellyel mind halálaig foglalkodott. Látni ezekből, hogy Kossovichban az író folyvást a political és törvénykező testület tisztétől vette át anyagait. Fő munkája ez időből: „Némelly magyar országgyűlési tárgyokról,“ melly három kötetben a polgári fő hatalmakról, az ország állandó maradása és boldogsága eszközeiről, országgyűlésekről, vármegyék intézetéről és sajtószabadságról értekezik, sajtó alá volt szánva, de meg nem jelenhetett. Utána, 1833-ban, a polgári főhatalmak gyakorlásáról irt, melly munkájából tavál egy mutatvány, a birói hatalomról, egyik pesti lapban megindult, de a második közlés után szinte elakadt; s a polgárlét erkölcsi sarkalatairól, melly, nagy részint már kész, munkájában az erény, vallás és értelmességről, mint társasági alapokról, elmélkedett. 1834 és 5-ben a Társalkodó több cikkelyeit hozta: u. m. a zárlatról, a törvénykezés folyamatajáról, egy rándulását a bányavárosokba stb. Ezek mellett fordításokkal is foglalkodott: olaszból ama neve-

zetessé lett: „Ultime lettere di Jacopo Ortis“, franciából Rousseau Contrat sociálját magyarítván; sőt a költészettel is, úgy hogy versei, mellyek közül szinte a Társalkodóban olvastunk némellyeket, egy terjedelmes kötetre szaporodának.

1838-ban kilépett Kossovichunk hivatali pályájából; s azt az academiaival váltotta fel, mellyen minmagunk is tanúi voltunk csüggedetlen és lelkes törekedéseinek. Első munkája, mellyel az említett évben a Tekintetes Társaság versenyterén, lebocsátott arcvérttel, jelent meg, a műipar és kereskedés hajdani állapotjáról szólt Magyarországbán; a második, 1838-ban az Ősiség kérdését fejtegette: mind kettővel koszorút aratván, a másodikkal a társaság osztatlan dicséretét is, s a felvételt e tiszteletes körbe. Ez óta munkássága a miénk volt. Emlékezünk mindnyájan az 1839-diki év azon estvéjére, mellyen a magyarok védelmi rendszeréről készített nagy terjedelmű s tudományu munkája töredékeinek előadásával foglalta el e teremben rendes tagi székét; emlékeznek osztálybeli társai, s kik 1840-ben e társaság biztosságának tagjai voltak, a nemzetek had és békeviszonyairól előterjesztett emlékiratára; nem tudom, milly tudós előadással volt ez idén bennünket meglependő, ha, az élet nemtője neki kedvezvén, virító férfikorában, 38-ik évében, közölünk ki nem ragadtatik.

A holtakról csak jót! mond egy régi szó, mellyet a felebaráti szeretet talált fel; de ezzel a historia lehetetlen; azért Clio azt így változtatta meg: A holtakról csak igazat! És üdv azon férfiúnak, kinek emlékezete az igaz szó előtt el nem halványodik. A mi tár-

sunkról is, Tek. Társaság! bátran elmondhatjuk az igazat. Kossovich Károly a politicalai és írói pályán, melly nála lényegben egy, és csak nyilatkozása formájában volt különbözö, a szabadelműek között állt, de a szabadelműség azon szélső vonalán, mellyet a türetlenség-től csak egy hajszálnyi köz választ el. Ó az embert, az életet s a státust könyvekből, tehát másod kézből, tanulta ismerni, s a rajz, mellyet ezek segedelmével képzeménye vázolt, távol járt az eredetinek valóságától. A melly eszményeket heves képzelete teremtett, azokat a világban fel nem találta, fel nem találhatta: így ő a világtól, melly a hévkeblűnek jéghideg volt, megcsömörlött; s a csendes szoba, mellybe zárkozva tanult és munkált, emberbarátot és embergyűlölőt rejtett egy személyben: emberbarátot, mert az emberiséget, a nemet t. i. ő igen is forrón ölelte; de az embert, az egyedet, kerülte: azon keveseket kivéve, kik vele rokon gondolkodásuak, ellenmondás nélkül hódoltak philosophiájának. Illy eszményi szempontból tekintván ő a történetet, nem lehetett nem igazságtalan korok és osztályok ellen; így tekintván a társi és jogi viszonyokat, előtte nem volt más javítás, mint a melly tabula rasa felett rakja alkotmányait. E tuljáró radicalismus oka, hogy annyi tudományt, annyi termékeny eszmét rejtő, olly nemes érzelemtől melegedett művei közül mind eddig csak egy, a kereskedés története, nyerhette meg úti levelét az irodalom országába; a többit tilalom köti le. De azzal tartozom az igazságnak és társunk emlékeztetének, hogy kimondjam, mikép hibái erénye fölöslegéből eredtek; miképen őbenne a külön erők össze nem hangzása szülte szélsőségeit: nem mellék tekintetek csal-

ták őt oda, hanem nemes szívének hangos igényei, melyek elől a hideg számoló észnek hátrálnia kellett. És ha vannak e körben, kik őt türetlennek s a más véleményűt visszataszítónak tapasztalák, gondolják meg, hogy az szenvedelmes tiszteléséből eredett annak, mit ő jó-nak és szentnek tartott; s habár mind az, mit ő jó-nak és szentnek tartott, nem volt is mindenkor az, ez nem szíve hibája volt. Kövesse tehát emlékezetét közöttünk tisztelet, és nevét áldás: ő a jóknak legjobbjai közé tartozott.

VII.

GYÁSZBESZÉD BUDAI ÉZSAJÁS FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN AUG. 11. MDCCCXLI.

Ismét kitörölve egy név, Tek. Academia, társaink sorából! S noha nagyon is igaz a kifejezés, mellyel élek, noha Budai Ézsajás, négy esztendei szenvedés súlya alatt, erkölcsileg régen meghalt, s a név már csak testét jelezte közöttünk; s noha kérdés, ne mondjunk-e szíves áment halála felett, mellyel a gondviselés e kínos, e már csak jajokban nyilatkozó életet felmentette gyötrelmeitől: mégis fájdalmat érzek, midőn a Tek. Társaság előtt e gyászhiért kimondanom kell: Budai is meghalt; s érzem, hiszem, hogy e fájdalomban e terem férfiai is osztoznak. Mert a lélek nehezen válik meg azon tudat kedves szokásától, hogy az, kit ismert, személyesen vagy nem; kitől tanult, élő szavaiból vagy mun-

káiból; kit tisztelt jeles tulajdonai és érdemei miatt: s kit hogy az élők között tudhata örvendett: mondom, e tudattól nehezen válik meg, s az élő kép helyébe egy holtnek emlékezetét nem iktathatja keserűség nélkül.

Nem érzem magamat meghivatottnak, hogy a Tekintetes Társaság előtt Budai Ézsajas élete képét állítsam fel, s érdemei emlékezetét méltólag megüljem: azt e székben nem sokára egy, tehetségre, gyakorlatra s szónoki erőre gyengeségemet messze felülmúló, s a meghalttal szoros viszonyokban élt férfiú fogja tenni; mindazáltal több mint csak hivatalos készséggel lépek e szószékre, kevés szóval megújítani a boldogult társ fáradalmi emlékezetét, s így a magam részéről is lefizetni egy részecskéjét azon hálának, mellyel én is, és kétség kívül többen, kik jelen vagyunk, nekie tartozunk.

Budai Peerban, Közép Szolnok vármegyében született 1766-ban; s itt kezdé tanulását, melyet a debreceni főiskolában végzett. Első pályája a tanítói volt, mellyen az egykor nagy hírnű Sinai Miklóst a hellen és romai irodalom előadásában pótlotta, s egyszersmind a könyvtár gondjaiban is osztozott. Alapossága s képessége reá vonván előljárói figyelmét, a literatura és historia tanszékére jeleltetett ki, s maga bővebb kimívelhetése végett nyilvános segedelemmel ellátva, 1792-ben külföldre küldetett. Először is Göttinga, Németországnak akkor első rangu egyeteme, vonta Budainkat magához; két évet töltött ő ott, a nagy Heynét hallgatva a görög és romai literatúrában, Spittlert a historiában, Schlözert az országtudományban, Meinerst az emberi nem történetében: olly sikerrel, melyet később munkáiban fényesen bebizonyított. A tudományt és világ-

ismeretet egyformán ahítozó fiatal férfit szomja tovább is úzé: megjárta a deventeri Athenaeumot, hol az ottani philos. prof. Csernákkal, szinte a debreceni iskola egykori növendékével, ismerkedett meg; az utrechti egyetemet, hová őt az akkor híres Ruhnkenius vonta; sőt átkelve az Éjszaki Tengeren, a régi Oxfordot is meglátogatta. Visszatérve, Göttingában a philosophiai tanárkoszorút vette fel, értekezése tárgyaul e nagy érdekű kérdést választván: *de causis culturae tardius ad aquilonares quam ad australes Europae regiones propagatae*. Tanítószékét Debrecenben nov. 1. 1794-ben foglalta el. Már ekkor magyarul zengett a történetek és régi literatura tudománya a debreceni teremekben, azért első gondja volt a lelkes Budainak hallgatói könnyebbségére s előmenetelére őket a szükséges eszközökkel ellátni. Első munkája, 1800-ban látott világot: *Közönséges Historia a napkeleti birodalom elenyésztéig*, melly kevés évek alatt két kiadást ért; következett a *Régi Tudós Világ Historiája* 1802-ben, mind maig nem csak az egyetlen, de önálló tudós munka, melly szerkezetben, szellemben és kidolgozásban Heyne s a göttingai könyvtár növendékét tanusítja. Három esztendővel utóbb Budaink kiadója lón Ferenc bátyja nevezetes lexiconának hazánk polgári történeteihez; s ezt követte *Magyarország Historiája*, három kötetben, melly másodszor, sőt harmadszor is, javítva s időnkig felhozva, mind maig az egyetlen egy bővebb s egyszersmind teljes magyar hazai történetünk. Ki ne ismerné azt közölnk, mellyikünk nem olvasta, sőt hányan nem tanultunk belőle? Budai olly irodalmi feletkezethez tartozott ugyan, melly classicaei studiumai dacára is nem csak nem igye-

kezett a forma mesterévé lenni, hanem félre értett nyelv-tani nézeteivel s az izlés elhanyaglásával jelelte meg magát irodalmunkban; de birt, nem tagadhatjuk, más, hason becsű bár magát kevesbbé kellett érdemekkel: tudományossággal, alapossággal, a literatura s idő haladásai ösmeretével: s e tulajdonok önálló, vigyázatos criticával s szabadelmű országtani nézetekkel párosulva tévők — a külső csín hiánya mellett is — Budai magyar történetét olly nagy körbeli kézi könyvvé, s nem hagyák mind e napig közöttünk elavúlni. Időközben készültek a debreceni collegium költségein több classicusok kiadásai Budai ügyelése alatt; több rendbeli latin nyelvtanító munkái, sőt, miután 1808-ban historiai tan-székét a hittudományéval váltotta fel, még akkor is, 1814-ben, kiadta a Régi tudós világ historiája nyomán a régi romai írók életét a gymnasiumi ifjuság számára.

1808-tól tehát más körbe látjuk Budait lépni, s ezzel irodalom körüli munkásságát is nagy részt más mezőre átvinni, mellyen azonban szinte nem dicsőség nélkül járdalt. Ide tartozik latin munkája: Propaedeutica Theol. Christianae, 1817-ben, mellyért Göttinga neki a hittudományban is megadta a tanárkoszorút. Egyházkerületének főjegyzője 1813 óta, 1821-ben a tanítószéket az egyházi szónokszékkal váltotta fel, hogy egy évvel utóbb, feleinek bizodalma által, superintendensségre emeltessék. E helyzetének terhei és haladó kora lelépteték őt az olly hasznosan járt írói pályáról; azonban még egyszer vett közvetlen befolyást ez ügyre, s különösen e nemzeti academiáéra, midőn a nádor által 1828-ban társaságunk alaprajza elkészítésével megbízott küldöttség tagjává neveztetett.

Ezen és ennyi érdemek — érdemek, gyűjtve nagyobb részt irodalmunknak egy kevesbbé kedvező korában — bírák e nemz. intézetet arra, hogy legelső nagy gyűlésében Budai Ézsajást tiszteleti tagjai sorába vegye fel: ki, ha hivatalai és éveinek súlya alatt tollal és tettel többé közöttünk nem lehetett is, közöttünk volt mindig szívvel és lélekben, örömmel látva haladásunkat, áldással követve lépteinket, élesztve és buzdítva azokat, kik körötte éltek, s velünk egy célra munkálkodtak. Kövesse őtet tisztelet, s emlékezete szent legyen közöttünk!

VIII.

GYÁSZBESZÉD MAGDA PÁL FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, NOV. VIII. MDCCCXLI.

Melly szívesen szólamlanám meg, Tek. Társaság, ma, midőn két hónap utáni viszonzlátáskor először van szerencsém e szószékre felállanom, kedves, örvendeztető tárgyról: ha tisztem ez órában tőlem mást, tőlem ellenkezőt nem kívánna. Mert ismét kitöröltetett élő társaink sorából egy férfiú, ki mint közoktató és tudós, mint író és philosophus köz tiszteletet érdemlett; de egy, az igaznak szabad kimondására kevésbbé kedvező korban mint ez a miénk, méltánylás helyett üldöztetést, díszág helyett töviskoszorút aratott. Magda Pál emlékezetének tartozom mai előadásommal.

Nem festem a Tek. Társaság előtt a férfiú viszonztagságokkal teljes életét, nem közrehatása történetét:

fogja azt közöttünk nem sokára egy más ifjabb társ, kinek szónoklatával az enyém nem mérkőzhetik; hanem beeléglem rövid vázlatát adni mindkettőnek, a mennyiben az mellőzhetlen, emlékezetének megújítására.

Rozsnyón, 1770-ben a nagy emlékezetű Cházár András — kinek a mi elhunyt társunk nem egyedül testi, de lelki rokona is volt — nővérétől születve; korán jeles tehetségeket sejdítettve, Magdánk nevelése gondos, első oktatása a dobsinai, rozsnyai, késmárki és pozsonyi ev. tanodákban olly szerencsés előmenetellel koronázott vala, hogy szülei szívesen hozának áldozatot a külföldre vágyakodónak. Jéna volt a kiutazónak választott helye, hol akkor a nagy Schiller Fridrik philosophiát és történeteket tanított, kinek személyessége és munkái annyira eltölték barátunk lelkét, bensőségének annyira megfelelők voltak, hogy annak érintéseitől keblének húrjai egész életén keresztül utánrezgének. A hazatérő addig is, míg nyilvános oktatói hivatal nyílnék részére, nevelést vállalt, melyet 1797-ben köztanítósággal váltott fel az akkor virágzott csetneki nevelő intézetben, honnan, sorsa javulását keresvén, a gömöri gymnasiumhoz ment által rector-professornak, majd tizedfél év múlva Lócsére, hol a philosophiai tudományokat tanította, innen Besztercebányára, ismét mint rector-professora az ev. gymnasiumnak. E pályán Magda olly jó nevet víva ki magának, hogy 1813-ban, majd egy időben, a bécsi consistorium által a technikai tanoda igazgatóságára, a soproniak által pedig a philosophiai és történeti tudományok tanszékére hivaték meg. Ó, a hazának kívánván szolgálni mindenkor, Sopronnak ada elsőséget. És itt kezdett barátunk ege borulni.

T. i. több oldali felszólításoknak és sürgetéseknek engedve, elhatározá magát Magyarország statisticája megírására, mellyet, használván elődeit, de ön nyomozásai s tapasztalásai segedelmével is, önálló lélekkel elkészíte, és 1819-ben Pesten ki is adott. E munka, melly nem csak mint első statisticánk magyar nyelven, hanem, korát tekintve, irányánál fogva is nevezetes jelet vala, Magdának nevét a hazában jó zengzetűvé tette; míg másfelül az osztályok és felekezetek szabadlelkű rovatatása, az igazságnak akkor még szokatlan szava, számos kedvetlenségeket vontak reá. Ehhez járult ama bús emlékezetű időkben az óriási léptekkel növekedő drágaság, melly őt kényszeríté a karlóci érseki gymnasium igazgatóságát elfogadni, hová kedvezőbb kilátások kecsegteték, kivált midőn helyzete javítása végett statisticáját németre fordítván, vizsgálat alá bocsátotta. Azonban e lépés, mellytől anyagi miléte könnyebbedését várta, súlyos következtésekkel nehézkedett reá. Kézirata nem nyéré meg a szabad úti levelet, és ő, ki feledé, hogy hadi főkormány alatt álló vidék lakója, kénytelennek érezte magát azt más lakkal cserélni fel. Patak ada neki menedéket, hol tizedfél évig természetrajzot, gazdaságtudományt, romai és német literaturát tanított. Ezen időbe esnek némelly philosophiai és irodalmi értekezései: a culturáról, a fátumról, a magyar nyelvben teendő ujítások barátjai és ellenségei közt levő perről, a nemz. nyelv művelésében követendő mértékről, mik a kassai Minervában láttak világot; egy latin programmája az ember eredeti formájáról, mellyet néhány év előtt magyarul is közre bocsátott; továbbá statisticája német kidolgozásának kijövele, név nélkül, Lipcsében, de melly

azon év mögött, melyben megjelent, csakugyan elmaradt; végre „a mezei gazdaság philosophiájának szabásai szerint okoskodó és munkálkodó gazda“, munka, melyet értők által magasztaltatni hallottam, s célul tűzte ki magának nem annyira a mezei gazdaság kézfogásait ismertetni, mint annak a tudomány eredményein épült észszerű vitele által a természet erő factorait emelni, s így az ország öszves természetére is sokszorozólag hatni. Nem csak a tudományos fő s a gyakorlati gazda, hanem a statisticus és közgazdaság embere is egyesültek e munkában, mely azonban nem ismerve, nem használva áll könyvárusaink polcain.

Nem szabad tagadnom, mert a gyászszónok első törvénye sem más, mint az igaznak őszinte bevallása, hogy a mi elhunyt társunkban, kinek a szerencse olly kevéssé kedvezett hosszúra nyúlt pályáján, kinek életkelyhébe több kedvesei halála is keserű cseppeket vegyített, bizonyos túretlenség fejlett ki, mely utóbbi szakában egyik oka lön hányatásainak, gyakoribb hivatal- és lakváltoztatásainak. Pataktól is bucsúzni látjuk nyolc évvel utóbb az ősz tanítót, s 1834-ben Szarvasra vándorolni, melynek népes evang. gymnasiumában, mint igazgató tanár fejezte be negyven évet meghaladt oktatói pályáját. Ugyan azon időpontban választotta el e tek. academia is levelező tagjául, mely helyzetében öt négy év előtt köztünk megjelenni, összejöveteleinkben részt venni láttuk; s mely elismerése kétségtelen érdemeinek egyike volt azon nyájasabb sugaraknak, mik olly ritkán hatottak által borult egén.

Julius 23-dika vetett véget a tisztelt férfiú nyugtalan életének. Ő is egy volt azok közül, kik a haza bol-

dogulását szívökön hordozták, kik érette a szabad szót nem restellették, s pedig olly időben, hol ahoz bátorság és elszánás kellett; egy volt ő is, ki az igazságért szenvedett, de kinck elvetett magvai nem hulltak siket földbe: legyen azért emléke tisztelve közöttünk.

IX.

GYÁSZBESZÉD GRÓF DESSEWFFY AURÉL FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, FEBR. XIV. MDCCCXLII.

Soha sem éreztem, Tekintetes Academia! nagyobb mértékben gyászszónoki tisztet súlyát mint ma, midőn beszédemnek gróf Dessewffy Aurél felett kell megszólamlania. A tudat, hogy ő megszűnt élni, újabb, szokatlanabb, váratlanságában s a veszteség nagyságával kábítóbb, mint hogy gondolatimat rendbe szednem engedné; tehetségem kisebb, a ti fájdalmatok pedig, egykori társai! élesebb: hogyan vagy érdemét illőleg méltathassam, vagy annak, mi kebleteken ég, hű kifejezője lehessek. Intézetünk dicséretes rendelete mindazáltal kívánja, hogy emlékezete meg legyen ülve. Visszafojtom tehát egy időre melyembe az érzést, hogy a ki-

vánt tiszteletet megadjam annak, kinek bár kedvezőbb végzetek engedék vala, hogy minél később adassék az meg.

Midőn gróf Dessewffy Aurélt ez előtt nyolc évvel e nemzeti intézet tagjai sorába felvette, csak két kisebb dolgozatairól ismertetett, de zálogaival annak, hogy egykor nagy érdemű atyjának díszes nyomaiba lépend. Tanácskozásink és munkálkodásinkban gyakorlott részvéte igazlá a táplált reményt; az írói pályán járdalás azonban halasztva lón évről évre, hogy, habár későbben, de teljes készülettel léphessen fel azon. Folytonos munka és tanulás tölték be az alatt hivataltól üres óráit, melyekkel, valamint keresztülható lángelméjével, megyék és ország gyűlésein köz elismertetést vívott ki magának.

E pályát, a nyilvánost, Gróf Dessewffy Aurél, a magyar kir. udvari tanácsnál kezdette. Születés, társasági és hivatalos szövődések, melyeknek fénykörében a világba csak most lépett ifju is melegegett, őt a felső osztályok s a meglevőnek előszeretetében nevelték. Másképen tünnek fel előtte a közállapotok midőn a királyi helytartósághoz tétetvén által, a haza szívében, egyszersmind a főlebredt nemzet színhelyén találá fel magát. Az új tapasztalás reá, ki mindig az igaz felé fordítá meggyőződését, másítólág hatott; általlátá, mikép hazánk, nehogy az idő nyakára nőjön, szükségkép és határozottan a javítások ösvényére van utasítva, s e perc óta lelke egész erejével, szíve egész hevével új hitvallása mellett nyilatkozott. S mondatott róla: Dessewffy Aurél a szabadelmű félhez állott. Ez idő óta a szabadelmű eszmék nemcsak azon részeiben is a hazának s azon osztályoknál tettek elfoglalásokat, melyeknek előzményei azt legkevesbbé sejteték; hanem a gondolat-

fejlés örök törvényei szerint külső terjedésök közben belsőleg is folyvást nőttek és erősbültek. Önzés volt, mi az előkor körülményei által alakult s eredetükben természetes, sőt a statuscélnak meg is felelő helyzeteket az idők és külső behatások változtával is meg akarta követíteni. Hazánk több jötevő lelkei ez önzést a legtöbb kebelben élő, de még akkor keveseknél föleszmélt nemesebb érzés törvényszéke elébe idézék: s megtörtént minek kelle: az önzés pirúlva megadta magát, vagy legalább föllépni többé nem mervén meghuzakodott: s az ember- és valódi honszeretet lépett helyébe, részint intézve az okosság által, részint a szív dicséretes, de az ész mérséke nélkül könnyen káros hevétől elkapatva: s így a javítási eszmék kevés év alatt nagyobb kört rögtönöztek, mint a statustest egészségére üdvös lehet. S lón, hogy férfiak, kiket tisztelet és hála nélkül említeni nem lehet, szükségesnek láták határt mutatni ki e szellemi mozgalomnak; s ekép a javítás barátai közt színézeti különbségeket kezdénk észre venni, a szerint miképen ők a javítást szélesebb vagy még most szűkebb téren, sebesebb vagy halkabb léptekkel, csendes szabad fejlődés útján vagy erkölcsi kényszer hatalmával is, gondolák eszközözlendőnek.

A mi társunk az őszinte, határozott, de a történeti alap, s azon nyugvó érdekek kimélete által mérsékelt, haladási fél embere, sőt hőse volt és maradott. S ime, most veszem észre, Tek. Academia, hogy olly mező szélén állok, melly ezen, csak a tudományos tanakodásoknak szentelt csendes falaktól idegen; mindazonáltal, miket most röviden érinték, szükséges előzmények arra, hogy azt, kinek emlékezetét ma tiszteljük, teljesen

méltathassuk; különben is országos pályája azon perctől kezdve, mellyhez értünk, az íróival olly szorosan függ össze, sőt vele azonegygyé leszen, mikép bocsánatot kell kérnem, ha a statusembert benne az írótól elválasztani képes nem vagyok. S mindenek előtt nem titkolhatom el fájdalमत azon szenvedéseken, miket neki e pályán elfogultság, félreértés s rozszakarat készítenek; szenvedések, mik ellen érzékeny lelke edzve még nem volt, mellyeket, mielőtt az el nem maradható siker által jutalmaztatnának, sírjába vitt magával. Mert alig lesz közöttünk, ki hűségét magához, hűségét az ügysz, mellyet egykor olly melegen fogott fel, hogy ne mondjam hűségét a hazához, kérdésbe vonatni nem hallotta, ki a minden vádak legalaptalanbikát, a visszalépés, a tespedés, vádját ellene kürtöltetni nem olvasta. Legyünk mi, kiket rendeltetésünk más, nem olly fényes és lassabban ható körbe utasított, de ehez képest elfogulatlan nézőivé tett a közügyek folyamatának, legyünk mi, Tek. Társaság, igazságosabb bírái! Emlékezzünk vissza azon lapokra, mellyeken kevés évek előtt nagyainknak elmondá, melly kötelességeket szabott elejökbe dicső helyzetök, s melly kötelességek teljesítését várja tőlök a hon gyermekeik nevelése s a nemzetiség ápolása körül; emlékezzünk azon elvekre, miket csak az imént fejtegetett, s azok előtt, kik szemeiket a világosság, füleiket az érthető szó előtt be nem zárják, gyözüdelmesen kivívott azon könyvében, melly egyszersmind hatyuéneke is lón. Igen is, ő meg nem szűnt soha szabadelmű lenni, a szónak nemesebb értelmében t. i., szabadelmű nem egy osztály, hanem az egész iránt, és szabadelmű a népszerűség bizonyos kockáztatásával, a

fiatal szív e legnagyobb áldozatával. Ő a haladás barátja volt és maradt. Avagy, hogy részletekbe bocsátkozzam, nem pártolta-e ő az örök megváltást? de az el nem tagadható jogok méltánylásával, s oly módon, hogy az ne egy osztályt boldogítson rövid időre, midőn a mást, mely a nemzettest verőere, semmivé teszi. Nem pártolta-e a népnevelést, midőn azt a teendők első sorába helyezte? Nem nyilatkozott-e az ősiség oly módosításai mellett, melyek nélkül a hitelintézetek sikertelenek lennének, s nem javasla-e ezeket, sőt nem tartá-e a váltótörvény szükséges kiegészítőinek, melyek nélkül az csak egyoldalúlag üdvös, mit a jelen állapotok elég fájdalmasan tanusítanak. Nem tartá-e ő is a helyhatóságot azon fő alapnak honszerkezetünk gépében, melyet boszulatlanul nem mellőzhetni sehogy? Nem ő-e az, ki talán első emelé fel szavát azon visszaélések és rendetlenségek ellen, mik épen e helyhatóságokat lényegökben elferdítik? Nem tulajdonítja-e ő maga a legszébb kört ez intézvénynek, de építőt és összetartót követelvén, nem oszlatót és rombolót? Nem pártolta-e egész lélekkel a nyilvánosságot; a tanácskozó teremét úgy, mint a sajtót? de azt is, ezt is veszedelme nélkül a haza több, nem kevesbbé lényeges intézvényeinek? Nem utasítja-e el kifejezetten a vesztegleni vagy épen visszalépni akarókat, s azokat kik mindent bevégzettnek hirdetnének, csakhogy a békés fejlődés kerekeit megakaszthassák? Nem szabadelmű-e azon férfi, ki illy érdekeknek szentelte szolgálatát? De az ő szabadelműsége a történeti jog alapján, melyet semmi nemzet nem hagyott még el büntetlenül, a fenálló törvényes formák között, fejlesztve és érlelve, nem irtva és

rögtönözve találta fel magát; s eképen az életműves, a belsőből kifelé ható, nem a nemzet fájára külsőleg aggatott s reá kényszerített, javítások sürgetője volt, s szíve egyetlen ideálja a haza lehető legnagyobb boldogsága, e hazának, melyet — hogy őt magát szólaltassam meg: „imádva szeretni nem csupán kötelesség, de nem is érdem, hanem minden nemesb kebelre olly erkölcsi kénytelenség, mellytől épen úgy nem válhatik meg, mint önmagától“.

S miután ezekkel méltatva van, bár röviden, elelejthetetlen társunk mint statusférfi: kevés az mit róla mint íróról, miután a kettő nála egy volt, a kép kiégésztésére mondanom kell. Valamint nézetei, terjedelmes szempontjáról, nagyok, okoskodása szoros nyomon járó; úgy előadása minden költői cifra, minden szónoki mesterség nélkül, egyszerű volt, a meggyőződéshez intézett, tömörsége mellett világos, könnyüése mellett nemes. Őbenne nem csak országos viszonyaink egy pótolhatatlan láncszeme, hanem meteornemű feltűnte után irodalmunknak is egy készülő első rangu publicista írója veszett el. Elveszett visszahozhatatlanul. Mert e veszteség nem csak szülőié, kik benne másodszor éledtek fel, nem csak testvéreié, kiknek ő büszkesége, barátaié, kiknek tanácsadója, azon testületeké, s köztök az academiáé, mellyeknek részvevő tagja volt: a veszteség országos csapás. Érzik ezt és vallják minden elfogulatlan hazafiak, de vallják, hirtelen elragadtatásán keserűen megdöbbenve azok is, kiket vélemény és felekezet az élővel szem közé helyhetett, s megosztják velünk a fájdalmat, melyet az idő csillapítand, de sebhelyét emlékezetünkben kiirthatni nem fogja.

X.

GYÁSZBESZÉD BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, APRIL. XI. MDCCCXLII.

Harmadik hónapja múlik, Tekintetes Társaság, hogy Bölöni Farkas Sándor meghalt, s én most is csak tökéletlenül, csak félig teljesíthetem tisztemet, midőn kénytelen vagyok élte folyamáról adatok nem léte miatt hallgatni. Ő meg nem bocsátható szerénységből viszonzatlanul hagyá ismételt kérésünket, mellyel életrajzi gyónását szorgalmaztuk, s azon kör is, melyben élt és működött, mind eddig késik kibeszélni nekünk mint cselekedett s hatott haza s emberiség ügyében, milly társulatokat létesített míg élt, milly irányban gondoskodott a köz érdekekről végintézet által, a halál küszöbén. Bocsásson meg tehát a nagy tekintetű gyülekezet, ha csak

kevéssel mondok többet róla, mint a mit mindnyájan tudunk és érzünk, holott minden arcon olvasom azon érdeket, melyet a tőlünk távol élt és halt társ nevének hangja e terem férfjaiban olly méltán felgerjesztett.

Az egy és egyetlen adatot, melyet Bölöni ifjúságáról tudok, Kazincynak egy levelében találom. Erdélyben — így ír ez 1816. Kishez — egy Bölöni Farkas Sándor nevékedik literaturánk nagy reményeire. Született 1795. januar 15. Verse még rossz, de prózája kimondhatatlan szép. Nekünk ebben Schillerünk nevekedik, s úgy hiszem, hogy nem lesz Schiller manqué. Szegény lévén, b. Wesselényiné megparancsolta a fiának, hogy hívja asztalához minden napra. — Képzeled, így folytatja, mit nyer ez az én fő kedvencem ez által a jobb társaság tónjára nézve. Gárdához vágy, s ohajtom hogy eljuthasson oda, a hol Bárócy, Barcsay s Beszenyei nevekedtek.“ Ezekből, valamint szinte Kazincy epistoliumából tudjuk meg, hogy társunk eleinte, mint minden meleg keblű ifjú, a költői Musa felé vonatott, sőt próbákat is tón, de a költészetnek, Erdélyben akkor kivált, nem igen kedvező környületek közt szelleme a történetet, s nemzeti életünk mind élénkebb s élénkebb felvirultával az országtudomány felé fordult, s ezeket úzte folyton mind nevelősége, mind utóbb a testvérhaza kormányshékénél lett alkalmaztatása idején is.

Én vele két ízben voltam, s mind két ízben csak kevés órákig: először 1833-ban Pesten, midőn gr. Béli Ferenc társaságában tett éjszakamerikai utjáról visszatérve, itt többünket meglátogatott, s ismét hat évvel utóbb, midőn szíves felkeresését Kolosvárt viszonoztam. Kevés emberrel jutott társalkodnom, kinél illy értelmi

világosság ennyi melegséggel, illy ismeretgazdagság e szép igénytelenséggel, a szabadság illy hő szerelme ennyi okossággal és nyugalommal szövetkezett. S illyen ő azon munkájában is, melly két év alatt két kiadásban elterjedve, nevének olly sebesen fűzött hírszárnyakat a két hazában, mellyért őt, mint egyik jelesb prosaíró, a Tek. Academia 1834-ben kebelébe felvenni, s mellyet egy évvel utóbb az elsőség koszorújával kitüntetni nem kételkedett. Igen is, Tek. Társaság, nincs mai nap könnyebb, mint egy vonzó, tartalmas útleírást adni, adni látatlanban is négy fal közül: annyira meg van főkép a művelt világ minden zugolya járva, leírva, lefestve: s nem nehéz azt érdekes csevegésekkel, költői cifrázatokkal, úgy nevezett korszerű kitérések, metsző észrevételek s politicalai okoskodásokkal megrakni, s ennyi segédesszökkel mind tanulságos, mind mulattató könyvet adni a közönség kezébe; sőt, ki fogja tagadni, hogy ki ilylyet állít elő, szinte tön érdemet az irodalom körül, melly kevés tanulságos és egyszersmind érdekes munkákkal bír. De társunk Éjszakamerikai Utazása valamint másnemű, úgy ennél több is, az t. i., mit Horác a jó költői műtől kíván, s mi minden jó műtől méltán kívánható: simplex duntaxat et unum. Mert az nem csak részleteiben érdekes, az egy jó egész is egyszersmind. Ő — mit nem tennie nem lehetett — igen is, másoktól és könyvekből merített sokat, de az ő ismeretei nem pusztán összehordott, hanem elméje műhelyében tökéletesen megemésztett anyag, mellynek minden ízeckéi rajtok uralkodó szelleme által lelkesítettnek. Neki ritka mértékben sikerült világosságot és melegséget hason arányban egyesíteni munkájában; a poe-

tai kedély, mely bizonyos tündér fényben mutatja fel keble szerelmét, az új világot, nem ködözi be a képet, melyet szemlélő elméje fest. Ész és szív itt gyönyörű összeolvadásban hatnak, s a philosophus benne úgy nem érinti a költő meleg keblét hideg kezekkel, mint ez nem részegítette meg amannak elmékedéseit. S ezen egyensúly a ható erők közt; az a nyugalom, mely minden hév mellett is, előmlik az egészen, mely épen ezért nem hánykódtat, nem izgat, hanem meggyőz és elhatároz; az előadás mesterkéletlen egyszerűsége, könnyűsége; a terhelő részletek mellőzésében bizonyított tapintat, a férfias, nemes nyelv igazolják azon reménységet, melyet irodalmunk megújítója róla táplált, s mely más körülmények közt nagyobb terjedelemben, s kétség kívül több irányban is beteljesedett volna.

Az Éjszakamerikai Út megjelente óta Bölöni Farkas Sándor hivatalos óráin s helybeli és felekezeti érdekek pártolásán túl fenmaradt idejét s figyelmét Erdély történetei kidolgozásának szánta, ez ügyet élte feladásává tüzvén ki magának. Midőn én vele utolszor szóltam, még mindig a készülétek időszakában volt, lelkiismeretesen gyűjtve, hasonlítva, vizsgálva és bírálva az anyagokat, melyekből a hon díszére szolgálendő épület rakandó volt. Mert az nem vásári munka akart lenni, mint legtöbbjei irodalmunk jelen termékeinek, mik annál könnyebben születnek meg, minél könnyebbek, üresebbek, s minél kevesebb sejtí előhozójok a készülétek hosszú sorát, mik egyedül adnak jogot a haza elébe lépésre. Bölöni ismerte ezeket, s így, a mit ő adandott, saját s a haza díszére szolgálendő volt: ha e pálya közepén, e munka édes fáradalmai közt nem vesztí el test-

vér hazánk, tudományosságunk, nem veszjük el mí, s mind azok, kik ismerték, s mert ismerték, becsülték és szerették.

Egy tette van hátra, Tek. Társaság! mellynek, ám-bár egyenesen a mi intézetünket illeté, s így mindnyájunk előtt tudva van, nem lehet, hogy emlékezetét ez alkalommal meg ne ujítsam. Alapítványát értem. Örült ő a méltányoltatásnak, melly e testület által érte, de öröme azért volt neki édes mindenek felett, mert általa olly karban látta magát, hogy ő is járulhasson intézetünk megalapításához — első, s mind ekkorig utolsó is Erdély fiai közül! Legyen szabad itt még egyszer és utolszor őt magát megszólaltatnom: „Ne terheltelessék — írá nekem 1835. sept. 24. Kolosvárról — ne terheltelessék a társaságnak ezen előttem minden kincsek s minden fények feletti megtiszteltetésemért hálás köszönetemet bejelenteni. És bejelenteni azon kérelmemet is, hogy ezen igen becses jutalom iránti örömemet kettőztetni fogja, s életemnek legnyugtatóbb emlékezetét szerzendí, ha a társaság tőlem e summát elfogadja és a több alapítók által megállított feltételek szerint a társaság tőkéihez örökös alapítványképen csatolni megengedi. A sors engem szűk pályára tett és kevésel áldott meg, de adott nekem sok örömet, s ime adá azon soha nem reménylt örömet is, hogy alkalmam leve e keveset a haza oltárára letenni, azon érzelemmel, mellyel a szegény persa vitte volt markában Artaxerxesnek a tiszta vizet. Szívemből ujítom kérelmem kieszközlését, s gyermek örömmel várom a választ, melly reám nézve olly sok nyugtatót hozand“.

Illy érzéssel nyújtotta, Tek. Társaság! e férfi adományát; ehhez nekem semmi hozzáadandóm nincs: ez felment azon különben édes kötelességtől, Bölöni Farkast, mint hazafit, rajzolnom a Tek. Társaság előtt.

E férfit is kikapta közölünk a halál, nem több mint negyvenhét éves korában, de hosszas sínlődés után, melyel majdnem halála napjáig férfiasan dacolt, fenjárva folyvást s szakadatlanúl folytatva szokott dolgait.

Ó nincs; de emlékezete — erős bizodalommal mondom ki — meg lesz őrizve közöttünk, míg mi élünk, s visszaemlékezésünk hálaérzet lesz és áldás hamvaira.

XI.

GYÁSZBESZÉD KASSAI JÓZSEF FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, APRIL XVIII. MDCCCXI.II.

Tekintetes Társaság! Kassai József Szerencsnek negyven évig volt buzgó lelkipásztora, academiánknak tíz év óta lev. tagja, és Sárvárynk után Nestora, Pécssett, hol eleinte b. Szepesy Ignác, most Scitovszky János püspökök pártfogása alatt élte nyugalma napjait, a múlt hónap tizenötödikén, épen születése hetvenötöd-szöri visszafordultán, csendesesen elhunyt. Nem csak intézetünk határozata, hanem azon tisztelet is, mellyel a sokat munkált férfi érdemei iránt őszintén viseltetem, léptet ma fel e szószékre; s ha beszédemet inkább bíráló ész mint elfogult szív intézi, azt ne részvét hiányának tulajdonítsa a Tekintetes Társaság, hanem azon ter-

mészetes hangulatnak, mellyel oly embert kísérünk sírjába, ki nem élte virágában, munkálkodásai félbe hagytaival, idő előtt hágy el bennünket s e szép világot; hanem munkás életalkonyán, a neki rendelt pálya megfutta s napszámának bevégezése után szenderedik el. Így a mi Kassaink is. Önök vissza fognak emlékezni azon gyűlésünkre, mellyben e közel legidősb társunk megjelenvén, tisztelt elnökünk által jobbjuhöz vonva, örömmel találta fel magát e körben, mellynek létesülését ő is annyira és oly sokáig ohajtotta. A hetven évet már akkor meghaladt aggastyán a görög világ embereire emlékeztetett, oly ép egészség, oly nyugalmas vidorság képe volt ő, vidorságé, mellyet nem mindig a szerencse, de igen az elégedett lélek s a tett munka örvendeztető önérzete táplál. Kassai sorsa is nem fényes, sőt még a középszernél is vékonyabb volt, de kívánságai ennél is szerényebbek, lelke mindig éber és munkás: s így elégedett, sőt boldog volt. Midőn illy élet cnyészik el, nem kötünk fátvult, de igen áldást mondunk felette. Áldást mondunk Kassai emlékezetének is.

Igen is, ő munkás volt, munkás ifjusága óta folyvást, fő kincsünk, a hazai nyelv, körül. Bodrog-Kisfaludban, Tokaj szomszédságában 1767-ben született, s e városban kezdett tanulói pályáját Kassán folytatván, itt az akkor feléledő nemzeti irodalom egyik bajnoka, Baróti Szabó Dávid vezetése alatt fogamszott meg benne a nyelv munkás szeretete, melly, papi életre lépén, Egernek halhatatlan püspöke gróf Eszterházy Károly, a nemzetiség e lelkes véde alatt benne folyvást tápláltatott. De elhatározó befolyással volt egész írói jövődjére a pesti egyetemes papnevelő intézet, melly II. József által

1787-ben felállítva, Kassait első növendékei közt látta, valamint, négy év után megszüntekor, az utolsók közt is. Itt gyűltek össze lelkipásztorságra készülő ifjaink a két haza minden vidékeiről, s néhány tanulóterem Erdély és Baranya, a Balaton és Tisza, Hortobágy és Mátra vidékeiről s a Duna mindkét mellékéről származó fiatalokkal népesedett. Kassai figyelmes elméje gyönyörűséget lelt a különböző vidéki szójelölések, formák és saját kitételek szorgalmas észlelése és följegyzésében, s társaival folytatott mulatása és tanakodásainak kedvenc tárgya nem egyéb mint a nyelv volt. Így lőn, hogy nemcsak észrevétlenül gyűlénék keze alatt olly anyagok, mellyek egy terjedelmes magyar szótár egykori szerkesztése gondolatját ébreszték benne, hanem a Görög és Kerekes által 1790-ben hirdetett nyelvtani jutalomért egy növendék társával együtt dolgozott magyar nyelvtannal már akkor versenyezne is. Az egyetemes nevelőház felbomlásával Kassaink Egerbe tért, hol pappá szenteltetvén fel, Eszterházy Károly által először is Tarcalba segédnek, majd, négy év múlva, Szerencs városába plébánosnak neveztetett, melly hivatalát negyven évig folytást vitte is: míg attól az idő közben Eger megyéjéből kiszakasztott kassai püspökség fejétől háromszáz váltó ft. nyugpénzzel felmentetnék. Ez idő alatt készültek Kassainak általam itt felhordandó munkái, u. m. Nyelvtanító könyve, melly Patakon 1817-ben látott napfényt s tisztelt előökünk által az akkor keletkezett Tudományos Gyűjteményben bírálásra érdemesíttetett; miskolci minorita Hercer, s gr. Teleki József ellen intézett feleletei, amaz Kassán 1818-ban, ez Pesten 1820-ban, szinte a Tudományos Gyűjteményben; Szerencs leírása

az utóbb említett folyóiratban, s még egy pár apróságon kívül Származtató magyar-deák Szókönyve, melyből azonban mind eddig csak négy kötet, az S betűig terjedők, jelentek meg, az ötödik, valamint a deák-magyar rész kifizetve, de — miről a boldogult nekem érzékenyen panaszkodék — 1836 óta még ki nem nyomtatva, maiglan nyomtatójánál hever. Felállván akademiánk, Kassaink munkássága valóban nagylelkű Maecenása báró Szepesy Ignác által neki megnyitott védhelyében, új ösztönt érzett. Megfordultak előttünk a magyar nyelv különösségeiről, a magyar beszédben és írásban tapasztalható visszaélésekről szóló emlékiratai; sőt 1833-ban, a Tek. Társaság által nyitott első versenyen is megjelent, mint ő azt utóbb önmaga bevallotta.

Ha ennyi munkálatok után is Kassai csak e tiszteletes kör választásában láthatta fáradozásai jutalmát, e teremen kívül pedig neve nem méltatva, sőt a közönség hallgatása közt enyészett el; azt csakugyan nem szabad munkái becshiányának tulajdonítani, hanem szószármaztatási tévutjainak, millyeneken még senki sem aratott koszorúkat, de igen a becsületes és szívvel lélekkel folytatott fáradozások legkeservesebb bérét: nevetiséget. Kimondanom is fáj ezt; de igaz, nagyon igaz, hogy semmi túlság, semmi szertelenség nem boszúlja meg magát keservesebben, mint a melly a szóvizsgálat körül úzetik. S valóban, kész volnék én is, nem szánakozva megmosolyogni, de félre tenni olly nyelvbuvár munkáit, ki ekép származtat és boncol: alangyár ebből lón: „alázatos mint az angyal“; fészter ebből: „fél eszterhajú szekerszín“; cingár, ebből: „olly száraz mint a cinege és agár“ és így tovább: ha, tudva.

hogy nincs olly rossz könyv, melyből ne lehessen valamit tanulni, figyelemmel nem olvasám s részint nem forgatám vala írásait, s meg nem győződém, hogy azok mint rendszerek igen is nem jók, de mint anyagok rak-tárai megbecsülhetetlenek. Igen is, megbecsülhetetlenek! Ó, mint tudjuk, azt hitte, hogy sok szavunk egész mondatok összerántásából támadt: olly módja kétség kívül a szóképzésnek nálunk és másutt, mely nem létezik. Tapasztalván továbbá, hogy előtét, közbetét, hátratét, megfordítás, betűcsere, kihagyás és idegenből átvétel által képeztettek sok szavaink: igen is gyakran képzelme által hagyá magát inkább vezettetni, mint biztos és józan nyelvtudományi elvek által; sőt mivel a szók származtatásában gyakran több illy képzésmódokat is fölvelt: nyelvtanában és szótárában nincs lap, mellyen a legmerészebb és alaptalanabb származtatások s rokonság-kimutatások ne fordulnának elő. S e sűrű bukdácsolások ellen nem óvta meg őt sem a nyelvek philosophiája, mi előtte egy végkép ismeretlen tartomány volt, sem a hasonló nyelvtudomány, mint az újabb kor bámulatos nagyságú nyelvészei által kifejtve áll. Ekép történt tehát, s kelle történnie, hogy bizodalmat, hitelt munkái nem arathattak; hogy közhasználatra senki által nem ajánlottak.

S mind a mellett harmadszor ismétlem: munkái megbecsülhetetlenek. T. i. alig volt nyelvbumunk mind eddig, ki nyelvünket annyira ismerte volna számos tájékbeli változataiban mint ő. Ó maga e részben majdnem annyit tett, mint egy egész egyesület tehet vala. Továbbá: a szóképzés elébb neveztem különböző módjai eddig sem maradtak titkok előttünk, de illy terjedelem-

ben megalapítva, ennyi összehordott anyagok által mintegy megtestesítve, mint szótárában vannak, mind eddig nem találtatnak sehol. Senki illy gonddal nem állította össze a betűváltozások példáit mint ő, a miért bátran állítom, hogy magyar phonológiát — nyelvtanunknak ezen, mind eddig még meg nem született, sőt kevesek által csak gyanított részét — Kassai munkái segítségével nélkül nem lehet, vagy csak tízszeres fáradsággal lehet, alkotni: nem mintha ő a betűváltozások törvényeit kutatta volna: neki e mezőn sejtései sem voltak, de mivel az anyagot nagy tömegben hordta össze, melyből a tanult nyelvtudós szerencsével meríthet. És senki nem jegyezte fel a magok helyén olly gondosan a hason szokat, szójárásokat, közmondásokat, sajátlan kifejezéseket. Mind ezek mellett régi nyelvünknek is nem közönséges ismeretével birt, s e forrást valamennyi dolgozáisaiban folyvást használta. Mind ezeknél fogva Kassai munkái gazdag kincsbányák minden magyar nyelvbuvárra nézve: csak hogy vigyázva s önálló ítéllettel kell azokat használni, és pedig annál inkább, minthogy nem kevesen voltak a könnyelműek — hogy keményebb szóval ne fejezzem ki a méltó neheztelést — kik tévesztve, csalva a hívó jó öreget, éretlen koholmányokat árultak neki való kincsek helyett; s tréfát űzván szent és kifogyhatatlan buzgóságából, szokat sugaltak neki, mint e vagy ama vidéken honosokat, miket megjátszására ön fejjök talált fel.

Kik Kassaival éltek, őt jószívű, kedélyes, haragudni, bántani nem tudó, bár kissé darabos külseű, embernek ábrázolják. Aranynak, bár nem salak nélkül. A soha nem gazdag férfi, végrendelete által mutatta, mit

kellene tenniök, kiket az ég mások felett javakkal áldott meg. Itt is megemlékezett a neki kedves Szerencs egyháza és szegényeiről. Halálos ágyán kérdeztetvén mint érzi magát: „Optume! felelt, semmi bajom!” Illy lelki nyugalom nemes jellem legőszintébb bizonyysága. Béke a jó ember hamvai felett!

XII.

GYÁSZBESZÉD KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, JULIUS XXV. MDCCCLII.

Tekintetes Társaság! Az ázsiai lapok gyászos hírt hoznak a tudománynak, gyászosat nemzetünknek, gyászosat ez academiának: Körösi Csoma Sándor halálát. Gyászosat a tudománynak, mert ő volt az, kinek csüggedhetetlen fáradsága s beható buvár elméje előtt lehulltak az addig csak nevérol ismeretes tibet nyelv és irodalom zárai, s a nyelvvizsgáló philosophus és történetész előtt új tartománya nyildoklott az emberi szellem birodalmának: s ime, az egy kaláúz abban, mielőtt hivatását befejezhette, fél úton összeroskadt. Gyászosat nemzetünknek, mert Körösi egyike volt azon felette keveseknek, azon egy párnak, kiknek munkássága, foga-

natai és híre e keskeny hon határain áttörve, az egész mívelt világot bejárta, s kinek neve nem volt kisebb a Szajna mint a Gangesz partjain, nem a Themse s a Spree mellett, mint a Himalaya völgyeiben: s az ő dicsősége itt is ott is a magyar név dicsőségét hordta magával. Gyászosat végre ez academiára nézve is, melly nem csak alapítói s tagjai sorában látta fényleni nevét, hanem reményteljes pillanattal tekintett a jövőbe, melly őt talán vissza volt hozandó, hogy hosszas fáradalmi legérettebb gyümölcseit egykor Magyarországból — s tudom, nem csal bizodalom — egyenesen e nemzeti academia kezeiből vegye a világ.

Mind ezek elmúltak. Körösi nem honi földben, egy távol égöv alatt örök álmát aluszsza.

Örömet vezetném Körösi Sándor ifjuságát, ifjúsága hangyai munkáit, álmait és feltételeit, tapasztalásait és vizsgálatinak eredményeit eleven teljes képben az academia elébe, ha mind adatokban, mind tehetségben nem fogyatkoznám. Azt azonban kötelességemnek tartom, hogy a mit maga és mások által róla itt-ott feljegyezve talállok, e gyászünnepi órában elmondjam s eképek emlékezetét ha nem érdemei, legalább csekély erőm szerint megtiszteljem.

Társunk a haza keleti szélein háromszéki Körös helységében született. Tudományos neveltetését Enyeden vette s Göttingában fejezte be. Ifjúsága szép álmai nemzetünk ázsiai bölcsője körül röpdöztek, ezt felkeresni, ezt mutatni be egykor honasainak volt szint olly bátor mint büszke feltétele, midőn kis hazáját először oda hagyva, Németország akkor első egyetemébe intézte gyalog vándorlását. Nyelv és történettudomány volt a

két forrás, melyhez nappal és éjjel járulgatott két éven keresztül: így érlelvén magában — nem a szándékot, mely rég ingatlanul álla, hanem — a képességet, Ázsiát foganattal bejárni. Haza jött, kimondotta a mérészót, s nem viszhang nélkül: mit azon kornak, mely még olly közel áll hozzánk, s érzésre, irányra még is már olly távol, dicsőségére hozok fel, s mely előre néző bölcseség miatt még nem szokott vala el a multba is szerető pillanatokat vetni; az ismeretlen, nevetlen, szegény székel deák itt is, ott is segedelmet nyert, nem tetemeset, nem elégségest, de annyit még is, hogy mind módot látna bucsujárását megkezdeni, mind kedvet érezne kebelében, élte feladását, habár ma-holnap saját erejére szorúlna is, megoldani. S jött az 1819-dik év novembere, s az alsó Duna déli partján, Rucsuk felett, egy nyomorúlt kis sajka, a múlt és jövőből szőtt egész tündér világot kebelében hordó Körösit szállítja ki. Siető léptei Bolgár- és Románországon keresztül eleinte Konstantinápoly felé vezetik, de az ott kitört döghalál az Archipelagus felé fordítja útját. Enosnál hajóra ül, bucsút, s mit akkor nem tuda, vég bucsút int az európai szárazföldnek, s majd Alexandriában az ó világ partjára száll; innen Syriába hajón, Aleppóba gyalog folytatja útját, majd karavánokhoz csatlakozva Bagdadig, innen azon év vége felé, már némelly angol tisztviselők segedelmével, Perzsia fő városába. Itten és már most mondott le, úgy látszik nekem, Körösi utazása fő céljáról: eleink régi székei kereséséről; okai, bár át nem láthatjuk, fontosak lehettek. Nem külső akadályok tartóztaták: mindennemű bajok, fáradalmak és nélkülözésekhez szoktatott teste és lelke megvetette eze-

ket, s egész pályája, bölcsejétől sírjáig, akkor is midőn nyájásban mosolygott felé a szerencse, törhetetlen lélek, edzett test tanubizonysága; nem veszedelmek: további vándorlásai sem voltak bátorságosbak; nem állhatatlanság: egész élete ritka példája a kitűrésnek; nem tárgya iránt elhűlt szeretet: ő a leghőbb és leghívebb hazafiúi szívet vitte magával a sírba; sem végre csalódott várakozások, változott tudományos nézetek: ezeket kötelessége volt volna velünk tudatni, s ő azokat hazájával tudatta volna. S mégis Teheránban tartózkodása óta semmi nyoma többé a régi szándéknak. Tudtomra e tárgyról csak két helyt nyilatkozott: levelében, melyet Calcuttából, 1835-ben intézett az academiához, mellyhez vissza kell még térnem, és tibet szótára előszavában. Amabban mondja ugyan, hogy a magyarok régi lakhelyeiről nem írhatott még semmit, de miért, nem érdekli; előszava szerint úgy hitte, hogy tibet studiumaiból világot fog hinthetni a magyar nyelv eredetére is. Én a titok fátyolát fel nem lebbenthetem; elég az, hogy társunk megindul Perzsia fővárosából 1821-nek tavaszával, s nem nyugotnak a Tigris mellékei, nem nyugotéjszagnak a Kaspi tenger szorosai, nem Terek és Kúma vizei felé, sem éjszagnak az Ural, sem éjszakkeletnek a Túr tartományok felé: hanem első lépésével Afghanistannak fordul, s azon bátor eltökéléssel, hogy Közép-Ázsia szívébe az európaiak által soha meg nem kísértett utakon hasson be. Khorazán sivatagjain keresztül Kabulba, onnan Lahórba, s az Induson és Kasmír bájló völgyén, majd a Himalaya havasain által, gyalog Lehbe ért, Ladaknak, a már akkor Chinától függött nyugot-tibeti királyságnak fő városába jun. 9-kén 1822-ben.

Ezen tul Körösi a mívelt világ előtt mindaddig kevesse ismert tibet nyelv, literatura s történetek tanulásának élt, s olly kizáró állbatatossággal, hogy okunk van hinni, miképen a magyar történeti tervet még Perzsiában váltotta fel ez új, mellynek a mi társunk hírét s egész dicsőségét köszöni. A hála kötelessége parancsolja, hogy Moorcroft angol utazó emlékezetének áldva áldozzam, mint a ki mind pénzzel és tanácscsal, mind a tibet kormányának ajánlás által vetette meg alapját társunk maradhatásának. E perc óta Körösi ugy szólván azonította magát a tibet éggel és lakóival; s ezeknek nyelvét, erkölceit, életmódját s öltözetét felvéve, csakhamar megnyerte ez elszigetelt nép bizodalmát; s itt újra, és ismét köszönetes kebellet kell azon távol égne egy fiát, Bandé-Sangs-Rgyas Phun-Ishogs nevü zangskári lámát említenem, kinek védelme és utasítása mellett hazánkfia szerencsésen haladt tanulmányaiban. Öt év után, melyeket ama rideg felföldön töltött, 1827-ben t. i. átkelt a Himalaya hó és jég-fedte hegyein, s a vadul szép Spíti völgy számos klastromai egyikében Kánámban letelepedvén, rideg elvonultságban, s a vidék emberbaráti lakói segedelmével folytatta tibet munkálkodásait. Ropant fáradalommal kutatta össze a tibet irodalmat, s annak encyclopaediáját, melly több mint háromszáz kötetben ama nevezetes nép történeteit, philosophiáját s egész vallásrendszerét foglalja össze, áttanulta és kivonta. Az alatt Körösi híre behatott Keletindiába, s ott a legőszintébb tisztelet tárgya lett; áthatott Angliába is, hol a királyi ázsiai társaság ülésében aprilis 3-kán 1830-ban azon váratlan szerencsém jutott, az elnök felszólítására ama köz becslésről tanuságot tennem, melly

már akkor ragaszkodott Körösi nevéhez hazánkban, s Körösinek azon nagy tekintetű testület tagjává választását némi kis részben szinte előmozdította. Csak évvel is utóbb illy gyenge ajánló szózatra szüksége többé nem volt volna. Mert elhagyván Tibet magányait 1831-ben, munkái kiadása s egyszersmind a sanscrit nyelv tanulása végett Calcuttában jelent meg, hol köz bizodal-mát nyeré meg a tudósoknak, s a bengal ázsiai társaság könyvtára gondjaival tiszteltetett meg. Végre megjelent ugyanott tibet-angol szótára, és nyelvtana, pompás kiadásban, s ezek terjeszték el társunk hírét mindenütt, hol a keleti nyelvek tanulatnak és becsültetnek. Mind kettőnek előszavaiból hálával értjük, hogy nem csak magányosok, de a britt-indiai kormány is, mint tibeti tartózkodása éveiben, folyvást érezteték vele nagylelkűségöket.

S megérkezett Keletindiába 1834-ben a magyar academia Évkönyveinek első kötete, meg az oklevél, melly szerint Körösi még 1833-ban e nemzeti intézet tagjai közé soroztatott. Ki ne emlékeznék közölünk levelére, mellyben ugyan ezen intézet keletkezésén gerjedt hazafi örömet fejezi ki! S látván történeteinkből, hogy a haza még nem vevé oltalmába első tudós társaságát, hogy mind eddig magányosok adakozásából gyűlt az erő, mellyel a cél kivivandó: megragadá a kínálkozó alkalmat, s visszateve kétszáz aranyat a haza oltárára, e társaság tőkéi közé, mert, úgy mond: „a melly tiszteletnek tartottam a magyar nagylelkűség által nekem ajánlt pénzsegedelmet, épen olly keserves fájdalmat érzek azon, hogy még eddig semmit nem irhattam a magyarok régi nyomairól Ázsiában. Örülök ugyan, hogy illy hosszú tá-

vollét után, az európai tudományosságra nézve valamicskét tehettem, de fájlalom felettébb, hogy különösen hazánk részére még nem lendíthettem semmit. Hogy tehát reménységeket meg ne látszassam csalni, jónak találtam kétszáz aranyat visszaküldenem, melly a magyar tudós társaság által jobbra fordíttathatik mint általam, minnekutána több sanscrit könyvek szerzését szükségesnek nem tartok. A többi pénzt megtartom, s ha mit e három esztendő alatt tehetek, a tisztelt társasággal hálados lélekkel közlendem.“

E levelét követte munkáinak számos példánya a magyar és erdélyi könyvtárak számára — de ez volt egyszersmind utolsó közlése is. Azonban neve az óta gyakran nevezteték a tudós világtól, a bengal és londoni ázsiai társaságok folyóirataiban folyvást nagy becsű dolgozásai állottak, mind a tibet nyelv, történetek és vallást érdeklők; s lemondva a honába visszatérésről, ez év elején újra Tibet felé indult tanulmányai folytatására. De Lassa felé mentében amaz égajlnak-saját veszedelmes láz kapá meg, melly Dardzsilingben marasztotta, hogy öt nap mulva, ugymint april 11-kén, nagy díszű pályáját, férfi kora legszebb erejében, idő előtt ő is befejezze.

Körösi nagyszerű jellem volt. Nagy ideájának élve, minden érdekeit ennek áldozta fel, ennek rendelte alá; semmi nélkülözés nem volt neki keserű, semmi fáradság nem nagy, hogy teljesíthesse, mit élte feladásaul tüzött ki. Ő a tudományok országában világpolgár volt; de soha sem feledve hogy magyar, s a dicsőséget, melyet olly méltán érdemlett, velünk meg kívánta osztani. Kevés hetek előtt megnyílt a francia egyetemen első

tanszéke a tibet irodalomnak; s ennek első tanítója Európában e szókkal lépett hallgatói elébe: Urak, a mit tanultam, magyartól tanultam, s a mit tanítandok, azt magyartól tudandjuk mindnyájan.

Áldás Körösinek hamvaira.

XIII.

GYÁSZBESZÉD KOLOSSVÁRY SÁNDOR FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, JAN. XXX. MDCCCXLIH.

Csak kénytelenségből foglalom el ma, Tekintetes Társaság, a szószéket, hogy egy, mindnyájunk által becsült társnak a tartozott végső tisztességet e falak közt megadjam. Méltóbbaknak kívántam átengedni e tisztet, s egyszersmind ollyaknak, kik őt közelebbről ismerék mint embert, kik illetékes birái a papnak és egyházi szónoknak: de ők szabadkoznak: bocsásson meg tehát a Tekintetes Társaság, úgy, mint az elhunynak árnyéka is, ha a gyászszó fölötté illy későn szólal meg, s ha, mit emléke megtisztelésére mondhatok, nem áll egyébből mint rövid életrajzából s egy, mit tőle meg nem vonhatok, meg nem vonhatunk, érzékeny Isten-hozzádból.

Kolossváry Sándor — mert ő az, kit legközelebb elvesztettünk — 1775-ben született, martius 20-kán Homok-Bödögen Veszprém vármegyében, honnan nemes szülei, hogy gyermekeiknek kisebb áldozattal ohajtatosh nevelést adhassanak, utóbb Pápára mentek át lakni. Sándor az elemi tanodákat itt, a latin osztályokat Sopron és Veszprémben folytatta, s 1790-ben, épen nemzeti-ségünk hathatós föléledése e szent évében, lépett be az egyházi rendbe, mellynek áldozatul hozta világi örömeit, de nem azokat, miket a haza szent szerelme ad. Pozsonyban befejezván kiképeztetését, a philosophiai és hittudományokban fiatalsága miatt csak néhány próbaév eltölte után, mellyek alatt a veszprémi székesegyházban nem egyszer szónokolt, szenteltetett fel, épen huszonhárom éves korában, s legott az erkölcsi és lelkipásztori tudományok tanítását kezdte meg mint rendes oktató, melly pályát 1804-ben a nagykapornaki lelkipásztorsággal cserélte fel. A fiatal, még csak huszonkilenc éves férfi olly tekintetében állt már ekkor tudomány s egyházi buzgóságnak, erkölcsi szeplőtelenység s hazafiúi hűségnek, hogy még azon évben zalai alesperességgel s megyei táblabírósággal látná magát kitüntetve, négy évvel utóbb kanonokká, majd veszprémi főplebánossá, s ismét három év után apáttá, majd főesperessé is emelve. Őt küldé káptalanjának bizodalma az örök nevezetességi 1825-diki országgyűlésére, hol egy vala azon kevés kortársai közt, kik azt a szeretetet, melyet otthon kisebb körben arattak, minden felekezetűek és gondolkozásúaknál kitünőleg megnyerték. Akkor lón, hogy felsőbüki Nagy Pál lelkes szavai s halhatatlan másod elnökünk példás nagylelkűsége ez intézetnek alap-

jait megvetették; hozzá járulván a király jóváhagyása, az első alapítók kinevezék az igazgató tanács tagjait, s köztök az egyházi rendből Pécs tudós püspöke mellett azt, ki a köz bizodalmat osztatlanul birta, Kolossváry Sándort. Hason tiszteletet mutatott az academia mindjárt első nagy gyűlésében iránta, midőn őt tiszteleti tagjai sorába fűzé. Kolossváry, mint tudjuk, e címet nem viselte szenvedőleg; ő részt vett dolgainkban, nem csak könyvészeti tudósítások pontos beküldésével, hanem nagy szótárunk részére hittudományi munkák olvasása és kivonogatásával is. Sőt tőkénk sem maradt szaporítatlan általa. 1832-ben, midőn főpapjaink közül még csak a veszprémi püspök, a magyar egyház mostani feje, állt az alapítók közt, Kolossváry olvasó kanonokká neveztetvén, ezer váltó forinttal járult erőnk neveléséhez. Tudományos munkálatai szorosan szakmájára szorítkoztak; egyházi beszédei nagy számmal állnak Szalay Inre gyűjteményében, számosznak várjuk még ezután megjelenésüket. Az ekép munkás hatvannyolc éves férfiúnak múlt évi december 7-dikén áldozott le életcsillaga, gyászolva ismerői által. Mert ha egyenes hímezetlen lélek, barátság s emberi nyomor iránt érzékeny, áldozni kész kebel, ha a legtisztább erényü élet, s a honért vég órájaig forróan dobogó szív tiszteletessé tesznek bárkit: úgy Kolossvárytól e tiszteletet megtagadni nem lehet. S e tisztelet kövesse őt e teremből is strjába, s neve legyen általunk mindig a legjobb nevek társaságában emlegetve!

XIV.

KÁRMÁN ÉS FANNI EMLÉKEZETÖK.

ÜLLETETT A KISFALUDY-TÁRSASÁGBAN, MARTIUS XXV. MDCCCXIII.

Urak! Nemes tiszte a maradéknak az atyák tetteit a jövődőségnek általadni, felköltetni a feledékbe sülyedtek emlékezetét, s a hálát, mellyel egy részvétlenebb kor adósa maradt az érdemnek, habár csak tisztelő emlegetéssel is, lefizetni. S midőn e nemét a felsőbb igazságtételnek teljesítjük, nem csak azt teszszük, mit erkölcsi érzésünk parancsol, hanem azt is, mit a köz ügy érdeke kíván: mert semmi sem hat buzdítóbban, semmi nem emelőbben azokra, kik nemzetöket szolgálni készülnek, mint annak látása, hogy a hivat, ha, míg él, elhangzik is neve a mozgalmas élet zajában, a holtak sírkeresztjétől az elismerés koszorúja el nem marad.

Egy olly író emlékezetét kívánom ma Önök előtt feltámasztani, ki jóval megelőzve korát lelkeségben, izlésben, az állapotok tiszta felfogása s a teendőik világos érzetében, arra volt rendelve, hogy egy új szellemi mozgalomnak ne csak ébresztője, de vezetője is, egy új, sajátlag nemzeti és önálló irány képviselője legyen, ha egy szerencsésb végezet éltét hosszabbra nyújtja, s vele azon jelesek számát, az Ányosok és Szentjóbiak, a Daykák és Csokoniaiak seregét idő előtt nem szaporítja, kik, mielőtt csillagai lehettek értelmiségünk egének, az utókor fájdalmára leáldoztak; kiról, mint ezekről, sajnosan mondhatjuk ma és mindenha:

Hunc populo tantum monstrarunt fata.

Visszahelyhetem magamat, Tekintetes Társaság, az 1794-dik évbe, s egy kisdud egyesületet látok keletkezni Pesten, mellynek tagjai Kármán József ügyvéd, Pajor Gáspár orvos, és a széptannak kevéssel az előtt kinevezett királyi tanítója, kit benső szívbeli örömmel tisztelünk ma is intézetünk elnöki székében, Schedius Lajos: mind a három a férfúság reggelében, s kikhez a vidékről az akkor még név nélküli huszonegy éves Csokonai csatlakozott. Ők az irodalmunkban azon időtt hangadó kassai kör mellett, melly Kazincy, Baróti és Bacsányiból, s így mindannyi különböző, sőt ellenkező elemekből állva, rövid jövendőt ígére, egyesültek, s rokon erővel újat, új iránynyal alkotandók, egy két áldozni kész nemes hazafi segedelmével, negyedes írást indítottak meg Urania cím alatt, melly leginkább a nő közönségnek volt szánva. Ha voltak, kik valódi lelkesedéssel, szent tiszteletével a jónak és nemesnek, férfias szeretetével a valónak, s a szép iránti hő buzgósággal, min-

den mellékes érdek, még a hír nem tiltott szomszja nélkül is léptek pályájokra. Az Urania köre olyan volt, s ezen felül tudományos készüllete s izlése által meghivatva kiszámíthatatlan hasznot árasztani a nyelv és nemzeti értelmiség ügyére, ha a köz részvétlenség által megakasztva, majd azon szomorú nevezetességű események által elbátortalanítva, mik az ébredő irodalom legszerecséesebb művelőit szabadságoktól megfoszták, s végre a halál által, számra ugyan csak egy, de erőre és buzgóságra egész kis sereget érő tagjával megfogyasztva olly hamar el nem csügged, fel nem oszlik. S ezen, idő előtt elhúnyt, jelesünkről engedjék Önök hogy ma szóljak.

Kármán József, unokája Andrásnak, fia Józsefnek, a Ferenc királyunk által megnemesített dunántúli református superintendensnek és losonci predikátornak, kiknek neveit irodalmunk története a hittani írók sorában őrzi, Szalai Klárától született Losoncon, 1770 körül. Elvégezvén előkészítő tanodáit, Pesten törvényt hallgatott, s innen Bécsbe ment, hol az egyetemben bővebb kiformaltatást vón, s a nagy világ és szebb társaságok viszonyai és hangjával megismerkedvén, magának barátokat is pártfogókat is szerzett. A nagy és örök emlékezetű 1790°/₁-diki országgyűlés után lejövén Pestre, itt ügyvédi pályára lépett ugyan, de kenyérszakától fenmaradott minden óráit ismeretei gazdagításában, izlése művelésében töltötte, mint azt hátrahagyott kivonatai, jegyzései s latin és német nyelven vázolt philosophiai írásai tanusítják. Illy férfiú felett, kit a tudományok és nemzetének szeretete egyiránt lelkesítenek, nem vonúlhattott el a Magyarországot ujjá szülő 1791-dik év a nélkül, hogy őt alkotó munkásságra ne buzdítsa az iroda-

lom érdekében. Az írók azon időben világos öntudat, szilárd irány nélkül dolgozgattak, szórott munkássággal inkább mint központosítva; a literatura távol állt az életől, a közönség kicsiny, a nők vagy egészen idegenek, vagy legalább olvasni szokatlanok. Így fogta fel Kármán a maga korát, e kor szükségeinek akart ő áldozni erejével, s Pajor tanárt szerkesztő társnak meghíván, 1794 elejével az Urania megindult. Philosophiai, s a képző művészeteket ismertető cikkelyeket történetiek s népismertető, költőiket természetrajziak váltogatának fel. Három kötetig folyt a munka; tovább vinni a pártolás hiánya mellett nem engedé egy életemesztő betegség, mely a fiatal, szép férfit, barátjai s a szép társaságok örömét, Pestnek Alcibiádját, idő előtt elhervasztván, 1795-ben szüleihez vonúltni kényszeríté, kiknek ápoló karjai közt ifjonti bűnök áldozatául nem sokára elhunyt.

Dolgozásai, mellyeket egybeszedve mutatok itt be, kivétel nélkül mind az Uraniában láttak napvilágot. Azok tudományos főt, helyes gondolkodót, az élet- és emberi szívben olvasni tudót, készülő ügyes jellemfestőt, az erkölcsi érdekek meleg szószólóját, s korát megelőzőleg izlés emberét tanusítanak. Mint értette meg korát, mutatja azon cikk, mellyel folyóiratát megnyitotta. A nemzet csinosodásáról szóló elmélkedésében szintolly mély belátást s fiatalsága ellenére kiábrándult főt bizonyít a köz állapotok s azok okainak megítélésében, a milly bátorságot azok elmondásában. Mert valósággal! az önbálványzás azon korában nem kevés erő kívántatott hozzá, kimondani, mikép tudományos csinosodásban elmaradásunk az azóta közönségesen elismert magyar szalmatűzben, tudatlanságunk az ennél rosszabb fél-

tudósság s ezzel járni szokott elbizottságban, alapos készület s komoly kitűró munkásság hiányában, a falusi életben alapvó állati életirányban, s az írók kevés becsületében leli fel okait. Nemes haraggal támadja meg a hízeltkedőket, kik a nemzetet legyezgetik, hol ez azt nem érdemli, s merészen elébe tartja ennek bűnrovását, a nélkül, hogy a helyzet és viszonyokban fekvő okokat mellőzné. Ajánlja a szépség és kellem érzékének mívelését, de ostromolja azon felszínességet és örök enyelgést, melly irodalmunkba már akkor belopúlt, ostromolja az álköltők seregét, kik lelketlenségökkel fárasztják olvasóinkat, csapkodja az utánzás szellemét, első vette észre s mondotta ki, mikép a jelesb írók is, nem tekintve az irodalom szükségait s a nemzet míveltségi fokát, olly műveit ültetik át a külföldnek, mellyeknek felfogása s éldeletére a magyar olvasó elkészülve nincs; s általában öngondolkozást, önálló munkásságot sürget minden alkalommal.

Mint moralista teljes tiszteletünk adóját érdemli ünnepeltünk. „Szeretet és házasság“ című elmélkedése, az „Új házas levelei,“ a „Módi“ című satira, s meséi, erkölcsi felfelkellettsége egész fényében mutatják fel őtet. Tudva van, milly ledérség hatalmazott el az egyedurci Franciaországból egész Európára, milly elaljasodás bélyegezte a forradalom idejében a köz erkölcsöket. Kármán esze és szíve felkölt e romlás ellen, s a szomorú végű szabadosságot a háziság melegítő fényével állította szembe. S mindenütt nem a rideg szobabölcs, nem a sanyarú rényszónok, hanem a hó keblű emberbarát s a létünket szépítő érzések tisztelője s osztója szól. A könyv, mellyből ő olvas, az élet s az emberi szív, nem a négy fal fogyasztó árnyában írott foliánsok.

Tett Kármán próbát a költészetben is. A „Fejvesztesség“, melyet ő dramatizált hazai történetnek nevez, s mely, fájdalom! töredék maradt, az első magyar kísérlet a kor- és jellemfestésben. Zongor, a hatalmas kényúr s miképen az lenni szokott, kényeinek rabja, ennek álnok és finom tanácsosa Betécsi; a divat asszonya a „Módi“ című satirában, jeles képek, melyeket jelen korunk bármely regényköltője örömmel fogadhatna magáéinak.

Nem kisebb irónk ereje a nyelv körül. S itt ő és Kazincz két ellenkező sark emberei voltak. Ez utánképzés útján igyekezett azt gazdagítani, szépíteni, sokszinűvé s hajlékonyná tenni; Kármán magából a nyelv meglevő kincseiből akarta kifejtve látni azt, a mivel az nem birt. Ez neki nem sikerült mindig, de Kazincznak sem amaz eleinte mindenkor. Nevezetes kísérlet e részben az említett „Fejvesztesség“ drámai részei, melyekben a szerző Hunyadi korabeli személyeit oly sajátos régi színben tudja beszéltetni, miszerint magunkat észrevétlenül egy régibb, nyers, de erőteljes világ kellő közepébe érezzük áttéve.

Kármán Kazincz mellett, nyelvünk föléledése szakában, minden esetre a legnevezeteseb prosai talentum. Nem a mai állásponttól kell őt megítélnünk, hanem fél századdal vissza gondolni magunkat, hogy szépségeit méltányolhassuk, s gáncsolásunkban igazságtalanok ne legyünk, hogy érezhessük mi az övé, mi a koré. Nyelvbeli előadása tárgyához szabott, férfias, s, a mi akkor oly ritka volt, szabályos, s ugyan ezért néha még bő, de mindig zengő; nem tiszta idegen szóktól, de annál tisztább idegen szólásoktól, a mennyiben t. i. ő azokat nélkülözhetőknek ítélte. Idejét-előző ügyességgel és kényes

ízléssel tudta ő gyakran szólni beszédét, s ha több ízben élesen kikelt az újítás ellen, ő ez alatt világosan csak azt értette, melly a nyelv természete sérelmével jár: különben őt magát is a nyelvújítók közé kell sorolnunk.

Ennyiből áll, mit Kármán emlékezetének megújítására röviden mondani akartam. De mielőtt tőle búcsút vennék, hagyj szóljak, ki nélkül őt neveznem nem lehet, Fanniról, kinek Hagyományait szinte az ő kezeiből vettük. Kevés az, mit e rejtélyes személyességről tudunk, de e kevés is elég arra, hogy Fannit a legérdekesebb asszonyi egyediségek közé soroljuk. Fanni, egy nemes ház gyermeke, Kármán kedvese volt, s mert szülei gátolták szerelmét, ennek kora áldozata. Szébb emléket kedvesének a szeretett férfi nem állíthatott, mint azon rövid életrajzot, mellyet a ritka kedélyű és lelkeségű leány írásai elébe tűzött, és ez írások kiadását. Az éles szemű vizsgáló minden lapon reá fog ismerni Kármán átdolgozó kezére; az összeállítás, a hézagok pótlása, az átmenetek, az előadás tisztázása az övéi, de a lélek, melly melegítő, megindító erővel kap meg s fájdalmas kéjjel tapad lelkünkbe, azé, kit imádója Fanninak nevezett. Fanni pirulás nélkül áll meg az erősebb, de nem forróbb francia Babet mellett; s ha, mint némellyek, egészen Kármánnak tulajdonítjuk e Hagyományokat, kénytelenek leszünk őt legjelesebb költőink, legkitünőbb indulatfestőink közé számítani. Így is, úgy is a mű irodalmunké; s merem hinni, hogy miután új kiadása által fél századi feledékből elővontam, irodalmunk egyik örök dísze s fénye fog maradni.

XV.

GYÁSZBESZÉD GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, MAJUS XV. MDCCCXLIII.

Azon köz tiszteletű férfi s egykori társunk emlékezetének van ez óra szentelve, Tekintetes Társaság, ki nek hűlt tetemeit kevés napokkal ez előtt érzékeny megindulással állottuk körül; ki fiatalsága éveiben egyik tündöklő csillaga volt a nemzeti ügy mellett akkor még gyéren buzgók köreinek, sőt megyéinek, mellyeket többször képviselt, s akkor már, sőt hanyatlása korában is, a hazának, mellynek nemes érzésű, egyik legmíveltebb fia, a jót szóval és tollal egész halálaig előmozdítani őszintén törekedett. Gróf Dessewffy József emlékezetének van ez óra szentelve.

A mi gyászoltunk, azon család ivadéka, mellynek a mohácsi nap huszonhat, a rövid porosz háború tizen-

kilenc tagját ragadta el, gróf Dessewffy István kamarás és báró Vécsey Anna Mária csillagkeresztes hölgy fia, Sámuel sárosi főispán unokája, Sárosban Kriviánban febr. 13-dikán született, 1771-ben. Anyja szülés után meghalván, a két-hetes gyermeknek atyja testvére gr. Szirmay Károlyné vállalta fel nevelését, melly magyaros és kemény volt. Kilenc esztendőskorában Kassára vitetett, hol az alsóbb gymnasiumi osztályokat egy hivatlan házi oktató vesszeje alatt végezte, de siker nélkül, mert tudományt nem a korbács tanít be. Koppi Károly, a jól ismert Koppi, vette őt által a házi zsarnok kezeiből, s a bölcs ember mind magát, mind a tanulmányokat csakhamar meg tudta vele nyájas módjával szerettetni. Őt kelle tehát követni Kolosvárra, midőn Koppi két évvel utóbb oda tétetett által, hol a lelkes kis növendék a Kassán mulasztottakat nyilvános tanodákban pótolta, s a hellen nyelvbe is bevezettetett; s ismét két év múlva Pestre, hová mesterét a történeti tanszék hívta, s ő a kegyes rend gymnasiumában a felsőbb osztályokat járta. Zimányi volt itt a szónoki és költői tanulmányokban oktatója, ki a classicus írók szeretetét fel tudta benne költeni s lelkesen apolni. Így lettek már ekkor kedvesei Homer, Virgil, a Metamorphosisok, Horác, és főleg Cicero, kinek írásaiból már azon idén fordíttatott egyet és mást magyarra, s magyarból ismét vissza latinra, mi által a romai nyelv alakjaiban is gazdagodott s erősbűlt. De nem egyedül nyelvtanulási célból forgatta a régieket, hanem munkáik lelkét szívta be; ez, nem csak a szép alak, tevé Cicero philosophiai munkáit nappali és éjjeli figyelmének tárgyaivá, mellyek közül az agg korrul szóló könyvet teljesen át is tette nyelv-

vünkre. És Cicerotól tanult az ifju kételkedni, miben őt utóbb Des Cartes nagyra nevelte. Átmenvén az egyetemre, melly II. József alatt olly szépen virágzott, Kreil volt tanítója a bölcsészetben, Dugonics a mathesisben, Verthes a széptanban, Horváth a természet-, Mitterpacher Lajos a gazdaság- s műtan, Cornides és Schönwiesner az oklevél- és pénzismében, s az ő Koppia a történetben. Dessewffy a fényes tanodának fényes tanítványa volt. Könyv környezte nappal, könyv éjjel; tudványa ifjúi volt, kitűrése férfias: kitűnő minden tekintetben, midőn a három éves bölcsészeti folyam után a négy-éves törvénytudományit el akarva kerülni, a kaszai academiába ment. Nyomban a törvényosztály elvégzése után gróf Sztáray Mihály szabolcsi Gispánt ama nagy emlékezetű országgyűlésre kísérte Budára, melly fél század után először tön ismét magyar fejdelem fejére koronát. Itt nyílt meg, s nagy hatással egész életére, Dessewffy József előtt a gyakorlati élet ajtaja. Országos hivatalra szánván magát, Fiumében Pászthory Sándor kormányzó mellett kísérle meg a tiszti pályát, hová, miután időközben néhány törvényszék-folyamra Pesten felesküdek, mint tiszteleti fogalmazó tért vissza; de fel nem találván magát e körben, s Olaszország közelsége által vonzatván, gróf Sok társaságában Florencet és Romát, Nápolyt és Genuát látogatta meg, s emlékezetekben gazdag visszajöven honába, újra tiszti pályára határozá magát: de miután ohajtásai sem Bécsben, sem Budán nem teljesültek, s időközben, u. m. 1795-ben a szabolcsi felkelő seregnél kapitánykodott volna, míg a campoformioi béke e pályájának is véget vete: haza vonúlt, hogy hazáját ezentúl mint tudós, s mint nemes

a megyék körében, szolgálja. Plutarch, Polyb, Thucydides, Sallust, Livius, Tacitus és az idősb Plinius lettek magányának kedves vendégei, s egyszersmind tanítói és megnyugtatói. A tudományos pálya mellett híven élt a másíknak is mind a megyéken, mind 1802-ben mint Sáros, 1805-ben és 1807-ben mint Zemplény, s 1811- és 1825-ben mint Szabolcs szép ajku követe, az ország gyűlésein. Ezek mellett házi ügyei aggodalmasan fogták el mindenkor. Atyja t. i. terjedelmes és gyönyörű birtokok urául hagyta őt, de két milliónyi teherrel. S e roppant gondsúly minden iparkodásai s kísérletei dacára sem tágult egészen soha, hanem végig kísérte a legtiszteletesb nő boldog férjét s kitünő magzatok négyszeresen boldog atyját, a nemes szívű urat és embert, hű barátot és hazafit, egy hosszú életen keresztül egész a sirig, mellybe e napokban tétetett vagy talán ez órában tétetik le.

Másokra bízom, Tek. Társaság! arra nálamnál inkább hivatottakra, a férfiú polgári pályája megvilágítását, a hová mind szónoki tettei megyéken s országgyűléseken, mind tollvitele az 1807-diki rövid de fényes budai hongyülésen, mind azon munkája tartozik, mellyel gróf Széchenyi István ellen lépett fel, midőn ez Hittel című munkájával a „Maradjon“ nevű erősséget roszakasztó hatalommal megrázkodtatá. Nem ismerem a nemes halott előzményeit eléggé, s ekép nem találhatom fel a fonalat, melly őt első fellépte óta halála napjáig vezette, mit egy figyelemre méltó röpirat előzőtt meg, melly épen most forog köz kézen, s egy nevezetlen főispán politicai hitvallását az ő észrevételeivel adja. Hanem örömmel emlékezem a finom miveltségű szépirodalmi

szerzőrül, ki nyelvünk s a szép izlés terjesztésére mind köz kedvességű személyessége, mind némely írásai által hatott. Költői munkái, melyek közt van latin és francia is, tizenkét kötetre mennek, melyek közül nyomtatva kevés van; de van e kevés közt kivált egy olyan, mely a magyar költészet gyöngyei közt ragyogni fog örökké: a Kazincyhoz, kinek ő mindenkor hű barátja s pártolója volt, írott epistola, mely az érzés mélysége s melegségével, a compositio s kivitel tisztaságával egyiránt elkap és kielégít. Prosai írásai közül nevezem „Bártfai leveleit,“ mik, midőn ezelőtt huszonöt évvel világot láttak, kitűnő jelenet voltak; pedig ki, mint Schiller helyesen mondja, kora legjobbjainak tett eleget, eleget tett minden koroknak. Végre nem legkisebb érdemei közé tartozik a Felső-Magyarországi Minerva alapítása, mellyel ő egy, a régi kassai körhez hasonló újat akart támasztani, s a nemzeti irodalomnak a felföld e városában új székhelyet állítani. Academiánknál az alaprajzkészítő küldöttség, majd az igazgatóság tagja, első évben mindjárt tiszteleti társ, nagy gyűléseink gyakori látogatója, s tanácskozásinknak agg kora ellenére is részese, tisztelet s szeretet köz tárgya volt: a miért teljesen hiszem, hogy mindnyájunk érzését hangoztatom, ha kimondom, hogy Dessewffy József neve és emlékezete áldott leszen közöttünk mindenha!

XVI.

GYÁSZBESZÉD B. MÉSZÁROS JOHANNA FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, MART. XVIII. MDCCCXLIV.

Szokatlan dolgot teszek, Tekintetes Társaság! midőn e széken gyászszót hangoztatok gróf Teleki László özvegye felett. De nem volt-e szokatlan minden, a mit róla tudunk, nem rendkívüli-e egész megjelenése, akár lelki műveltségét, akár szíve nemességét, akár hazafiságát s e nemzeti intézethezi viszonyát mint alapítóét — mert ő egy maga volt hazánk asszonyai közt, ki a magyar tudós társaság felállításához járult — tekintjük? Igen, már mint egyetlen nő alapítóját társaságunknak merném őt egy gyászünnep tárgyává tenni, ha egyéb láncokkal nem volna is hozzánk kötözve, erősekkel, Tekintetes Társaság, felbonthatlanokkal: a tiszteletével, mellyel emberi magas becsének hódoltunk, s a szeretetével, melly hozzá csatolt bennünket mint nevelőanyjához s élte barátnejához azon férfiúnak, kit mi elnöki székünkben nem csak ünneplünk, nem csak tisztelünk,

de szeretünk is. S azért érzem, sőt tudom, hogy mindnyájunknak, kik ma e terembe gyülekeztek, ohajtatát, sőt kívánságát előzőm meg, midőn az academia értelmének hivatalos kifejezőjeként e szószékből ülök, bár rövid beszéddel, az elhunyt emlékezetét.

De hol kezdjem, mely oldalról fogjam meg a gombolyagot, hogy e nemes élet fonalát teljesen és megszakadás nélkül lefejtsem? Zavarban vagyok, nem a tárgy szegénysége, hanem ellenkezőleg annak gazdagsága miatt. Igen is, gazdag az, de nem tarka, mert lelkének egy iránya volt csak: a jótét, eszének egy gondolatja: a jótét, életének egy tette: a jótét, vagy helyesben az ő élte egy nagy jótétemény volt, minden alakokban, barátinak, véenceinek, a szegényeknek. Ha órála mondatik, hogy az éhezőket táplálta, a mezteleneket megruházta, nem közhely, nem bevett beszédmod az, mely annyi gazdag és hatalmasnak koporsója felett hangzik: órála e szók hívek a betűig. Ő fölkereste és fölkerestette a szemérmes szűkölködést rejtett lakjában, föl az árvát pályáiban, föl a beteget és tehetetlen aggot szalmáján; annak keresetét, ennek dajkát, ismét ennek orvost és gyógyszerzt, amannak oktatást szerzett, mindnyájoknak vigasztalást.

Tudjátok mennyi könyűjét törölte le a szenvedő emberiségnek a fertály századon túl munkáló pesti nőegyesület! Gróf Teleki Lászlóné annak egyik alkotója, tizenhat évig vezére, szelleme volt: ez, mondtam, tudva van; de a mit ő titkon, névtelenül, sőt rejtekezve a köz hála és köz hálátlanság elől, tett; miképen ő, nehogy egy segítettésre érdemes segedelem nélkül maradjon, mindenütt toldott, pótlott, kiegészített a magáéból:

arról a jótékony egyesület évtáblái, melyeknek ő töltötte be rovatait, hallgatnak. De itt van szomorú ideje most hogy e hallgatásnak végét vessünk mi, s nagylelkűségét átadjuk maradékainknak!

Forgassátok vigyázva az évenkénti kimutatásokat. A bevételek sorában egy tétel áll, a figyelmet, nem összevégénél hanem címénél fogva, könnyen elkerülő, s ez így hangzik: „előlegezés a dolgozók és az iskola költségeihez;“ s ez előfordul évről évre, ezrekre, százezerekre halmozódva, a nélkül hogy e roppant összevegek akár a kiadások lajstromaiban leróva, akár az egyesület könyveibe tartozékkul bejegyezve találhatnának. Ez összevegek mintha az égből hullottak volna alá, melyekről nincs, ki számot kérjen! Igen, az égből — gr. Teleki Lászlóné szíve egebből hullottak azok alá. Ha minden, ki többel bír mint a mire szorúl, nem illy arányban, hanem csak századrészig áldoznék a szenvedő emberiségnek, melly türethetők lennének a szegénység kínjai e földön! — És e nő jótékonyságának az egyesület kormányának letételével nem szüntek meg áldozatai, azok csak halálával szüntek meg: és ezen újabb „előlegezéseket“ semmi számadás nem rovatozta, azokat csak a hálás szegények írták be szívök könyvébe. Egy erőlködését mindazáltal, egyikét a végsőknek, melynek sorsa neki annyi fájdalmat szerzett, nem lehet, nem szabad sírján túl elhallgatnunk. Ő a nőegyesület által alapított intézetek, és különösen az ápolóintézet, a szabad dolgozók háza, a szegények iskolája s a szenvedők háza jövődjét s szebb virágzását úgy vélte teljesen biztosíthatónak, ha azok egy saját, arra alkalmas épületben, közös felügyelés alatt összesíttetnek. E végre az elhunyt ezen,

most már térekben annyira megfogyatkozott városban, egy ismeretes épületet szemelt ki, melly terjedelmével, erős építkezésével, fekvésével, mi szerint három oldalról szabad, s téres előudvarral s tágas kerttel bir, leginkább ajánlkozott; a megvétel eszközlésére pedig legal-kalmasb percnél látta azt, midőn a nádor egészsége visz-szatértével minden oldalról öröm jelei mutatkoztak. Köz-lötte a nemes hölgy gondolatát más szerencsés helyzetű nőkkel, kiktől szinte biztatást nyervén, elhatározá a 138,000 pengő forint öszveghez 50,000 pengővel járulni, s addig is, míg a többi beszerezethetnék, az épületet saját veszedelmére megvenni. S megtette a nemes buzgóságában magát mindig elfeledő asszony a terhes vételt, és most, halála után már, kezemben tartot-tam saját-kezü ajándoklevelét, mellyben ez ismeretes nagy épületet a Pest városának már elébb átadott nő-egyesületi intézetek közös hajlékaúl, Josephinum néven, Pest városa polgárságának általadja. — De hihetetlenl mondok: az ajándék nem fogadtatott el, s a vétel, egész terhével, a nemes indítványozóra nehezült vissza.

Nem válhatom meg e képétől a ritka emberbaráti szeretetnek a nélkül, hogy azt némelly kevés de való vonással kiegészítsem. Gróf Teleki Lászlóné példánya volt a női erénynek; hű feleség, szerető gondos neve-lője s valóságos édesanyja gyermekeinek kiket szült, s gyermekeinek kiket szent hagyománykép fogadott szívébe: mind ezek, mind azok szeretetének hasonjogu gyermekei lettek. Csoda-e, ha e gyermekek az emberi-ség és haza díszeiül és az anya büszke örömeire nevel-kedtek föl, kik illy ritka anyának lettek gyermekei? Mert az ő szelleme és szíve napjától nem lehetett nem szeb-

ben fejlődni, nem másoknak fölötte nemesedni! Csoda-e ha e gyermekek kebelében a nemzetiség szerelme vallássá vált, mely minden tetteiknek lelket és színt ad, miután ez anya imádságába is be volt a nemzet felvirulása foglalva mindenkor! Csoda-e ha ők barátjai a tudománynak, s részint úzói, miután ez anya olly magasra becsülte azokat? S ki társalkodott ez asszonygyal, s nem csodálta miveltségét, e világos főt, a metsző ítéletet, mely férfiakat, tudósokat is, képes volt volna háttérbe szorítani, de mely a legszebb asszonyisággal párosulva, távol vala minden követeléstől s minden tudós színtől, mi a gyengébb nemet olly kellemetlenül ruházza; s mely nem nyomott senkit, hanem vonzott és elfoglalt.

Így ismertük őt mind, kik hozzá közel állottunk, de nem egészen azok, kik csak hírből ismerték; mert ha lelkének szép fénye nem maradhatott is elrejtve, ha szíve jósága példabeszéddé lőn is: de tettei nagy része rejtve maradt. Hadd legyenek tehát azok kimondva itt általunk, s kiragadva a feledékből, mely a legjobb de nem ragyogó tetteket hálátlan fátyolával annyiszor eltakarja!

Sokan szólaltattak meg országokat magokról, s elboríták a történet lapjait nevök fényével, melytől az emberiség nemtője elfordul; a nő felett, kinek ma vég tiszteletet teszünk, a szenvedők könnyei némán hullanak, mert nem ezek írják a történetet. De mi, kik ismertük őt, beírjuk hazánk évlapjaira, hogy ő az erény és munkás emberszeretet hőse volt, a legszebb koszorúra méltó; s vallásos hiedelemmel hiszem, hogy szavunk meg fogja őrzeni neve emlékezetét, s ahoz a jók áldása minden időkben csatlakozni.

XVII.

GYÁSZBESZÉD HEGEDÚS SÁMUEL FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, MÁJUS XX. MDCCCXLIV.

A kinek halálát ma a Tekintetes Társaságnak jelentenem kell, Hegedús Sámuel levelező társunk egyike volt azon férfiaknak, kiket a tehetség díszes állásra jogosíta, de a környületek olly szűk körre szorítottak, mellyben sem azzá nem fejlfhetett, mivé hivatva volt, sem pártfogója nem akadt munkásságának, sem mező nem nyílt hatásának. Rövid életrajza magyarázza meg bővebben e nézetet.

A boldogúlt Új-Tordában, 1781-ben született Hegedús György kir. ügyvédttől, ki egyszersmind fiának első nevelője is volt. De az atya József cs. rendeletéből csakhamar Szász-Régenbe tétetvén által, társunk gyenge korában meg lón már fosztva szülői gyámolától, s első oktatását, csekély haszonnal, már csak az újtordai iskolától vehette; utóbb Nagy-Enyeden, de hol, miután Herepei Ádám 1795-ben az alsó osztályok gondjait

átvállalá, a jeles ember jötevéleg kezdé hatni Hegedűsünkre is. A hittudományra 1799-ben ment által. Enyedi éveiben Benke Mihály volt vezetője a philosophiai, maga Herepei a történeti, Benkő Ferenc pedig a természeti tudományokban: kikre ő előre haladt korában is mindenkor hálával emlékezett. Húsz éves ifju vesztvén el atyját, s így idegen támaszra szorúlván, Ugron István, utóbb Torda-vármegyei főispán, nevelését vállalá fel, s e hat év az, melly alatt b. Szentkereszti András tábornok, nevendékének rokona, második atyja lett és pedig a legnemesb értelemben, mert szellemi s erkölcsi fejlődésére egyiránt hatott. 1805-ben Hegedűsünk a költészeti osztályban tanítóságot viselt, melly év végével szakválasztás által el kellvén jövendőjét rendelnie, hadi életre tökélté el magát; de épen akkor érkezvén a pozsonyi békekötés híre, hadi kormányzó gróf Mitrowsky által szándékáról levéttetett. S így, mire eredetileg készült vala, a papi rendhez tért, s legott Enyeden második predikátorrá el is választatott. Ekkor lépett mivelődésé harmadik stadiumába, a göttingi egyetembe küldetvén, hol Heerent, Bouterweket, Thibaut-t hallgatta, Gaussal pedig, az öreg Heynével és Mayer Tóbiással közelebb is érintkezett, s részint utóbb is leveleket váltott. Visszatéret 1809-nek első napján újra beköszöntött enyedi székébe; 1810-ben Kolosvárra tétetett által, 1812-ben ugyan itt hittudomány tanítójává lett, 1814-ben pedig Herepei Ádám helyébe ismét Enyeden a széptudományok, történetek és országtan professorává. Tizenöt év múlva, bele fáradva e különben örömmel folytatott hivatalba, kolosvári tanszékére ment vissza, majd Tordásra, s végre 1836-ban Szászvárosra predi-

kátorúl, mely utóbbi helyen, miután 1837-ben a nagy-szebeni országgyűlésen is egyházi szónok hivatalát visele, folyó évi április 29-én múlt ki.

Mondám, sem teljes kifejlésének, sem hatásának nem kedveztek körülményei. Neki költői kebel s tudományszomj jutott nem közönséges mértékben. De élete nem volt az, mely a költőt kifejthetné benne, s a tudományokban sokfelé tépetése, mi a magyar protestans oktatók szerencsétlensége, gátolta, pártfogás nem léte pedig megfosztotta a módtól mint író fellépni. „A mathematicai tudományok elvei“ című munkájának első osztálya, mely hat könyvben az egész mennyiségről, a részmennyiségekről, a gyökeres mennyiségekről, az egyenletek, arányok és szerek, s a végtelen mennyiségekről szól, nem láthatott világot, s így második osztály nélkül maradt. Ez volt sorsa Erdély történeteinek is, melyeket a legrégibb időkön kezdett. Költeményei, miket „Poetai Próbák“ szerény címe alatt adott ki két kötetben 1837-ben, mutatják, hogy ő távol maradt a jelesség azon fokától, melyet elérni képes vala, ha a nemzeti irodalom folyamának sodrától félre nem vettette, érintkezésben és kölcsönhatásban azzal s annak embereivel, úzheti azt a művészetet, mely csak a mozgalmas élet fris levegőjében díszlik. A tanköltés az ő köre: mély és meleg kebel, philosophiai fej, erős szeretete az igaznak, némi szeszély, sőt gúny-él, arra némileg képesíték; de hiányzott az aesthetikai érzék kimívelése, ámbár aestheticát tanított: s ez anyagban és formában egyiránt kitetszik. Sok költeményei közt vannak egyesek, melyeket igen szépeknek mondanánk, van sok, melytől legalább a tartalmas-

ságot nem tagadhatni meg: de a jelen kortól méltán többet várunk. Ó mintegy eltéve nyelvünk s költői szólásunk köz haladása elől, egy régibb korra emlékeztet, mellynek dísze fogott volna lenni: a maiban csak sajnálnunk kell, hogy illy nemes lelkesedés a jó iránt nem lelte meg a hangokat, mellyekkel bennünket is lelkesítsen.

Így enyészett el Hegedűs Sámuel, áldásosan hatva legközelebbi körére s jelenére, de nem, mire meg vala hivatva, azokra is, kik távol voltak tőle, s kik még jőni fognak. Bár ő utolsója volna azoknak, kiknek sírja felett fájó visszapillantásra szólíttatunk!

XVIII.

GYÁSZBESZÉD B. MEDNYÁNSZKY ALAJOS FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN JUNIUS XXIV. MDCCCXLIV.

Soha sem éreztem sajnósabban, Tekintetes Társaság, erőm parányiságát; soha sem voltam tárgyam nagyságától inkább elnyomva, soha nem elfogulva kedélyem anyyira, mint most, midőn kötelességim legnehezebbikében kellene eljárnom, s kihirdetnem Önöknek a csapást, mely polgári társaságunkat annak több ágaiban, mely a tudományosság és közoktatás ügyét, s mely — ha szabad magamról szólanom akkor, midőn hallgatnom lehetetlen — mely engemet is ért. Midőn ez előtt kevés nappal csendes foglalatosságink teljesítésében e helyt egybe gyűlve valánk, ki hitte volna közölünk hogy egy nagy jellemű társunk ugyan azon órában, távol tőlünk, haldoklik; hittem volna-e én, hogy mikorra ismét együtt leszünk, első szavam Önökhöz ez leszen: Mednyánszky Alajos elhunyt! Olly váratlan vala, hogy ne mondjam hihetetlen, a halál-posta, hogy tízszer is kétségbe vonnók annak valóságát, ha tízszer is újra nem hangoztatná minden hír, mely a

veszedelem helyéről felénk száll! De engem ki fog menteni, ha beszédem méltatlan lesz tárgyhöz, e fájdalmas bámulat, mely Önöket ellepé, s mely engem súlya nagyságával s rögtönsege erejével elkábított, mert—és ezt engedjék itt elrebegnem — mert az elhúnythoz engem nem csak tulajdonai és érdemeinek tisztelete, mellyet senki sem tagadhata meg tőle, hanem olly forró hála láncai is kötöztek, mik csak életemmel szakadhatnak el.

S azért a tárgy gazdagsága s az én gyenge erőm szabadítsanak fel e nem zajos, de nemes és hasznos élet egyszerű, hímezetlen elbeszélésére.

A mi társunk Turóc havasai közt, Prikopán született, apr. 20. 1784. Az első hangok, mellyek a gyenge gyermek füleit verdesték, alulról szláv, mellette német, s majd felülről latin ajakról keltek: de szíve, a nagy Lajos óta harcban és békében folyton jeleskedő Meggyesi Mednyánszkyakhoz méltó szíve, magyar volt. Oktatását a trencsényi gymnasiumban, a bécsi theresianumban s a pozsonyi academiában vette — s Mednyánszky szíve magyar maradt. Viszonyai, rövid szolgálat után a magyar udvari tanácsnál, csakhamar haza hívták Nyitrába, hol birtokát maga kezdte igazgatni: de az ő cselekvősége e mellett kiható irányt is keresett, s választottja a hazai Clio lett. Csak hamar átlátta Mednyánszky, hogy a magyar történetírás ideje még fel nem derült; hogy maga a történeti anyag, tudva s nem tudva, még nagy részt használatlanul hever, hogy maga a historiai vizsgálódás csak úgy haladhat biztosan, ha bírálati szellemmel napvilágra juttatott elégséges anyagaink lesznek, mellyek közt az oklevelek s emlékiratokon kívül nagy fontosságot tulajdonított a mondák és regéknek is, mikben a népelet s az erkölcsi történetek leggazdagabb forrásai rejlenek. Gyűj-

teni kezdé tehát mind a hagyományokat, mind a hazai régiség mindennemű irott emlékeit. Így lőn megírva se-rege azon hazai mondák, regék s legendáknak, mik tartalmokkal olly tanulságosak, s művészi alakoknál fogva, mellyet azok, költői keblén átszivároga, nyertenek, olly vonzók és gyönyörködtetők. Így támodott azon gazdag és ritkaságok s nevezetességekben dús, kéziratgyűjtemény, mellyet Veszelei házában kincs gyanánt apolt és őrizett. Irodalmi fellépése elhúnytunknak 1810-ben lett észrevehetővé; az André Hesperusa, a Hormayr történeti Archivja társunknak a magyar hazát érdeklő cikkelyeiben gazdagok; tíz évvel utóbb Hormayrral egyesülve ennek történeti zsebkönyve új folyamát indította meg, azt szinte tíz éven által magyar-történeti cikkelyekkel gazdagon ellátván. Időközben adta vágvizi utazását, s két kötet magyar regét. Mind ezeket német nyelven. De ne feledjük, miképen őt nevelése, miveltsége, érintkezése Béccsel, mellynek tudományos kincsei őt gyakran felvonzották, és Bécs tudósaival, kik őáltala kívánták a magyar történet, földisme és irodalom ügyét képviseltetni, a német nyelv használatára utasították, midőn másfelül a magyar nyelv csaknem kizárólag a költészetnek volt organuma, magyar folyóirat nem létezett, s még kevesbbé magyar közönség, melly, ha ezen egyenként kiseded terjedelmű dolgozatok megjelennek, azokat pártolásába végye. S nem kell feledni, hogy a magyar érdeken munkálódtak azok is, kik a nyugoti társnép figyelmét és részvétét kívánták kivívni nemzetünknek. Ez bírt több más íróinkat s köztök Kazinczy Ferencet és Kis Jánost is arra, hogy az említett német, de reánk is figyelmező folyóiratokban, időnként megszólalának. És Mednyánszky soha nem emelte kezét más betű írására, mint a melly hazánkat és nemzetünket ismer-

teté, kedvelteté, dicsőíté; Mednyánszky semmit sem írt, mi a leghőbb hazafiuságot nem lehelé.

De feltűnt végre a Tudományos Gyűjteményben az első időszaki magyar organum, melly az ismeretek minden ágaira kiterjeszkedett. Részvétellel üdvözlé Mednyánszky e hajnali csillagát a magyar tudományos irodalomnak, s legott zászlójához is állott. Itt vettük szép részét történeti s országismertető dolgozásainak, sőt ő vala az, ki már 1822-ben felszólalván nyelvünknek oktatási eszközül használása mellett, ennek olyt körét szabott ki, mellynél tágabbat ma is alig követelünk, elmondván egyszersmind a módokat, mellyekkel célt érni lehetne. Ha javaslatai akkor létesülnek, kétség kívül ott volnánk, hová jutni még folyvást leglángolóbb ohajtásunk.

Bekövetkezett, Tekintetes Társaság! 1825-ben az az országgyűlés, melly a haza történeteiben időszakot alkotott. Mednyánszky Alajos a főrendi tábla azon oldalán állt, mellyet akkor ellenzéknek neveztek, mai nap szabadelműnek hívunk. Soha nem szólt senki szebben a magyar nemzetiség ügyében romai ajakkal mint ő: tudni-illik akkor mindnyájan így szólottak társai, és Széchenyi István hősi föllépte a nemzet nyelvén eleinte csak titkos csodálókat, nem követőket is, lelt; kevesen szóltak nyomosban az új idő által követelt javítások mellett, mint szinte ő. Ki ama nevezetes két év alatt Pozsonyt láthatá, emlékezni fog a romai nem csak ajkú de jellemű férfiura is; e szelíd de elhatározott bátorságra, e nemes egyeneségre, e lángoló hazafiságra, e tudományban gazdag s ítéletben erős szónoklatra, e világosság és egyszerűségre az előadásban, s e tisztelet-gerjesztő nyugalomra, melyet a mély meggyőződés s a tiszta ügy védlése önt a

szívbe. S ama két év hozott gyümölcsöket, sokat közvetlenül, sokkal többet közvetve. Mert eljött az 1830-ki hongyűlés is: s ez a király szent személyét azok által találta körülvéve, kik a nemzet bizodalmát bírák — a mi Mednyánszkykat pedig az új kormány szolgálatában. Hát-
térbe lépett ez idő óta gyászoltunknak irói pályája; a közigazgatási és törvényhozási váltotta azt fel. Nem e terembe való, Tek. Társaság, őt e téren követnem, ámbár örömmel és büszkeséggel mondhatom, hogy több évek lefolyásaig volt alkalmam és módom a tiszta jellemű férfi elveit és tetteinek rugóit kiismernem; és e megismerésnél fogva mély tisztelettel kellene elborulnom, valamikor neve hangzását hallom, ha kevesbbé volnék is lekötelezettje jótéteményei s az ezeknél még becsesb bizodalma által. Csak annyit legyen tehát szabad említenem, hogy ő mind halálaig az maradt, mi valaha volt: szabadelmű barátja minden szükséges és életműves javításnak, az óvakodó s lépcsőnkénti, de annál szilárdabb és biztosabb haladásnak. S ha mégis úgy látszik sokaknak, mint ha ő az előmenetel pályáján megállapodott volna, jól vegyük észbe: nem ő változott, hanem környűlete, hanem felekezete, melly sebesebb mozgalomnak indúlt, míg ő, mértékben úgy mint elvben, azon egy maradt: életművesen de elhatározottan haladó.

Valamint törvényhozói, úgy közigazgatási szerepéről is rövid lehetek. Ha van lelkiismeretesség, fáradatlan-ság, s elfogulhatatlan becsületesség hivatalférőben, az őbenne ritka mértékben volt egyesűlve. Ezt hirdetik kiknek a helytartóságnál, ezt kiknek az udvari tanácsnál, ezt kiknek a kincstárnál volt ügyők valaha, s vele érintkeztek. De mit ki nem emelnem nem lehet, az, mit a tudományosság ügyében tőn ez utolsó tized alatt, s mi részint

életbe lépett már, s mit részint életbe lépni várunk: a sajtó felszabadulása tervben és kivitelben az ő érdeme, ezen emelkedése s hogy ne mondjam repesése a szellemi mozgalomnak az ő érdeme. A fejdelem bízott benne, s ő bízva nemzetében, magára vette a felelet nagy súlyát. Másik a közoktatási ügy elrendezése, melyet ő hosszas és terjedelmes studiumok gyümölcseként terjeszte a legjobb király elébe: s én úgy hiszem, nem vétek szent árnyéka ellen, ha kibeszélem, hogy előtte e munkájában a nemzetiség úgy ragyogott, mint ama csillag, mely a három szent királynak üdvözlőnk bölcseje felé világlott. Tekintsük ezt úgy, mint a hű férfi vég hagyományát.

És a mi körünkben? Egyhangulag elválasztva tiszteleti tagul, mi tizennégy év alatt alig két három ízben ismétlődött, szorgalmas részvevője, gyakran vezetője volt tanácskozásinknak, s munkatárs a rá-bizottakban, míg a helytartóság hivatalosaként Budán élt. Onnan Bécsbe, s vissza Budára, de akkor már halmozott munkakörrel, vitetvén, megjelenései leginkább az igazgató testületre szorítkoztak. Sok félben maradt munkái közé tartozik egy magyar történettudományi egyesület felállítása, mely talán nagy becsű gyűjteménye birtokában létesült volna a most álló országgyűlés bevégeztetése után. A végzet máskép akarta: a hatvan éves, de örökké fiatal lelkű férfit folyamatosan erélyes munkák közt lepte meg a vég; s mi, kik gyengélkedéséről sem tudánk semmit, rögtön hült helyét tudjuk. Jegyezzük fel, társaim, junius tizenhetedik napját gyásznapijaink közé: az nemzeti veszteséggel látogatott meg bennünket. Mert a Mednyánszky név fenmarad ugyan évkönyveinkben, de fenn, és sokáig, a ház is, melyet hagyott, s el nem láthatjuk, ki és mikor fogja azt pótolni.

XIX.

GYÁSZBESZÉD TESSEDIK FERENC FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, AUG. V. MDCCCXLIV.

Tekintetes Társaság! Hosszas fájdalmas betegség véget vetett néhány hét előtt Tessedik Ferenc társunk életének. Neve a legújabb időkben nem szokott többé említettetni, tíz éve, hogy az irodalom mezején végkép elnémult: de míg járdalta azt, bár nem választott életmódképen is, és csak alkalom adtával s midőn mulólag kedve duzzant, de mégis úgy járdalta azt, hogy mívelt léleknek, tanultságnak s lelkeségnek adá jeleit mindenkor. Vessünk azért egy pillantatot életére s azon kevés dolgozásaira, mik neki s irodalmunknak a magok helyén és idejében becsületére váltak.

Fia a hazai gazdaszat körül magának maradandó érdemeket szerzett, s ezekért elhunyt királyunk által meg is nemesített szarvasi evang. lelkipásztornak Tessedik Sámuelnek, Ferencünk Békes említett városában született, februar 22. 1800-ban. Éltének hajnala sógora Jozéfy Pál, akkor aszódi lelkipásztor, most tiszántuli superinten-

dens házában derült fel, kinek, szüléi után, leginkább köszöné jóra törekedését. Iskolai oktatását az akkor Mező-Berényben székelő gymnasiumban, majd a selmeci, pozsonyi és pataki protestans tanodákban vette. Törvényt végezvén, hazai szokásból inkább mint hivatás érzetéből, ügyvédnek esküdött fel Pesten, 1822-ben, s azonnal Kölesden gr. Apponyi Antal urodalmi igazgatóságánál alkalmaztatott. Illy pályán élete úgy folyt volna le, mint anynyi jobbra termett léleké hazánkban, mind mélyebb, mind terjedtebb kiképződés alkalmának nálunk olly nehezen pótolható hiányában. Történt azonban esztendő múlva, hogy hazafi lelkü főnöke, már akkor austriai cs. nagykövet a francia udvarnál, serdülő fiai mellé magyar tanítót keresé: s a szerencse Tessedik Ferencet hagyá vele választatni. Társunk élénk fogékonysága minden nemesebb benyomások iránt, szép tehetségei mellett, megkedvelteté őt a jeles miniszterrel, s ez őt egyszersmind magán-titoknokul is használta. Hamar otthon érezvén magát a nagy úr parketjein, azon alkalmat, melly a világ fővárosában s a cs. követ udvarában kínálkozott, használni tudta magasb és tágabb nézőpont nyerésére a társasági ügy, mint polgári életben. Párizsból tévé azon kirándulásait is déli Francia s éjszaki Spanyol országokba, Belgium és Angliába, mik Párizsban szerzett nézeteit az europai életről kiegészítették. Jövendője tekintetéből hivatalviselés pályájára levén utasítva, ezt 1828-ban a magyar kir. udv. kincstárnál kezdé meg, s egy váratlan örökös által kedvező körületekbe helyhetve tiszteletből szolgálhatván, hét év után már a cs. egyetemes udvari kamaránál titoknokká lön. Mint illyen, de már fizetéssel, halt meg Tessedik, miután a graefenbergi orvoslást foganatlanul kísér-

tette meg, a múlt hónapban, özvegyének s két gyenge gyermeknek hagyva atyja és maga által díszesített nevét. Tagjai közé a párizsi földirati társaság még 1827-ben, a magyar academia 1832-ben vette fel.

Tessediket, mint mondtam, alkalom és pillanatnyi kedv tevék íróvá, s így e pályát ő mindig csak mellékesen űzte. Először a Tud. Gyűjtemény füzeteiben s a Kisfaludy Károly Aurorájában olvastuk nevét, huszonöt év óta az újdön fellépők szokott színpadain, amott a külföldön elébe ötlött tárgyak ismertetése, itt néhány szépirodalmi kísérlet alatt. Mind két rendbeli közlései hazafiui hűségnek jelei voltak. Külföldi könyvtárakban lelt s Magyarországot illető könyveket s kéziratokat ismertetett meg velünk ott, s a Párizs magyar Diogenesét, a szintolly ritka tudományszeretetű, mint ritka életmódú Mentelly Ignácot; itt néhány apró versezetet, tartalmast, melly méltán sajnálatja velünk, hogy azok egyetlenei maradtak. Egy beszélykéje, mellynek címe: „A bal eset jól esett,“ úgy később Szemere zsebkönyvében a „Néparcok“ olly könnyű, gyakorlott előadót sejtetnek, ki hogy többet e nemben nem hozott elő, vagy többi munkáit tőlünk megvonta, egyiránt fájlaható. Szeszély, életismeret, genrefestési ecset nála rövidséggel és jelentességgel párosultak. Évkönyveink két archaeologiai razolatát foglalnak magokban, az ócsai s a demsusi régi egyházakról; a Hormayr zsebkönyve Appony vára leírását, a Férussac Bulletinje egy cikket a magyar köziskolákról, egyet nyelvrégiségeinkről; s kézírattárunk Kisfaludy Károly Pártütőit s egy beszélyét, mellyeket Tessedik némelly francia körben olvasott fel, francia fordításban őrizi; de fő munkája Francia és Spanyolországi Útleírása, mellyet Kazincy Ferenc dicséretekkal

halmozott el, s a Tek. Academia, évi jutalmazásai alkal-mával, javulásra méltónak talált. A könyv tanulságos is, mulattató is. Tessedik a könnyű írók közé tartozik; nem érzeleg, nem speculál mint nyugoti szomszédink; lát és hall, rajzol és beszél, mindent megérint, és csakhamar tovább halad, az olvasóra bízván hogy gondoljon s érezzen mi neki tetszik, s sejtse ki, mit ő oda vetett. E mód nem rossz: figyelmet gerjeszt különféle tárgyak iránt, s vágyat azokat bővebben ismerni: ébreszt, és nem fáraszt; de kell aztán lenni másoknak is, kik ki is elégtének, a nélkül hogy fárasztanának.

Ismerete az újabb europai életnek s irodalomnak, élénk felfogás, az említett kellemetes írásmód, némi epigrammai él s jó ízlés igen kívánatossá tevék, bár Tessedik sokat, igen sokat ír vala! Azok közé tartozott ő, azon sokjaink közé, kik csak mutatták mit tehetnének, ha tenniök alkalmok vagy komoly szándékuk volna. Örüljünk hogy jelen állapotjaink mellett, legalább a könnyű literatura terén, van ösztön, legalább sokkal nagyobb, mint csak ezelőtt egy tizeddel is, a hazát az irodalom pályáján szolgálni. Tessedik emlékezete pedig tisztelve legyen közöttünk, mint ki a külföldön is, a legtarkább életnek közepette, hazájának élt.

„Ezer virág körül lebeg
Mézet szedő méh,
Fűj és gólya két világrészt
Választ lakhelyé:
Csak egy hazát esmer szívem
Szakadásaig:
Napraforgó nap felé néz
Hervadásaig.“

Ekkép végződik szép dala „hazájához a távolból“; s nevét csak ez is méltó, hogy megőrizze a vég elfelejtéstől.

XX.

GYÁSZBESZÉD GEGŐ ELEK FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, NOV. XI. MDCCCXLIV.

Azon férfiúnak, Tekintetes Társaság! kinek halálát ma hirdetem, sem származás, sem életnem, sem lelke iránya nem tűzött ki fényes mezőt: szegénységben születve, egy szegénységhez esküdött szerzetben nevelve, a társaság alsóbb körei tanítása s építésére rendeltetve, sem lelke erőit nem fejthette ki halhatatlan művek alkotására, sem tetteikkel nem vívhatott ki nevének maradandóságot. Vannak azonban nemei a hatásnak, mik csendesen bár, de tenyésznek, mik magvakat hintenek csak el, de kikelendőket: habár a gyümölcs és mag közti nemző viszonyt nem mindenkor mutathatjuk is ki folytonossága egészében; és eképen hatott, kettős irányban, erkölcsiben és hazafiúiban, elhunyt társunk is, s ez által érdemlette meg hogy részvéttel tekintsük a sírt, melly oly korán fogadta be.

A mit Gegő Elek életéről mondhatok — mert ő az, kit ma gyászolok — sem sok, sem rendkívüli. Kevés hónap múlva negyven éve lesz, hogy bölcsője hazánk legkeletibb szélein, a székely havasok völgyei egyikében, alacson tető alatt ringott. Jó anyjának vallásossága, a csíksomlyai hét százados klastrom közelsége, a szellem, mit az nevelt s a reformatio ellenére is fen birt tartani vidékén, korán beléptették őt azon küszöbön, hol nemes lelkesedésében annyi öröm, a fölébredés óráiban annyi fájdalom várta. Székes-Fejérvár, Nagy-Szombat, Pozsony váltva rejték monostoraikba a nevendéket, ki végre az utóbbi városban letevén hitszónoki próbáját, Pestre hozatott, hogy itt vasárnaponként magyarul hirdesse a szent igét. A szószéken állva remegő örömmel ismerte meg rendeltetését a szegény Nicephor, e két lépésnyi tér lett ezentúl világa, s új nevének megfelelő, győzelmet aratni minden ohajtása. S ez ohajtás teljesült. Gegő kevés míveltséget hozza ugyan magával zárdájába, s mellyet itt vón, iskolai és baráti volt; neki nem szolgált eszköz és alkalom magában a formákat kiképezni, nem érintkezett a társaság míveltebb osztályaival, s így felsőbb körök szükségai s kellékeinek nem felelhetett meg: de azon hallgatók, kik itt az övéi voltak, nem álltak fölötte képzettségben, ő pedig lelkesedve mindentől, mi erkölcsileg jó, nemes és szép, teli lángoló hévvel meggyőződéseit a keblekbe átültetni, képekben gazdag, mik hallgatói elmekörével rokonok, nem sokára azon szép kölcsönhatásban látá magát velök, melly hajdan apostolt és tanítványt fűzött össze. Nem csak az egyház volt a hely, hol buzgó szónoklásait fogékony szívek serege várta; kised szobája gyakran telt meg e bizodalmas nyájjal, mellynek egyik

tagja tanácsot, a másik vigasztalást, mindenik megnyugvást keresett és talált. Beszédei, mellyeknek egy részét a sajtó is közölte, nem tesznek eleget a mesterség szabályainak; elrendelés, világos folyam, a kifejezés méltósága, tárgyhoz ragaszkodó szabatosság, valamint tartalmilag mélyebb életismeret, finomság az alkalmazásban, s valljuk meg, az élő előadás széptani tökélye is, gyakran hiányzottak; de az ő hallgatóinál pótlotta mind ezt e bensőség, e hév, a bűnnek ez indulatos gyűlölete s imádása a jónak és szentnek: egyebet ők nem vártak. S Gegő nem csak az erkölcsi, ő a polgári társaságnak is a vallás eszközeivel kívánt nevelni polgárokat, a hazafiuságot is mint istentől rendelt kötelességet tüntette fel, a miért csak hálánkat érdemlette. Titok fátyla lebeg azon okok felett, mik minden pesti társaival együtt őt is eltávoztatták e helyről; a könyvek, miket hívei az elváló miatt öntöttek, bizonyítják, hogy munkálkodásait áldás környezte. Szombathely látta ezentúl folytatni pályáját, sőt Szombathely egész vidéke: a nép hordozta őt mindenfelé, s ezeken fogták fel isten nyílt ege alatt harsogtatott szavait. Egy más kor jelenetei tűntek fel újra, s mutatták mikép az emberi szívből nem halt ki a magasb és tisztább érdekek tisztelete, ha van, ki ezt költeni s táplálni tudja. Gegő magát feláldozta szent hivatásának, napjai- és éjeinek gondja nem volt egyéb mint beváltása azon szónak, mellyet adott, mikor e durva posztó alá takarta a legnemesebb szívet. S ezért érdemli, hogy neve kiragadtassék a feledékből. De mondám, hogy e pályán nem csak öröm, a siker örömei, hanem fájdalmak is várták:

„Ajki dról az erény zenge le s honfúság.

Vágygyal csüggtének a nép jobbjai jámhör igében,

Míg az irigy álarc (szégyen!) agyarga reád.“

igy kiált utána költőnk, ki méltatlannak még nem tömjénezett. S ő, ki pár évvel elébb egy kevesbbé fárasztó tanszéket nem fogada el szerzetétől, 1835-ben, némi csüggedés idején, mellytől a legerősb sem ment mindenkor, maga keresse szabadulást a zágrábi magyar tanárságban, de foganat nélkül. Ekkor fordult lelke először kelet felé: az Erdély fia tudta számos néprokonainak a székely havasokon túl egész a tengerig elszórva laktát: vajjon nem nyílnék-e ott szabadabb mező a vallás és honszerelem apostolának? Zöld Péter példája lebegett előtte, ki hetven év előtt járt e régi magyar honban s keresztelte s megáldoztatta a magokra hagyatott magyar híveket. Őket megerősíteni hitben és nemzetiségben, maholnap messzebb kelet felé is keresni elmardott feleink nyomdokait: e gondolatok kezdék lelkét elfoglalni. Nem szükség azon nap emlékezetét felidézni a Tekintetes Társaság előtt, mellyen moldvai útja tervét előadva e teremben, tanácsot s az academia nevének paizsát kérte: ki ne emlékeznék a buzgóságtól remegőnek gyermekded szavaira? Meglőn. Utasításunkat vette, útleveleket a Tekintetes Társaság eszközzéséből, segedelmet nem kért: a mire a szükségeket nem ismerő s nélkülözéseket szívesen tűrő férfinak mulhatlan szüksége volt, azzal megelőzőleg elláták hívei. S ment. Nyomozásai eredményeit előterjesztette a Tekintetes Acadiának, mik által, a miről minden külföldi hírek mélyen hallgattak, mit azért csak mintegy mythosként némi aggó kétely fátyolán által sejtettünk, valósággá lett: t. i. egy rokon népnek e régi magyar földön élte s virágozta: ha virágzásnak szabad nevezni azon anyagi jólétet, melly csángó atyánkfiai szorgalmát ju-

talmazza: de mely egyszermind századok óta sarkalja az önzést és haszonvágyat megtagadni tőlök, mit kegyetlenség nélkül megtagadni nem lehet: az ő nyelvökön szóló papokat. Ebben találta fel utazó társunk testvéreink fogyása okait: de fájdalom, ez okok orvoslása — bár több rendbeli felszolgáltatások követték Gegő híreit a hazában — munkába még nem vététt.

Mióta Gegő az etelközi magyarok közt járt, vágya köztök élni, hatni, sőt maholnap más elmaradt rokon törzsököket is lelhetni, nem csillapodott, hanem inkább nőtt. E célra mulhatlan eszköznek tartván a keleti nyelvek alapos ismeretét, a konstantinápolyi custodiához lelkipásztori segédnek ajánlkozék, s az igazgató által örömmel fogadtatott is; nem úgy Rómában. Innen Odeszsa vagy Marianopoly közt engedtetett választása. Ő az elsőt választá, s ezen útja is elmúlt. Szerzetében nem volt többé maradása. A múlt évben sikerült felszabadulta, midőn egy főnemesünk védelme alatt a veszprémi megye papjai közé vététt be. Mik voltak ez idő óta tervei, mik kilátásai, az, Tekintetes Társaság, előttem tudva nincs. Az első hír, mit az óta — s már nem tőle, hanem csak róla vettem, halálának híre volt.

Írásait csak summásan említtem. Azok részint a Tekintetes Társaság előtt fordultak meg, s általunk láttak fényt, s így ismereteseek itt; részint egyházi beszédekből állanak; részint folyóirati apró cikkelyekből, történetiekből egyrészt; végre fordítmányokból. Több, mindezek közül, nem láthatott világot. Ezeken kívül, még mielőtt a Tekintetes Társaság keblébe fogadta, székelj szók gyűjteményével járult Tájszótárunkhoz.

A csángó kérdés, azóta hogy Gegő azt felköltötte, részletesb vizsgálatok, sőt egy második húzamosb és fényesebb eredményekkel kecsegtető útnak is lőn tárgyává. De e felébresztett figyelem érdeme Gegőé: ő a mi etelközi Columbusunk. Ha ki e dísz tőle meg kívánná tagadni, azt felelném neki, mit Columb felelt irígyeinek; de e teremben én csak barátit látok, csak méltányos barátit akarok látni, s bizvást kiálthatom utána: Elköltözött hazafi! te híven szolgáltad le napszámodat; azért ha lesz Üdveldéje a magyarnak, neked is jutand benne egy nyughelyecske, millyen éltedben nem jutott, s a honszellem őrt álland szerény sírköved mellett.

XXI.

GYÁSZBESZÉD KISFALUDY SÁNDOR FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, NOV. XVIII. MDCCCXLIV.

Urak! Napok is kiégnek a menny boltozatján: zúgolódhatunk-e a gondviselés ellen, ha földi napjaink enyészet alá vannak vetve? Világtest és ember! melly pont ez amához képest, habár nagy a szellem által, melly felül emeli a roppant, de lelketlen bolygókon. De annál hamarább elmúló, annál halandóbb, ha így szólnom szabad!

És ime e rövid földi élet is hosszú, egyes esetekben, hosszabb mint ohajtható. Boldog az, ki Achill vagy Alexanderként férfiúsága delén költözhetik el: ő nem érzi sem erőinek fogytát, sem leáldozását dicsőségének, s ő az utóvilág képzetének örök ifjúságban él. Fájdalmas de való: Kisfaludy Sándor rég megszűnt élni, mert rég megszűnt folyton olvasatni mint egykor, minden magyarra hatni mint egykor, vezetője lenni érzéseinek, szelleme nézetinknek, előképe a dolgozóknak; az ő neve helyét a

nemzet ajkain más nevek foglalák el: ő élve már a múltnak embere lón, dicsósége az emlékezeté, s az élő nemzedék régen az atyák árnyai közé sorolta.

Igazságos-e ez? kérditek; tehát veszendő a szellem becse is, mint egy játszi divatszeré? halandó-e lelkünk legnemesebb része, mellyet műveinkbe raktunk le, s megszünhetik-e a nagy nagy lenni, s olly hamar, hogy ön szemeivel lássa kimúltát, mielőtt azok bezáródnak? Nem, Tekintetes Társaság, a valóban nagy nem szűnik meg az lenni, az ő csillagát a divat vándor felhői eltakarhatják ugyan előlünk egy ideig, de el nem oltják; a jelennek szeszélyei, makacs izlés, tűnő irányok háttérbe szoríthatják a múltnak szép műveit, de megjön, megjön a tisztulás ideje, meg a kor, melly elfelejtve mi a feledékenységnak készült, a színarany-szemet elválasztja a sikeretlen porondtól. Nyugodjunk meg, Tekintetes Társaság! közel van az idő, mellyben Kisfaludy Sándor is phoenixként megifjodva föléledend hamvaiból.

Illy, keblemet fájdalmasan elfogó gondolatok ébredtek bennem költőink egyik legnagyobbikának halálán, s majd viszont illy nyugtató gondolatok emelék keblemet, midőn Kisfaludy Sándor műveit s egykori hatását pillantám által lelkem szemeivel. Emlékezzünk, mi volt lyrai költészetünk az új század beálltával. Képviselői nagyobb része zárdalakók: Faludi és Ányos, Baróti és Révai, Verseggy és Virág; egy kérlelhetlen szabály sorompója elrekeszté előttök az élet azon szebb vidékeit, mik az érzékeny kebel húrjaiból nem sejtett hangokat idéznek elő. Ismerjük Ányos és Révai panaszaikat: ezt állapotja fájdalmas önmegtagadásra bírta,

amazt megemésztette az elfojtott hév. Dayka és Szentjóni idő előtt haltak ki, Kazincyt börtön zárta el, Csokonai dalai közül még kevés látott vala világot. Ekkor állt elé, váratlanul, lyrai erének kifogyhatatlan gazdagságában, Kisfaludy Sándor. Ez élet és hév, e képzelem és színezet, e nemesség a kifejezésben bizonyos népszerűséggel, e hangzatos verselés annyi könnyűséggel párosulva, ez új nyelv, de olly egészen magyar, s e bő nyelv erőltetés nélkül . . . . Igen, a magyar lyra csak Kisfaludy Sándorral született, megszületett pedig egy szökéssel, rögtön mint Zeusz fejéből Pallas. Óelőtte kísérletek s egyes elszigetelt siker: most egy egész új világ, egy zenevilága a szívnek, melly gát nélkül elfoglalá az egész hazát. Férfiak, kik addig csak latinul olvastak, nők, kik németül és franciául, egyformán kaptak az új csodán; minden fiatal keblek magokat odaadva csüggttek az új Orpheus éneklésén: hiszen a mit ők a szerelem kínjai és örömei közt valaha éreztek, annak itt szót és hangot találtak adva. Az elragadtatás közönséges, minden várakozás, mellyet az első mutatvány költött, nem betöltve, hanem meghaladva. Se-regei a bölcsseknek, kik addig tagadták egy magyar irodalom léteztét, most egyszerre elismerék azt: nekik Himfy egy egész irodalom volt. Egy nagy felekezet a hazában, tartományi és vallási féltésében, lázongott ez elismerés ellen, és Csokonait tévé ellenébe, de ez maga hódolt neki, s lelkesedése tisztaságában Himfynek nyújtá a pálmát. És elkövetkezett a Boldog Szerelem, el a Regék is, amazzal új alakot adva a philosophiai költészetnek, ezekkel megnyitva a historiai költés rég zárva állt ajtait. A szellem, melly azokat átlehelte, hú kife-

jezése volt a magyarnak — azaz, mi akkor még egyet jelentett, a magyar nemességnek — a maga büszkeségében és kedélyességében; az ősök közé véltük magunkat átvarázsolva, házi köreikbe, kandallójok melegéhez. S ő volt már most a szerelem, az élethölcsőség, a hazafiság költője: s ez, Tekintetes Társaság, Kisfaludy Sándor megjelenése. A ki így lelkesíti korát, ki így tölti el azt íhletével, annak művei nem lehetnek hasonlóak a nyári esőhöz, melyet az első napsugár felszáraszt. Kisfaludy Sándor azt eszközölte, mit csak lángelmék bírnak: közte s az ő kora közt egy ivadéknyi köz fekszik, ő azt egy lépéssel maga mögött hagyta, és pedig úgy, hogy magával ragadná az egész nemzetet. Dicsősége tetőzött.

De a szellem világában megállapodás nincsen. Az emberiség rendeltetése haladás. Vagy vezető, vagy vezetett: itt nincs közép, ha elmaradni nem kívánunk. Kisfaludy Sándor befejezé Regéivel a legszebb pályát, mit addig magyar költő futott. S jövének mások, új irányokkal, újabb formákkal; megváltozott az idő, s ez új kifejezőit kívánta a változott szellemnek. Kisfaludy nem volt többé a divat embere. A dráma körül tett igyekevései sikeretlenek maradtak, s lesznek minden időben az első lángészé is, ha hivatás nem vonja a pályára. Gyula viszhangja volt Himfynek; az újabb regék a régiebbeknek. Önismeret és elszántság kell ahhoz, Tekintetes Társaság! lelépni a színpadról, midőn szerepünk lejárt; önismeret és hiútlanság túl nem menni azon körön, melyet a természet elénkbe szabott. Kisfaludy Sándor, fájdalom, ezekkel nem bírt, s ő, kit egykor felsőbb szellem gyanánt tekintte a nemzet, leszállt a középszerhez, s a nimbus foszladozott.

Most a halál némította el az egykor olly zengetes ajkakát. Élte egy befejezett tény, művei berekesztve állanak előttünk. Ez óra óta Kisfaludy a történeté. Ez igazságosabb leszen, mint kora volt, melly nagysága árnyékától nem látta többé nagyságát. Ez mesterműveiből fogja felépíteni diadaloszlopát, a hulladékokat pedig tisztelni fogja mint hulladékokat a mester műhelyéből. Fölbredend a kegyelet, a hála, s az is ez is ki fogja egyenlíteni, mit az idők összeütközésbe hoztak. Leszállítandják a csodálatot, mit az első meglepés költött, s enyhítendik a szigort, melly pályája utóbbi korszaka felett pálcát tört. Kisfaludy Sándor nem fog páratlanul állni a magyar költészet termében: de nagynak fog tiszteltetni a nagyok mellett. Ó meghalt, hogy már most örök életet éljen.

XXII.

GYÁSZBESZÉD DÖME KÁROLY FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, JUNIUS II. MDCCCLV.

Egyike azon társainknak, Tekintetes Academia, kik a magyar irodalom föléledése korában tüntek fel, s buzgón és munkásan vettek részt a szebb jelenkor földelítésében, Döme Károly volt. Volt, mert ő sincs többé. A múlt hó 22. hunyt ő el, élte hetvennyolcadik évében. Eredete szerény és igénytelen, élete egyszerű és munkás, örömei a haza boldogulása, halála csendes, egy bölcshez méltó voltak. Polgári rendű szülőktől származván, Komáromban, junius 26. 1768-ban mint saját jegyzései vallják, s anyavárosában végezvén az alsóbb tanfolyamot, Pozsonyban a bölcsészeti, ugyanott, tizennyolc éves korában az egyházi rendbe lépett, s a pozsonyi papnevelő házban futotta le hittudományi tanpályáját. Legott fölszenteltetése után Batthyányi József herceg-főérsek által, a seminarium jószágai gondárja Szabó András noviai püspök, Döménk pártfogója mellé

mióta pappá lőn, rendeltetett segédül a jószágok levéltárának rendbeszedésére. 1794-ben a pozsonyi neven-dékpapság tanulmányügyelője, 1800-tól fogva tizenhat éven át izsai lelkipásztor, az utolsó évben egyszersmind alesperest, tisztei hű teljesítése tekintetéből, Rudnay Sándor akkor erdélyi püspök közbenjártára, előleges tudta nélkül károlyfejevári tiszteleti — s már évvel utóbb pozsonyi kanonokká neveztetett; e nemzeti academia által pedig mindjárt annak első nagy gyűlésében, mint az idősb írók egyik érdemesbike, tiszteleti tagul választatott.

Döme fellépése a szépirodalom mezején történt. Az ő kiképeztetése, mint legtöbb azonkori egyházi, sőt világi férfainké is, kizárólag classicai volt; a jelen élet-től távol állásával nem annyira a költői szellem kifejlesztésére alkalmas, mint inkább egy nemesb ízlés felidézésére, a nyelv gondosb mivélésére ható, de egyszersmind utánzásra, fordításokra csábító. Ez volt kevesbbé önálló akkori papi íróink, egy Rajnis és Baróti sorsa: e határok látszottak Dömének is kitűzve lenni. S üdv neki, ha ő legjobb erőit e határok közt működteti: itt lett Révai jelessé, itt szedte Virág fője koszorúit. Döme Károly is, mint romai költők fordítója nagy befolyást gyakorlandott nyelvünk nemesbitésére, s az irodalmat egykor a legjobbakéival versenyző áttételekkel vala gazdagítandó. Mutatják ezt Ovid némelly elegiáinak fordításai, mellyek egyikével első fellépésekor találkozunk, mutatják horatiusi ódái, de mutatja egy töredéke is a Messiasból és némelly Szabó Dávidhoz és Virághoz, kik első példányai voltak a kezdő írónak, intézett költeményei. Teljes birtokában a nyelv-

nek, mellyen dolgozott, a formának mellyben elég könnyen és nem csín nélkül mozgott, ő meg volt hivatva maholnap Virággal, a classica iskola akkori elsejével, szerencsésen versenezni. Azonban az olasz nyelv szeretete elcsábította ez útról. És az olasz irodalom nem a maga nagyaival, Dante és Ariostjával kapta meg őt: ő is, mint ugyanazon időben Csokonai, az akkor még friss dicsőségben s divatban élő zenés, udvarias, de egyszerűs mind édeskés, erőtlen Metastasióknak lett áldozatává. Tizenkét színművét látjuk őt lefordítani a „császári udvari koszorús költőnek,” és pedig, a dalok kivételével, prosában fordítani le, prosában azon költőt, kinek költőisége legnagyobb részt e hangzatos nyelvben, e zengedező versekben állt. Nem tartozik a könnyű feladatok közé költőt kötetlen alakban adni vissza úgy, hogy a szellem el ne röpöppenjen; bizonyos hatalma a formának arra, hogy a költemény az maradjon az ének segédelmével is: Döme Károly nem bírt ezekkel, s munkálkodása hatás nélkül maradt, jeléül az elvétett hivatásnak. A mit ezeken kívül tett, vallási munkák áttételéből állt. Azon érzet tehát, melly Döme pályájának végig nézésén kel, némi fájdalom a felett hogy, mint annyi más, eltántorodott azon útról, mellyen nevét legalább az irodalmi történet lapjain halhatlaníthatja vala. De a buzgalom, az ügyszeretet, a munkásság mellyet kifejtett, megérdemli, hogy emlékezetét-áldva vegyünk búcsút a jótékonyság művei közt elhunyt jelestől.

XXIII.

GYÁSZBESZÉD GÉVAY ANTAL FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, JULIUS XXI. MDCCCXLV.

Hol a szív annyira van érdekelve az adott tárgytól, Tekintetes Academia, mint az enyém Gévay Antal halála által, s a veszteség újsága súlyával még kettősen vérzi a keblet: ott hiányzik a nyugott tiszta felfogás, melly nélkül a szónok kötelességét be nem teljesítheti. Engem ugyan nem kötött hozzá semmi vett baráti szolgálat: hanem, igen, maga az ő megbecsülhetetlen barátsága, és ritka jellemének tisztelete, mellyhez szeretet csatlakozik, érdek nélküli, mit táplálni vagy nem, nincs hatalmunkban, hanem közvetlen és szükséges. Ki valaha szerencsés volt találni barátot, kit így kellett szeretni, s ha e baráthoz még azon felül illy mértékben köttetett egy nagy ügy érdeke: méltatni fogja, Tek. academia! fájdalmamat, melly nem engedé hogy elébb, és nem hogy úgy tiszteljem társunk kimúltát, mint e hely dísze kívánja, s az ő érdekei igényelhetnék.

Tizenhat éve, hogy Gévayt először láttam. Egy irodalom-történeti munkám ismertetett meg engem vele, s ennek bírálata a bécsi irodalmi évkönyvekben őt énvelem. Ítéletei az enyéimmal részint egyezők, részint azoktól eltérők voltak, s nekem ezek gondolkodásra nyújtottak tanulságos anyagot, amazok örömemre szolgáltak, s szolgált azon véletlen is, melly az ő első felléptével az én nevemet szőtte együvé. Régibb adattal életéből még eddig nem bírok, ha kiveszem azt, melly szerint gróf Széchényi Pál házában viselt nevelőség után, épen akkor, lépett vala az udvari könyvtár alór rangu irtokai közé. E jeles intézet segéd eszközei tették lehetővé keleti nyelvtanulmányainak olly szerencsével folytatását, millyen siker koronázta szakadatlan fáradozásait. Tudva voltak ezek kevéssel utóbb keletkezett academiánk többsége előtt: s így már ennek első nagy gyűlése beiktatta őt a levelező tagok sorába, melly rendnek ő halálaig egyik fő dísze, sőt büszkesége, volt. Azon időben ő, felszólítva általunk, nagy buzgósággal munkálkodott a perzsa, török és magyar nyelvek hasonlításában; s örömmel emlékezem 1832-nek szép őszi hónapjaira, miket, ezen, és egyéb érdekes tárgyak fölött, eszméket cserélve vagy inkább véve, majdnem mindennapi együttlétben vele töltöttem el. Az ész és szív ritka egyensúlyu frígyét állítá e ritka jellem elő: a sanyarú tudomány, melly annyi buzgó mivelőjét elszárítá, benne a mindenben részt vevő társalkodót, az élet és élelmények emberét el nem ízetlenítette, sem a szeretetre született keblet el nem hidegítette. Ekkor tanúltam ismerni a legnemesb kedélyek egyikét; e terjedelmes, sokoldalú s e mellett alapos tanulságot, melly olly mélybe ható ítélettel szövetkezett. Megbecsül-

hetetlen nyelvhasznító jegyzékei halmokra gyűltek. Kértem, hozhassam el academiánk számára, melynek készítette: ő azokat összefüggő munkává szerkesztve s feldolgozva kívánta ideterjeszteni, a mi azonban, fájdalom, teljességbe nem ment. Közbe jött t. i. egy más felszólításunk a bécsi codex leírása eránt, mely új studiumokra, nyelvünk régiségei nyomozására vezette. Gévay e nevezetes nyelvmaradványt a legnagyobb gonddal és hűséggel nemcsak leírta, hanem saját ügyelete alatt és ön költségein ötszáz példányban lenyomva akarta az academiának felajánlani: mi csak azért marada el, mert az academia azzal Nyelvemlék-gyűjteményét kívánta megindítani. Nem tagadhatom, ő némi érzékenységgel vette e kedveskedés el nem fogadtatását. S félre tette magyar nyelvbuvárlásait, s azon mértékben fordult a historia felé. A török történetirókkal ismerkedvén meg közelebbről, kiknek írásaival Hammer gyűjteménye nevelte az udvari könyvtárt, meggyőződött a felől, hogy hazánk török időszaka csak kis részben ismertetik helyesen; majd észrevette, mikép az akkori történetek fél része a diplomaticai értekezések és követségek emlékeiben van fen: s elhatározá magában a török-magyarkor ezen oldalról felderítésére egy olly oklevéltár közzé tételét, mely minden, az állodalmi titkos levéltárban, valamint az udvari s egyéb könyvtárakban, többnyire eredetiben, fenlevő országos levelezéseket és diplomaticai irományokat a legnagyobb hűséggel és pontossággal közölne. Némi figyelemgerjesztésül, részint kísérletül is, 1837-ben három füzetet tett közzé: a XVII. század elejéről a gyarmati és szónyi békekötések három nyelvű s hasonhitelű cikkelyeit, melyek közt a magyar is foglaltatik; a XVI-ból Hobordánszky ne-

vezetes követségének leírását. Az e kiadások iránt tapasztalt részvétlenség azon szomorú meggyőződést szülék Gévaynkban, hogy a történeti érzék hazánkban kihalt, s hogy magyar címmel s előszókkal adni ki gyűjteményét annyi léssen, mint azt ki nem adni. Mert — ki hinné — a két magyar haza hét példányt vásárla e becses, és nemzeti nyelvünknek koronkénti országos voltát büszkeségünkre tanusító közleményekből. Eltökélé tehát, úti levelül a tudományos világba, német címet függeszteni e forrásgyűjtemény elébe, mellynek tartalma különben is deák, német, francia, spanyol és olasz nyelven szoland. És csak e tekintet, az elterjedése t. i., birta őt a nem kevesebb mint kilencven füzetre tervezett gyűjtemény illyképi megindítására, nem a veszteségé, mert erre nemeslelkűen el volt szánva, elszánva t. i. hivatala után járó egész évdíját, míg él, e vállalatra áldozni. És megindult az, pár nélkül irodalmunkban pontosság, hitelesség és külső díszre; s öt év alatt x1 füzetre nőtt negyedrétkben, mellyekben ugyan annyi küldöttsége foglaltatik I. Ferdinánd királyunknak a török nagyúrhoz, az illető utasítások, tudósító levelek s egyéb hivatalos irományokkal együtt, hiteles eredetiekből, legnagyobb részt eddig kiadatlanok, minden esetre pedig hibátlanul először kiadva. Tetemesen elősegítette munkálatait 1840-nek vége óta az austriai státusfóccancellár Metternich herceg bizodalma, ki barátunkat tudtán és kértén kívül helyezte át levéltárnokul a titkos udvari és állodalmi levéltárba. Még gyorsabban folyt a munka, időközben fontos historiai segédeszközül jelenvén meg Budai Pasái is, és ezek már nem csak németül, hanem magyarul is, midőn, fájdalommal kell említenem, ezelőtt három évvel közbe jött veszedelmes gégebaj egyszerre

megszakasztotta fáradatlan munkálkodásait. Eleinte hosz-
zasban kelle szobáját őrzenie, majd ahhoz volt nyűgöz-
ve, hogy kincsbányáit, melyekben nekünk aknászott, az
udvari könyv- és levéltárakat, soha többé ne lássa. De
Gévay használta ez otthonlétét is. Közzé tette I. Ferdi-
nánd Itineráriumát, melly táblaalakban kimutatja ország-
lása egész idején mindennap hol tartózkodtát a nevezetes
fejedelemnek, több mint xiv ezer levéltári hiteles adat-
ban: múlhatlan alapját Ferdinánd története új s bírál-
tíbb felépíthetésének. S újra aggasztóbb arcot vön fel a
betegség. Sem szólania, sem, nehogy szólásra csábíttassék,
mást bocsátania magához, nem volt szabad. Így mult el
az 1843-ki 44-re nyúló tél: és hitvese, ki őt szerette
és tisztelte mint az mai nap csak regényekben festetik, s
kit ő bálványozott, lelke kínjaiban kevés hónap alatt meg-
őszült. Ismét jobbra fordultak a dolgok. Láttam őt, s
lelkét régi éberségében s munkásságában; és most Jászay
kérelmére, ki ritka nap nem volt körülte, egyidőre félre
téve az Oklevéltárt, sajtó alá készíté a mohácsi vészt kö-
vetett első havakra tartozó, eddig ismeretlen emlékek
gyűjteményét, melyek az akkori történeteket új világításban
tüntetik fel. De reményeink hirtelen enyészni kezdtek.
Hitvese, ki jóságával mindeneknek, kik ismerték, szívé-
ben halhatatlan emlékezetet hagyta, elbetegült, s annyi lel-
ki szenvedések által előkészítve csakhamar áldozata is lett
betegségének. Ott fekvék martius napjaiban kiterítve
lélek nélkül a nő, kinél nemesbet nem ismertem; s a ba-
rátok serege mondá: a férj nem sokára követendi őt. O
mert mi hasonlított azon lelki kínhoz, melly egy angyali
hölgy elvesztését követi! Gévay pedig, a már felüdült, a
már szinte felépült, megtört szívvel neje után szállt sír-

jába, június kilencedikén. Ez száraz és rövid előadása azoknak miket Gévay munkált, áldozott, és szenvedett: a mit munkált, mutatja melly veszteség a tudományra e kora halál: mert ő még csak negyvenkilenc éves volt; barátjai néma keserve pedig mutatja, hogy ő egyike volt a legtiszteleatesb halandóknak, kikkel földi kétes szerencséü napjainkat az ég megáldotta.

XXIV.

GYÁSZBESZÉD HOBLIK MÁRTON FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, JULIUS XXVIII. MDCCCXLV.

Tekintetes Társaság! Május huszonhatodika Hoblik Márton levelező társunk munkás életének véget vetett. Rövid életrajza ez. Dec. 7. 1791. Igalon Somogy vármegye mezővárosában születve, s otthon az olvasás elemeibe avatva, iskoláit Kaposvárt kezdte, és Pécssett s a pesti egyetemen végezte, mindig kitűnőleg társai között. 1811-ben, húsz éves korában, bölcsészet tanára, 1813-ban kir. táblai jegyző, 1815-ben ügyvéd. Így képesítve jelent meg 1816-ban Verőce vármegye tisztujtásán, hol második, majd 1822-ben első aljegyzővé, 1823-ban másod tiszti ügyész, 1824-ben végre főügyész, s 1827-ben táblabíró lett. Ez idő óta s e minőségben Hoblik egész halálaig folyvást s kitűnő lelkismeretességgel és szorgalommal működött, s meggyéje s ennek főnökei bizodalmát változhatatlanul olly mértékben birta, hogy munkássága mint tagé és tollvivőé számos

küldöttségekben igényeltetnék, mellyek közül mint kitünőbbeket a kir. drávaszabályozási állandó és a Zsiva iránti országos bizottmányokat kívánom kiemelni. Több e küldöttségi munkálatok közül sajtó által is látott világot, s köztök az, melly a magyar nyelvnek Verőcében elterjesztését tárgyzá, s leginkább az ő lelkes igyekezeteinek köszönhető; szinte ezen állásában jelent meg tőle „Az eszéki vagy drávaszávai csatorna védokai a szerémi vagyis runahávi csatorna ál okai ellen.“ De hagyjuk a köz hivatali férfit, hogy azt, mit az irodalom érdekében tett, elé soroljuk. Első dolgoztatásai a költészet mezején mozogtak: divatja szerint inkább az akkori időnek, mint valódi hivatásból. Berzsenyi ragadta volt akkor el minden barátját a költészetnek: Berzsenyi volt Hobliknak is, nem előképe, hanem utánzásának tárgya oly mértékben, hogy a szigorú de igaz Kölcsey elmondá, mikép az, ki úgy tiszteli Berzsenyit mint Hoblik, nem méltó a nagy költő szellemét felfogni. Keserű ítélet! de elmaradhatatlan büntetése annak, ki a szent lanthoz genius nélkül nyúl. Több köszönetet érdemlett ő azon részzel, mellyet egy köz hasznú vállalatban, t. i. Hübner földirati nagy lexicona magyartásában vett Fejér György vezérlete alatt. Már Verőcében letelepedve, üres óráiban folyvást híve maradt az irodalomnak. A dráma s a classica literatura lettek tanulmányainak kedvelt tárgyai. Amannak megkisértésére némmely erdélyi nagyok azon tetemes jutalma buzdítá, mellyet Döbrentei Gábor eszközléséből tüzének ki a két legjobb szomorujáték megkoszorúzására. Hoblik „Kún Lászlóval“ jelent meg a pályán, de siker nélkül. Ez nem csüggeszté el, sőt újra látjuk őt az academia versenyterén is pályázni, a Valkói Amazon, s a Jugovicsok komoly, Ró-

zsavár víg játékaival, s az elsőbbel dicséretet aratni. De a középszerűsége túl ezekkel sem emelkedett. Még a drámai nyelvvel sem bírt szerencsével megvívni: Berlichingeni Götz, melyet Goethéből tett által, úgy, mint többi említett színművei, kéziratban maradt. Ez lón sorsa azon értekezésének is, mellyel az academia kérdésére: „Mikép lehetne a magyar játékszínt Budapesten állandóan megalapítani?” vesenyzett, noha ez is méltónak találtatott dicséretre. Ezek mellett Cicero magyaráztásával is foglalkodott: a kötelességről írt könyvek, Cato, Lelius, Scipio álma, a Paradoxonok, A polgármester-hivatali kérelemről, mutaták, mikép a latin és magyar nyelvet hatalmában tartja: de nem a műformát, s így világot ezek sem láttak. Ellenben méltatást nyertek népismertető dolgozatai a közönség és academia előtt. Verőce ismertetése a Tud. Gyűjteményben, népszokásokról közlései a Tudománytárban jelentek meg, Szerém ismertetése az academia által külön kiadás végett lón elfogadva. — Nem említve urbéri Enchiridionát, mellyet a drávai kerület részére adott ki, academiai működéséről kell még emlékeznem. És itt csak dicsérettel szólhatok a szorgalmas, pontos, részvevő társról. Midőn a Tudománytár még bírálatokat volt magában foglalandó, Hoblikra bízott a horvát és szerb munkák ismertetése: ő megfelelt felszólításainknak. Az eszéki sajtóra ügyelés könyvészeti tekintetben az ő köréhez tartozott: nem volt pontosabb tudósítónk halála napjaig nálánál. A nagy szótárból is jutott része: a horvát-magyar és szerb-magyar szók hasonlító összeírása: ő lelkismeretesen járt el e munkájában is. Így nem késett az illető körlevelek következtetésében ritka szók gyűjteményével s nyelvta-

nunkra tett jegyzetekkel ügyeinket elősegíteni. Ekkép hálálta meg Hoblik az academia azon megtiszteltetését, melly szerint őt, második nagy gyűlésében tagul választotta, hogy lenne képviselője és támaszpontja a magyar ügynek a Dráva mellett, s tudósítónk azon vidékről mindenről, mi, hogy a nyelvi és szellemi mozgalmak előttünk tudva legyenek, érdekes lehet. S ezen tekintetből Hoblik Márton, ha nevével nem emelte is az academia fényét, de híven nyújtott kezét, hol munkásságára szükség volt, s azért megérdemli, hogy leghívebb társaink között éltsük emlékezetét.

XXV.

MARCIBÁNYI ISTVÁN EMLÉKEZETE.

ÖLLETETT AZ ACADEMIA KÖZ ÜLÉSÉBEN, NOVEMBER XX. MDCCCXLV.

Nincs szebb helyzet a hazafi életében, nagy tekintetű gyülekezet, a gazdagénál, ki megáldva az áldozhatóság boldogító hatalmával, megáldva egyszersmind a nagynak és jónak szeretetével, jötevője lehet az emberiségnek, s a nemzeti felvirulás önereű előmozdítója. Adjak hálát a sorsnak e szerencséért irány- és létadók lehetni, míg annyi hű kebel vágyai kielégítetlen hamvadnak el, s annyi nemes erő a tett mezején jobbotok nyújtása nélkül ellankadna. Nálatok az ohajtás akarattá, a gondolat tetté leszen, a siker pedig a legbüszkébb és érdemlett öntudattá. Ti azonítva magatokat a nemzettel, érzitek ugyan ennek fájdalmait, de nem kis megnyugvást leltek annak tudatában, hogy erőtök van annak szelidítéséhez járulni; és érzitek annak örömeit mint a magatokét, s emeli kebleteket látása annak, hogy ez örömeiket milliók érzik veletek, s ez örömekhez ti al-

kotólag és segítőleg híven járultatok. Illy pálya végén egy nemzet hálája áll lélekderítőleg halottas ágyatok előtt, s dicsőség köríti koszorúival meghült halántékaitokat. Hivatva vagytok éltetni nagyot és szépet, hogy magatok is örökké éljeteek.

Illy szép sors jutott míg élt, egy dicső név fénykoronája midőn a sírba szállt, azon férfinak, kinek midőn e fényes körben megújítani készülök emlékezetét, irodalmunk egy régi tartozását kívánom leróni. Marcibányi Istvánról fogok Önöknek beszélni.

Ha jeles elődök elszámálása nevelhetné fényét a Marcibányi István névnek, régi történeteink lapjait ütném fel, elősorolandó azon őseit, kik magokat a had és béke műveiben kitüntették; felhoznám Mártont, kit Hunyadi Mátyás jutalmaira, Jánost, kit I. Ferdinánd barátságára méltatott, Zsigmondot, ki, mint történetíró, tudományosságának hagyta fen egy szomszéd baráti nemzetnél nyomait; említném első Istvánt, a múlt század közepén iskolai díjak alapításával előmozdítóját a tanulói szorgalomnak; említném első Lőrincet, a mi Istvánunk atyját, ki hosszú évek során át Csanád alispánja, a szegények jótévője, s a vallás áldozatos oltalmazója volt. Hogy méltánylástokat ez érdemdús háznak kivíjam, ifjabb testvérét Imrét dicsérném, ki hű teljesítője István vég szándékainak, intézője lön az első magyar jutalmazó alapítványnak; nem feledném Mártont említeni, kit mindnyájan úgy ismerénk mint a művészetek lelkes pártolóját; nem az élők közől ennek Livius fiát, ki atyja könyvtárának egy becses részét az academiának ajánlotta fel, nem Lajost, azon jutalom szerzőjét, melly a magyart az eddig legelterjedtebb népi tankönyvekkel látta el. Kie-

melném, miképen e ház női sem maradának el a szépnék és jónak pártolásától. Majthényi Mária sugalló nemtő gyanánt áll a második István mellett, lelkes hölgy, s a mi több, a jóság angyala, munkás társa férjének jótéteiben, követője a tudósok pártolásában; s legujabban Montesicky Vincencia, ki Lajos férje példáját követve, sőt nemes versenyben túlhaladva, évenkénti jutalmat alkotott, tartandót míg él, a magyar költészet virágoztatására! De ha mind e nevek hazai műveltségünk történetében nem állanának is, második István eleget tesz vala maga, hogy a Marcibányi név abban örök legyen, és kitörölhetetlen.

Született a derék hazafi 1750-ben, Csanád vármegyében, hol atyja Lőrinc, kir. tanácsos, sok éveken át viselte az alispáni hivatalt. Nevelését a nagyszombati nemesi intézetben vette; szülői kora halála után az atyja által alkotott előfisiságba, és Csanádban megyei szolgálatba lépett, hol szinte alispán, majd a temesi kerületben tartományi főbiztos lett, melly helyzetéből mindazáltal folytonos gyengélkedése miatt tornyai jóságára vonult vissza, honnan nem sokára a Hóra pórhada által elijesztve, Pestre, majd Budára tette át állandó lakását. Elősorolhatnám a fejdelemtől nyert kegyeit, udvari, majd titkos tanácsosi rangját, ha ezek egyebek, mint királyi méltányság jelei volnának. Mellőzhetem itt az emberiségnek tett áldozatairól részleteit is: ki Buda felső részeit bejárta, megemlékezett Marcibányi Istvánról az erzsébeti apácák kórháza előtt, mellynek éjszaki szárnyát ő építé s alapítá meg örök időkre, egykorulag mindig húsz szegény nőbetegnek; megemlékezett az irgalmas szerzet kolostora előtt, mellyet ő szinte építé, s nem csak 24 kórággyal látá

el, hanem azt a régi hírvű császárfürdő birtokába téve, örökre megis alapíta. De mellőzve, mondom, ezeket, s számos hasonlót, mikről Trencsény, és Pozsony, és Csanád beszélnek, azokra kívánok térni, miket tudomány s nyelv köszönnek nékie. Háza nem egyedül a szenvedő emberiség biztos menhelye, de több tudós férfi gyűldéje, különféle tudomány- s művészeti kincsek raktára volt. A Kovachichok és Révaiak, Szekérek és Verseghyek nem csak nyájas fogadtatásban, hanem hazafiúi segélyekben, tudományos foglalatosságaik előmozdításában is részesültek. Nem egy hazai és magyar irodalmi termék viseli a Marcibányi nevet mint védurét homlokán. A nemzeti museum műkincsei előtt megállván, s szemlélvén a költő Zrínyi csáktornyai műgyűjteménye drágalátos maradványait, szemlélvén e sorát a mult századok jeles műdarabjainak, e pompás tálcák és bilikomok, edények és korsóknak, ez ékszerek és fegyvereknek, faragott és öntött képeknek, drágáknak majd régiségök, majd a historiai név vagy esemény által, melly eredetökhöz tapad, drágáknak ízlés és műszorgalom, s többnyire azon nemes ércek s egyéb anyagoknál fogva, mellyekből készülnének: minden lépten a tudomanszerető gyűjtő emlékezete kél fel lelkedben, ki roppant áldozatokkal hordá össze azokat budai háza kincstárába, mellynek díszes készülete mind maig változatlanul látható, becses tartalma pedig utódai által nemeslelküleg a haza oltárára tétetett. Elődei nyomán haladva, nevezetes díjtókével gyarapítá a lévai tanodát, és segéddijakat hagyta Pesten néhány ifjúnak a tanulói szorgalom élesztésére; bölcs előrelátással megelőzve korát, kívánta az édes nemzeti nyelv terjesztését az első oktatás útján előmozdítani, s a haza fővárosá-

ban első alapított elemi magyar iskolát s magyar egyházeneklőt, példát adva, melly késő és kevés követőkre talált. Annál serényebb vala ő mások nagy példái követésében. Szép időszaka az a magyar történeteknek, mellyben közel fél század előtt a hon belső nyugalma s külső bátorsága egy nyugoti nagy nemzet mozgalmai által kockára téve, a magyar lelkesedés hon s fejdelem mellett nem szép szókan, hanem tettek és áldozatokban, nem hirtelen gerjedve s ellohadva ismét, hanem a veszély napjai utolsójaig kitúrve, lángolt. E szép idő történetei minden részleteikben megírva még nincsenek, nincs elsorolva, mint igyekvők nagy és kicsiny, gazdag és szegény minden erőket a köz szükség hatalmába adni. Ott állá Marcibányi István is az áldozók közt, emberrel, elésséggel, pénzzel segítve a hadi testet; de ott állá azok közt is, kik Festetics Györggyel a jövődbe nézván, az ez által először gondolt magyar hadi academiának alapjait vetették meg. Ötven ezer forintot teve ő a királyné ötven ezeréhez; két tanár díjazására vala kész, ha az oktatás a nemzet uyelvén folyand; s e végre felvállalá a szükséges hadi tankönyvek kiállltatását; melly ohajtásának hogy a gyors kivitel példájával annál hathatósab nyomatékot adjon, Szekér Alajos, egy e részben más hazánkfiai felett azon időben tudományosan kimívelt tábori pap által, a hadi tudományok kézi könyvét időközben elkészíttetvén, azt az 1807- és 8-ki országgyűlések alatt két kötetben, saját költségeivel, a hazának be is mutatá. Sikert az idő még mind eddig nem érlelhetett. De húzódt az annyiszor, s József halálával tüzesben mint valaha indítványozott magyar academia ügye is, mellyhez hír szerint ötven ezer ezüst forintot volt adandó, húzó-

dott a tudományi tárgyakban munkálkodott országos küldöttség zöld asztalán; mintha irígylené a sors e nemes hazafitól a dicsőséget, hogy annak első alapítója legyen, az academiától, hogy egy embernyommal korábban serdüljön életre. Mert ő, midőn épen az emberi nemzet történeteit iratá Verseghy Ferencsel, s miután számos jótékony, s az első magyar irodalmi alapítványt nemzetének örökségül hagyá, 1810-nek utolsó napjaiban elhunyt, nagylelkű tettekkel fejezván be nagylelkű tettekben gazdag életét.

Illy élet, nagy tekintetű gyülekezet, a halállal bevégezve nincs. Megőrzi azt hatásukban azon munkák, melyek pártolásának tartoznak lételökkel; meg nyelvünk nemetője azon fiatalokban, kiknek az ő gondoskodásából nyílik évenként alkalom és mód az uralkodó néppel összeolvadni; meg a betegek hálaökönyűi, kik bajaik enyhülését vagy egészségök visszatérését naponként az ő jótéteinek köszönik; meg mindenek felett azon élőfa, mely sírjából sarjadt fel, hogy időről időre nemes gyümölcseivel gazdagítsa tudományosságunk tárát, hogy árnyában az irodalom emberei koronként megnyughatva, új munkásságra buzdúljanak. S ez élőfa azon irodalmi alapítvány, melyről mielőtt tárgyamtól megválnám, Önökhöz szólanam kell.

Az academia felállításához nem volt remény, midőn Marcibányi István élete hanyatlani kezdett. És megszülemlék benne egy jutalmazó intézet eszméje, mely az anyagi díj mellett ama nemesebbel, a köz kitüntetés arany almájával éleszsze a nemzeti nyelv ismerete tudományos kifejtését, s az irodalom lelkesebb kiművelését. Imre, István ifjabb testvére lón az elhunyt szándékának ma-

gyarázója. Évenként egy kérdés vala kitüzendő, a nyelvet illető: és pedig, mert az alapító előtt az akkori időt oly élénken mozgató nyelvújítás kérdése lebegett mint életkérdése nyelvünknek, egyenesen erre vonatkozó; ezen kívül a legjobb magyar elmemű vala megkoronázandó, melyet minden év hozand. Az intézet a nádor védelmébe ajánltatott. És mondjuk meg itt, mit elhallgatni bűn volna a historia ellen. A nádor szeretettel karolta fel az eszmét, s e díjhoz ama másikat ragasztá: a koszorúk önkészítését. Azon időben, tisztelt gyülekezet, tette ő azt, melyben a magyar író a nagy seregtől ábrándozónak, szeszélyből inkább mint okos számolásból cselekvő különcnek tekintetett, s oly ügyérti fáradozásai, melyet áldatlannak bélyegze a sokaság, szánakozásra inkább, mint részvétre vagy éppen dicsőítésre tarthatott számot. A nádor tudta mit teend a kised jutalom is, ha annak a sokaságra oly igen ható fényt kölcsönöz. Megnyitotta magyar Musáknak, ez addig árva leánynak, saját gondjai alatt a versenytér, melyen hősei pályáágakat nyerhetének, s nyerheték azt fejedelmi kézből először, mióta e nyelv él a hazán. Köz bizodalomra méltó férfiak voltak a verseny bírái. 1817-dik évi nov. 23-ka azon emlékezetes nap, melyen Pethe és Virág vevék el ünnepélyesen az első nyilvános jutalmakat, a dicső pártfogó akkori gyásza miatt nádori biztos kezéből ugyan; de már három évvel utóbb, az egyetem palotájában, saját születése napján, Ferdinánd főherceg s több országnagyoktól körülvéve maga nyújtotta át nadorunk a jutalmakat, a nemzeti nyelv buzgó mívelését hathatósan szívökre kötvén az azokra méltatottaknak, kiknek sorában kettős koszorút nyerve állt ifju erejében azon férfi is, kit ma el-

nöki székünkben tisztelünk. Újra három évvel utóbb e terem látta a nemzeti ünnepet, s ekkor a királyi férfiak mellett asszonyaink elsője, a nádorné is, megjelent hölgyei koszorujában, intő szellemül, miszerint a férfi erő egyik leghatalmasb serkentőjét a nővilág buzdító részvételeben találta mindenha, s kell hogy találja a magyar is a maga nőiben. Lángoló arccal, a legszentebb öröm könnyűi közt látta a magyar a trón rokonai által nyelvünket és irodalmunkat felekezeti pirító állásából kiemelve először valóban nemzeti felmagasztaltatásában. Ott álltam én is, még kezdő író, az ifjúság első tüzeiben, lelkesedve a megható ünneptől, s azon erős hitet fogadva kebelemben, hogy azon ügy, melly a haza legmagosbjai által felkarolva érdemtárgyul tűzetett ki, az idő általános mostohaságán utóbb is győzni fog. S volt-e látója egy, e valóban emelő jeleneteknek, ki nem illy érzésekkel telve el, tért honn, s kinek, utóbbi borús órákban, a részvétlenség, sőt gúny, a koronkénti reménytelenség és csüggedés óraiban, milylen még elég következett bé, e nagy napok emlékezete vigaszt nem nyújta, és bizodalmat? \

Nem folytatom részleteit az utóbb történeteknek. A mit hittünk és reménylünk, a nemzet kitűrése s fejlődelmünk kézfogása által valósággá lón. De ki fogja feledni, hogy e kitűrés tényezői közt az irodalom mindig előkelő helyt állt, az irodalom pedig a Marcibányi koszorúiból is vett ösztönt és erősödést.

Hálát mondok tehát emlékezetednek, nagylelkű hazafi, ki korod jobbjai közt egyike a legjobbaknak, meg nem hűlő szeretettel, nem csüggedő reménynyel, folytonos áldozatok közt, életedben és halálod után,

élesztéd azon szent tüzet, mely a míg lobogand, a magyar sem megszűnni, sem, a mi még sokkal fájóbb volna, magához méltatlanná sülyedni nem fog. E kisdéd zöld szigetet, míg a te szellemed azon ki nem hal, sem vihar, sem habtorlat nem sodrandja el, és neved jó hangzatú leszen rajta, s a munkás honszerelem neve maradand mindenkor.

XXVI.

GYÁSZBESZÉD HORVÁTH ZSIGMOND FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, DEC. XXIX. MDCCCXLV.

Tekintetes Társaság! Horváth Zsigmondban, ki-
nek emlékezetét ma üllöm, intézetünk egy hasznos tag-
ját vesztette el. Hivatalánál fogva olly vidékre téve,
melly idegen befolyás által nyelvkincse sajátjaiból egye-
beknél kevesebbet veszte, a szép Balaton köré: ő,
mióta academiánk a vidéki nyelvelemekre függesztette
figyelmét, folyton és olly gondosan szemelgette össze
mind azt, mi különös s más tájaktól elütőleg él a nép
szólásában, hogy a M. Tájszótár, sőt a most világot lá-
tandó új kötet is, buzgósága és szemessége emlékezetét
majd minden lapon fentartja. Ő maga, a késő hír sze-
rint, már october 17-kén szűnt meg élni. Pillantsuk át
pályáját, s lássuk mi lett körülményei közt, ki annál
talán sokkal több lehetett.

Született Horváth Zsigmond Kis-Köcskön, a szép
Kemenesaljának egy kies helységében, 1782. junius 21.

A gyermek és ifju iskolai szorgalmát Sopron látta, s már itt és ekkor fogadá, Kis János buzdító példája által élesztve, kebelébe a hazai irodalom szeretetét. Egyházi hivatalra szánván el magát a húsz éves ifju, az akkor híres jenai egyetemre költözött, hol tanítók alatt, mint Paulus, Marezoll, Schmid, Voigt, Ulrich, Schelling, szeretettel és szorgalommal élt két termékeny évet tudományos kiképzésének. Mivelődésének forrásaul azonban nem csak az iskola és könyvtár teremei szolgáltak; ő el ohajtá magáról mondhatni egykor ez ismeretes sort: qui mores hominum multorum vidit, et urbes, és szűn-időközeit a Németországban akkor még inkább mint most divatos és mindeneknél tanulságosb gyalog utazásokra fordította. Olly fogékony fiatal kebel, mint Horváth Zsigmondé, nem élhete Jenában, a nélkül hogy a néhány óránnyira fekvő akkori német Athenaet, Weimárt, ne lássa, ne lássa az irodalmi nagy triászt, melyre Németország, míg német élend, büszkeséggel s a szép aranykor olly hamar elmultának fájdalmával nézend vissza emlékezetében, ne lássa Herdert a költő bölcsészt, és Schillert a bölcsész költőt, és Goethét, a költőt és bölcsészt: ő látta, és utóbb, az Athenaektól olly messze eső csendes rejtekében is örömmel éldelte szellemműveik társaságában ifjukora legszebb napjait. Erfurt sem maradhata el, az egykori nagy csuklyásbarát kisdied cellájával, melyet felekezet és nem felekezet embere egyformán fölkeres, s illetődéssel az, bámulással ez, áll meg a kevés lépésnyi hajlék küszöbén, hol szívet építő dalokon kívül világokat rendített eszmék fejtekezésének ki egy magányában magával küszködő szegény barát lelkéből. Hogy ne fussa végig társunk fiatal léptekkel e sötét

folyosót, a haláltáncot ábrázoló képsor között, hogy szemlélhesse ő is mestere hült helyét, melyet a mi körünkben levő kevesek közt is nem kevesen kedélyes érdekekkel szemléltünk? Hogy ne sietett volna fel a legszebb vadonnak szép várába, a warburgi vár teremébe, hol reformatora a szent irás áttételével töltötte rejtezése napjait, s a kisded kápolnába, hol századokkal elébb egy magyar királyleánynak a jámbor Erzsébetnek imái szent helyén, a reformator vasárnapi beszédei zengedeztek? De vonta őt lelke mindenhová, hol a jó, s az igaz, és a szép széket vön. Boldog napjai voltak, mint ön maga jegyzé fel, miket a herrnhutiak munkás és békés gyarmatában, Dietendorfban, tölte el, s életök, formáik, erkölcsaik nem csak figyelme, de méltánylása tárgyává is lettek. Felkereste a neveléstudomány hősét, a nemes Salzmann-t is, teremtménye közepett, Schnepfenthalban, s örömmel és bámulattal hallá tanait saját ajkairól, s látá intézetét, mely olly mély nyomokat hagyta nemzeténél. Felkereste hazánk, de még inkább a csillagos ég fiát Zach Ferencet seebergi observatoriumában, s mint földie az idővel fukar tudóstól társalkodására méltattatott. És Cassel műkincseivel, és Göttingen, az isteni Göttingen egyetemével és könyvtárával, academiájával és nagy embereivel, Göttingen — kicsoda, ki az új világ Alexándriájában volt, emlékezhetik reá vissza lelkesedés nélkül? — elbocsáthatá-e őt lelkesedés nélkül, ki fogékonyságra s szorgalomra hasonló volt a legjobbakhoz? Regensburg látta 1804-nek őszén az eszméi s feltételeitől lángoló ifju férfit folyamának hajóira ülni, s a Tábor hidja, partra szállani. Még a császári várost kalandozá be társunk, s nézé nevezetességeit, s átlépé

Pozsony felett a rég nem látott hazai határt: a levegő pedig mellyet itt szívni kezde ismét, csakhamar érzetét vele hogy álmai, mellyekkel a míveltség honában jóvendőjét megnépesítette, aligha nem álmok maradandnak. Életbe kelle lépni; a nevelői pálya fogadta, mellyről 1806-ban az egyházi vette által, midőn a csengei ev. gyülekezet lelkipásztorául választatott, honnan tizen-nyolc év mulva Kővágó-Örs hívta át. Nem hiányzott mívelt házak társalkodása, sem rokon keblü ügyfelek buzditásai: de azt érezte Horváth Zsigmond, hogy egy önfejlődésű tudományos kor feltételei itt még nem léteznek. Sem a szükség, sem az eszközök mibenléte külföldi előképei követésére nem ösztönzé, sem képesíték. És elvegyült lassanként Horváth is, annyiakkal együtt, kik jobbra valának rendeltetve tehetségeik által, azok közt, kiket isten nem ihletett meg. És így csak szorgalom gyümölcseit hagyja maga után. Kis János felszólítására, s részint ennek Utazási Tárházában, Cook föld körüli utját, Macartney kínai, Meermann éjszakeuropai utazásait vettük tőle; továbbá Amerika leírását a legjobb forrásokból dolgozva, természettudományi és philoszophiai értekezéseket, kevés évek előtt egy kellemetes történeti olvasókönyvet az ifjuság számára; de kiadó nem léte miatt, kéziratban maradának két terjedelmesb munkáján, az egyházujítás történetén s az egyházszerkezet kézi könyvén kívül, több kötetnyi egyházi beszédei is, mellyeket — forgatám azokat — mint egyéb munkáit, könnyű s érdeklő előadás ajánlanak. Kitüntetései, mik hivatala körében s azon túl érek — egyházi jegyzőség, esperesség, egyházi s megyei küldöttségekben tollvitel, táblabíróság, academiai tagság — nem

emelék a valódi férfi becsét, de igen is bizonyították, hogy rokonszenvet és bizodalmat költött azokban, kikkel érintkezett, vagy kik előtt munkáiból ismeretessé lett. A bölcsészet az, mellyhez, míg Németországban volt, leginkább vonzódott: történet és népisme a két szak, mellyben köztünk is, de szerencsésb és buzdítóbb körületekben, kitünendett; így ő el lesz feledve, de az irodalomtörténet a helyen, melyet egy áldatlan korban elfoglalt, őt is javalással fogja említni.

XXVII.

GYASZBESZÉD KIS JÁNOS FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN MARTIUS IX. MDCCCXLVI.

És letűnnek, Tekintetes Academia, lassanként azon férfiak, kiket e század a multtól örökölt, kik jelenkori irodalmunk bölcsőjét körülállva az újdön születettet ápolták, nevelték, s nagyra nőni segítették. S letűnt az érdeemesek legérdeemesbike, ki fényét nem a fényben hanem használásban kereste mindenha, s azért az igazságos maradék előtt úgy fogja sok név ragyogását elhomályosítani, mint ama jótékony meleget árasztó fejedelme az égi boltnak a tündöklő de hideg csillagok nagy seregét. Kis János tűnt el közölünk, kinek nevét gyermekségünkben hallottuk, mint férfiak tiszteltük, s még élünk, hiszem, sőt tudom, áldani fogjuk műt, és áldani kik utánunk jöendenek. Kis Jánost gyászoljuk, Urak, mert gyász követi sírjába azon hazafit, kit vég napja még lelkierőben, még munkásságban lelt, ki fejét a kényelem vagy pihenés párnájára még le nem hajtá, hanem, hasonlólag a hű katonához, ki harci munka kö-

zepett a csatatéren fejezi be pályáját, úgy szólván írottallal kezében roskadt össze fáradt korának terhe alatt.

Kis János életében semmi nevezetes nincsen. Az, mivel ő bennünket érdekel, munkálkodásai nagy serege s a hatás, melyet irodalmunkra, s kisebb körben az erkölcsiségre, gyakorlott. Egy jámbor paraszt gazdának fia, szüleitől vette egyszerű de vallásos és erényre elkészítő nevelését. Imádkozni és olvasni jó anyja, írni atyja tanítá. S a kis pórfü lélkén hamar valának egy felsőbb rendeltetés nyomai láthatók, az eke és marhaól kevesbbé vonták őt, mint a téli iskola, melly egész lényét elfoglalta az ismeretek e sovány csalétkével. Pap és tanító megmondák az apának, hogy a fiút iskoláztatni kell, s az minden nélkülözhető filléreit, egykor olly jól kamatolandókat a hazának, Sopronba küldözgeté, hol János lelkes tanítók, s köztök Schwartner szerető vezérlése mellett a szorgalom kilenc évét töltötte el. Itt és illy befolyás alatt szerette meg Kisünk az ó világ classicusait, mikkel ő kelt és lenyúgodott egész életében, s mik lelkére a higgadtság és nyugalom azon nemes bélyegét nyomák, melly életét úgy mint költészetét mély de csendes folyam tiszta tükre gyanánt tünteté fel. Első nyomtatott költői próbatétei tizenkilenc éves korába esnek: alkalmi darabok, nem egyéb, de egy, tanítói eránt háladatos tanítvány meleg érzéseinek kiáradásai. 1790-ben a szép reményeket élesztett de korán elhunyt Németh Lászlóval alkotója lón a soproni társaságnak, melly ötvenöt évig állott, s férfiakat adott az irodalomnak mint Lakos és Horváth Zsigmond, Berzsenyi és Döbrentei, legközelebb Székács és Vajda, s többeket, kik mint írók vagy pártfogók a literatúrá-

nak hű szolgálatokat tettek. E társaságban koronként előadott munkái közt vala Lowth angol költő eredetie után készült első nagyobb költeménye: „Hercules választása“ is, mely az irodalmat szerető figyelemmel kíséző gróf Széchényi Ferenc tetszését megnyervén, ennek eszközéséből Bécsben 1791-ben megjelent. Ez évben járta meg Kisünk Németh Lászlóval a haza nagyobb részét, s tisztelő kegyelettel keresé fel a serkenő irodalom munkás híveinek küszöbeit, honnan nem csak tapasztalásokkal rakodtan, hanem lelkesedésben is megedzve tért haza a két barát, s meglepetéssel és örömmel vevé Kis Széchényi Ferencről azon buzdító jutalmat, mely külföldre menetelét annál lehetőbbé tette. Göttingen és Jena fejezék be e szerint a gazdag reményeket költött ifju tanuló éveit. A haza jövőnek többféle szerencse nyílt: ő a győri tanítóságot választá, de testalkotása három év mulva arra határzá őt, hogy kevesbbé fárasztó hivatást fogadjon el. És így 1796. óta, tehát felszázadon keresztül, hitszónokként látjuk Kist több helyein a dunántúli kerületnek munkálódni, mely hivatalához 1812-ben még a superintendensi rang fénye és terhei járultak. Alig váltá fel a naponként hat órai tanítással súlyos és fárasztó oktatói tisztét ama másikkal, szakadatlan munkássága által legott a haza legtiszteltebb írói közé sorolva látjuk. A szűk tér, mely beszédemnek engedtetett, tiltja Kisnek több mint hatvan kötetet és húsznál több füzetet tevő munkái ismertetését, tiltja azon húsz folyóirat megnevezését, melyeket több százakra menő adalékaival nevelt és becsesített; de a nevezetesbek megemlítését követeli az elhunynak emlékezete. Kis munkálkodása hat előke-

lőbb irányt mutat. Képző és ifjusági munkákban szü-
kölködött irodalmunk: ő harminc év alatt húsz kötet-
nyi olvasó és oktató könyvet adott, leereszkedve egy-
felül a köznépig, másfelül a levelező könyvig. Hitelei
az újabb szellemben szerkesztett vallási könyvekre szo-
rúltak, s Kis ada kátét és imás, predikációs és énekes
könyveket. Utazásai közben megtanulta becsülni a nép-
és történetisme hasznait, és Kis folytatá Gvadányi fél-
benszakadt világtörténetét, s két rendbeli utazási gyűj-
teményt adott. A classica literaturát Kis a nemesebb
kiképzés egyik főbb eszközének tekinté mindenkor: ő
ez irányban örök hálát érdemlő munkásságot fejté ki:
ada mythológiát Damm és archäológiát Eschenburg után,
közre bocsátá de-Theis terjedelmes munkáját a romai
életről, megmagyarítá egészen Persiust és Juvenált, Sue-
toniust s Eutropot, s némelly műveiket Plutarch, Te-
renc és Ciceronak, Horác és Tibull, Quintilian és Se-
necának: míg folyóiratokban tudománytörténeti és szép-
tani cikkelyek által hata a humaniorák terjesztésére,
s irodalmunkat Blairrel, ez eddig legterjedelmesb és leg-
tartalmasb ästhetikai kézi könyvünkkel, gazdagítá. A
szépirodalmi pályán hallgatok pusztán mulattató írásai-
ról, s az első almanachról, melyet irodalmunk birt,
Kisünk Zsebbevaló könyvéről: hanem költői működé-
seit említem, mikkel kezdte s mikkel bevégezte nemes
pályafutását: e szép dalokat, melyeknek bájos köntö-
sében az öszves, a vég nagy lecke: Szépet a Jóval!

Ez vala vázlata Kis írói tetteinek, midőn néhány
meghiitt barátai 1839-ben írói félszázados ünnepét ke-
gyeletes megemlékezésben üllötték. De Kis nem csüg-
gedve, hanem új erővel folytatá azóta is, mit soha

félbe nem szakasztott. Soproni Estvéiben új gyöngyöket tett le, miket a külföldi irodalom tengereből hozott fel: köztök Ovid Elváltozásainak gyönyörű kidolgozását. A Kisfaludy-Társaság tagul üdvözlí: s ő kezét fogván ifjabb társaival, meglepő cselekvősséggel mozdítja elő céljait: Longín, Anaximén és Aristoteles széptani műveik megszólamlanak e teljes, világos és szép nyelven, melly Kisnek éveivel szépségben és erőben nem fogyott, hanem növekedett. És, hogy necsak írásai hanem élete is kihasson nemzetére, kihasson a később időkre is, egy hagyományt vala nekünk ifjabbaknak hagyandó: hosszú élete emlékezéseit! s ime e tanulságos mű kiadásába látjuk belé halni nem véletlen, de nem kisebb fájdalmunkra! mert az aggastyán halála most is idő előtt foszta meg bennünket egy jeles élettől.

Mind ezek hangosabban beszélnek, tisztelt Társaság! mint képesek azon megtiszteltetések, mikben részesült. G. Festetics Ignác, atyját jobbagyi terhei alól menté fel; Jena hittanári koszorúval, a Felsőg nemeséggel és egyházkerülete folyamodására tanácsosi ranggal, az academia s a szépirodalmi intézet oklevéllel, megyék táblabírói címmel ékesíték érdemeit, de nem becsesbítheték. Ő feláldozá az eredetiség fényét, hogy azon sok és sokféle szükségeket pótolhassa, mellyek sürgetőbbek voltak eredetiséggel kérkedő műveknél. Ő nem szégyenle napszámos lenni olly hazában, hol a napszámoságra olly nagy a szükség, és olly kicsiny a kedv. Ő a jelent kívánta inkább szolgálni, mint a jövőben fényleni; és irodalmunk épületében sok kő a Kis János lelkéről teszen tanuságot. De e kövek nél-

kül ez épület nem kelend fel illy erőben és szépségben; s azért míg ez áll, vele él Kis János nevének emlékezete is, mint ki a leghívebbek, a legjobbak, s ezek közt a legszerényebbek közé tartozott. Az ő szelleme, erénye, igénytelensége és tetteireje legyen velünk mindenha, s bizonyos jutalmunk a haza felvirágozása lesz.

XXVIII.

GYÁSZBESZÉD VAJDA PÉTER FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, APRIL 1. MDCCCLXVI.

Urak! Későn bár, de azért nem csekkélyebb részvétellel szólalok meg azon társunk felett, kinek nemes feje ötven nap előtt szállt a hideg föld alá: Vajda Péter felett. A mit róla tudunk nem sok, s az is fájdalmas. Szegény szülék gyermeke, Vajda maga volt gyermek-kora óta maga magának táplálója úgy, mint nevelője és képzője. Tanulmányai és korán megkedvelt írói asztala mellől nem életvágy, nem az ifjuság örömei vonák el, hanem a mindennapi kereset keserű szüksége. Az academia 1837-ben tisztelte meg oklevéllel, a Kisfaludy-Társaság 1841-ben: de e kitüntetések, mert anyagi segedelem nélkül jártak, őt bizonytalan s függő állapotjából ki nem ragadták. Azon munka is, mellyel e tisztelt testület bizta volt meg, Cuvier nagy állattanának áttétele, bár hozzá tisztességes jutalom csatolta-

tott, miután ez sem pontosan, sem folytonosan nem járhatott ki, elvesztette nagy részét hatásának, sőt maga a munka folytatása is biztosabban jövedelmező foglalkodások megett hátrálni kénytelenült. És így mint az előtt, úgy academiai elválasztatása után is Vajda nem keble istenét követhet munkálódásiban, nem bizonyos állandó célt tarthatott maga előtt, melynek magát lelke egész erejével oda adhatá: hanem azt és úgy kelle űznie, a mit és a hogyan a fő, t. i. az élet kérdése, kívánta. És így, miut egykor, midőn még Hippocrat iskoláit járta, utóbb is, midőn költői szelleme legszebb erejében kezdett fejledezni, házi állapotjait időt s lelket ölő szerkesztősegédi hivatalkodásra, s nem kevesebb időt s lelket ölő magánoktatásra volt kénytelen támasztania. Mostoha sors, Tekintetes Társaság, s nem anyyira reá nézve, ki, mint valóságos életbölcs, minden helyzeteiben meg tudott nyugodni, s idejének kevés fenmaradó virágaiból mint méh minden para mézet kiszíni: de mostoha irodalmunkra nézve, mely nem érheté meg, hogy Vajda azzá legyen, s neki azt nyujthasson, mire lelke erejénél fogva, ha szerencsésb környületek ápolják, meghivatva bizonyosan volt. E mellett, a mi minden erős és kifejezett egyediségeknél úgy vagyon, épen azon tehetség, mely előnyeinek volt kútforrása, kútforrása lett hibáinak is. Vajda kiválólag költői természet volt, szinte úgy nyelvben és philosophiában, mint a társadalmi és természeti tudományokban, sőt az életben is: s épen ez nem engedé őt elég tisztán látni a tudományban, ez vontá reá azon sajátos elfogultságot, mellyel az életet nagyban, a politikában t. i. úgy, mint kicsinyben, a mindennapi téren,

tekinté, de melly, azon jó szív és nemes emberiséggel párosúlva, mi őt olly becsültté a melly egyszerűvé tette, illy szeretetre méltóvá hagyá lenni. S miképen nála a tudományt és életet költőiség hatotta át, úgy volt viszont költészete áthatva tudománya és philosophiájától: mi annyira nem hiba, hogy a melly költészet nem illyen, legnemesebb hivatását, a szebb emberiség kifejtését, nem létesítheti soha: de hiba, ha e szellemállapot művészi eszméletre nem bontakozik: e nélkül soha önálló formákra kitisztulni nem fog. S ez volt Vajdánk sorsa is: minél gazdagabb és erősebb volt az anyag, annál hatalmasabb formáló kéz kell vala, s ki merné állítani, hogy, ha neki puhábbban veti meg ágyát a gondviselés, s idő és alkalom művészi tudományokra jobban kedveznek, e nehéz célt el nem éri, s hazánk első rangú tanköltőjévé nem leszzen? Épen ezért tölt el engem fájdalommal Vajda pályájának átgondolása: neki a természet miudenkép, sokkal kevesebbé kedvezett a vak történet, mellynek jóvoltira az olly szellemek, millyen Vajdáé volt, mások felett látszanak utasítva lenni.

Nem sorolom elő dolgozásai hosszú rendét. Mindenik megtette idejében a maga hasznát, s hatott vagy hiányt pótolva, vagy ébresztőleg és elősegítőleg. Természettudományi nem annyira értekezései mint elmefuttatásai sokszor meglepő pillantást hagynak vetnünk e lélektelen köz anyánk nagynemű rendszerébe, az él és mozog és lélekzel lelkünk szemei előtt; növénytana, melly ellen sok kifogás volt és lehet, és Cuvierje, nyelvünk birodalmát egy pár új tartománnyal gazdagította; kötetlen és kötött beszédű költeményei, mellyek közt keleties

beszélei a legbecsesb gyöngyök közé tartoznak, miket a tanköltés nálunk előhozott, ha a művészetnek nem is, de a természeti gazdag érnek fényes tanúságai, szíve és lelkülete nemességének pedig legszebb emlékei: mi e korban, melynek sanctuariaimai olly szűkek lettek és üresek, a legszebb dicsőség.

Midőn illy fő és illy kebel múlik ki, Tekintetes Társaság, méltán gyászt ölthetünk, s még inkább, miután élte vége felé olly mezőt láttunk előtte megnyitni, mellyen ritka erényeit élő szóval és példájával közvetlenül elterjeszthette egy ifjabb ivadékra, mellyet nevének tiszta hangja vont össze körülötte. És így ismét támadó-félben elmúló siker, szétzúzott lant, új omladék: átkai a magyarnak!

Te pedig nyugodjál, tiszta lelkü barát, anyádnak a természetnek, melynek leghőbb fia voltál, eltakaró kebelében, s a föld neked kevesbbé legyen hideg, mint annak lakói valának, s nyugalmad enyhébb mint életem volt.

XXIX.

GYÁSZBESZÉD JANKOWICH MIKLÓS FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, APRIL XX. MDCCCLVI.

Még folyvást azon fájdalmas érzés behatása alatt állok, Tekintetes Társaság, melly engemet, s meg vagyok győződve mindnyájunkat, kik tegnap estve Jankowich Miklós társunk hült tetemeit körül állottuk, elfogott; azon érzése alatt, melly a szellemibb emberben akkor támad, midőn örökre meg kell válnia tisztelete valamelly méltó tárgyától s azon édes szokástól, életben tudni azt, kinek élete olly becses volt neki, olly becses a hazának! És annál fájóbbá leszen ez érzés, midőn a halál, melly egy illy nemes életet kioltott, nem csendes nyájás ifjúként jöve egy sokáig fáradozott hazafi szempilláit nyugovásra zárni, hanem kegyetlen ellenségként gyötrelmek és kínok közt tette semmivé azt, kinek jósága és szelidsége az életben senkinek, hanem csak halálával, okozza szomorúságot. Halottunk pedig ilyen volt, s ilyen a vég, melly reá méretett.

Mi legtöbben, Tekintetes Társaság! Jankowich-chal akkor fonódtunk össze közelebbről, mikor hanyatló korának s keble gondosan elrejtett fájdalmainak súlya alatt már görnyedezni kezdett. Be volt borulva arcain azon nyájas derü, melly őt ifjabb éveiben olly szeretetre méltóvá tette, kihalva szemeiből a tűz, mellyek a hazáért szent lánggal égő keblének hű tükrei valának. Az már nem a régi Jankowich, hanem annak romja volt. De mi tiszteltük, mi tisztelni fogjuk mindig őt: hazafiságában, tetteiben, és, miket nemzetének hagyott, örökségeiben.

Jankowich Miklós még nem volt tizenöt éves, midőn a halhatatlan emlékezetű Cornides Dániel által a haza történeti ösmeretébe bévezettetvén, fiatal lelkének egész hevével, szeretete egész erejével átkarolta nemzete becsületét, melly ama lankadt korban a múltnak omladékai közé volt temetve. Nem nyújtott vala a jelen semmit, vagy igen keveset, mi az élő ivadék kebelét büszkébben dagaszthatta, a magyar vér önnönei által elhagyva, a nemzetek családjában lenézve, tengett inkább mint élt. Mondhatlan fájdalmat gerjeszte az a nemesebb érzetűekben, s már föl-fölemelgeték fejeiket azon nem hatalmas, nem fényes nevű, nem dicső eredetű, de nagy dolgokra, egy nemzet fölébresztésére, hivatott férfiak, kiknek sikeres fáradaimaikat a magyar arany betűkkel irandja be történeteinek évlapjaiba, a József korának magyar írói: s a nemzet lángszavaikra ébredezni kezdett. Egyfelül ezeknek a legszebb nyelvet zengedeztető munkái, másfelül a hazai Clio halhatatlan apostolai korán feldobogtaták Jankowichnak minden szép és nemes iránt fogékony szívét; s tón

szent fogadást cselekedni szinte, s tisztára törlni a nemzeti becsület elhomályosodott tükkrét. Egy nevezetes intézmény, mely sok tekintetben egy szebb jövődő kezdete volt, adá Jankowichnak azon irányt, melyen magának a halhatatlanság koszorúit megérdemlendő volt. II. József t. i. eltörölte a számos barátlatokat, ez égő fáklýáit a középkornak, de már akkor csak a középkor sötétségének védhelyeit, s ez szükséges volt, hogy a szellemi szabadság felvirágozhassék, mellynek más föld, más éltető levegő kellett; de volt az intézményben valami, a régibb idők képirtóira emlékeztető: a klastromok rak- és menhelyei voltak régi mű- és irodalmi kincseinknek is, és ezek az állodalom kótyavetyéin elszóráttak, egy részt semmivé lettek. Fenn volt ezeken kívül is nagy száma még a régi idők különféle, s külön becsü emlékeinek: az új kor küszöbéről minden kéz ezek eltörlesztésére nyújtotta ki kegyetlen kezeit. A történeti tudományok barátai vérző szívvel láták a dúlásokat, de meg nem akadályozhatták. Vérző szívvel látta fiatal Jankowichunk is, és fölébredt benne az ohajtás, a szilárd feltétel, megmenteni mit lehet, mit neki lehet, a nemzeti becsület orvoslására! És kezdé gyűjteni s össze szerezni a szent ereklyéket, a mennyiben jó atyjának segedelme s eleinte még aránylag szűk ismeretei arra képesítették. És gyűjtögete, még akkor csak kicsinyben, de elébb mint Széchényi Ferenc, elébb mint Marcibányi István: és isten kedveze életének, hogy túl haladhassa életkorban és sikerben, kikhez hatalomban fogható nem volt. Megjött időközben azon kora, melly őt bizonyos pálya választására inté: tudósnak lenni akkor mellék szenvedelem volt

még, de nem pálya, és Jankowich a magyar udvari kincstárnál csakugyan hivatalt vállalt. De az ő hivatása más volt: nem a jelen, hanem a múltnak díszre hozása, hogy azzal a jövőendő megtermékenyíttessék. És Jankowich mint udvari kincstári titoknok visszavonult a közigazgatás köréből a magányélet gyümölcsözőbb terére. Tanulás, utazás és gyűjtés foglalta el azon túl élte minden napjait.

Hosszu éltének legszebb emlékevé, fáradsággal, gondokkal, munkával és kitűró áldozatokkal rakott emlékevé, gyűjteményei lettek. Mindnyájunk jelen hangulata s beszédem szűk határai nem engedik, hogy azokat részletesen felmutassam, hogy bizonyíttgassam, mi mély és gazdag bányái ezek a magyar nemzet országos, miveltségi, irodalmi és művészi történeteinek, mennyit mentett ő meg a bizonyos elenyészéstől, a külföldre kivitteltől, vagy ott elmaradástól: mint fog egy új világ nyílni meg történeti vizsgálatinknak, ha majd egyszer ezek köz használatul ki lesznek téve a nemzetnek: csak a szeretetlen megszólás által okozott fájdalmait nem hagyhatom érintetlen, mellyek élte kelyhébe a végső években nem kevés örömcseppet hullattak, s miket gyakrabban, a bizodalomnak, mellyel engem megtiszttele, nyílt óráiban elpanaszolt. Családi kötelességei nem engedék, hogy egy hosszú áldozatos élet szerzeményét minden kárpótlás nélkül a haza oltárára tegye, de nehogy az, mi annyi munka és önmegtagadás eredménye volt, ismét elszélesztessék: nagy áldozattal engedé át a hazának: s ez volt az, mit kevesen akarának hinni, mi őt sértette, keserítette, elvonulttá, sőt emberkerülővé tette őregsége napjaiban.

Nem említem számos apró munkáit. Azok többek, és kidolgozásra jelesbek leendének vala, ha ideje, mellyet gyűjteményei alkotása s az ez által feltételezett nappali és éjjeli tanulása igénylett, engedi. De így is sok van azokban elszórva, mi ismeretlen és új adatokkal gazdagítja a tudományt; s mit egykor az általa megmentett forrásokból meríteni fogunk, egy rész őt fogja dicsőíteni. Egyedül Magyar Könyvészetét kell külön megneveznem, mellyet a Tekintetes Társaságnak gondjaiba ajánlott, s mellynek kiegészítésével és befejezésével az elhúnyt, utolsó betegsége kezdetében, engem bízott meg, olly megbízás, melly által én magamat nem terhelve, hanem megbecsúlve érzem, s mellynek erőm szerint megfelelvé, az általam kegyelettel tisztelt aggastyán barátságaért háladíjt kívánok lefizetni.

A jelige, Tekintetes Társaság! mellyet Jankowich ifju korában Virgílból választta, melly szíve érzéseit olly teljesen kifejezte, s mellyet, alkalmazva honára, keze vonásaival annyi ritka könyv előlapjára beírva találunk, ez volt: *Dulces mihi ante omnia Musae (pannoniae), quarum sacra colo, ingenti perfusus amore.* Legyen ez a mienk is, hogy soha ne feledjük, mikép csak úgy hagyhatunk jó emlékezetet holtunk után, ha vég lehelletünkig mindent csak a tudományért, mindent csak a hazáért teszünk. Mind kettőben Jankowich példánk és példányunk lehet.

XXX.

GYÁSZBESZÉD VÁSÁRHELYI PÁL FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, JUNIUS XVII. MDCCCXVI.

E napokban tölt be hatodik éve, hogy egy a haza előtt szép hírben, a szak értőinél tiszteletben álló s mint gyakorlati tehetség köz bizodalmat élvező tudós férfiú, egy nagy fontosságu vízművi kérdés előterjesztésével foglalta el a szószéket, rendes tagul köszöntve be e tiszteletre méltó körben. Hosszas és szerencsés munkálatok által igazolt fényes remények csatlakoztak akkoron e férfiu nevéhez és jövődjéhez, remények a kivitel nagy terén, s nem kevesbbé nagyok az irodalomén, mert a melly roppant munkákat véghez vala viendő, ugyan azokat, a tudomány gazdagítására leírva is, a szak és utókor embereinek maga után hagyandó volt. E reményekre mind tudomány és tapasztalás, mind kedvező külső állás bátorítának: s kiknek jóslatai az ohajtás szárnyain járnak, egy a közhaszon és nemzeti becsület munkálása által megszépülendő élet küszöbén lát-

ták s üdvezlették. Gyász sorsa az emberi legbuzgóbb reményeknek! Évről évre inkább közeledének azok a teljesülés felé, és soha nem biztosban és sebesebben, mint ez utolsó év alatt, nehogy mondjam: e napokban; úgy hogy már tettek hírére valánk várandók, midőn e helyett a legváratlanabb, a legszomorúbb hír lepett meg: az, melly véletlen kimulását jelenté a házának.

És ott állánk Vásárhelyi holttetemei felett. Szerető családjának szívet tépő gyásza közé vegyült a tudomány búsongása, s a társak szemén a részvét könnyei. Mert nincs fájóbb halál annál, melly egy élet hivatásának betelése elől kapja ki áldozatát; s elég boldognak tarthatni azt, ki a fél útról is úgy szólítottatott le, hogy az érdem önérzetével mondhasa: Élttem. Vásárhelyi, s ez minden szerencséje, ezt elmondhatta.

Ne várja tőlem az academia, hogy képét adjam az elhunyt élte és munkálódásainak. Az szakférfiú feladása lehet egyedül. Nekem csak egy pillantást lehet vetnem élte és pályájára, megtételeül a gyásztiszteletnek, mellyel hivatalomnál fogva tartozom, személyes vonzalom által pedig szívesen is tartozom, a korán elhunynak.

Vásárhelyi a tudományra úgy, mint a nemzeti-ségre nézve valóságos elfoglalás volt. Nem mintha eredete nem magyar lett volna: a Kézdi-Vásárhelyi név székelv ősökre mutat: de a viszonyok atyját Szepes-Olasziba tévék át, hol Pálunk 1795-ben születve, merőn idegen hangok verdesése közt növelkedett fel. Nemzője azonban, az ottani evangelicus iskola tanára, korán gondoskodott a hiány betöltéséről, s Miskolcon

kezdé iskoláztatni fiát, hol a nemzet nyelve tiszta forrásából hörpölte annak ismeretét. A felsőbb tanokat Eperjesen, a mértudományt az egyetemen tette a szorgalmas ifju magáévá, honnan oklevele elnyerése után azonnal, s így huszonnégyszáz éves korában, a Körös körüli elözmunkálatokhoz alkalmaztatott, majd a Duna ábraszólásához, eleinte ugyan működő, majd igazgató mérnökül, tétetett által. Az öntanulás és önelmélés pályáján társai felett előhaladó férfi már nyolc évvel utóbb vonta egy, még akkor latin nyelven dolgozott, a háromszögelő gyakorlatot előterjesztő munkával a szaktársak figyelmét magára, mellynek használatosságáról a hamar kelet teve tanuságot. Ezt nyomban egy német munkácska követte, mellyben néhány fontos feladás megoldását terjeszté elő, adalékul a mértani háromszögeleshez. Egyik nevezetes feladása a térmérésnek az, melly szerint három adott állópontból a negyedik határoztatik meg. A divatozott egyenlítés számos tévedésre adván alkalmat, Zobelé pedig hosszasságával nem elég gyakorlati lévén, Vásárhelyi egy közelítő módszert állított fel deák munkájában, melly azonban nem egyenesen vezetvén a célhoz, két évvel utóbb egy általa ujonnan kifejtett egyenlítést közölt: s ez volt egyszersmind első fellépése magyar nyelven. Ez idő körül hívta fel élénkebben mint valaha a gőzhajózás keletkezte az aldunai állapotokra kormányunk figyelmét. Vásárhelyi hajózási mérnökül neveztetett az alsó Dunához, erélyes és sikeres munkálkodásai leendő színpadához. Következett gróf Széchenyi Istvánnak királyi biztosként kiküldetése is. Az ő társaságában történt társunknak azon angol és irlandi utazása, mellynek cél-

ja az irlandi nevezetesebb kő utak elméletének teljes kitanulása volt, hogy az Aldunánál is hasonlókat lehessen eszközölni; s ez nyujta alkalmat Vásárhelyinek, vízrajzai által, oly javallást nyerni a legelőkelőbb britt vízépítészeknél, melly a királyi biztos irántai bizodalját tartósan megállapította. És most lön az Alduna négy évig Vásárhelyi bátor és gyors működései tanúja, egy a Traján útjára homályt borító kő út kezdé Orsovánál a Duna hosszában elterülni, ezen kívül az 1834-iki sekély vízü év gróf Széchenyi István erélyes segedelmével oly fényes sikerrel használtatott, hogy a Duna ágyában egy szirtmeder repesztetnék ki, melly már most a gőzhajózásnak is elég bátorságos menetelt biztosít. Vásárhelyi e fáradságos és nagyszerű vállalatot teljes önfeláldozással vitte véghez: a munka felosztásában, a tehetségek kiszemelésében, nagy erők sikeres alkalmazásában hozzá kevés volt fogható: egy terjedelmes egész részleteinek magasb szempont alá állítása s minden fonalaknak a vég cél felé szerencsés szövése legszebb adománya volt. E mellett nem volt fáradhatlanabb, kitűróbb illy vállalat vezetésében senki; s fenmaradt ez érdemének tanúja Széchenyi Istvánnak egy levelében, melly önkímélésre hívja fel a férfit, kinek életét még egyéb hazai vállalatok is fogják végrehajtás végett igényelni. Valóságos érdem jutalma volt tehát, az aldunai munkálatok bevégeztével Vásárhelyinek kilenc évvel ez előtt rendes hajózási mérnökül, s utóbb hajózási felügyelőül kineveztetése. Új kört a Tisza nyújtott munkásságának. Elkészült e tisztán hazai folyónak, annyi áldás és annyi baj hozójának, térképe, forrásától torkolatáig; el a Marosénak egy része. Ezek

mellett írói munkásságának is adák koronként jeleit tudományos folyóiratink, s 1835-ben e tisztelt academia levelező, s három évvel utóbb rendes tagsággal tisztelte meg. Ez óta az Athenaeum, Figyelmező s Évkönyveink hozogatták nevezetes és tanulságos közleményeit. A vaskapui ügy, a budapesti híd, egy országos csatorna voltak egyebeken kívül fontos tárgyai. E teremben négyszer hallattak szóbeli előadásai, miket a tárgyi érdeken kívül az eleven és világos előterjesztés, melly, ha egyszersmind alapos, csak tárgyukat meghódított tiszta fők tulajdona, tevének jeleseké.

De legszebb alkalom nyílt tanulmányai, elmélkedései, tapasztalásai alkalmazhatására a legközelebb lefolyt évben. A Tisza szabályozásának elhatároztatása az év legfontosb mozgalmi közé tartozott. A vállalat élére gróf Széchenyi István állíttaték. A terv és műtani kivitel embere hiányzott még. A köz bizodalom Vásárhelyiben találta fel azt. Megkészültek általa a szabályzási és hajózási tervek. Küszöbén állott halhatatlan dicsőségnek, s a jólét felsőbb foka első lépcsőjén, melly előtte szeretett övéi tekintetéből volt vágyainak tárgya, s a remények legohajtottabbika. Megnyílt a tavasz, felderültek a végrehajtás előnapjai. Vásárhelyi ápril 8-kán vidám kedélylyel belép a válláló társulat gyűlésébe. Egy óra mulva a terem ajtajában eszméletlenül összerogy; s még nem üté el az éjféli óráját, s ő nem volt többé.

Nincs ecset, Tekintetes Társaság, melly a család fájdalmait leírja. És a tiszai ügy létesítőjét vesztette el. Ez ki leszen pótolva, de azon dicsőség elvesztével, hogy a tisztán magyar folyam csapongásai nem csak magyar arannyal, hanem egyszersmind magyar értelmiséggel is,

győzettek meg. A tudományosság egy átható önálló főt, osztályunk végre egy, a tudománynyal ritka tapasztalást összekötött tagját gyászolja. Keserű, Tekintetes Academia, mindeniknek vesztesége, keserűbb hirtelensége, váratlansága, legkeserűbb a perc által, melyben, gúnyára az emberi reménységeknek, ragadtatott ki a sors által.

XXXI.

GYÁSZBESZÉD SÁRVÁRI PÁL FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN JANUÁR IV. MDCCCXLVII.

Tekintetes Academia! Bacsányi után e testület legidősb tagja, Sárvári Pál, a múlt hó tizenkilencedikén pár napi gyengélkedés után, elhunyt. Egyike szállt vele sírba e haza azon sokat tanult, tapasztalt és működött férfiainak, kik új irodalmunk bölcsejét, fény és haszon, gyakran talán a siker reménye nélkül is, belső hivatásból, a legtisztább szeretettel s teljes magok-odaadásával ringatták. Ez lévén Sárvárink köre, nem jegy-
zik érdekes történetek életét, mely a tanoda és írószoba közt oszolván fel, hatásaiban közvető volt s így zajtalan; de értelmiségünk összegéhez, habár sok egyes számai műveltségünk szövetében többé ki nem ismerszhetők, hathatósan járult.

Társunk october harmadikán született 1765-ben, Biharnak Piskolt nevű falujában, hol atyja János reformatus pap volt. Ettől ő nem csak lételt veve, ha-

nem első magvait azon szerencsésb kiképeztetésnek is, mely őt gyermektársai közt egykor kitüntetendő volt. Azon kor uralkodó szelleméhez képest, a kedély vállalási melengetése mellett, a classicai előidő ismerete volt azon mező, melyen minden műveltség kerestetett. Ehez folyamodott egy ízben mint gyógyszerhez a gondos atya, midőn észrevév, hogy a kisdednek lelkét a babona rémei elfélnkítették: s a hellen hitrege nyájas képei gyakor szemléltetésével igyekezett képzelmét felderíteni s lecsendesíteni egyszersmind: mi sikerült, s ezenkívül a mythosi régiségre is felébreszté a fiu gyermeki elméjét. Egyébiránt az első négy iskolai év gyengélkedések közt folyt el Patakon, Dadán, Hajdu-Böszörményben, honnan tizenkét esztendős korában Debrecenbe vitetett. A reformált műveltség e székes helyén öt év alatt a közép osztályokat végezvén, 1782-től 1785-ig a felsőbb tudományokat űzte, mik közül a történetet és régi irodalmat a híres Sinai, a bölcsészetet, mér- és természet-tant pedig a szinte hírből állott Hatvani István alatt tanulta. Ekkor akadt Sárvarinak alkalmá egy birtokos úr két fiát a késmárki főiskolába nevelőként kísérhetni, hol élvén a kínálkozó alkalommal, a német és francia nyelvekkel barátkozott meg, egyszersmind az akkor nagy nevű Podkoniczki Ádám bölcsészeti, természettani s országtudományi leckéit hallgatta. Két évvel utóbb Debrecenbe visszatérvén, itt a hittudományi tanfolyam lón végezve, e mellett első évben Sárvári már maga is tanítóskodott a német nyelvben, másodikban a könyvtárnál viselt őrséget, a következőkben fokonként az ötödik s hatodik osztály közönséges tanítója volt, utóbb Sinait két évig pótlotta, seniorságot viselt, s alig fejez-

vén be 1792. szeptember 17. collegiumi egész pályáját, már más nap rendes tanárnak hivatott meg a mér- és természettani székre, mellyhez mindig előkelő vonzalmat érzett. Sárvári örömmel kapott a díszes ajánlason; s e már most szakjául kitűzött tudományokban bővebb maga-kiképzése végett, protestans hazánkfiaiinak eléggé nem magasztalható intézetéhez képest, külföldre sietett. Göttingen, a német honban akkor első rangu csillagával, a maga Georgia-Augustájával, volt a cél. Az út Bécsen, Prágán, Drezdán és Lipcsén vitte keresztül a sovár keblü ifju férfit, s már itt, a német tudományosság e legrégibb székhelyein, rövidebb tartózkodás mellett sem mulasztá el látni s hallani mindent, mi őt, az annyi oldalról már előkészítettet, — vonzhatta. Göttingenben ott érte még az agg Kästnert, kit a mértanban hallgatott, a felsőbb analysisben Rehbeintől külön leckéket vett, a gyakorlati földmérés és hadtudományi encyclopaediában Müller, a természet és égtanban Lichtenberg, a vegytanban Gmelin, a gyakorlati csillagászatban a csillagtorony igazgatója Seyfer, a gazdaság- és műtanban Beckmann, a növénytanban Hofman, végre az állat-, ásvány-, csont-, élet- és hasonlító bonctanban Blumenbach leckéiket hallgatta. Időközben elhala Debrecenben a bölcsészet tanítója Milesz József; a superintendentia Sárvárit szólítá fel, terjesztené ki készülleteit e tanszékre, hogy azt is, míg a kerület más-kép intézkedhetnék, ő láthassa el. Meglón. Feder lett tanítója a bölcsészet minden részeiben, Meiners a tapasztalati lélektanban s az emberi nem történetében, Buhle a critical philosophiában, s e kettő egyszersmind a bölcsészet történetében is, Gatterer és Spittler a tör-

téneti tudományokban, Schlözer az országtanban, Waldeck az Institutiókban, Heyne az ő irodalomban, végre Borheck az építészetben: mind ezek mellett a francia, olasz és angol nyelvek is tanulása tárgyai voltak. Mennyi név, Tekintetes Academia, a tudományos század élén állott, s melly szerencse a tudományok fejlődéseinek ajkairól szívhatni azokat! Melly sikert kellene az illy iskolákban kiképzett embereinknek átültethetni hozzánk, ha e haza földje fogékonyabb volna a tudomány magvaira, és napja melegebben sütné le azokra! De minden fogamat nélkül az így szerzett ismeretek nem maradtak. Sárvári úgy volt visszatérendő, mint ki honatársait szakjában sikeresen tovább vezérlendi, ha csodákat nem mivelhet is. S kiállván, harmadfél munkás év után, a szigorú vizsgálatokat, s május 9. 1795. bölcsészettanárrá avattatván, melly alkalommal illy című latin értekezését védette: *Commentatio de summis cognitionis humanae principiis*, az egyetemet oda hagyta.

Sárvári harmincadik évét élte, midőn valamennyi, az általános emberi kiképzés alapjait tevő, s néhány szaktudományokban teljesen felavatva, Göttingából kiindult. Eddig ő Horác méhszorgalmu ifjaként multa tulit fecitque . . . sudavit et alsit: most az életbe lépendőleg az étellel és világgal is bővebben meg kívánt ismerkedni. Idejét s pénzerejét tehát egy terjedelmesebb utazás kivitelére batárzá fordítani. Cassel, Gotha, Erfurt, Weimar, Jena, Hála, Wittemberg, Potsdam, Berlin, Hamburg jegyzik a szárazon tett vándorlásait, honnan Cookshavenben hajóra szállván, az agg Albiont látogatta meg, s itt nem csak Londont és Windsort, de Oxfordot is, s a kisedet, de Herschelről világjelentességre vergő-

dött, Slowt. A kor viszonyai nem engedvén Francia-országot láthatnia, e helyett Holland valamennyi nagy városai s egyetemei lőnek figyelme tárgyai; honnan egyenesen közép Németország felé fordulván, Bamberg, Erlangen, Nürnberg és Regensburgon keresztül sietett hazájába, hol nov. 17. megérkezvén, nyolcad napra a reá várakozó mér-, természettani s bölcsészeti tanszékeket ünnepélyesen elfoglalta. A mértan mezeje volt akkor idétt leginkább elhanyagolva a debreceni főtanodában: Sárvári mindenek előtt erre fordította erejét, s olly sikerrel, hogy köz tanárok és gyakorlati mérnökök is meglátogták előadásait, s iskolájából olly férfiak keletkezének, millyen Óry volt, a magyar vízéptők egyik legjelesbje, Tanárky elhunyt jeles társunk, és kit ezek előtt kell vala említenem, Győry Sándor, ki valamint egykor a debreceni tanodának, úgy most e nemzeti academiának egyik fő dísze. Nem kevesbbé hatott ő a bölcsészethen is. Üres szemlélődésektől távol, mint természettudóshoz illett, a physiologiát bocsátotta a tapasztalati lélektan elébe, jól tudván hogy valamint az, ki tapintható elemeken túl nem akar erőket ismerni az élő természetben, terméketlen egyoldaluságban vész el, úgy még inkább, ki a szellemet akarja anyagi létegeitől külön választani: az ekép kettős alapjaival felmutatott emberi szellem volt tehát az, kit Sárvári a bölcsészet alanyául úgy mint tárgyaul hirdetett. Az észtanról ő, a Leibnitz, Wolff és Feder tanain keresztül vezette hallgatóit Kant rendszerébe; leghúzamosabban pedig az erkölcsi bölcsészethen maradozott, mellyet ő minden bölcsesség virágának s koronájának tartott. Ez úton lepte meg őt 1797-ben május elseje, azon em-

lékezetes nap, mellyen a tiszántúli ref. kerületnek soha eléggé nem magasztalható bölcsesége, és soha eléggé meg nem hálálható bátorsága a magyar nyelvet a tudományok székébe beülteté. Örömmel késném e pont mellett, ha tárgy és idő nem intenének a haladásra, s azért csak egy szóval hadd üdvezzeljem a lelkesek emlékeztét, kik fél századdal megelőzve a köz hazát, a nehéz kezdetet elhatározzák; hadd üdvezzeljem e jeles hazai főtanodát, mellynek férfiai olly szívesen fogtak kormányukkal kezét, s megkezdék törni az utat, mellyen utódaik olly könnyűséggel járdalnak immár. Sárvári sem eléglé be az általa előterjesztett fontos és terjedelmes tudományokat élő magyar szóval hirdetni azontúl, hanem mint író is buzgott ez új mozgalomnak marandósítani hatását. Erkölcsi philosophiája, melly két elég vaskos kötetben e század második és negyedik évében látott napvilágot, e hálátlan nemzedék által el van felejtve, de a tudós, ki csendes falai közt olly szívesen nyomozza elődinek tetteit, tisztelettel nevezendi őt mindenkor bölcsészeti íróink sorában, s eltekintve a műnyelv gyarlóságai s darabosságaitól, örömmel vallandja, hogy Sárvári Erkölcsi Philosophiája nem csak tan és szellem dolgában kora élén állott, hanem előadásával a legjobb magyar tanmunkák közt előkelő rangot foglal el, mind két oldalát együtt tekintve pedig irodalmunk classicus művei közé méltán számítható. S ez után bátran mellőzhetem egyéb apróbb munkáit: tudománytörténetünkben ez jegyzi ki Sárvári helyét, s azon érdem, mellyet ő mint első magyar tanítója a bölcsészetnek hazánkban szerzett. Ez érdeme meg van örökítve Ercsei Dánielben, ki az ő iskolájából lépett a

bölcsészet tanszékére, meg a debreceni főtanoda többi oktatóiban, kiket kivétel nélkül mind ő avatott a tudományok alaptudományába.

Mikor az academia felállott, Sárvári hatvanöt éves aggastyán volt. Testi erei engedtek, s 'véle az akarat ereje is. A tiszteletes ősz nem bírta többé a korlátlan-ságra törekedő fiatalság kihágásait megbabolázni. Visszavonúlt tehát; de érdemei elismeréseül a kerület által illő nyugdíjjal tiszteltetett meg. Időközben a Tekintetes Academia által taggá választatván, eleinte gyakrabban, utóbb ritkábban részesült megbízatásokban: de ő azokat mindenkor pontosan s folyvásti lélekéberség jelei közt teljesítette. Csak az imént láttuk őt Csokonai emlékezetének egy életirati munkában áldozni. A kegyelet e műve hattyuéneke lőn. Három derék, az irodalomban is némi becsre méltán kapott fiú állta őt körül, lélekben legalább, midőn a nyolcvanegy évet meghaladt, gyenge, de folyvást élénk lelkű ősz, egy olly emlékezésben gazdag, hosszú és hasznos élet után, miknek bájjátéki között az ember egészen boldogtalan nem lehet soha, csendesen elszenderült. Áldás a kifáradt munkásnak hamvaira, a tudomány és irodalomnak pedig minél több Sárvári!

XXXII.

EMLÉKBESZÉD A NÁDOR FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, JANUÁR XXV. MDCCCXLVII.

Egy nagy tartozást leróni gyülekeztünk ma öszve, nagy tekintetű Academia, a kegyelet és hála tartozását azon fejedelmi férfiú iránt, ki erélyes közbenjártával e nemzeti intézet életbe lépését hatalmasan segítve, megalapítását bőkezűleg előmozdítva, azt lételének egy kevesbbé kedvező szakában a maga tekintélyével fedezve, és folytonos gondoskodásaival minden lépten gyámolítva, magának körüle maradandó érdemeket szerzett. Ez érdemeit elősorolnom, azzal mintegy a Tekintetes Academia részvevő figyelmét felkölteni igyekeznem, nem szükséges: e gyülekezet ünnepies komolysága, e minden arcon kifejezett részvevő fájdalom néma de félre magyarázhatlan tanuságot teszen azok elismeréséről. Hanem igyekezni fogok egyszerűen elvezetni e fenséges élet folyamát emlékezetünk előtt, melly gyümölcsözőtt inkább mint ragyogott, s nemesebb volt mint nagy-

szerű: de mint az emberi és polgári erény tükre ok-
 tató és erősítő, s így legszebb tárgya egy szívélyes ün-
 nepnek, mellynek célja érdemei és tulajdonai iránt hó-
 dolatunkat kibirdetni, s ezzel hálánkat lefizetni. Fő tö-
 rekvésem a való leszen, nem mondva semmit, mit az
 elhúnyt nemes önérzetében magától elutasítana, s nem
 sértve a szent árnyat aljas hizelgéssel, mire csak az
 érdemhiány szorúl, s mit csak kislelkü hiuság tűr. Ha
 éketlen, ha hímezetlen is: méltó hozzá beszédem csak
 így lehet.

József Antal austriai főherceg, Magyarország ki-
 rály hercege, II. Mária királynénk s lorraini Ferenc
 császár unokája, toskánai Leopold nagyherceg utóbb
 királyunk, és spanyol Mária Ludovica fia, távol ég alatt,
 Florencben láta napvilágot a múlt század hetvenhato-
 dik évében. Ha áldás fejedelmi vérből születni, oda
 állíttatni a szerencse által olly polcra, mellyen minden
 erény milliókra áraszthatja jótéiteit s a nagyra törő aka-
 rat a hatalom gyámkezelével találkozik: kettős, sőt száz-
 szoros áldás egy olly fejedelemtől nem csak születni,
 de neveltethetni is, millyen II. Leopold volt. A mi ha-
 zánk két rövid évig sem nyughatott jótéteményei árnyé-
 kában; de tudjuk mi volt ő ama kisded országnak,
 mellyet egy emberivadékiglan kormányzott, s mellyet
 nagygyá nem tehetett, de annál többnek tett, boldoggá
 mások felett. II. Leopold az erőhatalom helyébe a sze-
 retetet és emberiséget, a pompa helyébe az egyszerű-
 séget iktatta a fejedelmi szekbe, koronájának drágakö-
 vei az erény, munka és takarékoság, nyaklánc a fel-
 segélt szegények és kórok hálakönyei voltak, palotája
 nyílt mindenkinek mint az isten egyháza, nemessége

a szív és ész nemessége, s törvényhozása a bölcsészet: csoda-e, Tekintetes Academia, ha illy atya, kinek neve csak azért nem ragyog a föld legnagyobb fejedelméi között, mert a sors véle csak egy parányi részét boldogította e földnek, ha, mondom, illy atya olly fiat nevelt, mint József nádor volt? csoda-e, ha mind ezen erények e fiúban mély, kiirthatatlan gyökeret vertek? A minden hizelgés felett álló atya irányának hű teljesítője gróf Manfredini Fridrik volt, az öt idős főherceg nevelésének közvetlen vezetője. S a szív mellett az elmetehetségek is a legnagyobb gonddal műveltettek. Kilencedik évében az olasz és német nyelveken kívül derekasan értvén már a latint és franciát, és elvégezvén a szokott előkészítő tanulmányokat, József főherceg mindenek fölött a történeti és természeti tudományokat kedvelte és űzte, a fűvészetet pedig gyakorolta is olly előmenetellel, hogy, mint bizodalmas órában önmagát egy alkalommal enyelgve kifejezé, az akkori időhöz képest e két tudományban valóságos kis tanár volt. Az alaki, név szerint a mathematicai, tanok által kevésbé vonzatott. A törvénytana is csak amaz austriai nagy jogásznak Zeillernak sikerült a főherceget, tizenötödik életévétől a tizennyolcadikig, foganattal beavatni, és pedig különösen azon bölcsészeti, az ítéléterőt folytonos munkásságban tartó módszer által, mely szerint a bölcs tanító egész szakaszait a tudománynak csak fő tételekben terjeszté elő, a lelkes tanítványra bízván azoknak bővebb kifejtését s előadását. Illy tanítási mód e tudományt nem csak megkedvelteté s bölcsészeti alapjaiban felfogató a lelkes növendékkel, hanem azon szép és nehéz pályára készíté el sikeresen, mely nem tu-

datva, nem gyaníthatva, reája várt. Mert testvér bátyja Sándor Leopold az ifjuság teljes erejében és épségében viselte a magyar nádori pálcát, midőn a nem kevésbbé váratlan mint szomoru vég Laxenburgban érte. A király bizodalma a tizenkilenc éves, de elevenisége és életkedve mellett is önmívelésében komolyan munkás Józsefre szálla. Tizenöt nappal a gyászeset után az ifju főherceg a király helytartója volt. Ezzel rögtön új s még ismeretlen világba látta magát József általtéve, elébe új pálya tűzve, darabos és kényes egyszersmind, de mellyen a legszebb jutalom aratható: egy nemzet szeretete és hálája. Ezt megérdemelni volt a főherceg szívének szent fogadása. Az új hazával új gondok fogták el, új tanulmányok lettek szükségesekké. Első dolga a nemzeti nyelv, az ország közjoga. Lakics Zsigmond egyetemi törvénytánár hajdan, akkor tanulmány-bizottsági tag, az lön a magyar királyi helytartónak, mi elébb Zeiller az austriai főhercegnek volt. 1795. julius huszonkilencedikén láttatott ez először nemzetileg öltözve a magyar kir. udvari tanács ülésében; september ötödikén fogadá az első üdvözlő küldöttséget Magyarországból, s már ez a fiatal herceget meglepőleg elkészültnek, bátornek, s könnyű beszédűnek találta. Két héttel utóbb, september tizennyolcadikán, lön gazdag következésű kiindulása Szépkútról Buda felé. Utja diadalmenet volt, mert a hír Sándor méltó testvérét kürtölé. Óbuda felett díszes sátorokban várta a két város főnemessége. Itt mondotta el isten nyílt ege alatt szilárd feltételét: napjait e haza közjavanak s a magyar nemzet díszének szentelni, mit ő olly híven beteljesített. De addig is az első év közöttünk leginkább ta-

nulással tölt el. A hagyomány fentartotta emlékezetét e szerénységnek, mellyel az ifju kormányzó a tapasztalás férfiai eránt viseltetett; e fáradhatatlan figyelemnek, mellyel mindent, mi körülé a hivataalkörben történt, a legapróbb részletekig kísért, a nélkül, hogy a nagy egésznek szem elől vesztene; e hihetetlen szorgalomnak, mellyel a közigazgatás minden tárgyait, úgy a hazai történetet és törvényt, kimerítőleg és alaposan magáévá tette; s már ekkor ragada meg minden alkalmat ön szemeivel ismerhetni meg az országot, mellyet utóbb minden irányában összeutazott és betapasztalt, szemei előtt tartván, mit gyakran szokott vala mondani: magyar hercegnek Magyarországot úgy kell ismernie, mint saját zsebeit. A könnyű, majdnem naponkénti, hozzáférhetés, e nem erőltetett nyájasság, minden véleménynek szíves kihallgatása, azon kimerítő szóváltások, miket a köz fogadásokon minden szőnyegre került tárgyak felett folytatni szeretett, s mik reá nézve aranybányái lettek az állapotok, nézetek és emberek ismeretének: másfelül e komoly felfogása az országos dolgoknak; a tudomány és korát megelőző belátás, mellyet minden alkalommal tanusíta: betölték vala immár a legszebb reményekkel a nemzetet, midőn 1796-ban királyi bátyja az ország rendeit Pozsonyba gyűjté, hogy a veszélyben forgó haza megmentéséről velők tanácskozzék. A rendek, szívők szép bizodalमतől hajtatra, mindenek előtt a királyi helytartót örökre a hazához kötni siettek, s illetetlenül hagyván a nádorjelelést, egy értelemmel őt kiálták ki, őt kívánák nádorúl a fejedelemtől. És megadatott. Az emlékezetes nap november 12. volt. A következő év nagyobb része fegyver-

zaj között tölt el. A lelkesedés, melly az egész nemességet tüzelte, rendkívüli volt, a felkelés buzgóságra és fényre nem csekélyebb bármellyiknél, mellyet újabb évkönyveink felmutatnak. Az ország főkapitánya ifjúi tűzzel megtette a magáét: mindenütt élesztett, buzdított; a nemesi had szerkesztése, gyakoroltatása fő vezérlete alatt olly sikerrel folyt, hogy a szombathelyi szép napok, mellyeken a tizenkét ezer nemes daliás ügyessége köz elismerését vívta ki, szép hadi tettek bizonyos előhírnökei valának. De megköttetett a campoformioi béke, s a nemzeti áldozat dicsőség nélkül lobogott el a hon oltárán: noha nem haszon nélkül, mert illy hős legiótól fedezve, a béke biztosabban és több becsülettel köttethetett meg. Három évvel utóbb, a francia háború vészesb kitörése után, el nem csüggesztve az elébbi itthon-maradástól, újra és négyszeres számmal gyúlt fel a vívni kész nemesség Sopron felé, de, nagy fájdalmára, ismét ki nem vezetettve a becsület mezejére, gyűlölt tétlenségben álla, míg a lünevilli béke megkötése után, pompás hadgyakorlatok között hon bocsáttaték. És így a nádor felett az a sors látszott uralkodni, melly nem engedé, hogy a hűség polgári koszorújába babér ágait fonhasson. De e helyett már e század második évében a törvényhozási tér nyílt meg előtte. S ezen üdvözlötte ő az országos rendeket amaz emlékezetes szavaival: „A felség, mint szerencsés koronázásakor fogadta, az ország alkotmányát épen és illetetlenül fen akarja tartani, és semmit ennek ellenére nem kíván: de ha mimódon megesnék, hogy a sarkalatos törvények sérelmével más gondolatokra vezetettnek, én mint az ország első tiszte s közbenjáró király

és rendek között, ahogy szentül esküvém, semmit nem mulasztanék, segedelmül hívnám a testvéri szeretetet is, hogy könyörgéseimmel minden sebet megelőzzek.“ S ím a tér, mellyen szerzé az elhunyt e nehéz és zivatáros fél század alatt a legszebb érdemeket a haza körül. Mert jöttek idők --- s a nádor tette, mit semmi toll föl nem jegyzett, de mit a haza nem látva is érzett, mint érezzük a csendeszen szövő természet hatásait, a nélkül, hogy műhelye titkába behatnánk. És már ez országgyűlésen lépett fel József nádor úgy mint a haladás józan barátja, csakhogy a föld, mellybe e magvak hullottak, azoknak kicsiráztatására elkészülve még nem volt. A következő évek sem kedvezőbbek erre. Ezer nyolc száz ötben t. i. ismét új veszély közelítvén, a nádor pártolása mellett a nemzeti nyelv új foglaltsokat tett ugyan, de minden egyéb tárgyat a jelen vész háttérbe szorított. Az ő felgyulasztó beszédére köz felkelés határozottatott, de sorsa, fájdalom, ismét, sőt harmadszor, a régi volt. Két évvel ez után a birodalom állása nehéz szereppel látogatta meg. A köz kincstár hanyatlása aggodalommal töltötte be az országot, s a nádor kénytelen volt a nagy többséggel ellentétbe jóni azon kérdés felett: előterjesztessék-e az ország rendei által a fejedelemnek a haza állapotja: József tartott e nyilatkozástól, melly a közbirodalom betegségét a világnak, az ellenségnek fölfedezendő volt, s a gyűlés nevezetes részével ütközésbe jött. Mind a mellett nem vonakodék a rendek kérelmére egész befolyását használni királyi bátyjára, midőn egy köztisztelő hazafi és hadvezér a főtáblánál tartott nyílt beszédeért rangvesztéssel büntettetett. E büntető parancs a nádor közben-

jártára azonnal visszavétetett, s a szólásszabadság fenntartása iránt királyi biztatás nyeretett. Még szerencsésb vala működése az 1808-ban következett gyűlésen, mely a legszebb egyetértés paizsát mutatta fel a király ellen új terveket koholó francia egyedúrnak. Nem csak egy nemzeti hadi academia terve készült, mellyhez a nádor is járult áldozatával — a viszonyok ezt még nem engedék életbe lépni —, hanem az ő befolyásának gyümölcse a nemesi felkelés új és jobb módja, melly e gyűlésen törvénynyé lett; az ő utasításai nyomán és önkeze javításaival készültek az évvel utóbb világot látott hadi szabályok; s mit az ő fáradhatlan cselekvősege, a közbirodalom legnagyobb veszedelmei közt, a győzödelmet elszántságával olly annyira megérdemlett nemesi felkelés sebes felállítása, rendezése, gyakoroltatása, ellátása, kórházak emelése s gyakori személyes megvizsgálása által tön, hálás emlékezetében él azoknak, kik a szomorú időket vele élték; él emlékezte azon lankadatlan éberségnek, mellyel a haza inségét minden, az ellenség által fenyegetett vagy sanyart pontokon bölcs rendelkezésekkel elfordítani vagy enyhíteni törekedett: s ha az ő, s a nemes sereg ön-odaadása koszorúkat nem arathatott, ezt nem a vitézi szellem híának, hanem egyébnek köszöné, mit az ellenség, saját önnöneinknél méltányosban ítélve, elismert. E bús, de azért nem kevesbbé lélekemelő időpontnak s nádorunk gondjainak emlékezetét őrzi a polgári őrhadak intézete is, melly az ő eszközléséből vevé kezdetét, melly zsengeiben a rendes hadaktól megfosztott városokban csak a belső rend és bátorság biztosítását célozá, de midőn az alkotó szellemében tovább menve, a csendes műhely

polgáraiban lassanként nemesebb férfiaságot, erők fej-
tését és köz szellemet fogott ébresztetni és nevelni: egyi-
két alkotandja azon emlékeknek, miket József nádor e
hazában magának a közjó érdekében emelt. Az iránta
való bizodalom, szeretet, tetőzött.

Annál súlyosabban derült a nádorra az 1811. év.
Majdnem húsz esztendeig szakadatlanul folyt háborúk
a köz birodalom kincstárát végkép ki látszattak meri-
teni. Ezüst immár nem forgott köz kézen, az évről
évre inkább eláradó papiros rosszul pótlotta azt, mert
e papirosoknak az állodalom kincstárában megfelelő biz-
tosítékok nem volt. Bekövetkezett tehát elfordíthatla-
nul ama mindenünk által érzett szomorú időpont, melly
mindenkit készpénz vagyonának négy ötödével szegé-
nyebbitett meg. De mi biztosíthatta az új papirosok
névbecsét, ha egyéb mint az országnak jót állása? Illy
törvény kívántatott a hazától, s az 1811-ki országgyü-
lése megnyílt. A történetíró tiszte elfogulatlanul meg-
bírálni, mit követel vala a sarkalatos törvények szigora
a kormánytól, mit a méltány, sőt a hazafiság az or-
szágtól: a nádor, e súlyos helyzetében, a közbiroda-
lom hosszas szerencsétlensége által erre nehezült sür-
gető szükségét ítélte az okok legfontosbikának: „salus
reipublicae suprema lex esto“ hívé ő, s áldozatot kért.
Tudjuk hogy ez meg nem adatott, s kevés évvel utóbb
egy második crisis fejezte bé, mit az első megkezdett.
De bármint ítéljünk most, midőn a sebeknek már csak
helyei látszanak, nem tagadhatni hogy a nádor nem
kevesebb hazafiságot bizonyított, mint az ellenzék leg-
hajthatatlanabb tagjai, s hogy másfelül ez országgyü-
lésen nyílt először alkalma státusférfiúi és elnöki magas

tehetségeit egész fényökben ragyogtatni. Nem nyers erők viadalma volt ez: itt ő maga, kevés segedelemmel, viaskodott szemtől szembe egy roppant és tömött ellenzékkal a legszebb vegyes ülésekben, miket a hongyűlések évkönyvei fentartottak. S itt, a mi a fiatal nádor szellemi magas elhivatásáról leginkább kezeskedett: nem tudjuk a lelki éberséget és finom észet, vagy e fenséges nyugodalmat magasztaljuk-e inkább, mely erőnek szülötte volt, midőn a csata folyt, s a többség tiszteletéé, midőn a csata elveszett. A beszédet, melyben a királyi biztoshoz a hon nevében szólt, már nem a kormány nézetének védője, hanem a nádor, mint a nagy országtest elnöke s kiegészítője mondotta. Homályos sejtései között jós szellem szállotta meg őt, midőn bucsubeszédében e szavakkal nyugtatta saját szíve fájdalmát: „Reményeinket a magyar nemzet szerencsés nemtője tartja fen, mely a beteg hazát, midőn megmaradhatása áldozatot kér, még soha sem engedte visszavonulni; mely a haza üdvével legbensőbbleg összeforrt királyi méltóság felett nagylelkűen órkodik; mely semmi viszontagságok által a felség szent személye iránti ragaszkodást megfogyasztatni nem hagyja; mely végre hűség, nagylelkűség, tűrés és állandóság által minden keserőségeket vagy megelőzni, vagy elviselni, vagy enyhíteni tud.“

E sajnos perc óta, Tekintetes Academia, örömtelen idők borúltak a hazára. Évek múltak évek után, s a nemzet, ügyei köz megvítatására, többé össze nem hívatott. A magyar történet meg látszott szűnni. Mit érzett legbelsejében, mit tett József e hosszú szünet idején, azt tudnunk nem, de sejtünk, de hinnünk

lehet, sőt hinnünk kell abból, mi ő azelőtt, s abból mi utóbb volt. És ne legyen többé emlékezetünk ez idők számára. Azok sokat érleltek meg csendben, mi utóbb örömdús virágzásra nyílt, s születtek az 1825. évet, mely a roskadozni indult alkotmányt új biztosítékokkal erősítette meg a törvénykönyvben, s egy mindenek felett drága biztosítékkal, a legjobb király szent szavával, ki, valahányszor ön szíve sugallatát háborítatlanul követheté, csak nemesen, csak királyilag cselekedett. A mi az óta e napig a törvényhozás mezején nagy, önzéstelen, a valóságos közjóra irányozva létesült; ez áldozatok és engedélyek, miket a kiváltságos rend minden külső kényszer nélkül, egyedül az eszme és méltány hatalmának hódolva, önkényt megada; e nagy lépések a való szabadság és való statusbülcseiség felé: történetünk ez utolsó szakát a leggyümölcsözőbbé tették nemzetünk ezeréves életében, s széppé, nehogy mondjam — sőt büszkeséggel mondom, nagy tekintetű gyülekezet — páratlanná tésszék a nemzetek évkönyveiben. Ugyanis a földművelő osztály az anyagi és erkölcsi emelkedését gátló régi terhek és korlátok alól felmentetvén, nevezetes javakkal és jogokkal ajándékozott meg; a közkatonaság sorsa a hadszegődség által emberivé emeltetett, míg másfelül e szabály a vitézi szellem ébredésére és terjedésére egy új hathatós eszközzel gazdagította az országot; a bűnösök javítása s hasznosítása végett országos javaslat készült, mely ha még törvénynyé nem lett is, de ez emberszerető mozgalom sokfelé a hazában a börtönállapotot már is tetemesen megjavította; a zsidók ügye is enyhítettet; a nem-nemesek jogai időről időre terjesztetvén, a kiváltságok ural-

kodása hanyatlásnak indult; az igazság-szolgáltatás célszerű intézkedések által meggyorsított, a köz hitel, kereskedés és ipar felvilágosodott szellemű törvénykönyvek alapjára tétetett; a mezőgazdaság a mezei rendőrséget s vizi munkákat tárgyaló törvényekben új oltalmat nyert; a közlekedési eszközök, állóhid, csatornák, vasutak, szinte törvényvédelem tárgyai lőnek, s az elsővel egyszersmind az agg alkotmányba egy új, a közvirágzást egykor csodálatosan előmozdítandó elv oltatott bé; a nemzetiség új biztosítékokkal vétetett körül; tudomány és művészet az academia feállításával, a museum és nemzeti színház megalapításával, új támoszlopokat nyert; a vallási szabadság a kor, az ész s a szívnek egyformán hangos követelése szerint bátrabban emeli szárnyait; ezek mellett halmaza kész az életműves javításokat magokban foglaló munkálatoknak, sőt már a felség elhatározásait váró törvényjavaslatoknak is: — mennyi érdek emelve! a közboldogság mennyi új eszközökkel gazdagítva e rövid húsz év alatt! De ez csak a törvényhozás útján. Mit nem teremtett elő e korszakban az emelkedő nemzeti és köz szellem, mit maga a kifejlett egyesülési irány? Nem győzném csak elsorolni. S miért ezeket most, midőn József nádor tetteiről kell szólanom? Nem követem azok példáját kik újjá születésünk minden részleteinek díszágait az ő koszorujába tűzik. Az uralkodó formák nem tészik azt lehetségessé országban, hol a kezdeményi jog alul van. De gondoljunk székeben férfiút, elfogultat régi eszmék, avult erkölcsök s megszokott formák által, kinek minden javítás egy egy jog vesztese, egy egy szép forma összetörése: mennyi szó haland akkor el az ajkon, meny-

nyi indítvány fojtódik el csiráiban, milly röggössé lesz a haladási pálya, melly késedelmessé és örömtelenné, mit végkép gátolni nem lehet, mennyi betű lesz, melly igazgatói hatalmának fagyos kezei alatt nem kapand életre, vagy kór és fél éltet élend csak? — És mit tett József nádor? — Nem, Önök ezt nem kérdezik. Kortársai vagyunk mind szép éltének e legszebb szakában, s mélyen be van vésve szívünkbe, mit köszön közbenjárásának a megerősített alkotmány, a vallási szabadság, mit nemzetiségünk emelkedése és a haladási rendszer diadalma, sőt díszlése minden javításnak. Mert nap vala ő, mellynek melegítő sugaraiban minden elhintett magvak kicsiráztak. Lelkében hely volt az álldalom minden érdekeinek számára, s nem volt ügy, anyagi, vagy szellemi, vagy erkölcsi, mellyre figyelme szívesen ne szállt volna. S azért volt hatása érezhető mindenütt, itt tanácsa, ott helyeslése és bátorítása; itt hatott tekintélye súlyát vetve a mérlegbe, ott mérsékelve a szertelenséget, másutt tolvá az akaratlanságot. S épen e mindenre kiható gondban és hajlamban árulá el e magas lélek fejedelmi természetét. És azért, nagy tekintetű gyülekezet, a nélkül hogy számos kitűnő honosiuoknak részletekben áldást érdemlő hazafiúi törekvései és tettei érdemét kisebbíténők: ez egyetemes haladás lélekemelő képében József nádor szerető lehelete nyomait nem látnunk, befolyása áldásait számba nem vennünk hálátlanság nélkül csakugyan nem lehet.

Eddig leginkább a törvényhozó lebegett előttünk. A bírót és igazgató főnököt nem kisebb erények díszesítették. Az önkény ellensége, szorosan törvény s fenálló szabályok vezették, s ezt kíváná az alája ren-

deltektől is. Maga példája a csüggedhetetlen szorgalomnak, egymaga annyit dolgozott, mint egy egész hivatal; s hol kormányserkezet vagy körülmények meg nem kötötték, gyors az elhatározásban, és nyomos. Veszedelem idején vigyázó, mérsékelt és erélyes. Így midőn a dögvész ütött be déli határinkon, így midőn a nyugatot ellenség fegyvere háborgatta, így az epemirigy szomorú időszakában, s midőn a Duna árja fővárosainkat pusztítá. Szerető gondjainak kedves tárgya Pest vala. Egy az egészség, biztosság és kényelem kívánalmait betöltő fővárost a hazai emelkedés egyik nevezetes emeltyűjének tartá. Minden tekintetek Pest mellett szóltak. A szűk látkörű polgárok kormányzása s egy felsőbb igazgató széktől függés mellett a célszerű intézkedések vagy alulról lehetlenné, vagy felülről késelemesekké lettek. Kivette tehát e város szépítő bizottmányát mind a két befolyás alól, s független királyi hivatallá alakítá. Mint elnök ennek valóságos lelke is volt. Építési rendszert adott a városnak, a szabályozásba önmaga befolyt, az árvíz napjai után a régi hibákat, mennyire a romboló veszedelem lehetővé tette, helyre hozta, s a közlekedés, biztosság és kényelem előmozdítására utcákat vágatott, egyebeket szélesített, négy új tért nyitott, a vályogépítést tökéletesen eltörlötte, az építkezők segélésére hasznos kölcsönt eszközölt, s a seregesen beküldött terveket önmaga vizsgálván meg, az inség napjai után folyvást három kezét fárasztott tollba mondott végzései leírásával. Szenvedelme olly élénk volt, hogy e tárgyakat utazásai közben is maga után küldetve a leggyorsabban ellátá, sőt azokat vég betegségekben sem bizá más kezekre. Csoda-e,

hogy az ismeretes nagy veszély alatt könyező szemeit e várostól el nem fordítva állott vára ablakaiban, emésztődve a csapástól, mely alatt az ifju óriás roskadozni látszott?

Nemzeti nyelvünk viszontagságai tudvák a Tekintetes Academia előtt. Az ő közbenjártának köszöni a magyar, hogy e törvény mai szélességében áll. És ő a győzdelmet édessé is tette. Mert kimondá, midőn a haza atyái vég ízben sereglettek körüle, hogy noha a rendek gyöngédsége őt az új törvény alól kifogta, s előhaladt kora dacára, reményli, mikép viszonylástakor magyar igékkel szólhatand Magyarországhoz; és bár a gondviselés nem engedé neki s a hazának e boldog napot elérniök, bebizonyítja, hogy az ígélet szilárd feltétel szüleménye volt, mert nem csak a legszigorúbban s legtágabb határok közt lépteté életbe a törvényt, hanem maga is hódolva neki, midőn helytartói félszázada szerencsés betöltét üllé, magyarul szólítá meg a helytartó tanácsot, s magyarul kedves jász-kúnait, midőn hason ünnepre közöttök utolszor megjelene. És a nádor gyermekségében nem hallott magyar szót, s most hetven éves volt!

Ennyi munka, illy cselekvőség mellett mik voltak József nádor örömei? Mik egyebek, mint minden magasb lelkeké: a tudományokkal barátkozás. Azért nem volt már élte alkonyán vidék az emberi ösmeretek nagy birodalmában, mellyben tájékozva nem vala, a történetben pedig, régiségtanban, országtudományokban, a természetiek- és gazdaságban, nem egyedül tanult, de valóságos tudós volt. E készüllet kivillant koronként köz beszédeiből is, mellyek rendszerint rövidek és szo-

rosan a fenszorgó dolog nyomán járók voltak, de meglepő vala a szakemberekkel társalkodása az említett mezőkön, mert mindig a tárgy lényegére irányzott kérdései nem kevesebbé árulák el alapos ismereteit, mint mindenkor rövid, de a tudomány mélyeiből felgyümölcsözőtt észrevételei. Az utazások leírásai különösen kedves olvasmányai voltak, innen merítette ő, ritka emlékező tehetsége által segítve, e csodálatra méltó ismeretét a világ minden részeinek, mely országtani nézetekre is hathatósan befolyt. Alcsút és Kisjenő, melyeket egyvalaki a magyar gazdák Mekkájaul jelelt ki, gazdasági ösmereteinek úgy, mint gyakorlati tapiutátának emlékei; s példányai egyszersmind annak, mint lehetne e termékeny hazában a hasznossal egyesíteni a szépet. S megillető volt néha látni az országos agályokkal terhelt férfiút, mely gyengéd gondossággal ápolta kerteinek virágait. Szép — mondá egy neves francia író, midőn Józsefet, a még gyermeket, a florenci nagyhercegi kertben fűvészni látá — szép a királyok gyermekeit a természettel társalkodva látni! Tegyük hozzá: tiszta, nemes indulat jele, ha e vonzalom a természethez az ős hajak alatt sem hűl meg. A régiségek és irodalom szeretetének örök emléke a magyar nemzeti museum, melyet midőn bármely emlék megszerzése által nevelhetett, az nap nálánál senki boldogabb nem volt. Nem csak jártas vala a szépművészetek történeteiben, hanem magán erszényéből is nem egy hazai műnevendéket segített, de, mint mindent, úgy ezt is zaj és nyilvánosság nélkül. S mind ezen éleményeit isten egy mással, egy ollyannal tetézte, mely a föld fejedelménél olly ritkán tér be: szerencsés férje volt egy az

crény és jótét malasztaiiban élő nőnek; és saját lelke képére teremtetett lelkes és jó gyermekek szépiték hanyatló napjait, kiknek nem csak gyöngéd atyjok volt, hanem kikbe emberszerető szíve érzéseit s magas szel-leme nemes irányait is bécsepegtetni ügyekezett.

Ha tettek, ha hatás tészik az ember életét, ime ez élete az elhunyt nádornak. A képet jellemének vonásai egészítik ki. Egyszerű mint beszédeiben, viselkedésében, egyszerű volt udvarában is: a valódiság mindenütt több a kül színnél, vagy éppen a látszatról. Palotája nyílt mindenkinek, kik rendeléseit venni, kik kérni, kik helyesléséből bátorságot és erőt meríteni hozzá hetenként sereglettek. Előleges beírás, bejelentés nem kelle, név nélkül bé lehete lépni ahoz, ki mindenkit olly tiszta szívvel fogadhata négy szem között. Leereszkedése nem érezteté a lépcső magasságát, mellyről a szőlőhoz leszálla, s azért azon ünnepies hódolat, melly vele szem közt kitkit elfogott, s melly egyedül belső méltóság hatása volt, s azon felsőség, mit a mindennapiason felülemelt ritka jelleme, ismereitei és bölcsesége akaratlanul gyakorlának, nem volt nyomasztó vagy fájó, hanem emelő és melegítő. És így, míg a főherceget elfelejteté előttünk nyájassága, a nagy ember előtt meg kelle hajolnunk. Kit érdemesnek tartott reá, kitől részleteket érthetett s felvilágosítást várhatott, annak ajkait megoldotta e nyájasság, meg kérdései; a hallottakat megjegyzé, de meggyőződése közés csak akkor vevé fel, midőn a tárgy minden oldalról meglátolva volt. Jósága sokszor bizék, és megcsalatozott; de e jóság éppen abban nyilatkoztatta nemes természetét, hogy ha az élet későbbi éveiben az emberek, miután

annyiszor látá süllyedni és bukni, kevesebbé becsülte is, de az embert mindenkor szerette. Lassúbb lön ítéleteiben, vigyázóbb választásaiban, de kit így is teljes mértékűnek lelt, attól bizodalomát többé el nem vonta. Az árulkodást nem tűrte, s ha szíve még az árulkodót sem szégyeníté meg szemben, az ész visszasujtá a vádat arra, ki azzal a jót akará sújtani. S ha mikor ferde vélemény hatotta át még is a levegőt körötte, s balul történt ítélnie arról, kit önmaga nem vizsgálta meg: ha ezt megismerheté és ártatlannak találá, bizodalma egész mennyével tette jóvá az önvétlen hibát. Kérést visszautasítani szíve nem volt, s ha kéreték, midőn nem adhatott, hallgatással s arcvonásaiban olvashatott sajonnal felelt, hogy a megtagadás ne fájjon, vagy épen ne pirítson. A nyugalom, melly alakján s e méltóságos arcon ült, sem vérmérséklet következése, sem mesterkélt nem vala, hanem tükre a magával tisztában levő léleknek, s eredménye az akaratérőnek, melly nem engedé, hogy érzései tengerét az indulatok szellői felháborítsák. Ha valamelly tettét siker érte, ha a vita terén okai győztek, örült, s ez örömet nem rejté el, hanem eltölt képe jószívú derült mosolygással; mellytől azon mosoly különbözött, mit másokét haladó tiszta felfogás s biztató önérzet vont össze ajkai körül, s melly gúnyos kifejezést vett volna fel, ha soha nem hallgató jósága ezt kifejlődni engedi. De ama mosolygás néha a fájdalom tükörje is volt, mikor családi körben más veszedelme fölött el kelle rejteni az aggságot; emezzel pedig a halált nézte, mellyet úgy fogadott mint győző, és nem mint győzött.

Mert beszédem fonala a nádor kórágya mellé hozott. Emlékezőnk mindnyájan a szomorú őszi napokra,

mellyek az országos örömet búra, félelemre változtatták. Ő sejté, hogy a betegség szele az élet tűzhelyéhez közelített. Az orvosi jelentéseket szemmel tartotta, nem mintha félve a végtől akarna felvilágosíttatni állapotjáról, hanem hogy arra készülhessen. De így a szomorú helyzetről teljesen nem értesültünk. És javult is ez, s e Tekintetes Academia szerencsés lehetett őt a nádori félszázad reggelén ragaszkodása emlékével megörvendeztetni. De az enyhülés fegyverszünet volt csak, nem béke. Az új év beköszöntött, hogy ő azt utolszor üdvözölje. Az új hír felriaszta bennünket: ő nyugalommal várta az elutasíthatatlant. Kedvetlenség, elsüllyedés nem voltak rajta láthatók; hanem vallásos bizodalommal, ön-odaadással viselte az éles szenvedéseket, mik az elsanyart testet utól érték. És még ekkor is a munka végképen nem lön felfüggesztve, mert valamint lelke munkában élt, úgy ment a halál elébe is. Mégis önnöneivel nem érezteté, hogy sorsát ismeri, nehogy fájdalmodat nevelje; de maga számot vetvén istennével, magával, s kötelelességeivel, tollba mondá bucsu-levelét a királyhoz, csendben és derűlten, azalatt hogy az írónak szíve repedezett. S oda írá nevét — utolszor. Egy ohajtása volt még az életben, s egy aggodalma: István fiát, lelke gyermekét láthatni, megáldani, s utolsó tanácsaival erősítenie egy hosszú pályára, melylyet ez atyátlanul futand meg. Ez egyet ne tagadd meg tőle, o ég! — És István belépett. Egy dicsóülthez illő derült nyugalommal mondá: „István, nem sok hía volt, s elkésél. Tudom, hogy meg kell halnom, még sokat el kell vala végeznem — aggódnám gyermekeim kiskorúságán is — de, István, te atyjok

léssz!“ Következett az éj. A fenséges nő egy kisedd kalánban nyújta neki gyógyítalt: ő azt meglegegett szelid mosolygással megköszönvén: „nyujtsd, mondá, a csészét, még lehet a szokott módon is.“ Lelkét erősíté a magasszívú nő öngyőzelme is, melly engedé, hogy a vég óráig gyöngéd, hű s a lélekjelenlétet soha el nem vesztő ápolója legyen; s szépíté elválását a virágzó gyermekek köre, kiket hiány nélkül, rendre megáldhattott. A főérsek belépett, a testi fájdalmak elálltak, a nádor néhány perc múlva lelketlen tetem volt.

Elhallgatok. Illyen halál, Tekintetes Academia, a legszebb emlékbeszéd.

Fogadd, elköltözött lélek, e testülettől, melly a hizelgés ál füstével férfias szelleme túkrét soha el nem homályosítá, fogadd kegyeletének e vég téteményét. A mit annak öregbedésére tettél, feledetlen leszen előttünk; s ha a hazával együtt felénk is egy jeles fejedelmi sarjban vigasz és új remények mosolyognak: ki nek köszönhetjük a szép jövőt is, ha nem az atyának, ki illy fiat nevele honának! Mí pedig, társaim! mint emberek erényben, mint a tudomány férfiai munkásságban példányul első pártfogónkat éltessek lelkünk előtt: maradandóbb koszorút sírjára nem süggeszthetünk!

MÁSODIK KÖNYV.

VEGYES BESZÉDEK.

I.

TANSZÉKFOGLALÓ BESZÉD.

TARTATOTT A M. KIR. ORVOSI KAR ELŐTT APRÍLIS V. MDCCCXXXIV.

Melly szép az emberi élet, midőn a lélek azon magas rendeltetésnek, melly őt minden teremtmények fölött fejedelmül hagyá születni, megfelel! midőn szabad munkássága által társainak jóltevője, s ennek érzetében önmagának boldogítója lesz! De mennyiszer kell fájdalommal látnunk, hogy épen az, ki napjait önfeledéssel egy nemes célnak áldozá, nem élheti tisztán azon boldogságot, mellyel a magával-megelégedés kínálkozik. Mert elfelejtve mikép magának a léleknek jóléte mindenek előtt a test jóllététől függ: fájdalmak, gyengélkedés, nyavalyák keserítik el gyakran az öröm óráit, s a leghasznosabb életet időnek előtte oltják ki.

Hogyan? Tehát a tanult, a művelt ember is vét-e így önmaga ellen? ki annyit tud, egyedül saját érdekei körül illy tudatlan? s ki annyit bír gyakran egy gondolatért tenni, csak itt lepetik meg gyarlóság által?

— Igen. Mert nevelésünk általában inkább létünk szellemi oldalát vevén gondjai alá, az a másik, mely még is boldogságunkra szintolly fontos: a testi élet, közönsegesen elvész szemeink elől; s eleget gondol tenni legtöbb, ha, midőn betegség köszönt be, orvosi tanácsért folyamodik. Nem fontolják meg azt, hogy míg a lélek le van a testhez kötve, csak ezzel együtt lehet teljesen ép és egészséges; hogy részt kell vennie ennek fájdalmaiban, elcsüggedni gyengültével, és sínlódni nyavalygásakor; s hogy ezen szoros frígy miatt csak úgy viseljük kellő gondját a lelki erőknék is, ha anyagi természetünket sem hanyagoljuk el. Nem ismerkedünk meg elég korán azon nagy orvossal, ki minnen magunkban lakozik, kinek okossága, belátása s ügyessége minden egyebeket felülmúl; nem tanuljuk elég korán hívó szavát hallgatni s üdvösséges intéseit érteni: s ha mikor halljuk és értjük is, gyengék vagyunk azt tetteleg is tisztelnünk. Értem pedig a természet szavát, mely elég fen hangon szól még e romlott testekben is, úgy az egészség, mint a betegség napjaiban. Csak idővel, midőn a csecsemő korban rajtunk elkövetett hibák, a gyermekidő gondatlanságai s az ifjuság vétkeinek sok nemű bal következése köszönt bé, rendszerint csak akkor fordul anyagi természetünkre is figyelmünk: de ekkor már vagy pótolhatatlan károkat szenvedtünk, vagy annyira megszoktuk azt az édes gondtalanságot s még édesebb vétkeket, hogy gyakran amaz ovidiusi mondat szerint látjuk ugyan s javaljuk a jót, de ellenkezőjét cselekeszszük.

Ezen emberi gyarlóság is ohajthatóvá teszi, vajha különösebb tekintet volna azon tudomány iránt, mely

tanít, mikép egészségünket ne csak minnen magunk ne fogyasztszuk, hanem külső ellenséges hatásoktól megvédjük, s nevelvén azt erejében és vidorságában, olly károk ellen is felkészítsük, mellyeket feltartóztatni, mellyek elől futni nem lehet.

De több ízben hallám mondatni: melly tudomány tartja hát fen az ész nélküli állatok ép voltát, mikről tudjuk, hogy kevesbet sínlódnak az embernél? Haszon-talan itt, így okoskodnak, minden nagy mesterkedés; felette szövevényes alkotmányában fekszik az ember gya-kor sínlódásának fő oka. — Igen; az oktalan állat kevesebb tehetségekkel, név szerint sokkal alantabb álló idegélettel lévén felruházva, kevesebb bajok csirait hord magában, s noha némelly tekintetben több ártalmak-nak van kitéve: a természet olly belöszttönnel készítette föl, mellyel, valamint ellenséges állattársát megszíról megsejti, hogy előle futhasson, úgy a neki hasznos vagy ártó dolgokat megismeri, megkülönbözteti, amazokkal él, ezeket állbatatosan kerüli. Ellenben midőn ugyan az a teremő természet az embert olly mesterséges művé, s egyszersmind annyi csodálatos tulajdonok birtokosává tette: vajjon azért tette-e ezt, hogy midőn egy kézzel ad, a másikkal annyival nehezebben sujtson, s a büszke adomány másfelül átokká váljék? Sőt gazdagon kipótlá az oktalan állat vak ösztönét észszel: mellyel saját s a dolgok természetébe hatván, ezeket hatalma alá hódítja, s nem csak szükségei betöltésére, hanem gyönyörűségére is él velök. Nyugtalan vágy úzi az emberi szellemet elrejtett igazságok fölfedezésére: ez szülte a tudományokat; szükség s kényelem szeretete mesterségeket találtatott föl vele, a

képző erő művészetekben nyilatkozott: de valamint ezen útakon külön ragyogó oldalai fejlődtek ki tehetségeinek, úgy testi bajok ezrede is borítá el egyszersmind, melyek egyes erők túlhasználása, mértéktelen veszteglés, különmemű káros testi helyzetek vagy szertelen mozgás, ártalmas állományokkal bánás stb által támadoznak. Ugyan e magas tehetségek csábíták el az embert más felül, hogy vissza is éljen a természet töménytelen adományival, s szem elől vesztvén az önfentartást mint első feltételét az emberi rendeltetés betölthetésének: ezt a gyönyör vágyának rendelje alá, honnan az elpuhultság és fényüzés eredett, s ezeknek hű követői: százféle betegségek. Hány nyavalya gyötri el a nagy műveltségű Europa népeit, s itt is mennyivel több a műveltség főbb székeit, a nagy és gazdag városokat, mint a mezei lakos alacson kunyhóit! Mennyivel boldogabb e tekintetben Páris népénél Oceania félig vad lakója is, kitől a nagy műveltséggel együtt a fényüzés és annak bajai is távol maradtak. Ezeket végig gondolván, nagy fényű gyülekezet, hajlandók volnánk Rousseauval a műveltséget kártékonynak állítani, s vele azt kiáltani fel: Jőjtek az erdőkbe, s legyetek emberek! ha e vád nem inkább az egyoldalú, a félszeg műveltséget érné, mely a delphii jósszék sokat mondó rövid intését: „Ismerd meg magadat“ semminek tartva, mindent teszen vizsgálata tárgyává, csak e földi koronáját a nagy mindennek nem: t. i. magát az embert. Mert ugyan ezen vádolt, kárhoztatott műveltség jegyzé fel a természet törvényeit és intéseit is, ez emelte fel tudományá, mit az embernek, szelleméről szintűgy mint testéről, tudnia, s miud két tekintetben követni vagy kerülnie kell.

Igen, maga a műveltség nyújtja az eszközt is, mellyel a fél-szeg, vagy nem értett, vagy ferdéül használt műveltség kárait elfordíthatjuk, s tanít, mikép a természet adományival nem csak kéljünkre, hanem hasznunkra is élhetünk, s gyermekeinket is olly testi erőben nevelhetjük, melly a lelket is magasabb szárnyalásra képesíti. S ezen ága az emberi tudásnak, melly, a mennyiben az egészséget fentartani tanítja, az életet is meghosszabbítja: újabb időkben a macrobiotica általánosb címe alá foglaltatott.

Nyilvános a mondottakból s e tudomány céljából ennek méltósága és töménytelen haszna is, a köz társaságra mint egészre úgy, valamint egyes tagjaira nézve. Általa az állodalom egészséges, munkabíró polgárokat nyer, kikben a test erejével a szív és léleké is emelkedik; az egyesek pedig megóva káros befolyásoktól, vagy edzve ellenök, ezen épségben fogják boldogságok nem legkisebb részét találni. Voltak ez okból minden időkben férfiak, kik e szép célt tevék gondolkozások tárgyává úgy, hogy az életrendtant magával az ember-nemmel lehet egykorúnak állítani, mellyből maga az orvostudomány is keletkezett. Első kiképeztetését az majd minden népeknél a papoktól vette, kik egyszersmind orvosok is voltak; papi szerzetek pedig első, kik szigorú lemondás és példás mérsék példait adának. Ők voltak eleinte a népek törvényhozói is, s mint ilyenek az életrendet isteni törvényként igyekeztek megállapítani. Mózsésnek, a héberek nagy törvényhozójának, számos vallási cikkelyei e célra intéztettek, s a spartaiak Lyncurgusa teljesen érezte e nagy igazságokat. Az araboknál hasonlókép vallási törvényekké lettek az ételszabályok, de miknek szigorúsága az életnemnek nagy egy-

formaságot adott. Herodicus vala első, ki az életrendtant az orvosi gyakorlatba is beszótte; utána Hippocrates, több munkáiban kifejtven azt a természet útmutatásai szerint, atyja lön a legszebb tudománynak, mellynek tisztelete szülte azon derült, tiszta s hogy így szóljak átlátszó görög szellemet, melly a legdicsőbb nemzetnek minden maradványait bélyegzi. Ez tette hőseit erősekké, hazafiait nagyokká, s ada Platonnak és Plutarchnak ép és vitor öregséget. Hippocrates hű követője és magyarázója Celsus volt, és Galen, ki a tudományt toldások és változtatásokkal gazdagította. A görög isteneket és görög philosophiát idővel más váltotta fel, s elterjedt Európán a középkor hosszú éjszakája, mellyet Paracelsus chemiai kuruzslatával, a szellemvilág táltosai, az astrologok csalárdságai és sokféle babona szószólói el nem oszlattak, sem senkinek életét meg nem hosszabbították. Maga az angolok nagy lordcancellárja, verulámi Baco, más és minden esetre ész útain keresé a hosszélettan kulcsait, de mesterségesebb fogásokkal még is, mint a millyenekre a természet a maga nagynemű egyszerűségében szorúl. A kevéssel előtte élt Cornaro Lajos találta fel újra az élet fentartása szép mesterségét. Negyven éves koráig szüntelen a gyönyörnek áldozván, léte örök betegség volt, mellyen a gyógyszerek sokasága nem segíthetett. Bele fáradva így a sikertelen vesződségbe, félre teve most minden orvosságot, s a legfukarabb és szorosb életrendben keresé menedéket, és talált is. A berögzött csömör, köszvény, s szüntelen megmegtérő hideglelés kivándorlottak a sanyarúan élő testből, mellyben táplálatot többé nem leltek; s Cornaro fájdalom s nyavalygás nélkül, érzékei állandó használatában,

lelki nyugalommal és szünetlen munkásságban érte el száz és negyedik évét. De követőre nem talált. Nem is multhatlanul szükséges oly szűkre szabni éltünk gyönyörtiségeit; s nem minden test fogna Cornaro asztalánál eléggé felépülhetni, vagy gyomorizgató fűszer nélkül emészteni; nem mindenki született oly szerencsés viszonyok közt, hogy erőit annyira kímélhesse, a külső ártalmakat úgy kikerülje; s oly idegrendszerrel, hogy szenvedelmait oly állandóan féken tarthassa, mint ő. Mindazáltal benne fel van állítva az életrendi szigorúság tetőzése, melyhez egyedi lehetőség szerint legalább közelíteni kell. Őt, a hosszelettan gyakorlati hőst, követte földie Sanctorius, ki első volt az újabb korban, figyelmessé tevő a tudományos világot, hogy betegségeink tetemes része a szerfeletti táplálkozástól veszi eredetét, s azt tett tapasztalásokkal is bebizonyította. Ez idő körül terjedt el Európán számos idegen ételek divata, a fűszerek, kávé, téa, dohány használata; míg másfelül a lovagkor eltűntével a testgyakorlatok, úszás, fürdés mind inkább megszűnedeztek: tulság és hiány, miknek együtt véve batások az emberi egészségre csak káros lehetett. S ez aggasztó állapotokban nem a természet útján, hanem egészen más szerekekkel látogatók meg az emberiséget a múlt század kuruzslói, kik közt elég legyen ezúttal Mesmert említenem, ki mágnességével az emberi nem újra születését ígerte eszközölni; a nép hitt neki, mint minden egyebeknek is . . . .

De találkozásnak felvilágosodott elméü orvosok is, visszatérők Hippocrates nyomaira, s emlékeztetők polgártársaikat azon módokra, mellyek által egyedül lehet a legdrágább földi kincset fentartanunk. Olaszországban

a salernói híres orvosiskola életrendi oktatásai minden esetre hasznos jelenés voltak; a magyar nép azokat másfél század előtt olvasta már Felvinci fordításában; Franciaországban Tissot hata legtöbbet ide tartozó írásaival; nálunk még a múlt század közepén tul tevő a ritka tudományu és munkásságu Mátyus e tárgy kidolgozását élte fő feladatává. De senkinek sem áldá meg iparkodásait az ég úgy, mint Hufelandéit, ki helyesen felfogván a nép és kor szükségéit, a maga nagy hírű Macrobioticájával ajándékozta meg — nem mondhatom nemzetét, hanem — az emberi nemet: mert munkája legtöbb europai nyelvekre s köztök magyarra is lefordítva, számtalan kiadásokban és utánzatokban, a palotáktól fogva az utolsó polgárházig behatott. Az ő munkája, de még különösen élő szóvali előadásai tették e tudományt kedvesemmé, s gerjeszték keblemben azt az ohajtást, hogy indulva a nagy férfin nyomain, de használva mindent, mit e részben a minden korbéli orvosok tettek, nem mellőzve a hasonszenves rendszer tiszta tapasztalásait sem, hasznos szolgálatot tehessen polgártársaimnak, midőn őket időről időre az élet legfontosb ügyét illető igazságokkal mulatandom. S rajta leszek, hogy a nem-orvosok is általlássák, melly okfőköön alapszik a testi jólét s tartós egészség; s melly úton védhetik meg önmagokat, feleiket s egykor gyermekeiket azon sinlesztő bajoktól, mellyek az orvost gyakran olly szomorú tapasztalásokkal kínálják. — Melly rendes előadásaimra ezenel minden karbéli hallgatót a legszívesebben meghívok.

II.

BESZÉD A KISFALUDY-TÁRSASÁGHOZ HATÁSKÖRÉNEK KITÁGÍTÁSA IRÁNT.

TARTATOTT AUGUSTUS XV. MDCCCXLI.

Urak! Tíz év óta nyelvünk hatalmasan terjed, irodalmunk gyarapszik, az időszakai sajtó száz kezeket tart mozgásban, a tudományok műveltetnek hazai nyelven is, az academia ezeket hatása főtárgyaivá tette, e mellett orvosi, gazdasági, ipari s természetvizsgáló társulatok keletkeztek, a polgári állapotok szabadabb sajtó útján köz vizsgálat tárgyaivá lettek; s a milly élénk, sőt heves a szellemi munkásság, azon arányban leszen az olvasás is mind inkább érezhető s vissza nem utasítható szükséggé.

Egy ága az csak, Tekintetes Társaság, a nemzeti irodalomnak, melly e tíz év alatt nem haladott hasonló arányban a többiekkel, sőt, tudományos oldalát tekintve, az azt megelőzőtt tized mögött elmaradt, s melly iránt egyszersmind a közönség részvétele is tökéletesen meg-

hidegült: s ez — a külföld ezt nekünk bebizonyítás nélkül el nem hinné, — ez a költészet. Igen is, a költészet, ez a szívnek, képzelemnek literaturája; melly a religio mellett minden romlatlan, fogékony kebelre a legnagyobb hatásu, melly az ifju kornak s az emberiség szebb felének, a nőnemnek, az, mi férfiúnak a philosophia és történet; melly amaz ifju kort és a szelid nemet az emberiség és haza szeretetére, minden nagy iránt gerjedezni, minden nemesért lelkesedni tanítja; mellynek karján nyerjük a világ előismeretét, hogy ezt utóbb saját tapasztalásunkkal kiegészítsük; a költészet, a nemzeti nyelv e leghatalmasb nemesítője, szépítője, gazdagítója — épen ez azon része irodalmunknak, melly szép haladásában, de még inkább becsültetésében e tized alatt érzékeny csökkenést szenvedett. Költőink nagyobb ügyességgel, de kisebb gonddal dolgoznak; elődeik küzdöttek s utat törtek: ők a kivitt állásban kényelmesen érzik magokat, a helyett, hogy a szép örökséget hasonló erőlködésekkel, de a sikernek már most biztosabb reményével, gyarapítani törekednének; innen tárgy és forma örök ismétlése, a régiek elhanyaglásával, mellyek még tökéletesítést vártak, s újak be nem hozásával. Műbiráink elhaltak, vagy elhallgattak, újak nem támadnak, mert vajmi nehezebb a művészet körében ítéletet mondani s termékeny eszméket hinteni, mint nem olvasott könyvekről pártos dicséretet vagy gáncsot cifra szóárban elhangoztatni; s így az elferdült izlés utba igazítás nélkül, s a kor legjobb művei tudományos méltánylás nélkül maradnak: szépségeik ki nem emelve, fogyatkozásaik nem taglalva, a közönség nem veszen oktatást, min épüljön, a

kezdő nem tanácsot mit kövessen és kerüljön; a gyakorlott író pedig, nem tartva az aesthetikai bírálat ellenőrzésétől, művek halmozódnak művekre, melyeknek érdeke azon évvel enyészik el, melly azokat hozta. Elhalt költőink munkái elkeltek, elfelejtettek, s míg más nemzetek minden korbéli jeles íróik s ezek munkái iránt nem csökkenő tiszteletet mutatnak, azokat újra meg újra kiadogatják, szépműtani studiomok tárgyaivá teszik, minden részben méltatják, s tudván mit kezdtek azok, hol hagyták el, lelkesen folytatják nemes munkájokat, s eképen életművesen tovább fejlődő és haladó irodalmat építenek: addig nálunk az írói világban a fiú nem ismeri, nem akarja ismerni, apját, az elhintett csírák, az ifju ültetvények ápolatlanul kivesznek; a költői művészet egész tartományai, nem tudva, nem művelve, parlagon hevernek: a hála szép virága pedig az önbálványozás bujálkodó gyoma közt elfonnyad. Mit mondjak a művészet tudományáról, az aestheticáról? Hol a kor, midőn Kazinczy és Kölcsey tollal, Virág és Kisfaludy Károly szóval hirdetének annak tanítmányait, s öntudalommal készített művekkel emelék oda a költészetet, hol e kor azt találta, de miután elfoglalá, azt tovább művelni rest? Igen is, Urak, vannak költőink, de azok naturalisták; vannak journáli criticusok, de nincsenek philosophusaink; az aesthetica, tartalma szerint, valamint a műtörténet majdnem neve szerint is, ösmeretlen. S ez állapotjához az írói köztársaságnak járul a közönség elhülése. De csodálhatjuk-e ezt, ha a régít elhagyjuk enyészni, az új pedig egy húron pendül hajnaltól napestig; ha nem igyekszünk tárgyak változatossága és gazdagsága, a kidolgozás mélysége, a

forma tökéletesítése által az érdeket nevelni; s ezt annál inkább, minthogy ugyan ezen kor részvételét egy más irány, a political, oly hatalmasan elfogja; melly, ha amaszt végkép elnyeli, ha minden műérzék közölünk kivész, ha érzés és izlés nélküli státusemberek és egyéb semmi nem leszünk, ha az eszközt céllá tevén csak azt kérdezendjük: mi hasznos, s nem azt is: mi szép és nemes? nem mi magunk leszünk-e okai; — mert látjuk, hogy a gazdag political életű francia és angol nemzet is mint ér reá a szépművészet ápolására, s látjuk, melly békésen fog kezét ama roppant oszlopú hírlapokon a népszónok és költő, a státus- és műphilosoph.

Ez állapot, Tekintetes Társaság! nem természetes; lelki s szívbeli miveltségünk- s nyelvünk nemesbülésére nézve pedig egyformán káros következsü. Kell valamit tennünk, hogy ezt az évtizedet egy szebb váltsa fel. Van ugyan irodalmunkban egy széles alapú intézet, de e részben ne tartsunk reá számot. A tudományosztályok túlnyomó súlya nem enged ott szabad, örvendetesb fejlődést a literatura oly ágának, melly sok bölcs előtt nem egyéb időtöltő játéknál. Körül tekintek irodalmunkban, s nem látok egyesületet, mellynek iránya rokonabb az elhagyott iránynyal, mint a Kisfaludy-Társaságé; nem látok férfiakat, kiktől ez ügy méltóbban várhatná ujja születését, mint kiket e kised társulat egyesít! Engedjék meg azért, Urak! hogy szépirodalmunk sorsát szívökre kössem, hogy ajánljam mi szerint e társaságnak tágabb munkakört szabjunk; hogy ne csak jutalmak által — mikkel, dicsekedés nélkül mondhatjuk, eddig is már, minden kicsinységök mellett, nem kevés erőt ébresztettünk, bátorítottunk, sőt ápolunk — mondom, hogy ezentul ne csak ju-

talmak által igyekezzünk a szépirodalom emelésére hatni, hanem ahhoz tetteles önmunkásságunkkal is járuljunk, részint szépműtani tárgyak elméleti s történeti fejtegetése, részint szépművek készítése, részint aetheticai critica megállapítása által. E célra egészítsük ki társaságunkat a fiatal literatura jelesb tehetségeivel, tartsuk gyakrabban üléseinket, közöljük egymással dolgozatainkat, mondjuk el rólok bizodalmas nyíltsággal ítéleteinket, tanácskozzunk, értékezzünk mindenről, mi ide vág; egyesüljünk egy olly critical lap készítésére — vagy bár válaszszunk organumunkul valamely már álló lapot — s hallassuk ott ítéletünket minden figyelemre méltó jelenetről e mezőn; sőt gondolkodjunk arról is, miképen maholnap íróink új és critical készüllettel ellátandó kiadásai által literaturánk már meglevő egész erejével hathassunk a nemzetre.

De szabályaink szorosabbak; hogysen határaink közt e célra minden eszközeinket kifejthessük: ajánlom tehát azoknak kiterjesztő alakítását. Pénztárunk ereje kisebb, hogysen egy lépéssel is tovább mehessünk, mint mentünk eddig: bocsássunk tehát hazánk szerencsésb állásu fiaiboz és leányaihoz egy lelkes köriratot, mellyben alapítványok gyűjtésére szólítjuk; hívjuk fel a szépirodalom minden barátit, hogy az ügynek valamely esztendei kisedded segedelemmel adózzanak. Kevés hetek múlva szerencsém lehetend Évlapjainkat, mellyeknek kiadásával Önök bizodalma engem tisztelt meg, bemutatni: azok olly szép eredményét állítandják szem elé eddigi iparkodásinknak, hogy szívesen engedem magamat által azon reménynek, mi szerint eddig is tapasztalt figyelme a közönségnek nagyobb és tetteles részvét által is fog benünket gyámolítani.

Ha a tisztelt társaság nézeteim s ohajtásimban osztzik, engedje meg, hogy pusztán magányos véleményképen egy új tervet mutassak be, s arra Önök szíves figyelmét kikérjem. A Tekintetes Társaság bölcsesége abból olly szerkezetet alkotand, melynek alapján biztosan el lesz érhető a cél, mire egyesülnünk — bátor vagyok mondani — állásunk s számos irótársaink bizodalma kötelez.

III.

BESZÉD HUNFALVI PÁLHOZ

MIDÓN A KISFALUDY-TÁRSASÁGBA BEVEZETTETÉK.

MONDATOTT JANUÁR XXIX. MDCCCXLII.

Tisztelt férfiú! Midón e zsenge társulat szabad vok-sok többsége által kebelébe meghívott; azon bizodalomból tette azt, melyet eddigi munkálataid s a hellen irodalomban levő kitünő jártasságod támasztott benne. Érez-zük tudniillik mindnyájan azt, hogy ha a szóló művésze-teket, s különösen ezeknek azon ágát, melly munkálko-dásink kitűzött fő tárgya, a költészetet s ennek philoso-phiáját, sikerrel akarjuk mivelní, vissza kell tanulmányaink közt fordulni gyakran az ó kor azon legmíveltebb, s az egész polgárisodott világra legnagyobb hatással volt népe művészetéhez, mellynél a művészet az étellel a legszoro-sabb összeköttetésben, folytonos csereviszonyban állott, sőt mellynél amaz ennek egyik valóságos, sőt közel fő, alkotó részét tette. Hogy pedig ezt sikerrel tehessük, keblünkbe kellett vonni azon férfiakat, kik e részben tu-

dományukkal, tanácsokkal, ítéletök s izlésökkel támogat-
hatnak, segíthetnek. Egyike ezeknek Te vagy; s örömmel
látom, hogy bizodalmas meghívásunkat nem csak elfogadni
valál kész, hanem siettél köztünk megjeleni, kik még
most kevesebbet adhatunk, mint tőled nyerni nem csak
reménylünk, de bizonyosak vagyunk. Engedd tehát,
hogy a Magyar Szépirodalmi Intézet nevében idvezeljelek,
s felszólítsalak, hogy helyedet előadásoddal azonnal el
is foglald.

IV.

BESZÉD KISS KÁROLYHOZ MIDŐN A KISFALUDY-TÁRSASÁGBA BEVEZETTETÉN.

MONDATOTT MÁJUS XXVIII. MDCCCLXII.

Jeles férfiú, tisztelt barátom ! Midőn a Magyar Szépirodalmi Intézet Önt egyetértőleg tagjai koszorujába fűzte, tette azt mind elmúlt időkben gyűjtött érdemek méltánylásaul, mind a jövőndő tekintetéből. Mert nincsen közöttünk elfeledője azon szolgálatoknak, miket Ön szépirodalmunknak a Kisfaludy Károly évtizedében, ez elhúnyt nagyunkkal kezet fogva, tön, s tön a költészet egy olly nemében, az elbeszélőben, melly akkor még igen kevesek által műveltetett, mert ahoz nem elég költői teremő erő, nem a nyelv mestersége, nem példányok olvasása, hanem még valami, mit a magyar, s különösen a magyar író, nem-társas hajlamánál fogva olly ritkán bir: élet ismerete, tapasztalás. Jól tudom ugyan hogy vannak kik azt hiszik, hogy az emberi szív rejtekei tárvák a költő látnoki szeme előtt; hogy, mit más hosz-

szas tapasztalat után, elvonás ösvényén vehet csak fel lelkébe, azt amannak ihletett teremtmő elméje belső szemlélet útján, a szellemvilágnak benne meglévő ősi elemeiből, nem tudva, önkénytelen szerkeszti élethű képpé. De noha a lélek illy titokteli munkálatát általában tagadni nem akarom, sőt megengedem, hogy vannak a költészetben jellemek, eszménységöknél fogva sejthetők; az élethez legközelebb járó nemek: a vígjáték, s mellyet Ön a közönség helyeslése közt művelt, a novella, ezen kívül más forrást is, a tapasztalatét, kívánják.

S Önt nem csak hadfi állapotja, hanem emberszerető, s azért az emberek közé szívesen vegyülő szívbélyege is hozta azon számos érintkezésekbe, mellyek Önnel amaz érdekes viszonyokat szöveték, ama különböző egyediségeket rajzoltaták, mellyek egykor kedves táplálatot nyújtottak még gyér, de válogatott s fogékony olvasóinknak. S ki eleget tett a maga korának, minden koroknak élt.

A jövődőre nézve, intézetünk külebb terjeszti munkálkodásait. Itt is ott is tanácsra, részvételre vagyon szükség; és csak az nem tudja, melly kész és munkás barátot bir Önben minden ügy mellyhez vonzódik, mellynek pártolására meghívatik, ki Önt azon számos körökben nem látta, mikbe önválasztás vagy mások bizodalma szötte.

De volt még egy harmadik, ki nem mondott, de mindnyájunk által érzett ható erő, melly kezeinket ösztönyszerűleg bévezette az Ön szavazati serpenyűjébe. E kör hézagot vallott, mert azon láncnak, melly a hazai költészet istenasszonya nyakát egykor olly szép fényben vette körül, s mellynek Kisfaludy Károly kapcsa és legsebbe drágaköve volt, egy szeme Önben hiányzott, ki nél-

kül mesterünk apostolai számát teljesnek nem tekintette. Ön, az előtt távol tőlünk, közénk tette át lakát, ez intézet sorai tágultak, s tagjai, kiket egy drága név zászlója alatt ügyszeretet és barátság olly szépen egyesít, nyílt karokat terjesztenek ki Ön felé, kivel az Aurora köre e társulatban már most ki van egészítve.

Foglalja el tehát, Uram, közöttünk azon széket, melyre a köz bizodalom hívta meg. Munkálkodjék közöttünk ugyan azon kedvvel és kitűréssel, mellyel irodalmunk kevesbbé biztató, de épen azért dicsőitőbb, korában munkálkodott. A jelen kor többet kíván, s viszont kevesebbet nyújt, mert azon szép részvételt, mellyel egykor a sokkal kisebb, de méltánylóbb közönség gyenge hatásvunkat pártolta, a többet fizető de hidegebb és követelőbb ivadék pengő jutalma nem pótolja ki. Képzeljük magunkat néhány lustrummal vissza az időben, s leljük fel ama korban azon biztatást, mellyet a szépirodalom embere a jelenben nem lel, de melly nélkül törekvéseink, mint növény nap nélkül, halvány színben fejlődnek. E kor emlékének árnyában egysüljön velünk Ön, s tegye, mire szép lelke által vonzatik!

V.

BESZÉD GAAL JÓZSEFHEZ MIDŐN A KISFALUDY-TÁRSASÁGBA BEVEZETTETEK

MONDATOTT JUNIUS XXV. MDCCCLXII.

Egyikét azoknak, kik a Kisfaludy Károly által megnyitott pályákat folytatják, Önben üdvözeljük. Ön a komoly regényben, melynek irodalma nálunk Tihamérral kezdődik, még mielőtt az Abafi írója olly szokatlan fénynyel fellépett, Szirmay Ilonát, egy jellemes képet mutatott fel, díszére válót azon időszaknak, melyben készült, s Önnek ki abban nem mindennapi tehetség jeleit adá. Következtek több nagyobb kisebb terjedelmű beszélei, melyek mindannyiszor azt ohajtaták velünk, bár ez erő ne kisebb művekre feldarabolva, hanem nagyszerűbb tárgyakra összesítve fordítattnék. Ezek mellett a színpadot is láttuk Átala megkísértve, s kevés évek alatt, hogy többet ne mondjak, három olly művel áldozott Thaliának, melyek hivatását kétségen kívülé tették. Önt a természet élénk felfogással állította ki, mellyel a kisebb körben

mozgó élet legapróbb tüneményeit, az arcok legfinomabb vonásait, s ez erkölcsök legrejtettebb bibéit kikapja; — s nem kisebb ügyességgel, ezeket érdekes képekbe szerkesztve, élethíven visszateremteni. Kicsoda közöttünk nem lepetett meg gyakran ez alakok által, kicsoda nem derült már fel azon igénytelen szeszélytől, melly e víg csoportozatok felett lebeg. Említsem-e satirai költeményeit, mellyek, harag és epe nélkül, inkább tréfa mint boszú, inkább fulánk mint lángkard fegyverével éreztetik egygyel is mással is sokféle visszásságait, fonákságait. S mind ezekben a népjellemet és népnyelvet Ön nem kevesebb híven, mint gyönyörködtetőleg érti feltüntetni.

Ezek forogtak intézetünk előtt is, mellynek nevében Önt elfogadnom örömem van, mikor Önt kebelébe meghívta; mikor választása által egyszersmind azon ohajtását fejezte ki, venne Ön részt foglalatosságinkban; folytatná egy idő óta ritkuló munkálatait, habár ezentul is gyérebben, de azon gonddal és szigorral, melly írásinkra a tartóság bélyegét nyomja; terjesztené azokat elő össze-jövedeleinkben, hogy illy eredetiséggel ajánlkozó műveken mind bíráló tapintatunkat erősíthessük, mind a szerencsésen sikerülteknek köz örömmel örvendhessünk! Érezze Ön magát itthon közöttünk, s fogjon velünk kezét egy olly műszak tovább képzésére, melly, minél hidegebben fogadtatik azoktól kik a közönséget alkotják, annál melegebb részvételt követel, sőt vár, mitőlünk. S így, mint társ, mint barát, foglalja el helyét közöttünk; s előterjesztvén mit Musája legujabban sugalt, avassa üneppé e mai együttlételünket.

VI.

BESZÉD GARAY JÁNOSHOZ MIDŐN A KISFALUDY-TÁRSASÁGBA BEVEZETTETÉK.

MONDATOTT JULIUS XXX. MDCCCXLII.

Uram! Midőn a M. Szépirodalmi Intézet Önt, vokasai többségével, körébe meghívta, mind eddigi költői munkássága iránt akarát kifejezni őszinte méltánylatát, mind azon ohajtását, hogy Ön is kezét fogván velünk, azon célt, melly egyesületünk elébe tűzve van, minél hatásosban megközelítenünk segítsen. Kettős pedig azon segedelem, mellyet mi Öntől várunk, várni jogosítva vagyunk. Egyik: költői művek előállítása. Vannak különféle ágai és formái a költészetnek, mellyek nálunk vagy csak megpendítve, vagy elhanyagolva, vagy meg sem kísértve, részint kitűrébb művelést, részint új felvételt, részint megkezdést és behozatalt igénylenek. Egyesületünk lassanként ki fogja ezeket jegyezgetni, s tagjaitól azt várja, hogy hajlamaik szerint ezt vagy azt felfogni, a köz figyelmet rájuk fordítani, azoknak

műveikkel becsét s felvételt szerezni, s így költészetünk gazdagítására, határai terjesztésére munkálni készek lesznek. Másik: a széptani s bírálati studiumok úzése. Ezekre annál nagyobb szükség van, minél inkább elhanyagoltatnak, minél érezhetőbb, hogy a költészet visszamenőleg pusztá gyakorlattá lett a helyett, hogy mind inkább művészi fejlődésben előre haladna.

Őn mind a két tekintetben külön válik a nagy számától. Meg nem elégedve hagyományosan, mint mesterséget, venni át a költészetet kortársaitól, azt mindenkor eszmélve, s a művészet kívánalmai tiszteletével úzte. S nem állapodva meg annál mit saját literaturánk szűk köre nyújt, a többi nemzetek szépirodalmát, valamint a magunkénak multját is, tanulgatta, hogy annak jövődjét megtermékenyíthesse. És így Önben nem csak az alkotó költőt üdvözöljük, hanem művészeti tanácskozásaink készületes részesének is örvendünk.

Foglalja el tehát, Uram, a helyet, melyet becsülés, bizodalom s barátság készített, s tekintse magát ezentul olly szoros kötelékekkel hozzánk kötve, a millyennel magát a művészethez kötve eddig is érezte.

VII.

BUCSUBESZÉD GRÓF TELEKI JÓZSEFHEZ.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN NOV. IX. MDCCCLII.

Nagyméltóságú Gróf, kir. Főkörmányzó, Elnök Úr!
E mai nap a magyar academia tagjaira nézve valamint élénk szívbeli örömnnek, úgy keserű fájdalomnak is napja egyszersmind. Örömnnek: mert miután Excellentiádat, új helyzete által tőlünk elvontat s országos gondokkal elfoglaltat, közénk jőni, jelenlétével sziveinket megörvendtetni, tanácskozásinkat bölcseségével igazgatni, több mint fél év óta nem láthattuk: e szerencsét valahára csakugyan megértük ismét; de fájdalomnak is, mert ez öröm poharába keserű cseppeket vegyít azon aggasztó sejtés, hogy e megjelenésben egy húzamosb távollét előestvéje állt be.

Tiszteletünk, kegyelmes uram, őszinte kifakadásra kiesz, midőn ez órában Excellentiádhoz, mint e tudományos testület természetes és egyszersmind megbízott szószólója, beszélek. Minket Nagyméltóságodhoz nem csak tagok és elnök, kormányzottak és kormányzó viszonya

kapcsol; mi mindennemű kötelékekkel csatoltatunk Exc. nevéhez és személyéhez, mellyekkel intézet valaha le volt kötve, sőt kötelezve, elnökének. Excell. ugyan is egyike volt az elsőnek, kik hazafiúi buzgóságok szent tüzeben az első alapítónak „Légyen“ szavát minél előbb valóvá tenni siettek; Excellentiád első volt családjával, ki a leendő intézetet, nemesen áldozva, egy ritka kincsnek, a haza egyik legbecsesb könyvtárának, birtokába tette, melly értékre egy roppant alapítványt képvisel, s melly, hogy kezeinkben még nincsen, egyedül a környületek mostohasága okozá; Exc. ehez még egy más alapítványt kapcsolt, a pénzügyjteményét, melly már is figyelemre méltó segéd eszközt képez a hazai történetek vizsgálója számára; Exc. mint elnöke már a létegesítő országos választmánynak s egyszersmind egyike azon keveseknek hazánkiai közöl, kik önszemlélet és észleletből ismerék a külföld tudományos társaságait, eleitől fogva élénk, sőt igazgató részt vett azon alapok letételében, mellyeken e nemzeti academia felépült; majd az életbe lépettnek első főnöke, nemcsak példás gonddal virrasztott az intézet anyagi érdekei és külső viszonyai felett: mit állásomnál fogva különösen nekem lehetett és volt ez egész tizenkét év alatt alkalmam tisztelő figyelemmel kísérni; hanem Excellentiád ez academia belső fejlődése s munkálatai egész irányára elhatározó befolyást gyakorlott kezdettől fogva mind e napig. Intézetek, mellyek híres példányok által előztetnek meg, csak nehezen bírják magokat azoknak megszilárdult, századok által elismert szellemi fensőségétől függetlenné tenni, s mintegy ösztönszerű erőből az utánzás ösvényére ragadtatnak. A magyar academia nem minden büszkeség nélkül vallhatja, hogy a melly

sziklákat annyi nagy nevű előd el nem birt kerülni: az irodalmi tekintélykormány szikláit, a mienk, Excellentiád öntudatosan bölcs vezérlete mellett és által, csakugyan szerencsésen elkerülte. Igaz, hogy a polgári és szellemi nagykorúság e századában a régi academiák zsarnokságát feléleszteni többé nem lehetett: ennek kora lejárt; s különben is a magyar tudós társaság nem udvar által udvari célokra alkottatott, s így hatalmat, mint egykor a XIV. Lajosé, az állodalomban nem képezhetett: de azért nem kisebb Nagyméltóságodnak s ezen Általa vezérelt testületnek érdeme, hogy sem fényes példák, sem érdek, hiuság és befolyási vágy által eltántorítva, hanem korának és helyzetének követeléseit tökéletesen megértve — ámbár kezdetben egy tudományos, és kivált nyelvtani törvényszék iránt sem írók, sem közönség részéről a szükséges fogékonyság nem hiányzott — mégis e vezérigének hódolt: Gyózzon a mi jobb! s megelegedve az elszórt erők központositója, az eligazodásra szükségesek gyűjtője, soknak előkészítője, mi egyesektől nem telik, okok szerint alakuló kiegyenledés eszközlője lenni: nem csak körén kívül, de saját tagjaira nézve is a véleményfüggetlenséget iránytűnek ismerte, szabad fejlődést engedett, sőt maga élesztett, nyelvben és tan dolgában egyformán. Az illy közvetítő, nem közvetlen, úton haladás sem zajos, sem fényes; sőt eredményeiben egyébnél nehezebben méltányolható, néha alig észrevehető: de visszaesések, idő-s erőpazarló ellenzéktől ment, hatásában pedig biztosabb, tartós és erkölcsileg meggyőzőbb. S e szabad fejlődés pályája, ezen legszebb birtokunk, Excellentiád mindig ör vezérletének — háladatosan ismerjük el ezt — legbecsebb gyümölcse.

És valahányszor Excellentiád e terembe lépett, fedve magas polgári helyzetét, tudós volt csak a tudomány férfiai között, s azon hódoló tisztelet, mellyel mindenikünk önkényt adózott, nem rang s előkelő távoltage, hanem azon értelmi és tudományos felsőbbség szüleménye volt, mellynek annál szivesben hajlott meg az ész, mennél inkább nyerte meg Excellentiád engedékeny jósága s leereszkedő nyájassága a szíveket is. Excellentiád társunk volt, hogy annál hathatósb buzdítónk lehessen. Excellentiád úgy bocsátkozott le hozzánk mindenha, hogy bennünket emelne, és szabad nemzet tagjaihoz nem illó szertartási szellem helyett becsérzetet nevelt bennünk, melly az embert nemesbbé, munkáját áldottabbá teszi egyszersmind. Törvény által állíttatván fel az academia, annak tagjai s nem tagjai is, kik az irodalomnak szentelék éltokeket, egy országosan elismert új rendet kezdének alkotni: de mire a törvény csak a lehetőséget adá meg, azt Excellentiád épen azon tekintet által hívta igazán létre, mellyel ez új rendet megbecsülte. S végre, ki van közöttünk, ki, ha valaha Excellentiád tanácsát kérte, nem oktattatott, ha pártfogásaért fordult Excellentiádhoz, nem érezte volna, hogy szerető gondok szárnyai alatt nyugszik? — Igen is, Excellentiád hatott ránk úgy mint e testület tagjaira, mint írókra, mint polgárookra, mint emberekre; hatott e teremben belül és kívül, hatott értelmiségünkre és szívünkre: Excellentiád — büszkeséggel ismétlem — vezetőnk, társunk, barátunk volt.

És most, e tizenkét évi szakadatlan frígy után, annak megszünendését rebesgeti a hír. Engedje meg Excellentiád hogy távollevő társaink jól ismert érzelmeire is hivatkozzam, midőn kimondom: hogy Excellentiádnak úgy

nem lehet, nem szabad többé minket elhagynia, mint az atyának nem fiait: a helyzetnek e percbeni rendkívűlsége nem fog mindenkor ugyanaz maradni, Excellentiád örökődése meggyőzendí a távolságokat, s a mit megkezdett, be fogja fejezni. Egyedűl e remény enyhíti ez óra fájdalmaságát, ez erősít minket, hogy bátran nézzűnk ez intézet és minmagunk jövendője elébe.

Isten éltesse Excellentiádat.

VIII.

BESZÉD SZÉPIRODALMUNK ÜGYÉBEN.

MONDATOTT A NISFALUDY-TÁRSASÁG VI. KÖZ ÜLÉSÉBEN, FEBR. VI. MDCCCLXIII.

Első lépés minden javulás felé, tisztelt gyülekezet, az az feletti eszméletre s tiszta öntudatra jutás: hol állunk a kitűzött mezőn, mik a hézagok, mellyeket pótlani, a hibák, mellyeket javítani vagy kerülni, a vezéreszmék, mellyeket, hogy az életre hathassunk, követni kell. El kell — ha készantag nem áztatjuk minmagunkat — ismernünk, hogy szépirodalmunk, jelen állapotjában, sem magas pontot nem foglal el, sem olly haladásban nincsen, melly azon félszázad haladásához méltó, mi ez utolsó évtizedet megelőzte. Egész tartományait a Musák birodalmának el látunk hagyatva, mik sokat ígérő virulásnak indultak volt; egyebek világos nyomait mutatják az önállás hanyatlásának; a formákra kevés gond, s a tárgyak választása és kivitele e gondatlan formákhoz illő. Ne tartóztasson beennünket a mai örömnünnep annak bevallásától,

a mi, hogy igaz, kedvetlen; mert épen e kedvetlen érzés lesz első előkészítője a haladásnak.

Mindenek előtt — hogy a dolgot az á-nál kezdjem — hiányzik költőink legtöbbjeinél a szükséges készület. Azon régi mondás, mely szerint a költőnek születnie kell, igaz, mert minden neméhez a szellemi munkásságnak bizonyos szellemi tőkét, kívülről meg nem szereshetőt, kell magunkkal hozni; de költői tehetség maga nem elegendő arra, hogy valaki költőművészsé legyen: pedig műveltségünk mai fokán, felmagasult követeléseink mellett, ha méltatni tudjuk is a természetköltést, miképen az vagy költőileg hangult népből sarjad elé s mint ilyen lelkületének érdekes tükrét képezi, vagy netalán a szellemileg fejletlen tömegből néha felbukkanó rendkívüli lángelméknél nyilatkozik: minden, mi a természet e közvetlen, őszinte s mintegy ösztönszerű nyilatkozásai, s más felül a tökély bizonyos fokát elért műköltészet közé esik, minden félségek, mik t. i. fél tehetség s fél tanulmány jellemét viselik: áldatlan termékek, miket a magasb értelmiség magától visszautasít. Időszaki sajtónk — mert egy tized óta leginkább e mezőn mozognak ál és való költőink is — özönét mutatja, s a szerkesztőségek fiókjai épen tengerét, az illy félségeknek, mik — mivel mindenben lehet a közepszerűségnek egy kis haszna, csak a költészetben nem — nem kevés részben viselik véteksúlyát azon közönösségnek, mellyel a magyar olvasó világ jelenen szépirodalmunk iránt viseltetik.

Mondám: a készület hiánya; mert a készület első gyümölcse az önismeret, mely csendes óráinkban őszintén megsúgja: meg vagyunk-e azon mennyei ajándékkal áldva, mely első alapja minden költészetnek, vagy —

mert egészen az talán senkitől sem tagadtatott meg — meg-e azon mértékben, mellyel egy magasb követelésű közönség kívánalmait kielégíthetjük. Mert hogy művet alkothassunk, melly ihlessen, melegítsen, lelkünkbe tapadjon, azt nemesítse és emelje: nem elég fogékony érzéssel, fogékony képzelemmel, s némi nyelvhatalommal felruházva lennünk: oda egyéb, oda e tehetségek felsőbb fokai, azoknak alkotó, teremtető munkássága kívántatik. S mert a fogékonyt, azt, mi a költői lelkületben szenvedő s nem cselekvő, nem tényező, könnyen az utóbbinak nézzük, s minden érzésben, minden képben költői szikrát vélünk: a költészet tündérvárát teljes bizodalommal ostromoljuk; s ekkép gyakran, kik egyébben talán sokat tehetünk, a művészet körül nyom nélkül forgunk, és sokszor hasznos tudósok helyett középsterű, vagy, mi ezzel egy, rossz költészek leszünk.

De mellőzván a tanulmány e nagy részt nemleges hasznát; kik hivatással bírnak is, nálunk ritkán szerzik meg azon előkészületeket, mik nélkül a kétségtelen tehetséget is kellőleg kifejtteni, emelni, s műveinket olly tökélyben alkotni nem bírjuk, mellyel azok a világirodalomnak nálunk is elterjedett jeles művei mellett megállhassanak, s így olvasva, méltatva, nemzeti műveltségünkre s nemzetünk művelt osztályaira is a kellő hatást eszközölhessék. Hány költőt számítunk, kinek művei az aetheticai studiumok avatottját bizonyítják? bizonyítják hogy az író az elvont fogalmak körül tisztában van, hogy a nemek jellemait s ehez képest megkívántóságait tudja, hogy elmélete a művelt nemzetek remekművei ismeretétől megtermékenyítve, s ezek szünetlen olvasása által műérzéke kifejtve, kimívelve van? hányat számíthatunk vajjon, ki

ekép kikészülve mind a mező és forma választásában tisztán érzett célt, mind az alkotásban öntudalmat, tanusít? Vers verset ér, s egy prosai költődarab a másikat, melylyek semmi törvényt, semmi szabályt nem követve, azt hitetnék el velünk, ha az ellenkezőt nem tudnók, hogy a szépműtan még nincs feltalálva, hogy a szerzők egyike és másika is hivatást érez magában a még rendezetlen poetai chaosban hatalmas kézzel elválasztani a szárazat s a vizeket: s eképen tömérdek idő, tömérdek erő foganatlanul vesztegettetik el, melly sikerrel biztat vala, ha az író, iskoláját megtévén, onnan indul, hová mások előtte már elértek. Valóban, ki ecsettel vagy márványban fejezi ki költői lelke sugalmait, nem szégyel elődei vállán emelkedni: s a költők szégyellenék-e? De nem szándékos mellőzése ez a fenlevőnek, hanem nem ismerése; nem büszkeség, hanem járatlanság; nem önállóság, hanem hanyagság. Ez úton vajmi sokáig kalandozhat, míg oda ér, ivadékunk, hol a költészet istene koszorúit osztogatja.

S nem csak a műiskola mellőzése, melly formát tanít, hanem egy más, hason fontosságúnak legtöbb íróinknál hiányzása is oka, hogy költészetünk hatályosan nem emelkedik; értem a philosophiai s történeti tudományok elhagyatottságát nálunk. A költő többnek van meghivatva mint hogy néha egy egy üres óránknak, mellyben jobbat nem tudunk tenni, unalmát előzze; ő nem bohóc, nem mulattató: az ő küldetése magasabb, nemesb: az ő küldetése erkölcsi, mit, minél kevesbbé vadász s fejez ki, annál bizonyosabban teljesít. De mikép fog a költő szívedre művelőleg, érzületedre irányzólag, jellemre szilárdítólag hatni, ha szellemi felsőbbséget nem

fejt ki, mellynek a legmíveltebb is szívesen hódol? S mi-kép fog ő illy felsőbbiséget éreztetni, illy erkölcsi hatást gyakorolhatni éneke által, ha az emberi lélek legmagasb érdekei, rendeltetésünk legfontosb kérdéseiről nem vizsgálódék, ha körülök önálló nézetekre nem emelkedett, ha művei az igénytelen epigramm és szerelemdaltól kezdve a regényig és szomorjátékig philosophiailag átművelt egyediséget nem testesítendének meg? E philosophiai tartalmasság által lehetének a költők mindenha a népek nevelői, ez által gyakorolják maiglan — igen is, e század költőtlensége dacára is mind maiglan — a legnagyobb hatást a nemzetekre, ők az embernem gyermekkorában vivői, organumai a philosophiának, sőt a historiának is, a mostaniban pedig annak közvetítői: jótékonyak, ha a philosophiai alap és irány erkölcsileg nemes, kártékonyak, ha ellenkezőleg. Franciaországban xv. és xvi. Lajos alatt a philosophia s az encyclopaedisták közvetlenül csak a tudósokra és költőkre hatottak, a tömegekre egyedül emezek által. Voltaire többet rontott regényei mint rontott és épített philosophiai írásai által. Hol a költő nem philosophus, művei tartalmatlanok, s befolyások a nemzet lelkében nyomtalanul elvész. S vajjon a történeti igazságok is mik egyebek, mint a bölcsésznet által elvont igazságok okleveles megerősítései?

S már most a költő készülétei harmadik fokához érek, azon nagy, gyakorlati iskolához, melly mind azt, mit a költő érzett, gondolt és tud, kiegészíti, megigazítja, s a fogalmakból fejlődött szellemi életműt verőszívvel, üterekkel és hússal ruházza fel: s ez az élet iskolája, azon élő tudomány, mellyet nem könyvből hanem a világban tanulunk, s melly amonnan szerzett ismereteinkkel

örökké viszonyíttatván, legfelsőbb lépcsőjét állítja elő az emberi tudásnak. Ez iskola nem mindenkinek áll nyitva hason mértékben, s kevesbbé gáncsolhatjuk a költőt azért miért nem bír vele, mint hogy miért foglalja el e helyzetet, ha nem bír vele. Töltse kedvét kiki olly ártatlan foglalkodással, millyen a költés, de ha mind ezekkel nem bír, ne lépjen népe elébe: ezzel ő vagy öncsalódást bizonyít hivatása körül, vagy tisztelet hiányát népe iránt, mellyet lantja hallgatására meghív. — S mind ezek után, ne említsem-e azt is, miképen a nyelvet, épen azóta hogy útja megtöretett, kevesebb gondal ápoltatni; mióta mintegy önkényt kínálja kincseit, ezeket kevesbbé kerestetni látjuk? S ne említsem-e végül azt, hogy a versalkotásban is, akár a formák tisztaságát, akár azok változatoságát tekintjük, a múlt tizedek iparkodásai mögött elmaradtunk?

S most vessünk egy pillantatot a költészet külön vidékeire, hogy a részletek után biztosh átnézetre tehesünk szert. Elbeszélő költészetünk a regény és beszélyre, balladára és legendára szorítkozik; az epos többé meg sem kísértetik, pedig az a nemzeti hősköltemény, melly népünk fényesebb korait egész országos életével, teljesen-nemzeti alakban tünteti elő, a magyar Ilias, mellyet egy magyar nagy Sándor egykor fejpárnái alatt fog tartogatni, még nincs megírva; a polgári epos, mellyhez tarka népi életünk, történeteink minden koraiból, olly gazdagon ajánlkozik, mind eddig meg sincs kísértve; a víg epos Gvadányi, Verseghy és Csokonaival, még mielőtt felserdült, sírjába hanyatlott; a mese, mióta a Tündérvölgy megiratott, elnémult; a monda és rege, mellyhez, bár jobbára nem honi hangon, Gaal György, Mailáth

és Mednyánszky adtanak ösztönt, meg nem akar fogam-
szani; a költői beszély, melyet Himfy népszerű alakban
annyira megkedveltetett, Verseggy a víg nemben, a Szép-
lak és Elte írói pedig művészi kézzel indítottak meg, azon-
túl illetetlenül maradt. — Mit mondjak a színiköltészet-
ről? Becsülöm azon lelkesek munkásságát, kik azt mível-
lik, de ki meri állítani, hogy az önálló léptekkel halad, s
nem inkább idegen befolyástól elkapatva, oly irányt követ,
melly sem nemzeti életünk és történeteink szellemének
hű kifejezője, sem erkölcsi szükségainkkal öszhangzásban
nincsen. Egyébiránt a kérdés fontosb, és hosszash felol-
datú, hogysen itt egyebet tennem, mint azt figyelmezte-
tőleg érintenem lehetne, sőt mivel ez évben intézetünk
által pályakérdés tárgyává is tétetett, mintegy megelőző-
leg fejtegetnem nem is illik. A vígjáték is inkábbára ide-
gen minták felé fordulva, csak töredékesen ábrázol honi
életet. Mennyivel gyümölcsözőbb lenne itt a francia víg-
játékot és vaudevillt venni példányul — ha már saját úton
nem akarunk járni — mint Bécsnek népi színpadát,
melly a magyar népjellemmel semmi rokonságban nem
áll. — Az érzelemköltészet (lyrai) jellem, tárgy és for-
mára egészben tetemes visszaesést mutat. Elhagytuk,
mióta Kisfaludy Károly a görög istenek oltárait lerombolta
közöttünk, a mythológiát, mely minden esetre gondol-
kodásunktól idegen, vérünkbe soha át nem mehető, a
művészetet az élettől eltávolító elem volt; elhagyatott az
ál érzet és érzet tulsága, el az ezzel szívesen rokonuló
szódagály: de más szélsőségekbe tévedtünk, az egyszerü-
ség tulságába egyfelül, tehát meddőségbe; másfelül gondo-
lat-vadászatba s képdagályba, melyekre, úgy látszik, a né-
met legújabb lyrai költők szolgáltak veszedelmes példaul,

kik egy gazdag lyrai irodalmat találván, hogy újat állíthassanak elő, bár nagy költői erővel, a különösnek, meglepőnek, bizarrnak keresésébe s fitogtatásába tévedtek. A bizarr pedig megölő betűje a valódi érzelmköltészetnek, melynek a kebel önkénytelen, közvetlen, s az izlés vagy inkább divat ingadozásaitól független kifejezésének kell lennie. Majdnem kirekesztő tárgya lyránknak a szerelem: igen természetesen, mert ez a legáltalánosabb, legemberibb indulat; de mi kevés szerelemdalainkat fakasztotta azon érzés, melyet azok énekelnek, hogy ne mondjam színlének! — és a hazafiság! ismét természetesen, mert melly magasb hangulatu lélek lehet e honban el nem fogódva a szenvedélyek ezen annyira nemes fajtától? De midőn azt úton útfélen, reggel és estve, pengettetni halljuk, s halljuk egy húron mindig: nem kell-e végtére is egy nemét a jóllakásnak, a megunásnak éreznünk? Minél mindennapibbá tesszük a szentet, annál inkább vesztí felmagasztaló, ihlető, lelkesítő erejét; lefosztjuk róla a mi ünnepélyes, eltompítjuk iránta a kebel fogékonyágát. Vannak t. i. dolgok, miknek ereje annál hathatósban nő, minél féltékenyebbül őrizzük keblünk mélyeiben, minél ritkábban tesszük ki a sokaság zajának. Az igaz gyöngy a tenger rejtekkörvényeiben nő. Az ember nem lehet egy elvont eszmétől mindig és folyvást lelkesedve, s minél jobban sarkalja azt szóval, annál inkább lebben szét a feléje irányzott tetterő. Vörösmarty csak egy Szózatot írt. S ha még e mellett maradnánk. De özönlenek a politcai énekek. A költészet ki van vetköztetve általános emberi és eszményi fenségéből, midőn a napi politica vivőjévé, napszámosává aljasíttatik. Más a tárgy, melyet a hazafi költőnek választania kell, más a szellem, mellyel a

hazafiság keser-édes indulata íhli meg. Ime ott a nemzet egész története, a dicsőség napfényével, a balsors fellegeivel: innen meríti meséit és hőseit, innen vesz lelkesedést s neveli népét a honszerelem öröm- és gyötrelmes iskolájában. Ott a nemzet, jó és bal állapotjaival: ez ad tartalmat és hangot énekének: de mindig csak a hazafi magasb álláspontján; a költészet szellemi országa whiget és toryt nem ismer. A hazafi költő arra van meghivatva, hogy a nemzetnek, mint az volt, van és lesz, egyetemes érzületét fejezze ki. Lyrai költészetünk újabb korszakában a hazafiság egész a játékig el van nyúve, használva, mindennapisítva. — S a szívnek szerelmen és hazafiságon kívül vannak egyéb ügyei is, a szellemi életnek egyéb érdekei; milly gazdagságban ajánlkoznak a lyrai költőnek a természet, a lelki világ s a társas élet ezer motivumai; s hogy mind ezek olly kevésbé gerjesztik fel poetai elméinket, mutatja, hogy legtöbбекnél hiányzik a valódi költői kebel, felfogás, szemlélődés, képzelem s azon érzelmység, melly nélkül nagy költő nem volt soha. — Nem említem a festő költészetet, melly minden irodalomban szűk kört foglal el, de nem kell-e sajnálni, hogy e mező is, mellyen Thomson és Haller, Kleist és Matthisson örök díszű virágokat szedtenek, mellyen nálunk is Csokonai, bár utánképzőleg, s lyrai iránynyal Kis és Berzsenyi koszorúkat arattak, alig lel egy ápoló kezet, nagyobb terjedelmű műhez pedig remény sincsen? — Még inkább fájlaható az északköltészet elhanyagoltatása, s a szemlélődő elemnek, balul értett axiomák következtében majdnem teljes kiküszöböltetése a legújabb időkben. Nem védem — mint egykor e székből kimondott szavaimból némelyeknek következtetni tetszett — azon nemét

a tanköltészetnek, melynek a költészettel nincs egyéb köze, mint külső formája: de védem, igen is, hogy valamint a kívülág két fő alkotó része, természet és ember, tárgya lehet a költészetnek, úgy a belvilágnak is nem csak egyike, az érzés, hanem másika, a gondolat is e körbe tökéletesen belé tudandó. S mind annak tapasztalása, hogy e költői nem irodalmunk belterji becsének kárával van elhagyatva, mind hogy a philosophiai elem kirekesztése egyik oka költészetünk mind inkább ürességbe, laposságba sülyedésének: indította ez intézetet is arra, hogy két év előtt a satirára, ez idén, mint a kihirdetendő versenytárgyakból látható lesz, egyenesen a tankölteményre jutalommal is ohajtotta függeszteni íróink figyelmét.

A formák dolgát is említettem. Nem vagyok az, ki azokba kelletlenül több fontosságot helyez, de ki fogja tagadni akarni, hogy a forma a szépművészetben a lényeghez tartozik? Mondám, hogy miután a legújabb kor a formát készen találta, azt nem csak hason gonddal tovább mívelni, teljesben kiképezni, újakkal nevelni, elmulasztotta; de sokat elhagyott, a többit nagyobb könnyűséggel ugyan, de kevesebb tisztasággal kezeli. Nem fájlalom a nyelvünktől idegen s reá tolt görög mérték és szchemák mellőztetését: költészetünk e legszebb virágai az iskolai neveltetésü férfiak tanulószobáiból a nemzet szabad ege alá ki nem hathattak, a tömeghez béutat nem nyerhettek; de fájlalom, hogy még eddig a nyelvünkben, mint minden nyelvben, meglevő saját mértéket és rhythmust ki nem lestük, nem szabályoztuk, verseinket minnyelvünkhöz s lelki hallóérzékünkhöz illőbb lejtéssel nem kezdtük alkotni; fájlalom, hogy a rím dolgát teljes empiriába

engedtük sülyedni, a helyett hogy annak nyelvünk tulajdonaiból keletkező saját csínjait kifejtettük, s ekép verseinket azon kényes és kevély díszszel igyekvénk vala felruházni, mellyre olly nagy mértékben képes; fájlalom végre, hogy az új népek formái bőségszarvából olly keveset veszünk által, sőt átvenni egyenesen megszűntünk. Mennyi külső és belső szépség kifejtésére adtak alkalmat a déli nemzetek poetai szchemái: a stanzák, sonett, madrigal, ritornell áthozatala; mennyire adna alkalmat ezeknek további használata, s újak, a terzina, sestina, a canzone és cancion, a decim, a glossa, a ghazel s egyebek bevétele; s még inkább új szabad stanzák feltalálása, mellyekben terjedelmesb, kivált elbeszélő és tanköltemények külön nemei folyhatnának! Ezt azonban csak megpendítésül; mert a nem csekély érdekű tárgyról más úttal bővebben kívánom nézeteimet hallgatóim engedékeny bírálata alá bocsátani.

S ha ezek után befejezésül fiatal hallgatóimhoz némmel jámbor ohajtásaimat intézni szabad, ime következzenek azok. Ohajtom, bár senki elébb ne írna, mint midőn a választott nemre levő valóságos hivatásáról meggyőződött, míg elegendő anyagi készületet és alaki kiképzést nem vett. A korai előállítás azon drága időtől és erőktől fosztja meg a kezdőt, mellyeket helyesben önművelésére fordíthat vala: mint az élőfa megizmosodását a törzsökén bujálkodó hajtások gátolják leginkább. Bár kiki elég erővel bírjon, zsengéivel közönség elébe ne lépni, míg értelmes és őszinte barátok által arra fel nem bátoríttatik. Senki sem bánta meg, hogy műveivel nem sietett elé rejtékéből, mellybe, ha egyszer el van hagyva, visszatérni többé nem lehet; de annál többen lettek volna készek

utóbb drága áron visszaváltani írói gyermekségük koraszülötteit, s eltörölni oly emlékezeteket, melyekért a férfúnak pirúlania kellett. — Bár ne tekintené senki azt a felhevülést, azt a lelkesedést, melyet jeles művek gerjesztének benne, azon szent tűznek, mely műveket teremt és saját őszerejével másokat hevíteni és lelkesíteni meg van hívva; s ne fogna tollat, minden sornak, mely megragadta, viszhangját írni meg. — Bár, ki magával őszintén s elfogulatlanul számot vetvén, a költői irópályára el van tökéltve, ne szeszélyt, vagy külső esetleges felgerjesztést várva vagy követve választaná a nemet, melyben működni kíván, hanem tekintene körül a művészet egész birodalmában, hogy el ne kerülje figyelmét azon út, mely tehetségei és hajlamai irányával legmegegyezőbb; sok jeles erő pazaroltatott el idegen mezőn fél sikerrel, mely a maga helyén nagyot lett volna képes előállítani; s tekintene körül az irodalomban is, hogy elhatározásaiban tehetségeit összhangzásba hozhassa mindenkor ennek szükségével. — Bár megszűnnének annyian oly hevesen hajhászni a napi fényecskét, s húzamosb munkával maradandóbb becsületre törekednének. Magas célt kell elélnkbe tűzni, hogy a félmagast elérjük. — Bár a helyett, hogy a költészet, mint fájdalom annyi sok egyéb hazánkban, csak félkomolyan, féljátékuł üzetik: férfias elhatározással s kitűréssel egész művekre látnánk fordítva sok erőt, mely most aprólékos dalocskákban szóratik el, sőt volta-kép soha ki sem fejlesztetik. Érintettem azon házagokat, miket költészetünkben észreveszek: higyük-e, hogy azok azért nem töltetnek be, mert nincs hozzá széles e hazában erő vagy tudomány? Andalgó szórakozottságnak, férfias kedv, komoly elszánás hiányának vagyok később

tulajdonítani azt, s azon — o fájdalom, annyira el nem tagadható — szalmatüzünknek, mely elhamvad, mielőtt egy, húzamosb lelkesedést s hangyai szorgalmat kívánó munka végét érhetné. Az ó és új világ költői remekművei nem hevenyészve készültek, s az a bevégeztség, melylyet tervben, részletekben s formában lelünk, nem journalirodalmi munkásság gyümölcse. — S végül, kibentöbb a fogékonyság mint termékenység, több a visszaadó mint alkotó erő, ki e mellett izlését kimívelte, a nyelvet, művészi szólást és formákat hatalmába kerítette: ne tekintse akár sikeretlen, akár méltatlan feladásnak idegen remekművek átültetését. E mezőn is koszorúk arathatók, melyek gyakran túl élik a tökélytől elmaradó eredeti művekkel nyert fényt. A Pope Homerja s a Delille Virgilje díszei lesznek mindenha irodalmaiknak; s nyelvünk, költészetünk s formáink kiképzése- s gazdagítására nézve nem köszönünk kevesbet a Baróti és Virág, Kazincy és Kis műfordításainak, mint eredeti dolgozásaiknak. S miután nyelvünk annyira elkészült, hogy bármely költői remekmű szerencsés áttételét rajta aggodalom nélkül megkisérthetjük, nem kár-e, annak és költészetünknek gazdagítását könnyelműen elidőznünk? Sőt ott állunk, hol kötelesség e részben is megmérkőzni az első népekkel, s irodalmunk tekintetét egyszersmind és vagyonát ez úton is nevelni. — S mind ezek után vég jámbor ohajtásom az, hogy e néhány figyelmeztető szó azt a hasznót tégye, melyet célba vettem, s olly szívesen vétessék, a mely bizodalommal intézem azokhoz, kik meg vannak hivatva irodalmunkra egy szebb jövődőt deríteni.

IX.

BESZÉD NAGY IGNÁCHOZ

MIDŐN A KISFALUDY-TÁRSASÁGBA BEVEZETTETÉK.

MONDATOTT MÁJUS XXVII. MDCCCXLIII.

Tisztelt társ! Midőn én Kegyedet ezennel a Kisfaludy-Társaság nevében üdvözlöm s új tagjaként bevezetem: teszem azt nem csak azért, hogy baráti bizodalmas felszólításának megfeleljek, hanem, és nem kevesbbé, érdemei tekintetéből is. Baráti felszólítására: mert meg kell nyiltan vallanom, hogy több évek folyta alatt szerencsém volt Önt többféle viszonyok, s a nyilvános élet többféle helyzeteiben olly egyenes, határozott és kifejezett jellemet tanusítva látni, hogy Ön iránt becslésemet bármelly alkalommal kimondhatnom csak örömemül szolgálhat, s így a hol lehet, következőleg itt is, nyílt készséggel terjesztem Feléje üdvözlő kezemet baráti szorításra; mit e percben kettős örömmel teljesítek, mert meg vagyok győződve, hogy ezt tevén, egyszersmind e kör többjeinek őszinte érzését fejezem ki. De teszem bokros érdemeinél

fogva is. Ugyanis Ön, munkássága egyéb ágait érintetlenül hagyván, különösen a szépirodalomban, és pedig az elbeszélőben s a drámaiban, néhány év óta nem csak igen sokat, de e sok közt sok jót is adott, mik által a Magyar Szépirodalmi Intézet figyelmét méltán voná magára, a miért ez munkássága egy részét méltán ohajtá a maga céljainak megnyerni. Ön különösen az elbeszélésben majd a történeti, majd a regényes, majd a társvilág külön vidékeibe vezetvén, annyi találékonysággal mulattatta képzelelmünket, oly élénk festéseivel az érzésnek melegítette keblünket, oly finom tréfával s vonatkozásokban gazdag satirai játékkal csipdezi és csalónozza a ferdeséget, félszegséget és bünt, hogy ügyes és lelkes s egyszersmind kellemes elbeszélőink közt méltó helyet víva ki magának. Nem kisebb tért lelt az Ön Musája a vígjáték mezején, Ön nem csak egyike azon magyar színiköltőknek, kik a víg nemben legtöbbet adtak, de kik legjobbat is. Az Ön Hősei úgy mint Vendégszerepe, Argirusa, úgy mint Egyesülyünkje, Életuntjai úgy mint Tisztujtása, részint az olvasó s a néző közönség tapsait, részint az academia koszorúit nyerék meg; s Ön ezekben oly tarka élőképeit vezetí szemeink elébe házi és nyilvános életünk különféle helyzeteinek, oly hű másait különféle nekünk saját jellemeknek, különösen a népi életet apró mindenféle hibáival oly mulatságosan tünteti fel, s a satirai érnek nem mardosó, de sós folyamával oly kellemesen hinti be: hogy Önnek igen kevés jó színiköltőink sorában helyt ki nem tűzni igazságtalanság nélkül nem lehet. Hallgatok azon hasznos fáradozásáról, melly által Ön három év óta sebes folyamatú Színműtárával a dráma iránti érdeket növelni nem csak igyekezett, de ebben sikert is ért; nem

érintem mely nagy számu jeles műveivel a külföldnek segítette színpadunkat; hanem köszönettel hozom elő Önnek intézetünk mellett most már másod évre terjedő hivatalkodását, melyel egy olly kényes ügyben, millyen a pénztáré, mozdította elő a társaság érdekét; köszönettel említem a titoknak távollétében folytatott helyettes eljárását, köszönettel, s egyszersmind a közönség köszönetével, Regénytárunk körül eddig mutatott sikeres munkásságát.

Ennyi címeknél fogva tehát újra üdvözlöm Önt, midőn kisdéd körünkben munkástagi helyét mai nap ünnepélyesen elfogadni készül; s e végből felszólítom, hogy a mely dolgozatát Évlapjaink érdekbítésére szánta, annak előterjesztésével bennünket már most haladék nélkül megörvendeztetni ne terheltessek.

X.

BESZÉD EGY IRÓJOGI TÖRVÉNY ÜGYÉBEN.

TARTATOTT A KISFALUDY-TÁRSASÁGBAN, MARTIUS XXX. MDCCCXLIV.

Azon tárgy, Tekintetes Társaság, melyre figyelmét kikérni ma bátor vagyok, kívül fekszik ugyan a szabályaink által vont munkálkodási határokon: de nem érdekeinken; miután az nem kevesebbé illeti saját testületünk anyagi jövődjét, mint bármely más tudományos testületét vagy egyes íróét; sőt ezek felett és által az irodalom érdekét is magába zárja. Egy neme mellett a tulajdonjogoknak kívánok felszólalni, mely hazánkban az irodalom előhaladásával napról napra jelentőbb lesz, de napról napra féltőbb is, mert, hogy gyakrabban nem sértenek, azt egyedül a nyereszkes szellem nálunk még fel nem ébredtének köszönhetni. Az írói tulajdonjogot értem, Tekintetes Társaság, mely szerint csak a szerzőt, s annak engedményeseit vagy örököseit, illeti írói munkássága bármely gyümölcsét annyiszor a mennyiszor kinyomatni, s belőle a lehető legnagyobb anyagi hasznot kivonni.

Ezen tulajdont, mely utánnyomás által szokott sérteni, egyikének tekintem a természetjogon alapult tulajdonoknak. Mert ha mind az, mit saját tehetségünkkel, idegen jogok sérelme nélkül szerzünk, elvehetetlen igaz tulajdonunk: úgy szellemi tehetségeink írói munkássága gyümölcseinek is nem kevesbbé olly kétségbe vehetetlen sajátunknak kell lenni, melyből minden lehetséges anyagi haszon kirekesztőleg a szerzót illesse.

De úgy is mint munka és fáradság eredményét jogosan keresett tulajdonnak kell az írói tulajdont elismernie nemcsak minden méltányosan és becsületesen, hanem okosan is gondolkodónak. Tudniillik minden társadalmi szerkezet kettős alapon nyugszik: tulajdonon és munkán; az utóbbit jutalom nélkül hagyni annyit tenne, mint a köztársasági gépet mozgató erejétől fosztani meg; s azért, midőn minden egyéb munka, a kapától az oltárig, megleti díját, mikép lehetne épen azt nem biztosítani, mely minden munkának, a kapától az oltárig, biztosítja sikerét: azon arányban oszolván fel a népek közt, a történet tanubizonysága szerint, a társadalmi erő és köz boldogság, melyben azok a folyton haladó értelmiség és tudomány eredményeinek hasznokat tudják venni. Ha pedig a tudományos fő nem látja áldozatai megtérülését, tehetségei és fáradozásai jutalmát, vajjon nem kell-e elcsüggednie, sőt végre, az anyagi sőtéleti feltételek hiányában, a pályáról le is lépnie? Hagyassék már most ez igaz tulajdon el nem ismerése által a nagyobb s épen a jobb résznek — mert lelketlen író munkája nem igen tarthat az utánnyomatástól — jövődjé bizonytalanságban, jelenje olly ingatagúl, hogy ne folytathassa pályáját azon sikerrel mint különben, vagy épen elhagyni legyen azt kénytelen:

nem az értelmiség virágzása, nem a nemzetiség erősödése, mellynek az irodalom valóságos dajkája, s így nem a köz állodalom leszen-e az, melly a tudomány és irodalom emberei elvesztével legtöbbet vesz?

És ezért gondoskodtak is Europa majd minden felvilágosodott törvényhozásai és kormányai az írói tulajdonnak törvények és rendeletek által való biztosításáról; így Francia, Angol, Spanyol, Dán országok, így a Német Szövetség, Németalföld, Poroszország s Austria; sőt Magyarországra nézve is léteznek, törvények hiában, királyi intézvények, mellyek a könyvvizsgálókat és nyomtatókat az utánn nyomások megengedése- és eszközlésétől eltiltják: de részletesek nem lévén s fenytő szentesítés nélkül szütkölködvén, nem gátolhaták, nehogy az újabb időkben, mióta tudnillik az irodalom néha anyagi hasznót is ígért művelőjének, a jogos tulajdonosok egyenes vagy álarcos utánn nyomás által sértessenek. Folyóiratok, némelly énekes, ima- és tankönyvek kiadóin elkövetett sérelmeket nem említve, csak néhány újabb példát legyen szabad név szerint felhoznom: Kunoss Endre Szófüzérének, Szenvey Schillerének, Gaal József Peleskei Notáriusának, Berzsenyi örökösei dicső emlékezetű atyjok verseinek, Eggenberger József, mint Szalay Imre engedményese, Magyar Nyelvtudományának, kénytelenek tapasztalni utánn nyomatásaikat, és törvény hiányában semmit sem tehetve az érzékeny károsítások ellen, azokat túrni, újabb birtoksérelemektől pedig folyvást félni. S minél inkább terjedez nyelvünk, minél szebben virágzik fel irodalmunk, minél több jutalmat ígérend a munka a munkás elméknek, annál inkább lesznek ezek, kivált a köz tudomás elől könnyebben rejtezhető vidéki műhelyek által, veszélyeztetve.

Illy helyzetében a dolgoknak, miután ez ügy iránti ismételt felszólításaim azoknak kiket az egyenesen illet vala, ugymint a törvényhozás tagjainak, figyelméig el nem hatottak, s így gondoskodásukat sem eszközölheték ki, íme a Tekintetes Társaságot kérem, méltóztassék azt magáévé tenni, azon törvényjavaslatot, melyet e tárgybeli munkám nyomán szerkesztve s némelly társainkkal már előleg láttatva, sőt tanácsuk szerint helyenként módosítva is, szerencsém van ezennel benyújtani, bővebben megvizsgálni, az eljárást és fenyítéket illető részeiben bölcsesége szerint kiegészíteni, s ekép azt a most együtt ülő törvényhozásnak ajánló folyamodás mellett felterjeszteni. Buzgó védői levén országos rendeink minden igazságos alapon nyugvó jogoknak, bizton reménylhetjük, hogy az alkotandó törvényjavaslatot az alsó tábla talán még a jelen országgyűlés alatt ajánlandja a főrendeknek, ezeknek a hazai irodalom iránt való szeretetétől pedig, valamint jó királyunk kormányától baladéktalan hozzájárulást várhatunk annál inkább, mert léteznek immár félszázados királyi intézvények, mik az irói tulajdont nem csak hazánk határai közt minden megszorítás nélkül elismerik, hanem azt, a viszontagosság elve mellett, a német örökös tartományok részéről is teljesen biztosítják; sőt mert csakugyan ő Felségének kormánya, más hatalmasságoknak példát adva, az e roppant jogtalanság által egyebek fölött zaklattott Olaszországot is épen most, az egyes olasz állodalmak közt eszközözlendő e részbeni kölcsönös megegyezés által az utánnomás mételyétől megmenteni lelkesen igyekszik.

Tége tehát a Tekintetes Társaság, mit ez ügyben folyamodás utján tennie lehet; az illy csillagzatok közt

meg nem bukhatik, az irodalom s annak emberei pedig, kik illy törvény árnyékában nyugottan élvezhetendik nemmes fáradozásaik gyümölcseit, áldani fogják Önöket, kik megismervén e nagy szükségét, annak betöltéséhez indítványuk által járulni fogtak !

XI.

BESZÉD REGULY ANTAL MELLETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, APRÍL 1. MDCCCXLIV.

Régi rokonainkat szittyákká, parzokká, medusokká, majd törökökké tették, majd a Chínát nyugtalanított hiongnúkká; legtöbb külföldi, mint tudva van, finnekké: s ez utolsó kérdést valahára meggyőzőleg tisztába hozni teszi Reguly Antal jelen munkálkodásai feladását. Lehet hogy a válasz, mellyet meghozand, állító lesz, lehet hogy tagadó; s hogy e szerint közel vagyunk azon időhöz, midőn teljes bizonyossággal mondhatjuk majd a magyar nemzetről költőnkkel: Testvértelen ága nemének; s hogy a hazai nyelvtudomány, midőn a külföldinek magasságára fogott felvergődni, be fogja bizonyítani, mikép e nyelv nem ág, hanem maga is törzsöknyelv, eredeti, egyes szók elkölcsönzésén túl minden mástól független ősnelv, anya nélkül, testvér nélkül, leány nélkül, classist képező a föld nyelvei közt, régibb a sanscritnál és hébernél, egyike a legrégebbeknek, miket a gondviselés fentartott. E rész-

ben ez nem csak hitem, hanem hűzamos tanulmányok és sok véleményi phasisok után lassan keletkezett meggyőződésem.

De még egy kérdés van, megoldatlan, sőt, ha különös pártolás tárgyává nem leszen, még sokáig megoldatlan maradandó: régi lakjaink kérdése. Ez szorosan történeti tárgy lévén, s így nem osztályomé, némi tartózkodással szólok róla a Tekintetes Társaság színe előtt; de én azt, más rokon munkálkodásimmal való összefüggésében, nagy szorgalommal nyomoztam; azért legyen szabad nem ugyan hozzá szólnom, de legalább ezt illetve egy óhajtaát fejezni ki, s erre egy javaslatot alapítani. Azon roppant négyszög, mellynek éjszakkeleti vonala az Ural-hegységtől Turkesztánig (hihetőleg a régi Turk vagy Túr-honig, vagy is a nagy túr (*τῆρροι*, nem török) népegyetem őshonáig, mellynek ágai a hún, avar, kazar, besenyő, bolgár, magyar stb.), az éjszaknyugati az Uraltól a Dneszter torkolatáig, a nyugatdéli innen Euphrát hosszában Perzsiáig, végre a délkeleti innen vissza Turkesztánig nyúlik el; e nagy négyszög az, mellynek hol egy, hol más vidékein, hol azonegy, hol külön időkben tudjuk vagy sejtjük magyaroknak laktát. Hogy az Ural és Volga közt hűzamos ideig laktak, a történetírás világosan állítja, hogy régibb időkben túl is az Uralon, hihető; hogy utóbb a Fekete-tenger éjszaki és nyugati partjain bár átmenőleg sátoroztak, bizonyos, valamint igen bihető hogy Perzsiát és Armeniát már nagy Sándor idejében lakták. Hogy nem az egész nemzet jött ki ez új hazába, már magában igen hihető volna, ha későbbi utazók nem bizonyítanak is; de hogy legalább a Volga mellett elmaradtak idővel tatár és mongol népségek által meghódíttatván, részint

megfogytak, részint azokkal összeolvadtak, szinte a bizonyossággal határos. Magyar nyelvű vagy nyelvjárásu népet tehát alkalmasint nem lelünk többé e hazán s Atelkuzun kívül — ha csakugyan Moldvába és Besszarábiába tesszük e földet — ; de azt erősen hiszem, Tekintetes Társaság, hogy a Volga és Ural közti földön amaz elvegyülés nyomai az ottani tatár és eltatárosodott törzsökök közt, ezeknek physiologiai minemüségökben, társulati szerkezetökben, erkölceikben és nyelvekben egy arra felkészült, éles látású s magának e részben tapintatot szerzett, magyarr utazó figyelmét el nem kerülhetnék; s hiszem, hogy ama népek közt a régi történetek emlékezete mondákban végkép még ki nem halt. Melly szép, melly dicső feladat a nemzeti academiának illy nyomozások által a történettan-sugalta sejtéseket valósággá emelni!

A jelen időpont, Tekintetes Társaság! e vizsgálat tételének felette kedvező. Reguly Antal társunk hihetetlen könnyűséget szerzett magának nyelvek tanulásában: ő oroszul beszél, melly nyelvre az azon vidéken utazónak mulhatatlan szüksége van; foglalkodott a török, tatár és mongol nyelvekkel, és most a finn nyelvek közül a hetediket tanulja. Ó Herodoton kezdve a középkorig s az új föld-, történet- és nyelvbuvárokig, bemélyedett a tudományos előzetekbe. Melly készüllet egy illy útra! E mellett fiatal, ép egészségű, kitűző, fáradságokhoz szokott s mindenek előtt ritka elszántságú s kifogyhatatlan, önáldozó buzgóságú: őbenne bírja a Tekintetes Társaság azt a férfit, kit illy megbízásra méltónak tarthat, s kinek társaságában az ez útra készülő másik társunk, egyesült erővel, annál többet fog tehetni. Mondja ki a Tekintetes Társaság ama nagy szót, melly szerint nem a körülmé-

nyektől akarja ezentul várni e nemzeti kérdés megoldását, hanem azt maga eszközölni. Hagyja meg utazónknak, hogy elvégezvén az Uralon vogul és osztják tanulmányait, ereszkedjék le a baskírokhoz, a volgai Bolgárországba, a középkoriak Nagy-Magyarországába, járja meg a Jajk két mellékét a Kazar-tengerig, onnan a Kaskazig, s az azóvi tenger partjait és Chersont, s úgy térjen Moldován által vissza hazánkba. Részletesb és irányt adó utasítás készítése egy küldöttség dolga. De a költség! Ez nem a mi körünkbe való. Nyilatkoztassa ki a Tekintetes Társaság határozattan ez ohajtását, melyet máskor nagy pénzerővel sem leszünk képesek illy ember híával teljesíteni; s az elnök fog módot lelmi rendkívüli erőlködéssel véghez hajtani, mit elhalasztani és elmellőzni egyet tenne.

XII.

ÜDVÖZLŐ BESZÉD KOVÁCS MIHÁLYHOZ.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN APRÍL. XXIX. MDCCCXLIV.

Valamennyi társaink érzését fejezem ki, tisztelt férfiú, midőn tanári koszorúd elnyertének ötvenedik évnapján mindnyájunk nevében üdvözellek. Félszázad mult élted ama szép órája óta fejed fölött, mellynek súlya alatt meghajtva ugyan, de meg nem törve élsz; s élsz hogy azon küzdelmeket, mellyeket a világ e nevezetes korban szabadságért s felvilágosodásért vívott, részint sikerrel koronázva, részint siker reményével a célhoz közelítve, lássad; élsz, hogy a mit a hazával te is forrón ohajtál, e nemzetnek nemesb iránynyal fejlődését, naponként haladni szemlélhesd; élsz, hogy a melly magvakat elhinteni segítl magad is, azok kikeltének mindnyájunkkal együtt örvendezhess. Boldog, kinek az istenek illy derült és ép öregséget adtak! háromszor boldog pedig te, kinek fáradozalmi sikerét látni s lábaiddal az ígért földének széleit illetni engedtetett. Te, nem mint ama laudator temporis

acti, ki mint a múltnak kísértete jár s kél a jelenben, örölsz emlékezeteidnek, de helyesled mit az új kor jeleset állít elő; te távol az aggkor gyakori egykedvűségétől, nem visszavonulásban nyugalmat, hanem részvételben örömet keressz, s megjelenysz köztünk, velünk tanácskozol, velünk gyönyörködöl haladásinkban, osztod szomorúságunkat, midőn minden hő kívánság és serény buzgóság mellett nem mindég ér célt vagy méltánylatot az igyekezet, szóval: velünk élsz folyvást, ki annyi évvel éltél előttünk a pályán; s oly korban, midőn a pálya töretlen, s a kor hideg és hálátlan volt.

És élj még sokáig, derék aggastyán! ki többünknek példa voltál, s mindnyájunknak tisztelet tárgya; élj érdemid koszorújának árnyékában még több derült évet; örülve multadnak, mellyben hatottál, örülve jövődnek, mellyben hálát mondandunk nevedre. Élj és ne szünj meg soká emlékeztetni még bennünket, hogy csak az igaz érdem az, mi a nemesebb keblet boldogíthatja akkor is, mikor korával erői hanyatlanak, s a tett az ohajtás szárnyai mögött elmaradoz!

XIII.

MEGSZÓLÍTÁS GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNHOZ MIDŐN AZ ORSZÁGGYÜLÉSÉRŐL VISSZATÉRE.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, NOV. XVIII. MDCCCLIV.

Az egész gyűlés nevében van szerencsém Méltóságodat illy hosszú távollét után üdvözelnem. Az academia örvend, hogy annyi munka, fáradalom és lelki nyugtalanság dacára jó egészségben tisztelheti szeretett elnökét. Nem volt idő, mellyben Méltóságod nevéhez annyi bal felfogás, annyi félreértés, sőt mondjuk ki, annyi méltatlanság csatoltatott: de legyen Méltóságod meggyőződve, hogy e körben, melly első lételeét is Méltóságodnak köszöni, mindenki előtt tisztán áll, hogy Széchenyi István nem akart soha mást, nem munkált soha mást, mint e haza javát és becsületét. Legyen a Mélt. Úr meggyőződve, hogy bármint hullámozik is a gyakran elfogult, többnyire csak a felszín után induló köz vélemény: e körből a bizodalom, a tisztelet, a szeretet, melly nevéhez változhatatlanul csatlakozott, kihalni nem fog soha. Isten tartsa Méltóságodat!

XIV.

BESZÉD A PYRKER-KÉPTÁR MEGNYITÁSAKOR A NEMZETI MUSEUMBAN.

TARTATOTT MARTIUS XIX. MDCCCXLVI.

Úgy hiszem, Nagyságos Museumi Igazgató úr! nem csak academiai társaimnak, hanem az egész tisztelt gyülekezetnek érzéseit fejezem ki, ha e mai napot úgy üdvözölöm, mint egy új időszak kezdetét a hazai művészet történetében. Új időszaknak mondom, mert művészete e hazának és nemzetnek volt már régibb időkben is, s midőn annak élesztését, mint a műveltség s szépmemberiség egyik leghathatós tényezőjeét, mindnyájan olly hő szívvvel ohajtjuk, sem új, sem egészen idegen növény átültetése az, mit ohajtunk. A melly nemzet a költészet isteni szikráját hordja kebelében, kitör az annál mind azon formákban, mellyeket idő s alkalom lehetővé tesznek. Ha kétkedtünk volna is eddig — aminthogy voltak, kik kétkedtek — hogy nemzetünk költői nemzet, most, miután kevés napok óta népünk gyönyörű dalainak bir-

tokában vagyunk, kétkedni többé nem lehet. Sem a fogékonyság nem vala tehát az, sem az alkotó erő, a mi hiányzott: egyedül azon külső viszonyok, mik valamely művészet támadhatásának múlhatlan föltételei, nem alakultak úgy, hogy a képző művészetek mélyebb gyökereket verhessenek. Ugyanis leghathatós b felköltője a művészetnek a vallás: hogy nemzetünk vallással, és pedig a műveltség nem csekély lépcsőjét mutató tiszta vallási eszmékkel birt, még mielőtt e világrészre átköltözött, hirdeti az egykoru történetírás, és így nincs miért mosolyognunk, s legalább a belső hihetőséget tagadnunk, midőn a don-melléki régi hon pusztáin az idővel mindeddig dacolt sír-emlékek egy újabb utazónk által, sok fontos oknál fogva, egyenesen eleinknek tulajdoníttatnak. Itt jőnek eszembe, s leginkább azért, mert a don-melléki emlékekben a dom-borművel a vésés egyesül, némelly régi írók híradásai, mellyek szerint őseink írása pálcákba rótt jegyekből állt; és eszembe jó a pórnépünket még e napig kitüntető rovó, véső és faragcsáló hajlam és ügyesség: vajjon nem hagyomány-e ez utóbbi ama kornak, mellyben a magyar pálcákra rová betűjeleit, és sírszobrain szinte berovott vonásokkal fejezte ki a ruházat és fegyverzet részleteit. Bár-mint legyen a dolog, ez volna művészetünknek végképen még be nem bizonyított, de ha bebizonyúl, a mi lehetséges, első és tisztán nemzeti időszaka, mellynek művei belső szükségből, a vallási eszmék behatása alatt, s a mi nevezetes, minden idegen befolyástól menten, keletkeztek. Mennyiben vándorolt ez az új hazába által, nem tudhatjuk, mert e részbeni figyelmünk még fel nem ébredt, s a vizsgálatok nem kísértettek meg; de ha megkezdett is a régi magyar vallási művészet itt települni,

könnyen eltűnhettek nyomai emlékezetökkel együtt; mert ki nem tudja, milly véres fegyverekkel oltatott be a szeretet istenének hite nemzetünkbe! Az ősi vallás minden nyoma kiirtatott a vakbuzgóság által, s mit ez talán megkímélt, elemészté az idő, vagy eltakará a híven őrző anyaföld, várva az ásót, melly eltűnt századok örökségeit ismét napfényre hozza. A faragás mestersége mellett van okunk hinni hogy a himzés és festés sem hiányzott egészen a pogány előkorban. A paizsok e harcias és fényyszerető népnél nem lehettek minden ékesség nélkül; a fejedelmek és hadfők lobogói nem bizonyos jelképek nélkül, aminthogy régi krónikásunk szerint a nemzeti lobogón egész Gyéza vezérig saskeselyű képe kevélykedett, mellynek, mint a pogánykor hagyományának, a keresztyénség behozatalakor az apostoli kereszt előtt hátálnia kellett.

És bekövetkezett egy második időszak, mellynek alapja az új vallás volt, s azért keresztyéninek nevezendő. Legrégibb emlékeink természetöknél fogva építészetiek. Számos templom és monostorról emlékezik a historia, melly a fejedelmek és egyháznagyok által azonkor nagyszerű szellemében épült, s a mi e napig fenmaradt, bár kevés, de egy dicső műjellem képviselője. A pannonhalmi monostor-egyház ¹⁾ s a szakolcai nagy templom ²⁾, a sz.-benedeki egyház Barsban ³⁾, a zágrábi, a pozsonyi dóm ⁴⁾, a fejevári Anna-kápolna, a lőcsei nagy templom ⁵⁾, a pozsonyi barátoké ⁶⁾, a margit-szigeti, még romjaiban is, a budai nagy templom és barátoké, mellyek

---

1) 1002. 2) 1021. 3) 1075. 4) 1094. 5) 1249. 6) 1280—97-ig, melly utóbbi évben felszenteltetett.

már a XIII. században kezdettek épülni, a kassai dóm ¹⁾, a szebeni ²⁾, brassai ³⁾ és kolosvári nagy templomok ⁴⁾ a XIV. századból; végre a pesti nagy templom, a károly-fejérvári székes-egyház, Hunyadi János építménye ⁵⁾, a soproni sz. György ⁶⁾ s a szászbesztercei nagy templom ⁷⁾ — mindezek e hosszú korszak vallásosságának úgy, mint nemes izlésének s egyrészt nagyszerűségének maiglan tiszteletre méltó hirdetői. És nem csak az isten házai — mellyek közt fájdalommal nélkülözzük a törökjárás alatt semmivé lett legrégibb keresztyén egyházunkat, a veszprémit, mellyet még sz. István atyja alkotott, fájdalommal a királyi ragyogású fejérvári dómot, sz. István és sz. Adalbert esztergami egyházait, sz. László váradi székestemplomát és egyéb roppant műveit az ahítatnak — hanem a nagyoknak büszke várkastélyai is nem csak az erő biztosságában, hanem a szép formák bájaival is pompáztak; de elszomorodva keresik szemeink az ós Budában Lajos palotáját, hiába Zsigmondét, melly korában vetélytárs nélkül állt egész Europa-szerte, és Mátyásét, melly szobraival, kútaival s belső ékeivel legalább nem engedett egynek is; hiába Fejérvárt, Visegrádot, Tatát; és Pesten, a Nyulak szigetén és a budai hegyek közt régi királyink nyaralóit; hiába tekintünk szét váraink seregében; csak egy drága emlékünknél maradt Erdély bércei közt, a legnemesebb magyarnak lakja, Vajdahunyad ⁸⁾, melly a régi dísz mostani fél épségében is fentartotta. Ezen építészeti művek hol bizanti stílusban emelkedtek, mint a székesfe-

---

1) IV. Béla alatt kezdett épülni. 2) 1357—1460. 3) 1385—1424. 4) 1399—1414, mások szerint 1432. 5) 1441. 6) 1529. 7) 1563. 8) 1452.

jérvári dóm, hol ónémetben, melly nálunk tovább maradt fen tisztaságában, mint ön hazájában. Építéssz egyet sem birunk megnevezni; de, noha tudjuk, hogy hol Olasz-, hol Német-, hol Csehországból hivattak be építők: nincs ok kételkednünk, hogy itt ott hazai erők is járultak e művekhez; mert egyéb művészetekben e részvételt világosan kimutathatjuk; és okleveles nyoma van, hogy a leleszi ötven rőf magosságu torony építésével egy budai kőműves bízott meg¹⁾. Minden esetre pedig illy művek alkotása magas lelkiületét mutatja azoknak, kik bennök épülést leltek s rájuk áldoztak; ellenben méltó haraggal emlegeti a hazafi műbarát a mult század embereinek kegyeletlen gondtalanságát, melly az esztergami várban történt lőporrali repesztések alkalmával a régi főegyház mozaikos márványkapuját semmivé tette; nemes nehezteléssel azon főpapot, ki nagy Lajos fejérvári kápolnáját, azon egyetlen részét a királyi dómnak, mellyet az idő viszontagságai megkiméltek, nem irtózott gabonatárrá szentetleníteni, sőt a szent romokat, drágákat minden magyarnak, elhordatván, azt utolsó támaszaitól megfosztani, minek következtében annak a jelen század elején végkép el kellett bontatnia; valamint végre azon bölcsek vandal ízlését, kik kevés régi istenházaink frescóit a meszelő ecset irtó daemonának áldozák fel.

Legközelebből a szobrászat, s általában a faragás csatlakozik az építészethez. Nem csekély divatja volt annak hazánkban is mindjárt a keresztyénség behozatalától fogva, mind az oltárok, mind a sírok díszesítésére. A fejérvári és esztergami egyházak valóságos kincstárjai voltak hazai szobrászatunknak, a pécsi, lőcsei és kassai maiglan

---

1) Péter prépost által 1355.

is azok. A legrégibb faragó, kinek nevét ismerjük, Demeter mester, ki 1303-ban díszesíté ki újra a pécsi dómot. A kassai dómot három királyi szobor ékesíti. Ezt s a lőcsei nagy templomot a legszebb alakú és arányu szentségházak díszesítik. Az utóbbinak fa faragványu oltárai, kivált a főoltáréi, remekjei a művészetnek. A XV. századból többi közt a pozsonyi főtemplom keresztelő medencéje ¹⁾, a pécsiben Henrik püspök emléke ²⁾, a kismárki sz. kereszttegyházban a nagy feszület, mindannyi becses emlékei a faragó művészetnek.

De voltak egészen önálló művek is. A monostorok különösen vetélkedtek egymással saját jeles, azaz „boldogságos“ és „szent“ embereik mutogatásával, egyházaik és folyosóik voltak a helyek, hol azoknak képszoibrait felállitgatták. De nem hiányzottak egyes egyháziak is, kik székeshelyeiket illy emlékekkel dicsőítették. Váradon a XIV. században István, Imre és László királyi szenteink gyalog ³⁾ és László lovag szobrai ⁴⁾ pompáztak, ércből öntve. Szentek szobrai is fordultak elő nyílt téreken: így van történeti emlékezet szent Miklós képállványáról Székesfejérváratt, mellynél, koronáztatása után, János király a szokott keresztvágásokat tette szent István kardjával. Még nagyobb mezőt nyitott a szobrászatnak a halottak tisztelete. A templomok és sírboltok gazdagok voltak különféle becsü síremlékekben. Néhány száz lépésnyire azon helytől, hol e percben összegyűltünk, egy szép emléke létezik, szabad ég alatt, őrizetlen, sőt észrevétlen, hazai szobrászatunknak, 1410-ből, beeresztve t. i. azon épület falába, melyet a budapesti vigadó nép a Szép-juhászné nevezete

---

1) 1409. 2) 1445. 3) 1340. 4) 1390.

alatt jól ismer: ez Babenbergi Henrik prépost strköve neszmeélyi veres márványból, melynek féldomborban könnyü és biztos kézzel dolgozott feje, egyedi szelid vonásaival, egyszersmind a művész arcképező erejének meglepő tanúja. Illy maradványai a XV-dik század hazai szobrászatának a károly-fejérvári székesegyházban a Hunyadiak síremlékei, Capistráné a szerem-ujlakiban; de eltűnt Zsigmond kir. szobra a budai ugy nevezett Iris-palotában, melyet Ország, a nádor, állított; s hihető, hogy ama kápolna, melyet Bátor István vajda a kenyérmezei diadal emlékezetére és helyére amaz emlékszerető korban rakatott, szinte nem volt a vésű dísz nélkül. És így Mátyás király budai szoborvilága talán csak annyiban volt újság a magyarnak, a mennyiben nem vallási érzetből, hanem egy részt tudós utánczásból keletkezvén, mythosi és jelképes alakokat is foglalt magában. S noha Corvin udvara olasz művészekről hemzsege, építésze Averulino tanutétele szerint a páratlan fényű könyvtár-épület két pompás kútja közül az egyik, ezüstből öntött, magyar mű volt, mely középszerű, e helyre méltatlan, nem lehetett. És így a váci püspök Bátor Miklós is, habár a király szobrászával, a dalmát Jakab mesterrel díszesítteté is nógádi várát, a királytól inkább művészt kölcsönzött, mint műszeretetet.

És kik valának a hazai szobrászok? Tudjuk, hogy a középkor művészei, építészek és szobrászok, vésők és képirók, kevés kivétellel mindenütt szerzetesek voltak. Így volt ez nálunk is hihetőleg valamennyi gazdagabb szerzeteknél, noha tetteleg emlékezete ez állapotnak tudtomra csak a szentpáliak és cistercieknél — egész a mult század közepéig — maradt fen. Különösen remete sz.

Pál szerzete, ez egyetlen egészen magyar szerzet, vala több századig a tudományos és művészeti csínosodás fő emeltyűje hazánkban. Ki nem járdalt közölünk, kirándulásai közben, Budán a sz. Iván hegye tövében heverő régi romok közt: nem gyanítva hogy ott századok előtt emporiuma állott a szépmesterségeknek. A páliak szentlőrinci pompás főmonostora volt az, mellynek falai közt nem csak a tudományok minden ágai, az akkori klastromi tanodák osztályozása szerint, hangzottak le a tanszékekről, hanem tanítottak a képző művészetek is: a rajzolás, festészet, képfaragás, és pedig nem csak egyháziak, de világiak számára is. A szerzet évkönyvei több művészek neveit jegyzék fel, és némelyeket közölök hírben állottaknak mondanak. Illy barát-művész készítő kétség kívül Zsigmond idejében az általam már említett s e napig fennmaradt síremléket; illy műveket készíthetett frater Dénes, ki 1484 körül, s így Mátyás korában, híres szobrásznak iratik; illyeket frater Vince, ki 1512 körül virágzott; illy szerzetes művész lehetett azon szentlőrinci emlék alkotója is, melly, midőn a klastrom a XVII. század derekán egy török alvezér által kizsákmányoltaték, ezt anynyira elragadta szépségével, hogy paracsolatjára romboló katonái által tisztelettel megkiméltetett. De voltak világiak is, kik a művészetet üzték, s kiknek családjokban az firól fira szállott. Örömmel nevezem Kolosvári Márton és György mestereket, kik az említett váradi érc szobrok készítői voltak; örömmel üdvözlöm Mátyás király udvari szobrászában Traguri Jakabban dalmát polgértársunkat, kinek budai műhelyéből léptek elő Hercules, Diana, Apollo érc szobrai, mellyeket Zulejman a mohácsi vésznap után hajóra rakva Stambulba küldött, sőt, mi több mint hihető.

a királyi várudvaron fénylett három Hunyadi-szobor is; fájdalmas örömmel nevezem végre II. Lajos szép műveltségű, de szerencsétlen királyunkat, ki mint fában ügyes képfaragó rekeszti bé e korszak kisded művészseregét.

A faragás mellett nem lehet nem említenem az ötvös mesterséget, s melyet ez időszakban t. i. a magyar királyság első félezredében, nagyobb részt szinte az ötvösök üztek, a metszést és vésést, a mennyiben ezek is a rajzoló mesterségekbe át-átcsaptak. A magyar mindenha fény szerető és fényűző volt. Azon kor kedvelte a külragyogás cikkeiben a belső becset is, és így ruházat, fegyver, ékmű, házi és templomi eszközök többnyire ezüst és aranyból, drága kövekkel sokszor pazaron kirakva, készültek, s birtokosaikat táborozásaikon is kísérték. Álmélkodással olvassuk a történetekben és végrendeletekben e pompaüzés példáit, az öntött és véselt művek sokaságát. E szerint nem lehet meglepő tapasztalnunk, mikép illy művek mesterei köz tiszteletben álltak, sőt királyaink által jószágokkal is megajándékoztattak. Ugyanók voltak egyszersmind a magáuos és hivatalos pecsétek vésői, mellyek közül némelylek elég ügyességet bizonyítanak a rajzolásban, némelylek a királyi nagy pecsétek közül a XV. századból, elrendelés és kivitel tekintetében, igen szépek; de mindnyájokat felülmúlja Zsigmond királyunk 1432-ki nagy pecsétje, melly tökéletes izléssel készült kép, és szebb mindennél, mit a bel és külföldi sphragistica ama korból felmutatni képes ¹⁾. Milly nagy számmal birt a haza mindig a műötvösöknek, mutatja számos adat. Első István alatt a vashegyi monostornak öt ötvöse

---

1) L. a m. academia Évkönyvei VI. köt.

volt ¹⁾, volt a tihanyi apátságnak is ²⁾, s így tovább: mert az egyházak kincstárai valának az ezüst és arany szépműveknek. Hogy mesterségöket e hazai művészek érthették, azon feszület bizonyítja, mellyel Gizela királynénk ajándékából a regensburgi alsó monostor magiglan bír; bizonyítja azon több domborművű arcképpel disztített ezüst kehely, mellyet a tornai gót egyház IV. Béla hitvese Mária királyné kegyeletéből mutogat; bizonyítja a késmárki szentkereszt-egyház keresztelő-medencéje, az apostolok képeivel, melly az 1472 évet viseli. Név szerint is ösmerünk néhány műötvöst. Így Mátét, V. István király udvari ötvösét, kit ez jószággal ajándékozott meg; Ráfael mestert, kit Druget Vilmos említ végrendeletében ³⁾, Jost és Feiertag János pozsonyi ötvösöket és pecsétvésőket ⁴⁾, Dürer Antalt, ki Gyulán tanulta és úzte az ötvösmesterséget, és fiát Dürer Albrechtet, ki Nürnbergbe vándorlott ki, s ott lett apja második Albrechtnek, kit Németország legnagyobb festői közé számítt. Országos híredek voltak e században a pécsi ötvösök. Nem csoda, ha nagy számok s mesterségök divatjánál fogva már jókorán céhet képeztek s felsőségi felügyelés alá állíttattak. A szepesi hatósági rendelmények Zsigmond alatt ⁵⁾ csak régibb szabályokat foglaltak újra írásba; a király különféle jogokkal ruházta fel őket, s hogy a nemesség közt is voltak, kik a metszéssel foglalkodtak, mutatja Péter mester szepesi alispán és vitéz várnagy példája, kinek Robert Károly, hadi tetteiért, s mert királyi pecsétjét nagy meglegedésére metszette ki, jószágot adományozott ⁶⁾. A pénzbélyegek metszésében nem jeles-

---

1) 1015. 2) 1055. 3) 1330. 4) 1439. 5) 1430. 6) 1331.

kedtek ugyan őseink a külföld felett, de el sem igen maradtak; s így a XV. században a moszka nagyfejedelem Mátyás királytól kért ki magának egyéb művészeken kívül pénzverőket is.

De már ideje, hogy a festészethez térjek által. E művészet más nemzeteknél is kevesbbé virágzott a középkorban a szobrászatnál; maradtak mindazonáltal ennek is némelly nyomai hazánkban. Kezdeté a képirásnak nálunk hibetőleg a hímvarrás volt. Lobogókra s díszruhákra a túvel festés mintegy magától ajánlkozott: és csakugyan nem vagyunk e művészetnek minden maradványa nélkül. T. i. birunk e nemben egy több mint nyolc százados valóban nemzeti emléket, sőt azt országos kincseink közt vallásos kegyelettel őrizzük: ez a királyi palást, az első magyar királyné által a fejevári főegyház számára műtudós kezekkel hímezve ¹⁾, melly, mint tudva van, orcképekkel el van borítva. A festészetnek is a válás nyitja legtágabb mezőt: az építészet remekei nem maradhattak s nem maradtak oltárlapok nélkül. Mindazáltal honi királyaink korából nem szállt reánk egy festett mű is: de igen emlékezete az esztergami szent Adalbert templomát ékesített musív festményeknek. T. i. még a XVI. században is láthatók voltak abban számos képek, mellyek közt az isten anyja, sz. István, sz. Adalbert stb., sőt magának az egyháznak külső tekintete is, mik különféle színű, kétség kívül hazai márványdarabokból voltak összeállítva, s a műszerető III. Béla idejében Jób érsek által készíttettek. De tárgyai voltak a festésnek a legregibb időben a nemesi címerek és paizsok is, mellyek.

---

1) 1031.

noha csak Robert Károly óta lettek a nemesség állandó mellékletei, mégis, valamint a pogány korban, úgy első királyaink alatt is léteztek. Innen gyakoribb említése a egyes házakbeli királyok alatt a festők, kivált címerfestőknek. Az egyházakban is emlékezetüül jeles hadi tetteknek, az érdemszerzett bajnokok címerei szoktak fel-függesztetni. Így festette le táblákra Zsigmond királyunk azon francia lovagok címereit, kik vele a burgundi herceg vezérlete alatt a törökök ellen küzdöttek, s azokat Ó-Budán, sz. Miklós temploma falaira függesztette; így tón I. Ulászló, ki vitéz hadnagyai címerképeit szinte az óbudai főtemplomban akasztatta fel. De volt egy más, nemesebb, szinte a nemzeti életből vett tárgyvilága a festészetnek. Egykoru írók hagyták emlékezetben, hogy Mátyás király palotáját gyönyörű festmények is díszesítették; Vitéz János érsek étteremében pedig nem csak minden magyar királyok, de a szittya vezérek képei is rendben láthatók voltak; s ez egyszermind az első valóban nemzeti képcsarnok, melyet annyi széppel és naggyal együtt, idő és sors tőlünk bár meg ne irigyelt volna! De így szerencséseknek kell magunkat tartanunk, hogy legalább egy pár ereklje kerülte el az általános veszedelmet. Ilylen a mariankai Madonna I. Lajos idejéből, aligha nem a legrégibb hazai festmény, mely fenmaradt. Illyen I. Mária királynénk arcképe, mely Jankowich műkin-cseivel e nemzeti museum birtokába ment által. A mult évben örömdobogó kebellet álltam Beckóvárának romjai között, a gyönyörű aránu kápolna két sugár goth ablakában az oldalfalak négy százados fresco-festményei szép maradványait, mint a hazai ritkaságok legkritkábbjai egyikét, tisztelve és csodálva. És több mint húsz év után

nem kisebb örömmel emlékezem a lócsei nagy templomra, mely helyenként nem csak igen régi falfestmények nyomait hagyja látni a meszelő ecset vandálkodása ellenére is, hanem hazai festészetünknek a XV. és XVI. századokból mai napiglan tetemes számú emlékeit őrzi. Legrégibb képirónk, kinek neve tudtomra fenmaradt, Kolosvári Miklóse ¹⁾, apjáié a két szobrásznak, kikről, mint a váradi szobrok alkotóiról, már tettem említést. Egy századdal utóbb éltek Pozsonyi Gáspár és Lajos ²⁾. A szentlőrinci páliak közül csak frater Lőrinc emlékezete maradt fen, ki II. Lajos alatt halt meg ³⁾, s kiről azt jegyzék fel az évkönyvek, hogy korának híres festésze volt. Elhallgatva Corvin udvari képiróját Lippi Fülöpöt, s azokat, kik híres könyvtára codexeit gyönyörű miniatűr képekkel díszesíték, említenem kell II. Ulászló korából az olasz eredetű Barthát ⁴⁾, továbbá Miklós mestert, és Mabuse Jánost, tanítóját Schorelnek, az utóbb híres hollandi festésznek. Ezzel szinte egykorulag, de sokkal tovább, s már a hazán kívül, virágzott tengerpartunk fia Clovio Gyula ⁵⁾, Giulio Romano szép hírű tanítványa, ki, miután rövid ideig dolgozék II. Lajos udvarában, a belső anarchia s a király szegénysége miatt örökre kivándorlott hazájából. E fejedelmünk alatt született ⁶⁾, szinte a hon déli szélein, Sebenico városában, Schiavone András történetfestő, de ki egész életét a külföldön élte. Végre erdélyi szász atyánkfia Terbruggen Henrik jeles történetfestő ⁷⁾ rekeszti be a XVI. századot és egyszersmind művészettörténetünk má-

---

1) Élt a XIV. század elején. 2) 1439. 1440. 3) 1522.
4) 1494. 5) 1498—1582. 6) 1522. 7) 1588—1629.

sodik, hosszú, időszakát. Ő is a polgári és török háborúaktól zaklatott hazán kívül kereste iskoláit, Olaszországban és Hollandban, s dicsőségét életével ott hagyta el.

A török kor ekép végét szakasztotta a művészetek életének Magyarországon, s különösen a művészi közép-kornak, ha így szabad szólanom, e vallási magas jellemnek, mely annak terményeit nálunk egész a XVI. századig bélyegezte. Nagyszerű építmények, mint hajdan, többé nem keletkeztek; a régiek a honnak, folytonos háborúk alatt senyvedő részein az ágyúk s rabló és romboló ellenség pusztításaitól örök enyészet alá hajtották büszkén magaslott falait. S midőn végre a romai egyház az új egyház ellenében nagyobb erő kifejtésre vala utasítva, az a minden nagy és fenséges nélküli vegyes stílus hatott be hozzánk is, mely hatását a cifrában és gazdagban, s nem többé a lélek hódító ünnepiesben, a jellemes arányokban, és egyszerűségben kereste. E kornak képviselői a jezsuiták egyházai, s ezeknek legfőbbje a nagyszombati egyetemi templom, indáival és festett szobraival.

A képfaragás is ezt az ízlést osztotta. Ellenben a szobros síremlékek, melyek a XVI. és XVII. században még gyakran fordulnak elő, folytatásai a XV. századéinak, de ezeknél nem jobbak. A nagyszombati dóm, a lőcsei nagy templom, a szepesi káptalan egyháza nevezetesen illy történeti érdekű emlékekről. A XVI. század művei közé tartozott Dobó emléke Egerben, a XVII. századéi közé Kemény János fejedelem emlékoszlója Nagyszőlős mellett, azon helyt, hol a török ellen dicsóséggel elesett ¹⁾. Apafi Györgynek Almakeréken állított sír-

---

1) 1662.

emlék. Fraknó várában Eszterházy Pál nádor lovagszobra áll. És így tovább. A kegyelet e neme a múlt században egyéb nemzeti erényekkel együtt kihalt; csak a vezekényi emlékoszlop, bár nem szobormű, teszen dicséretes kivételt, melyet Eszterházy Imre ¹⁾ azon téren állított, hol a törökkel győzedelmesen viaskodva, négy Eszterházy esett el ²⁾. De a fényűzés is adott munkát a szobrászok vésőinek. Tököli István késmárki vára ³⁾ nem csak márvány, ezüst, arany ékességekben, hanem faragott képekben is gazdag volt, melyek közt különösen a magyar királyok kő szobrai érdemlik a megnevezést.

A szobrászat mellett az ötvösség és vésés a XVI. században is virágzott, különösen a tiszai megyékben, s egyenesen a magyar ajku polgárok közt, miről több rendbeli egykorú kézirat teszen tanuságot az akademiánál. Balassa Bálint a költő végintézete ⁴⁾ bizonyítja, milly roppant fényűzés bélyegzette folyvást ama vitéz kor hadi embereit, s midőn gazdag előkelő férfi némelly kincseinek Horváth Jánosban jegyzi föl mesterét, méltán feltehetjük, hogy az embere volt művészetének, mert a pompát szerető gazdag nagynak középszerű nem kellett.

A fametszés szinte megtalálta hazánkban mívelőit. Legrégibb embereink e mesterségben az I. S. névjegyű és Abádi Benedek újszigeti nyomtatók, kik nem csak betűket metszettek Erdősi munkáihoz ⁵⁾, hanem képrajzos címlapot és kezdőbetűket is véstek fába, sőt Sylvester Új Testamentomát száznál több fametszetű képecskével illusztrálták, melyek, gyarlóságok mellett is, sok azon korbéli fametszetnél legalább nem gyarlóbbak.

---

1) 1734. 2) 1652. 3) 1628. 4) 1585. 5) 1537—1541.

A festészet is megszülte a XVII. században nálunk embereit, de a háborús idők kiűzték őket a hazából. Így a német nevű, de magyar nemes Spielberger János ¹⁾ arc- és történetfestő, Olasz- és Németországban űzte művészetét; Kupecky János ²⁾ arcfestő, ki színezésre nézve az újabb kor legjelesebb művészei közé tartozik, szinte; Bogdán Jakab, Kupecky méltó vetélytársa, Anna angol királyné udvarában virágzott; Mányoki Ádám ³⁾ is, egyideig II. Rákócy Ferenc udvarnoka, honát elhagyni kénytelenült, s így fejedelme ajánlásából II. Ágost lengyel király udvarában élt: néhány gyönyörű arcképét a péceli kastély őrzi; így Hanrics Sámuel, Kupecky tanítványa ⁴⁾; kinek több munkáit a vésű is megöröktette. Ez alatt néha Bécsben, többnyire a hazában, soproni Orient János ⁵⁾, mint tájfestő, a sz. gothardi cisterciék közt pedig Gusznér Mátyás jeleskedett mint történetfestő. A XVIII. században szaporodnak jobb képiróink: Benkovics Fridrik történetfestő ⁶⁾, Szatmári Király Pál gyümölcsfestő ⁷⁾, Bikfalvi Koréh Zsigmond arcfestő ⁸⁾, lőcsei Zausig történetfestő ⁹⁾, nagyobb kisebb mértékben kitűnnek; de ki mindnyájok hírét túlszárnyalá, pozsonyi Oeser Ádám ¹⁰⁾, az európai hírnű történetfestő, mint a dresdai academia tanára, végre a lipcsei festő-intézet igazgatója, külföldön töltötte élte nagyobb részét.

E században a részmetszés is üzőket talált hazánkban. Rugendas Jeremiás ¹¹⁾ és Zeller ¹²⁾ Pozsonyban dolgoztak, tőlök jeles arcképeket ismernek. Schall

---

1) 1628—1679. 2) 1667—1740. 3) 1673—1757. 4) 1726 körül. 5) 1677—1747. 6) 1740 körül. 7) 1760 körül. 8) 1780 körül. 9) a XVIII. század vége felé. 10) 1717—1770. 11) 1743 körül. 12) 1752—1760.

has Károly egyszersmind tájfestő ¹⁾, b. Wittinghoff Károly egyszersmind rajzoló ²⁾, Blaschke János ³⁾ mind pozsonyiak, Czetter Sámuel orosházi fi ⁴⁾, b. Goetz Ferenc egyszersmind miniatúr-festő ⁵⁾ nagyszombeni, Gerstner József ⁶⁾ eszéki, hazájokból kiszakadva külföldön nyertek nevet.

S ezek elősorolásával zárom be a harmadik időszakot, melynek jelleme a jellemtelenség; tagjai közt niucs összefüggés, sem az őket lelkesítő eszmében, sem a stílusban. Hatások bárhol érezhetőbb volt, mint ott a honnan eredtek.

A jelen század embereit ismerjük és áldjuk: rólok a későbbi történetíró fog szólani.

Műtörténetünk rövid vázlatában végül nem szabad elhallgatni azokat, kik a művészet szeretete által hevítve, gyűjteményeket alkottak. Első volt Magyarországon Tököli Istváné, mely faragványokon kívül képekből is állott; majd Zrínyi Miklós a költő szépműgyűjteménye Csáktornyan, melyben régiségeken és faragott műveken kívül történeti festmények is találtattak; az első nagyobb képtár Esterházy Miklós nádoré, a szinte íróé, Fraknó várában: de mind ezek egyedül magán élv eszközei; a XVIII. században hasonlólag a Viczay grófoké Héderváran, a XIX-ben gr. Brunszvik József országbiróé Budán; míg b. Bruckenthalé Nagy Szebenben az első képtár, mely Erdélyben a közönségnek megnyitott, Magyarországon pedig Pyrker Lászlóé, melynek szent teremeibe ime most vezettetünk.

---

1) 1767—1797. 2) 1772—1826. 3) 1763—1833. 4) 1795—1805-ig virágzott. 5) 1754—1815. 6) 1768—1813.

És ennek küszöbén vessünk már egy tekintetet a múltba. Míg a művészet nem pusztá szemgyönyör esz-köze, hanem a kebel szükségei közé tartozott, virágzott az nálunk is, habár saját iskolává nem emelkedék. Az egyházujtással sülyedni látjuk művészetünket: az emberiség közvetlen gyermekded hite meg volt rendítve; a haza forradalmi állapotjai külföldre üzék az istennőt, vagy oda vonák pártolás s a nagy példányok.

Mind e mellett ne legyünk remény nélkül. Hazánk, a béke s törvényszerű uralkodás paizsa alatt, minden szépet és jót teljes odaadással ápolhat. A mult kor szemlélete méltó bizodalmat csepegtethet belénk egy szebb jövő iránt: csak nyissuk meg keblünket, mint őseink már a legrégibb időkben, a művészetek szeretetének, és nem maradand el, a nemzetiség védszellemének ihlete alatt, egy új korszak, melly ezeréves történetünkben gazdag bányáját birja tárgynak és lelkesedésnek. E korszak egyik legfontosb feltétele pedig jeles példányok felállítása. Ezek költik fel a közönség figyelmét és vonzalmát, ezek eszméltetik, dajkálják és nevelik nagygyá a szunyadó tehetséget, a kettő előteremtendi a pártfogókat; s az ismét meghonosult művészet nem csak a szív és jellem, a formák és erkölcsök nemesbedését fogja elősegíteni, hanem ápolni és táplálni a hazaszeretetet is. S ezért üdvözeljük a hazafi lelkű férfit, ki műérzéke jeles szerzeményeit a haza oltárára rakta le, s nevét iktassuk nemzeti jótévedőinkéi közé. De tette neveljen neki követőket is: ez lesz a legméltóbb jutalom, mit ő maga is vár. Ime a szomszéd cseh nemzet hazafisága rövid idő alatt milly kincseit csoportozta együvé a festészetnek! Kiki oda függeszté museuma falaira, mit kitünő hecsút birt, s így

nem mondva le tulajdonáról, tulajdonává tette azt az egész nemzetnek. Beszéljük el mindnyájoknak, kiket illethet, a követésre méltó példát, tegyük le itt szent letételképen mit köz haszonra fordítva, tízszeresen élvezendünk a meglepő sikerben: tegyük le név szerint azt is, mit hazai művészekről birunk egyesek, de nem még a haza: és nem sokára e teremek többjei is megnyílnak a köz örömnek s a nemzeti műveltség serpenyűjébe új súlyt vetendenek.

Üdvözeljük tehát e napot, melly azon drága névvel is, mellyet visel, ünnepévé lett a magyarnak; üdvözeljük mint kezdetét a művészet egy új korszakának, melly, ha rendeltetését megismervén, nemzeti irányban mozgand, áldást terjeszt majd a hazára. Nagyságtok pedig, kikre e kincsek őrzése és közhasznosítása bízva van, nyújtsanak kezet az iparkodóknak, s a művészet újra és szebben fel fog virágozni e hazában.

XV.

BESZÉD AZ ACADEMIÁHOZ HORVÁT ISTVÁN MEGTISZTELTETÉSE IRÁNT.

TARTATOTT JUNIUS XV. MDCCCXVI.

Mikor a haza olly férfiút vesz, ki a maga nemében rendkívüli tünemény volt, ki a tudományt új hódításokkal gyarapította, az irodalomnak embereket nevelt, s kincseket idézett elő a siket föld aknáiból, mikből hábár neki magának nem jutott a szerencse tisztán kiválasztani az igazság aranyát, de általadja azokat a maradéknak, melly elválasztandja ezt a salaktól, midőn a jelentől még megtagadott eszközök birtokába jutandott: mikor a haza illy férfiút vesz, illő, hogy a jó honfi részvétele szóban és tettben bizonyítsa, semmi tekintetek által nem engedvén magát a hála adójának lefizetésétől viszsztatartatni.

Önök érezni fogják, tisztelt társaim! kire céloznak szavaim, érezni fogják, hogy a férfi, kinek vég bucsusót akarok mondani, s ohajtom hogy velem együtt mond-

jon minden tagja e tisztelt gyülekezetnek, nem más, mint ki még ez órában fog az örök nyugalom hideg ágyába letéetni, Horvát István. Nem hivatalbeli kötelesség szólaltat meg ma, mert ő társunk ez intézetben nem volt, lenni nem akart: hanem hazafiúi nem kevesebb szép, és kegyeleti nem kevesebb erős, kötelesség. Társunk nem volt: nem mintha azok, kik ez intézetet alkoták, érdemeit és tehetségét az igazságosnál kevesebb becsülték volna: mert hiszen Horvát István ez academia első szerkeze szerint az őt kétségtelenül illető helyre be volt általok iktatva, hanem egy szerencsétlen félreértés fosztott meg bennünket tőle, őt pedig azon a jóra való kebelnek drága társai viszonytól, mely örömeinket megketőzi, fájdalmainkban pedig engesztelőleg osztozik. Társunk nem volt: nem mintha azok, kik ez intézet céljai valóztatásával meg voltunk bízva, őt újra megnyerni nem igyekeztünk volna: mert Horvát István e tekintetes academia által tiszteleti tagsággal volt kitüntetve, mely, kötelesség reá rovása nélkül, csak a becslés kifejezése volt, s újabb bajok, egyesek surlódásai bírák reá, hogy e testület kéznuyjtását újra el ne fogadja. És így külön futottuk pályánkat, mi nála nélkül, és ő nélkülünk: s a választó fal, mely köztünk emelkedett, az esztendőkel nem roskadozott, hanem mindinkább emelkedett s erősbült. De most, urak, midőn hazafiúi fáradozmainak terhe alatt végre összeroskadott maga, midőn áldozataként azon megfoghyhatlan munkásságnak, melyről csak a haldoklás kínos vég szaka ejthette el, élete is megszűnt, összedőlt e választó fal is közte és köztünk, s hozzánk nem illik emlékezettel birni azon sajnós idegenség számára, mellyel míg élt, ez intézet iránt viseltetett.

És tudom, és nem szabad egyebet feltennem e tiszteletre méltó testületről, mint hogy abban egyéb emlékezet, mint rendkívüli érdemei s rendkívüli erőié, nem él; s bizvást merhetem kegyeteket felhívni: tiszteljük meg őt halála után úgy, mint legszívesb társainkat szoktuk, kik soha tőlünk el nem fordultak, kísérjük elfáradt teemeit a vég nyugalom helye felé, s engesztelő áldozatként hintsünk egy pár göröngyöt koporsója fölébe!

Engem, Tekintetes Társaság, e közönséges érzeten kívül a tiszteletnek, mellyet tőle igazságtalanság nélkül meg nem tagadhatunk, még egy más, a hála és kegyelet érzése is tol, kisztet, hogy e kérést intézzem mindnyájunkhoz. Sokan ülnek t. i. e székeken körültem, kik vagy barátság, vagy tanács és felvilágosítás segedelmeit vevének tőle élteben; de szívesen vallom, hogy nem ismerek senkit, ki több hálával érezheti magát iránta lekötelezettnek, mint épen én: és így bocsánatot, hogy ezért is én ragadom meg a szót, s megelőzőm azokat, kik ugyan ezt teendették volna; hogy megelőzőm talán a köz érzést, melly felkiáltandó vala: Induljunk, és kísérjük őt vég nyughelyére. Mert nem feledém én soha, nem a vita keserű éveiben, nem azután, s nem fogom soha, hogy Horvát gyenge korom óta, mikor én a tekintélyes férfit előttem hivatást még nem bizonyított kezdő valék, nekem jóakaró barát, tanácsló, oktató, buzdító volt; hogy én irányomban tőle tömérdek segedelmet vettem; hogy ő nekem drága idejéből órákat, napokat, sőt éjeket is ajándékozott kétségek oszlatására, a tudomány homályos vidékein útba igazításomra, új utak megnyitására: nem feledém ezeket soha, s ha az erőlyesb ifjúság napiban nem érdemelt sérelmek önvédelemre, s az

igazság tudatában keserű önvédelemre töviseltek is: fájdalmat éreztem mindig, mikor mesterem s egykori barátom ellen kelle fegyvert forgatnom. A férfiúság évei azonban meggyógyították a sebeket, s most, a halott ágyánál, csak szellemi jótételeinek képe lebeg előttem.

S illy helyzetben, Tekintetes Társaság, a kegyelet parancsainak is hódolok, midőn e helyt Horvát István megtiszteltetése mellett szólok. Mit tett legyen a nemzeti becsület s a nemzet szent jogai mellett, mit a historia felderítése, mit különösen régiségünk ismerete s irodalmunk története körül: e percben sem idő sem elég nyugalmam bár futólag szóba foglalni, de nem is szükséges: Önök azt tudják mindnyájau, s a nélkül, hogy minden tanait aláírnák, becsülik, méltatják, mint nemeslelkű, elfogulatlan, mívelt férfiakhoz illik: s azért nincs hátra egyéb, mint hogy a Tekintetes Academia határozatot hozzon, melly szerint e gyűlés befejeztessék, jelen levő minden tagjai a gyásznak házához siessenek, s a köz részvét népe közé elegyedvén bizonyítsák, mikép az érdemet falainkon kívül is, s mint barátinknál, úgy azoknál is, kik tőlünk szívöket elfordították, becsülni mindenkor készek vagyunk!

XVI.

MEGNYITÓ BESZÉD

A KISFALUDY-TÁRSASÁG TIZEDIK KÖZ ÜLÉSÉBEN

FEBR. VI. MDCCCXLVII.

Nagy tekintetű gyülekezet! Immár tizedszer látja magát a Kisfaludy-Társaság köz üléseiben szép számú vendégkoszorú részvételével megtisztelve; tizedszer nyílik alkalma évenkénti munkálódásairól a közönségnek számot adni. Tíz év olly időszak, melly alatt bármelly tesztületnél a cél becsének, a választott eszközök helyességének s a társulat buzgósága s képességének be lehet, sőt be kell, bizonyodnia, hogy hosszabb életre igényt tarthasson. Ha intézetünk e három pontra nézve önámítás és elbizottság nélkül úgy felelhet magáról, hogy a részvevő közönséget megnyugtathassa: új kedvvel folytathatja a megkezdett pályát, s pirulás nélkül kérheti fel az ügy barátit, hogy őt tetteleges pártolás által tovább is segíteni buzgólkodjanak. Lássuk!

Érezzük mindnyájan, nagy tekintetű gyülekezet, miképen a realismus, vagyis az anyagi, a közvetlenül

gyakorlati irány tudomány- és művészetben, élet- és erkölcsökben, nálunk is a szellemi és közvetítő irányon túl kezd kerekedni. Nem szándékom a kettőnek becsét ez úttal részletesen latolgatni, sem meggyőződése az utóbbit az elsőbbnek rovására emelni: hanem igenis ki mondanom, mikép mindenik egy lényeges tényezője az emberi műveltség- és boldogságnak. Míg t. i. a szellemi irány elmét és érzeményt nemesítőleg hat, és az emberben a magasb emberit, azt, mi őt az istenség képehez hasonlatossá teszi, fejtí és képtí ki: az alatt a realismus, a tudományban is közvetlenül gyakorlati irány, csakugyan az anyagi jólét szükséges feltétele, s mert a testi szükségek által nyugzótt szellem soha erő- s örömteljesen nem emelkedhetik: az anyagi jólét viszont múlhatatlan feltétele egy felsőbb kiképződhetésnek. Azért a műveltség, melly az ész és szív arányos fejlettségét s egyszersmind öszhangzó baráti frígyét tünteti fel, a világtörténet tanúsága szerint állandóan az anyagi jóléttel szövetkezve mutatkozik: szegény népnek mindenkor csekély a műveltsége, és hol ez, csekély a boldogság is: az a nemesb tudniillik, melly az állati szükségek betöltén túl, szellemi élvekből szülemlik. Becsüljük tehát ama tudományokat, miknek elhívatások: egykor a halandók nagyobb számát az élet köz javaiban részeltetni: ók ez arányban fognak állati pangásukból kibontakozni, s eszközökben gazdagodván, felsőbb, emberibb élvekre képesülni; de az istenért! csak is eszközöknek tekintsük, lépcsőkül egy magasb műveltséghez, s ez által nemesebb boldogsághoz, mellynek dajkái azon tudományok, mik az emberrel az embert és ennek magasb érdekeit ismertetik meg, s a szépművészetek, mellyek azokat a szív kertébe ültetik

által s oltjak be. E neme a műveltségnek az, mely a régi egyszerűségéből kikölt világnak, köztársaságban úgy mint családeletben, olly tagokat nevel, kik anyagiság- és testiségben el nem süllyedve, nemesb erkölcsiség malasztait terjesztenek magokra, önnöneikre s az egészre.

S miért ezeket itt, midőn intézetünk céljáról kelle szólanom? — Mert e cél nem egyéb, mint egyikét e szellemi tényezőknék, a szépművészetek azon seregét t. i., miket szóló művészeteknek nevez a széptanár, hazánkban ápolni, s általok nem egyedül a csinosodást, mely a társadalmi formákban nyilatkozik, hanem a valódi műveltséget is dajkálni, mely az érzeményben és jellemben termi meg arany gyümölcseit. E cél pedig, nagy tekintetű gyülekezet, nem volt-e méltó egy társulat vezérszavaként tűzetni ki?

De helyesen valának-e választva eszközeink? — Szépműveket testületek nem hozhatnak elő: illyek minél nagyobb becsben előhozatására kelle tehát hatni: széptani elmélet által, azon a történettől megtermékenyített bölcsészeti ösmeretek terjesztésével t. i., mik nélkül mai nap — midőn művelt emberiséghez szól — költő és szónok, ha lángésszel áldatott meg a természettől, szerencsés naturalista lehet, de művész nem; — széptani bírálat által, mely a jeles példányoktól elvont törvényekhez méri az irodalom termékeit, kimutatva a szépségeket a széperzék művelésére, s a hibákat, azok kerülése végett; — jutalom melletti feladások által, hogy irányokat tűzve ki, egyes vidékeit a művészetnek műveltesse, s szunyadó erőket munkásságra költson; végre szépművek kiadása által, hogy mi jeles elméktől előhozott, minél inkább terjedjen és gyümölcsözzön.

Ezek a választott eszközök, tisztelt közönség! és nincsen egy is, melyet intézetünk ez évtized alatt ne munkáltatott volna. A széptani tanulmányoknak is vannak régi tekintélyű codexeik, miket nem egyedül történeti tekintetben kell ismerni annak, ki a szóló művészek körül sikerrel akar forgolódni, hanem sok részben mind e korig felül nem haladott jelességökkel olly alapot képeznek, mellyről vevé kiindulását az egész széptan, mellyre hivatkozik minden művizsgáló, mellynek ismerete nélkül csonka és hézagos a tudomány. Irodalmunk ezekkel mind eddig nem bírt, vagy nem olly alakban, mint kor és nyelv követelheték. És így intézetünk eszközléséből és tagjai szorgalmából köz kézen vannak immár Aristoteles, Anaximenes, Longinus, Horác, Boileau, Pope ebbeli remekeik, legnagyobb részt a szükséges értelmező készüllettel kiállltva; készülöben pedig Quintilian. Ezeken kívül Évlapjaink sok rendű széptani tárgyak megvitatását hozzák; kilenc széptani kérdés pedig pályára bocsáttatván, huszonöt munkát idézett elő, mik közül, ha mind nem felelt is meg a kíváratnak, de vannak közöttök jelesek, s van több ollyan, melly legalább egyes világsugarakat hint a kitűzött kérdésekre. De az előállítás mezeje sem maradt parlagon. Nem kevés eredeti mű keletkezett intézetünk kebelében, készültek jeles művek fordításai is, s mellözve Platont, Catot s Foscolo Hugo europai híró művét, Hellen Könyvtárunk egy régen érzett hézagot kezdett pótolni, mellyben Aesopot, Pythagorast és Isocratest adtuk, Sophoclesnek egy része kész, s nem sokára Euripides s az Anthologia is megindul. Jutalmak utján pedig egy ízben a művészi történetrajzra fordítván a figyelmet, tizenhat vetélkedő tűnt fel a pályán;

a költői téren pedig, tizenegy versenyen, összesen több mint kétszáz mű jelent meg, mellyek közt, sok gyenge mellett, a költői beszély több nemében s ezek közt a víg eposéban, úgy a satirában, becses műveket is eszközöltünk. S nem csak ismeretes, de számos olly hazafiak is tűntek fel e versenyeken, kik először bocsátkoztak vala az írói pályára, s azóta rajta becsülettel meg is álltak. — Kiadásaink is szép számra gyűltek. Már említett gyűjteményeinken, úgy több jeles írókon kívül, kik a társaság tekintélyének pajzsa alatt láttak világot; valamint a szépnem érdekes olvasmányaul szolgáló Regénytáron tul, saját népünk költészetére is fordult az intézet figyelme, s lelkesen segítve számos hazafi által, szorgalmas titoknokunk hálóra méltó fáradozásai mellett tetemes gyűjteményét bírja most irodalmunk népdalainak, melly nem várt gazdagságban és nem sejtett becsben tünteti fel ez eddig csak alig ismert nyilatkozását népiségünknek. — Egy neme munkálatainknak csak későn léphetett életbe, de folyamatban van immár ez is: a széptani bírálat, egy külön megbízott választmány gondjai alatt: s intézetünk bízik, hogy el fog ismertetni, mikép itt is nem egyéb mint az irodalom java vezeti a kezelőket; valaminthogy eddig is azon két nagy elv, melly oltalomba vétetett, nem egyéb, mint egyfelül a költészetből lassanként kiszorítani azon módot, melly az irányt túl emeli a művészen; másfelül kiszorítani azon, a költészettől idegen, eszközöket, mikkel a magát immár túl élt s megújulás után minden áron törekvő francia költészet nem csak az angol, német és spanyol, hanem a magyar művészetet is immár megvesztegette.

S íme rövid átnézetben az, mit intézetünk egy évtized alatt tett, indított vagy megkezdett. Kevés, kétség kívül, a teendők halmazához képest: de mi bízunk a közönség méltánylatához, hogy tekintvén a felette kisdéd anyagi erőt, melly intézetünknek rendelkezésére áll, részvételével ezen túl is pártolni fog; valamint a Kisfaludy-Társaság sem feledi, hogy mérsékelt hatásának nagy része azon buzgó hazafiakat illeti, kik azt adományaik és ajánlataikkal koronként segíteni eddig is nagylelkűek voltak, s kiknek társasági életünk ez első szakjának végén ezennel a legforróbb köszönetet nyilvánítom.

XVII.

FÖLDI JÁNOS HATÁSA A SZÉPIRODALOMBAN.

OLVASTATOTT A SZERZŐ KÉPÉBEN HADNÁZON, FÖLDI SÍRJA FELETT,

APRIL VI. M. DCCC. XLVII.

Nagy tekintetű gyülekezet! Lugossy József úrnak irántami megbecsülhetetlen barátsága nyújt nekem alkalmat, habár csak a távolból, részt vennem egy hazafiúi ünnepben, melly nem tiszteli kevesebbé azokat, kik általa egy rég elhunyt nagy érdemű férfiú költői végintézetét teljesíteni kívánják, mint magát e férfiút, ki közel fél századi feledékért e napon olly fényes elégtételt nyer. Mert ha érdem a haza javát akár a közélet mozgalmas terén, akár a tudomány gyümölcskertében, magányos éjeken át hű virrasztással munkálni: valóban érdem azon, csak szép lelkeknek saját, kegyelet is, melly, midőn a tett emberének emlékezetét az elsülyedéstől megőni ügyekszik, kedélyes melegével az itt ott rejlő csirákat is kibontakozásra segíti. Önök is, tisztelt gyülekezet, örvendjenek szép kezdeményöknek, mert midőn Földi sír-

jára e rég ohajtott ákászt ültetik, ki tudja, hány leendő érdem magvát segítik dúsabban és vidámabban kikelni.

Földinek egynél több igénye van arra, hogy neve tiszteletben fentartassék. Ő atyja a magyar állattannak, melly körül érdeme halhatatlan; mint nyelvész alapot nyújtott a „debreceni“ néven olly nagy befolyásává lett, első tudományos magyar nyelvtannak; a szépirodalomban, mellyet bár mellékesen űzött csak, egy új iskolának ha nem alkotója, de első indítványozója volt. Avatott kéz festette Önök előtt a természettudóst és nyelvtanárt; nekem azon öröm jutott, Önökhöz, habár csak képviselő által, a költőről szólhatnom.

Mindnyájan nem lehetünk mindenek egyben. Földi a tudomány emberének születve, sem gazdag képzelemmel, sem a szív nyelvével nem áldatott meg; s azért költői kísérletei, mellyeknek legrégebbike tudomásom szerint 1781-be szolgál vissza, a forma érdemén túl nem emelkedtek. Néhány dal, néhány utánzat és fordítás Horác-, Catull- és Anacreonból, egy pár nyaláb verselt rejtvény: ennyiből áll, mi tőle e mezőn világot látott; mert Gellertből vett Lucindája, az első énekes játék melly nyelvünkön készült, kéziratban maradt. Nem ezekkel hatott tehát ő költészetünk előmenetelére: hanem hatott tanai által, mellyek újak és helyesek voltak egyzsersmind, s miket nem csak az időszaki sajtó útján tett közzé, hanem rábeszélés és buzdítással terjesztett, s azok által, kiket nézeteinek megnyert, életbe is léptetett. A formák, miket Földi költészetünkben divatozva talált: a régi négyes strophá volt, mellyet Horváth Ádám el nem csüggedve pártolt; a páros alexandrinusok, mikkel Besenyei György tört utat egy nagy javításnak; a túrhetet-

len tizennégyes, mellynek hőse szinte Horváth Ádám; a latin iskolának a classicai nyelvektől vett mértékei és formái; s végre a leoninus szertelenségek, mik a két sarkot, a classicai schemákat s a rímet, kapcsolták össze. A dalformák ezek mellett csak ritkán merült fel. Illy állapotok közt életkérdés feloldása volt különösen lyránkra nézve, de a költői nyelvre visszahatása által egész költészetünkre, mit Földi mert. Ő t. i. az énekelhetőséget múlhatlan kíváncsiságnak tekintvén, talán a németek példája által is serkentve, a mérték és rím összeköttetését kezdte sürgetni, míg 1787-ben a Magyar Musában egy külön értekezéssel állta elő „a magyar versekről.” A latin iskola embereinek erélyes fellépése, s rendszerök kizárósága szükségesnek láttatá vele mindenek előtt a rímnek védelmére kelni, s azt külföldi tekintélyekkel is oltalmazni; de a mérték becsét sem tagadva, azt jellemzettségénél fogva ajánlotta is; és ajánlotta a kettőnek baráti szövetségét. E mellett kiemelé azon szabadabb formák szépségét, mellyekben mind a szótagszám változik, mind a rímek sora szabadon játszik, mint ő azt Lucindában, állandó tekintettel a zeneszerzemény természetére, megkísérlette. Eddig helybenhagyásunkat Földi tanától meg nem tagadhatjuk; s dicsérnünk kell, elv és okosság tekintetéből, azon tapintatát, melly minden egyoldalúságtól távol, nem a meglevőnek romjain, hanem az ellentételek közvetítésével igyekezett az új tan felvételét keresztül vinni. Mindazáltal épen ez uton történt legnagyobb elcsúszása is. Ő nem csak a mérték és rím frígyét hirdette, hanem a schemák megrímezését is helyesletle, „mert tetszik,” úgy mond; nem érezvén még ekkor a két dolog nagy különbségét, s hogy, míg a rí-

mes soroknak zenei léptekre vétele roppant lépés a szépség felé, a schemáknak, melyek már magokban teljes zeneformák, megrímezése annál mélyebb sülyedés az ízetlenségbe; hogy ez a szellemet előlő szertelenség egészen hasonló a Berzsenyi festett szobraihoz, hol két egymást szükségkép kizáró műeszköz a természetnek egyedül szép egyszerűségét megsemmisíti. De ez a kornak és divatnak tudva vagy eszméletlenül tett engedély volt, mellytől azonban, úgy látszik, Földi maga eltért utóbb; én legalább nem találtam jelét annak, hogy ő 1787-ten innen a leonínusok középkori bálványának áldozott volna.

Az új tudományt, szinte a Magyar Musában, először Horváth Ádám, ama kornak egyik első rangu tekintélye, vette oltalma alá, a nélkül azonban, hogy maga ez uton példaadólag járdalt volna. Hanem ő a rímek elméletével egészítette ki a Földi tanát: s e kettő viszhangzott egyfelül a debreceni oskolában, hol Kovács József fogta azt fel, s adta által ez iskola örök dicsőségének, Csokonai Mihálynak, bár salakjaival a maga íz és íhlet nélküli lelkének, mellyekből ez csak nagy erőfeszítéssel lábolhatott ki; másfelül Kazincy Ferenc fogékony lelkébe hulltak e magvak, kinek, szépségi magasb íhlettségével, sikerült, azokat költészetünkben csakugyan felvirágoztatni. És bár Kazincy az általa minden esetre túlkedvelt Ráday Gedeonnak tulajdonítá az elsőbbség becsületét, s az új versnemet ez szerint nevezte el: mi a koszorút tétovázás nélkül Földinek nyujthatjuk. Tudniillik Földi első kísérlete e nemben még 1782-ben látott világot a pozsonyi Hírmondóban, midőn Ráday ügykezetei tudva még nem voltak; és ismét Földi az, ki, mint láttuk, első hozta az értekeződés szőnyegére a tárgyat.

Ki határozhatja meg most, több mint hat évtized elmulta után, nem Földi példája nyerte-e meg Kazincyt, sőt magát Rádayt, ez ügynek; de azt bizvást állíthatjuk, hogy azon sok szépségek, miket Csokonai fejtett ki nyelvünk-ből, s mik költői dictionkra nézve elveszthetetlen örökségünk-ké lettenek, nagy részt Földi tanának, Földi példájának, Földi buzdtításainak köszönhetők.

Másik érdeme ünnepelt elhúnytunknak a nyelvet illeti. Volt idő, midőn eretnekség vala őt e részben oltalom alá venni, mert olly critikai tekintélyek törtek föl-
lőtte pálcát mint Kazincy és Kölcsey, de kiket nem úgy tisztelünk, ha vizsgálat nélkül hangoztatjuk vissza íté-
leteiket. Azóta lecsillapultak a szenvedélyek, s a független szó fogékonyságra tarthat számot. Vádoltatott Földi pu-
rismusért, vádoltatott a nép nyelvéhez ragaszkodásért, megrovatott a szoros fordításnak általa védett elve, meg-
izlése miatt, melly míveletlen volt. De mellyik nézet jó vagy rossz minden helyzeteiben az irodalomnak? s melly bűn vagy érdem egyiránt bűn vagy érdem minden körülmények között? Azt is, ezt is a viszonyok határozzák meg. A mult század kevés eredeti főt mutat fel az iro-
dalomban. A régi classicismus, és az új, t. i. melly Franciaországban annak tartatott, tekintetével olly mér-
tékben hódította meg szellemeinket, hogy alig mert itt ott s néha néha egy írónk szabadon, saját szárnyain, rep-
pülni. A deák nyelv az ország nagy részében kitolta a magyart férfaink társaságából, a francia s a német ugyan-
azt a nők, sőt a vegyes társaság ajkairól: ez által kor-
csosulásnak indult nyelvünk az irodalomban is viszhang-
zott, s annnyival inkább, mert fejletlen nyelvtudományunk a mótelynek gátot nem vethetett. Illy állapotok közt,

midőn a fordított munkák valóban lényegéből kiforgatott, idegen zamatú nyelven szólottak; nem valóságos jótévője volt-e az nyelvünknek, ki e korcs irány visszatolására a népnél csakugyan romlatlanabbul megmaradt, s leginkább fűzéseiben ősi sajátosságához közelebb álló, nyelvhez utasított? ki az elharapózott tarkaság ellenében a purismust sürgeté? S ha ő egyoldalúságba bukott: vajjon mikor lelték meg a küzdő szélsőségek rögtön az igaznak középvonalát? Sőt nem természet törvénye-e az, melly épen szélsőségek közvetítése által létesíti céljait? Ha Földi s a vele együtt annyira korholt, lenézett, kigúnyolt debreceni fél ahoz is ragaszkodott, mi saját de nem szép, s azt is elutasítá mi idegen, de szép és szükséges volt: a másik fél nem volt-e viszont hajlandó a saját és szép fölött elsőséget adni néha az olly idegennek is, mi sem szükséges, sem szép nem volt? A kellem istennő, igaz, inkább e félen állottak: de épen ezért annál szükségesb volt az erélyes ellenhatás; s most, midőn a küzdelem megtalálta a kiegyenledés nyugpontját, nem kevésbé tartozunk hálánkat leróni annak, ki azt, mit megtartani jó, sőt szükséges vala, az alapot tudniillik, megtartani olly híven igyekezett, mint ki végre is ez alapon, bár önteremtett anyagokkal, épített tovább?

Hasonlókép kell tekintenünk a fordítási elv kérdését. Bacsányi még 1787-ben felszólalt a szoros, Péceli két évvel utóbb a szabad fordítás mellett, melly eredetiét rövidíti, bővíti, változtatja, mint az az egész hatásának inkább látszik kedvezni. A többség, Péceli ragyogó példájára, az utóbbit, a könnyebbet, vagy annak látszót, követte. De hány fordítónk volt illy szabadságra tudomány, szellem és izlés által meghivatva? Földi, eli-

jesztve a mindennapi példák által, a szorosan-hű fordítást pártolta még oly meghivatott tehetség szabadon-hű módja ellen is, millyen Csokonai volt, s így újra tulságban látjuk. De csoda-e, ha a szabadosság túlszigort idéz elő? Egyébiránt a nézetekben nincs változhatlan megállapodás. Harminc évvel utóbb Kazincy, sőt a mester szavára Kölcsey is, hasonló elvet vallott. És illy társaságban, tisztelt gyülekezet, Földi árnyékának nincs miért pirulnia.

S mert én a Földi s felekezetének ez igyekezeteit, habár csak átmeneteli nyilatkozásaként a nyelv életének, oly melegen üdvözölhetem: nincs okom az igazság sérelmével őt oly tulajdonnal felruházni, mellyel nem birt. Izlés embere, a gyakorlati, az előállító izlésé, Földi, igen is, nem volt. Erről meggyőződhetünk csak azon egy leveléből, mellyben Csokonainak ismeretes blumaueri ódáját bírálja. De őt élte pályája nem oda helyezé, hol a formák nemesednek; s így megérdemli, hogy e kérdés vizsgálatát megszakasztva, e mai nap csak érde mei számára legyen emlékezetünk, s pedig annál inkább, mert a melly hatással a szépirodalom mezején volt formákra és nyelvre, azt hálátlanság bűne nélkül el nem ismernünk többé nem szabad.

És így hadd merüljön le az anya földbe, melly tiszteletes hamvait fedí, ez ákász, kinek illatos árnyában hosszú álmodat alhatni ohajtád. Feltűnt azon emberi szá zad, mellyet tanítvány barátod, lelke nyugtató reményében, ránk derülendeni jósolt, s az nem fogja engedni, hogy kinek dicsősége e sírkert határait besugározza, szívének hite a maradékban megcsalódjék. Te pedig virúlj és illatozz, tavasz fris gyermeke, és susogásod szellemhangjai a kegyeletes emlékezet hálaszavait vigyék meg nyugvó poraihoz.

XVIII.

GYÁSZBESZÉD BACSÁNYI JÁNOS FELETT.

TARTATOTT AZ ACADEMIÁBAN, AUGUST. V. MDCCXCVII.

Még egy férfiú élt, Tekintetes Academia, azok közül, kik hosszas álmából új életre ocsúlt nyelvünk és irodalmunk bölcséjét virasztva s apolva állták körül; ki költői és critical munkálatival a serdülő mozgalmat táplálta s vezérteni segítette, s kinek megengedettett ujja-születésünk egész nagy folyamát nyelvünk királyi székhelyéig vigyázó szemekkel kísérhetni: II. József nagy következő korának egyetlen maradéka, Bacsányi, úgy hittük, még él. Neki a Tekintetes Academia kegyeletes üdvözlését megvinni, vele a múltnak büszkítő, a jelennek biztató, a jövőnek, ha istenünk is úgy akarja, mind ezeknél szebb koráról még egyszer szót váltva, a fájdalmak s remények díjában élte alkonyát bizodalommal deríteni fel:

magam iránt pedig megengesztelni az aggastyánt, kinek több mint huszonöt év előtt, a jó ügy érzetében élesb megtámadásommal mint ifjuságomhoz talán illett; utóbb pedig pályájának őszinte és egyenes, bár méltató, megítélésével újra magamra vonám neheztelését: hozzá indulék kevés napok előtt számkiűzetése helyén, és — sírjához utasítottam. Május tizenkettedikén telt be második éve immár, hogy Bacsányit nem honi földbe takaríták, nyugalomra, melyet ez életben nem talált.

Intézetünk törvénye parancsolván, hogy emlékeztet, mint kit a Tekintetes Academia választásával megtisztelt, e körben ünnepelem, teszem azt ma, s teszem nem pusztán hivatalos kötelességből, hanem szívem ösztönéből is, hogy azzal irántam legalább árnyékát békéltessem meg; teszem végre, mint mindig, az igaznak szigorú tiszteletével: nem tarthatván, hogy ezzel az elvált szellemet, ki a föld rögeit lerázhán tisztábban lát és csendesebben érez, újra megsértsem.

Bacsányi János Zalának Tapolca mezővárosában 1763-ban született, május 11. Első kiképzését Veszprémben és Sopronban vette; a bölcsészetet a pesti lyceumban, a törvénytudományt a Budáról épen akkor ide szállított egyetemen tanulta. Noha e testület a nemzeti mozgalmaktól akkor még távolabb állott, mint jelenen, de a hazai becsület iránt olly érzékeny Horányi nem csak örvendő figyelemmel kísérte a magyar irodalom ifju erőlködéseit, hanem buzgóságát körüllevőre is elterjesztette: minél fogva leginkább neki köszönhetjük, hogy az általa mások felett kedvelt Bacsányi legféltőbb kincsünk szeretetére, sőt művelésére, olly korán föllelkesült.

Ehez járult ugyanő-általa a húsz éves ifjunak a lelkes Orcy István mellé jutása, kivel a hazai törvényt gyakorlotta. Az Orcy-ház nem sybarita nagyok kéjtanyája volt, lakói szívét a külföldiskedés mótelye meg nem vesztegette: patriarchai feje Orcy Lőrinc, honának a hadi és polgári pályán valóban dicső fia, a nemzetiség buzgó ápolója, irodalmunk terjesztője s művelője egyszersmind. Illy környületekben lobbott vete Bacsányi tüzlelke; az itt ébredt és táplált érzések hagyák huszonegy éves korában immár megszületnie első munkáját, mellyben lelkesedve és lelkesítve föléleszté azon hadi tettek emlékezetét, miknek nemzetünk fenmaradását köszöné s bajnoki híret, s példázva és buzdítva serkengeté azt a nemes ősök követésére. Költői szárnyai megkísértésére is Orcy ösztönzései és példája bátoríták. Irodalmunk terén akkor érte el a francia irány, mellynek tehetséges képviselője Bessenyei György volt, tetőzését; e körül csoportoztak Teleki Ádám és Barcsai, Orcy és Ányos, majd Báróci, Cziriék, Péceli s egyebek; a formák tisztultak, a nyelv határozottságra, a szellemek tartalom után törekedtek; másfelül az iskola emberei, Molnár és Baróti, Rájnisi és Révai, a régi classicismust kezdék a franciások ellenébe állítani; s alig vergődék e felekezet túlnyomó hatásra, azon irány is érvényességre tört, melly Földi és Rádaitól vette a lökést, s Kazinczy és Daykában lelte szerencsésb művelőit. Illy helyzetek közt Bacsányi azzal tanusítá critical szelleme felsőbb természetét, hogy nem eskve egy felekezet kizáró elveihöz is, mindent hasznára fordított, mit egyik vagy másik a költészetnek nyújtott. Nem sokára csakugyan tágasabb tér nyílt neki is. Nö-

vendékének halála után tudniillik, Orcy Lőrinc közbenjártára Kassán a kincstári igazgatóságnál alkalmazást nyervén, Baróti Szabóval és Kazinczyval a „kassai magyar társaságot“ alkotá, mely munkáit a „Magyar Museum-ban“ rakta le. Ennek tapintatos vezérlete Bacsányi érdeme, ki azt akkor is az irodalom szükségei érdekében folytatta, midőn Kazinczy a körből kilépven, külön magára indítá meg Orpheusát; s folytatta mind addig, míg 1793-ban, elhírhedt versezeteért, mellyhez még visszatérek, kénytelennek látá magát köz hivatalát magánossal, Kassát Nyitrával cserélni fel. Bacsányi e negyedes írásban mint ítéssz és költő lép fel. Első volt ő itt, ki a nyelv szabályosságát vitatta, a műfordítás ügyét tudományos vizsgálat tárgyává tette, némelly jelesb írókat behatóbban igyekezett méltatni, Miltont Rájnis ellen oltalmazta, Ossiánt közénk bevezette. Költeményei még ekkor csekély becsűek, de nyelve bennök nem kevésbbé tiszta, férfias, cikornyátlan, mint folyóbeszéiben. Egy rövid, de tömött és hatályos versezete, mellyet „a franciaországi változások“ 1789-ben fakasztottak belőle, mutatja hogy, ha minden egyéb költeményeiben gyengébbnek mutatkozték, nem költői érzés, nem lelkesség hiányzott nála, hanem tárgy. A magyar Musa t. i. még akkor szinte kizárólag házi érzésekkel s magános viszonyokkal bíbelődött, a kor állapotjaiba, az életbe és történetbe kitekinteni nem merészelt. Bacsányi merte ezt, talán legelső, midőn említett sorait *) zengedeztette.

---

*) Magyar Museum, II. köt. 56. l.

És itt találkozunk vele először a political nézetek mezején is, mellyen oly szomorú nevezetességre volt jutandó. Látjuk hogy a kor beteges állapotjai s ehezképest beteges mozgalmai nem kerülék el éber lelke figyelmét, hogy ő azokat legmélyebb jelentésekben fogta fel, s jóslélekkel látta előre azon borzadályokat, mikkel a francia nép a maga s az emberi nem története lapjait be volt fertőztetendő. Látjuk, hogy azon bűnök, miket a megaggott Európában azok, kik népeik atyjai tartoztanak lenni, szegény gyermekeiken folyvást és szünet nélkül elkövetének, kebelében mély undort költöttek; bűnök, miket XIV. és XV. Lajos hagyának utóikra, s miknek példái e világrésznek nem egy vidékén gyomként bujálkodva, s nem a szabadságot, melly azokon többé nem létezett, hanem a köz erkölcsiséget megvesztegetve, a társas életet hihetetlen mértékben elnyomorították; bűnök, mik épen nálunk gerjesztének annál nagyobb utálatot, mennél kevésbbé volt illyesekhez szokva szemünk oly királybáz szárnyai alatt, mellyben minden családi erények mellett a becsületesség, emberiség s igazságérzet a legszebb frigyben díszlett, s melly épen akkor Józsefben és Leopoldban a legnemesebb testvér- és fejdelempárt adá nem csak ön népeinek, hanem az emberiségnek, a történetnek. Illy felfogás adhatá Bacsányi ajkaira azon erélyes szavakat: mellyek, midőn három évvel utóbb megjelentek, az Európában mármár terjedező forradalmi hajlamok korában, kényesebb értelmet öltének, s szerzőjüket más színben tünteték fel, mint melylyet — becsületére legyen mondva — keble érzései még akkor viseltek. És bár soha más ohajtások szívébe ne

lopóztak volna! De makacs és hajthatatlan, a millyen volt, nem nyughatott meg a sorson, melly e felszólalásaért érte; s nem csak szívében hagyá vissza a bántalom tövi-seit, hanem a francia mozgalmak szerencséje nézeteit is megvesztegeté. Nyilatkozásai azok felett, mik történtek, szabadok és bátrak valának, s Martinovicsnak bizodalmat adtak őt is körülvenni. Midőn e nemzeti történetünkben bús emlékezetű összeesküvés fölfedezteték, annak feje Bacsányi ellen is vallott; ez visszautasította a terhelő vádat: de elhallgatása a tudottaknak, papirosai közt lelt némelly énekek, s leginkább önvédelmében kifejtett el-vei bírait olly ítéletre bírák, mellynek súlyát Spielberg börtöneiben esztendeig viselte. Ennek kiszenvedése után a védtelen álló megtört kedély fejedelme jóságától kért és nyert létezésének biztosítást az udvari kincstárnál alkalmaztatásában. És most ismét régi szerelméhez, az iro-daloméhoz látszott visszatérni Bacsányi, szabad-léte első jelét Ányos munkái kiadásában adván, mikhez készületeit még jóval fogsága előtt tette. De e megjelenését újra szünet váltotta fel; és neve feledékbe kezdett süllyedni, minek okát talán azon általános ellankadásban kereshetjük, mellyet irodalmunk jelen századunk első tizedében mutat. Az elmék t. i. az Európát mind inkább mozgatott nagy események által foglaltattak el, mellyek lassanként majd minden népeket bizonytalan jövőndő elébe vezet-tek. Bacsányi is folyvást figyelmes észlelője volt e moz-galmaknak, érezte ő azt, hogy nemzetének intézvényei a körülötte napról napra fejlődő erők közepett azt remény-telen vénségre juttatják, miben ugyan nem csalódott, de csalódott annál súlyosabban azon módok körül, mellyek-

től annak megifjodását várni kezdé. S ez öncsalás toltá őt másodszor is az örvény szélére, melyből élte hajója maradványait csak a viszonyok rendkívüli szövődései mentheték ki. A magyar nemzetnek nem lehet büszkeség nélkül emlékeznie az 1809-dik évre. Minél nagyobb volt a vész mely királyunk körül csoportosúlt, annál fényeseb tanuságát adánk a hűségnek, minél sujtóbb a csapás mely a koronára méretett, annál lelkesebb a szeretet. A székesváros a közellenség hatalmában volt, a birodalom létele inkább, mint valaha, kérdésbe véve. Napoleon felbivást készült bocsátani a magyar nemzethez, hűségét fényes ígéretekkel megingatandó, hogy így az uralkodó házat saját kebelében rontsa meg. Márton József vonakodott törvénytelen szolgálatot tenni a kényúrnak. Bacsányira esett a választás, hogy e felbivásnak magyar szavakat adjon. Bacsányi tizenöt év óta a hazán kívül élén, szíve titkolt de el nem csillapult keserűségében nem hitt a köz érzés félre magyarázhatlan tanujeleinek: annál vakítóbban hatottak reá Napoleon tündér szerencséje, a francia államesterség álnok fogásai: s elég gyenge volt nemzete megújulását nem ennek csendes alkotmányos fejlődésétől, hanem egy idegen zsarnok nagylelkűségétől várni. És elköveté azt, mit ha bal meggyőződésnek el lehetne is nézni, szívének, a fejedelme iránt hálára elkötelezettnek, megbocsátani nem lehet. Kezet nyújtott. A francia felszólítás, a magyar jellem ismerete nélkül szerkesztve, nem úgy hangzott, hogy magyar szívhez szólhaszon; s azért Bacsányi nem fordítója, hanem szerzője lett egy újnak, ama három nyelvű nevezetes iratnak tudni illik, mely Napoleon nevében a *pragmatica sanctio* össze-

tépésére szólítá a magyart. Megfoghatatlan vakság, bűnös elfogultság! De a magyar jobban érté hivatását, mélyebben érezte esküje szentségét. A megyék nemes megvetéssel tépték szét a lázító csábírást — pedig a király meg volt verve. Bacsányi meggyőződhetett, hogy, ha a felforgatási eszmék egykor átmenő hatást tehetének is a hazában egyeseknél, a nemzet tömege általok illetlen maradt, s a vég, melyet ez eszmék ön bölcsejökben értek, e hagymázból kigyógyíták a leghevesebb kedélyeket is. A bécsi béke lecsillapította e vihart; Bacsányi csábítója szárnyai alá a francia fővárosba menekült, hol egész a párizsi békeig élt, mely őt is kiadta fejedelmének: ki szigor helyett másodszor is nagylelkűséget éreztetett a megbukottal, s megengedvén, hogy francia kegypénzét élte napjáig vonhassa, Linben mutatá ki Bacsányinak száműzetése tűrhető helyét. És itt húzta ki társunk élte utolsó harminc évét, nemzetétől elidegenült kebellet, csatlódásai után is érzékenyebb az általa javasolt gyógyszer visszautasításaért, mint azon dicső fejlődés iránt, melynek útján nemzete ön érdekét hűséggel, becsülettel s olly nyugtató sikerrel munkálja. Csak a nemzeti nyelv szeretete nem bűlt el benne mind halálaig. S így, alig múltak el a szenvedett viszontagságok első évei, visszatért felhagyott irodalmi munkásságához. Régi szándéka, a nemzet költőit bírálati kiadásokban feltámasztani, ismét felmerült benne, s annál nagyobb tűzzel, mert az új iskola szerencsés hódításai, melynek élén Kazincy áll, mind önszeretetét sérték, mind aggodalmakat költének lelkében a nyelv tisztaságának fenmaradása iránt, mely aggodalmakat néhány régi barátai, a levelezés megszakadt

fonalát újra felfogván, táplálni serénykedtek. A dunántuli felekezet emberei voltak ezek, a régi minervai kör, mely Festetics György védnöksége alatt folyvást nem csak fenállt, hanem néhány új erővel meg is szaporodott. Miután ez több nagy név s kiváló tehetség dacára kevés sikerrel folytatta, rejtekben és nyíltan, apró csatáit, Bacsányi nézetett ki új megtámadóul, kinek tekintete s egykor Rajnison vett diadalma, valamint Kazincy iránti régi gyűlölsége, sőt helyzetének rendkívülisége is, sikert látszottak ígérni zászlóragadásának. — S bekövetkezett 1820-ban az egy idő óta rebesgetett felkelés előpostája, egy „a magyar tudósokhoz“ intézett felszólításban. Faludi költeményeinek ügye, miknek beküldését szorgalmazta a felhívás, ennek csak egyik tárgya volt; a másik egy a régibb magyar nyelv s irodalom érdekében az új ellen viselendő háború izenése. Ezt követte maga Faludi, kiadójának újabb vitacikkjeivel. A megtámadás, bár minden név megnevezése nélkül, közvetlen Kazincy ellen intéztetett, s éles, heves és leszóló volt egyszersmind: de a keztyű sem a megtámadott által nem vétetett fel, sem a nagyobb közönségnél viszhangra nem talált. Mert valamint az 1809-ki Bacsányi nem vala az, ki iránt a hazafi rokonszenvet érezhetett; úgy az 1820-ki sem az, ki 1789-ben meg látszott hivatva lenni, hogy az irodalomban vezér zászlót lobogtasson. És így elmaradt Gyöngyösi István új kiadása, kit a linci száműzött a Kazincy által feltámasztott Zrínyi ellen kívánt hadsorba állítani; s ő maga is jónak látta az ajánlott, de elkésett, s el nem fogadott harccal végkép felhagyni. Még kétszer, midőn a szenvedélyek immár lecsillapultak, kereste fel

Bacsányi hazáját, saját költői műveivel; s tehetségének becsületére kell megvallani, hogy nyelv és forma meg-
lepő haladásokat mutatott, sőt hogy e haladás maga
Kazincy törekedéseit dicsőítette: de a világ, mellyben
a költő mozgott, idegen lett reánk nézve, s a hang,
mellyen szólt, a szivekhez utját többé meg nem találta.
Elkomorodva vonúlt tehát magába vissza az elutasított,
s valamint ő nem talált szeretetet a megifjult hazában,
ugy ez sem az ő kebelében. Hímezés nélkül kivallá ő ezt
azon keveseknek, kik őt számkivetésében koronként fel-
keresték, s bizodalmit megnyerni képesek voltak; ki-
vallá, hogy, noha a fejdelem kegyétől fölmentetését vár-
hatná, nem kívánja többé látni a hazát, melly őt elfelejté,
s olly pályáin jár az élet s irodalomnak, miken virágok
teremni nem fognak. S ezeket tudva, a Tekintetes Aca-
demia ritka jelét adá kegyeletnek és nagylelkűségnek,
midőn a megújuló irodalom hajnalán szerzett érdemeket
az aggastyánban meg akarta becsülni, s őt, midőn nyolc-
vanadik évét betölté, választásával a haza színe előtt ki-
tüntette. E jeles férfiak egyértelmű üdvözlete elmakacsúlt
kedélyére nem hatott; de a tett azért nem kevesbbé dí-
szesíti az academiát. Szerencsésb lett volna-e az élő szó,
foghattam volna-e én, ki különösen is tárgya valék ne-
heztevéseinek, bizodalmas megelőzés által ez idegenséget
levívni, meggyózní őt a felől, hogy ha külön utakon is,
de minden felekezet a köz cél, nemzeti kincsünk öreg-
bitése felé híven törekszik; hogy készantag elismerjük,
miként ez irodalmi forradalom nem volt salak nélkül, de
hogy e salaktól az idő kitisztítván bennünket, a nyert
aranyat örömmel jó mienkül nem fogadnunk nem lehet;

hogy e véleménytusával az elfogultság is megszűnván, minden érdem, s az övé is, méltató elismerést nyert; foghattam volna-e hazánk előmenetele iránt megnyugtani hazafi kebelét? Fájjalom, Tekintetes Academia, hogy ezekre enmagamnak is biztos választ adni nem merek. De bocsánatot kérhetnem tőle jól esett volna.

Ő pedig elment tőlünk, s engesztelő szózatim elől, meghasonlott kedélyével, nem dísztelen, de kevéssé örvendetes emlékezetet hagyva maga után. Hazafisága tudniillik forró volt, de igyekevei a polgári és irodalmi téren szerencse nélkül, mert az eszközök balul választva. S a sikertelenség okát soha nem nézeteiben, mindig a hazában keresvén, szeretetének tárgya, tárgya volt idegenségének is. Egy saját rendszerét a boldogításnak szótta magányában szelleme, és soha magával nem tisztában, soha eszméi s érzéseivel nyugpontot nem érve, nyolcvankettedik éveig hordta a szeretet és harag terhét, meg nem görbedve alattok büszkeségében, de nem boldogul mint az, ki fejét elért cél után kivitt borostyánokra hajthatja le. S így küzte s a sors közt a számolás kiegyenlítettett. Azért nekünk, feledvén tévelyeit és vétkeit, kötelességünk kimondani, hogy addig, míg őt öncsalás a hűség utjáról le nem tántorítja, s erőt kizárólag az irodalomnak szentelé, mind éles elméjével, mind buzgó munkásságával a köz tiszteletet megérdemlette. Ennek

a Bacsányinak árnyéka fogadja tehát bucsuszonkat a távolból: nyugodjék elfáradt teteme csendesen a nem honi földben, s ha holtakhoz az élők szava elhathat, hallja meg áldásunkat mind azért, mit érte üdvöset üdvösen tett !

JEGYZÉSEK.

J E G Y Z É S E K.

Az első könyvhez.

Az I. Beszédhez. E beszéd 1832-ben készült, s az academia első köz ülésében sept. 8. volt elmondandó, mi azonban a szerző egészségbeli változása miatt máskorra haladt el. — A költő életéről láss többet azon életrajzban, melly általam kiadott munkái mellett áll; leghibátlanabbúl a negyedik kiadás VI. kötetében. Reménylem, hogy e sovány életrajzot maholnap kimerítőbbel válthatom fel. — Az 1. laphoz. Kisfaludy Károly az academia nyelvtudományi osztályába helybeli első rendes tagúl az igazgató tanács által Pozsonyban 1830. nov. 17. neveztetett; a tudósítást barátjai Pesten csak nov. 21. délutáni harmadfél órakor vették, azon percben, mellyben a költő gazdag lelkét kilehelte, mielőtt e nemzeti intézetnek a vég percig még kétlett megalakíttatásáról az epedve várt hírt veheté. — A 3. laphoz. Midőn e beszéd készült, K. K. születése napjának mart. 19-dike 1790. tartatott, helytelenül, 1788. febr. 6. helyett. — Családja, Csák ős magyar nemzetség maradéka, tagjai közt számos érdemes hadi embert mutat elő. Birtokai Dunán túl vagy öt vármegyén terjedtek el. — Az 5. laphoz. Az itt érdekelt első színdarab „Balassi Menyhárt“, mellyet Karádi Pál nem írt, mint a beszéd hibásan állítja, hanem csak kiadott Abrudbányán, 1569-ben. — E szakasz bővebb megértésére szolgálhatnak azok, miket a magyar költészet történetében (Handbuch der ungrischen Poesie, I. köt.) a 3. §. végén s a 7. és 14. §§. mondtam el. — A 13. laphoz. Néhány festménye Kisfaludy Károlynak jelenleg a nemzeti museum képtárában látható.

A II. Beszédhez. A 20. laphoz. Simai újabb színdarabjai: A váratlan vendég, vígságos játék 3 felv. Plautus után (a M. Museum I. kötetében, 1788); Igazházi, egy kegyes jó atya, mulatságos játék 5 felv. Kassán, 1790.; Zsugori, telhetetlen fősvény ember, vígjáték 5 felv. Molière után (Endrődy Magyar Játékszíne 1. kötetében, 1792); Házi orvosság, vígj. 3 felv. Weisse után. (U. ott, 4-d. köt. 1792); Gyapai Márton, feleségfeltő gyáva lélek, mulats. játék 3 felv. Budán, 1792. — Meghalt Simai 1833. jul. 14. élte 91-dik évében.

A III. Beszédhez. Baricz Tacitusának csak első kötete jelent meg, Bécsben, Pichlernél, 1822., melyben Agricola élete, Germania s a szónokokról szóló beszélgetés foglaltatnak; a többi, a Historia t. i. s az Annalisok, kéziratban maradtak, valamint ifj. Plinius levelei is.

A IV. Beszédhez. 27. l. A mik Hoffner életét elkeserítették, az orvosi karral volt surlódásai valának, melly őt rangban, javadalmakban és befolyásban e kar többi tanárainak alárendelte, s intézete érdekében tett lépteit nem gyámolította. Lehet hogy előbb tekintetben a viszonyoknak rendezetlensége, másodikban az ismeretes mostoha pénzállapot voltak inkább alapjai e meghasonlásnak, mint ügyfeleinek a hasonszenvi rendszerhez állása miatti idegenkedése: de ő ebben kereste a baj okát, és szenvedéseit e hit s a becsület szándékaiban lett akadályok táplálták s nevelték, míg epés alkotmányának nagy izgékonysága mellett egészségét végkép alá ásták. — Írásai elősorolvák az academiai Névkönyv 1842-ki folyama 75—76. lapjain.

Az V. Beszédhez. A 29. lapon vonatkozás van Csató Pálnak azon két criticali intézetben vett részére, melly mellett velem és irodalmi barátimmal egy célra munkálódott, értem a Kriukai Lapokat és Figyelmezőt; így a Tudománytár szerkesztőségére, mellyben engem, az én és barátim közbenjárásokra, követett. Hozzá tehetém, hogy gróf Dessewffy Aurél, szinte velem volt tanácskozás után, ajánlotta őt az 1837-ben keletkezett Hírnök kiadójának segédül; s hogy ez ajánlásra, mert az Athenaeum benne egyik rendes segédét veszítette, egyedül az ő érdeke bírt: de illetlennek tartám azon köz sajnálat érzését, melly egy jeles tehetség váratlan elvesztését követé, a hálátlanság adataival megzavarni: s ezt annál inkább, mert az akkor olly híressé lett athenaeumi perből, mellyben győzödelmünk is örömtelen volt, neki úgy is a büntetések legnagyobbika, a pírító öntudat, maradt. — Írásai elég teljes sorozatát az academiai Névkönyv 1842-diki folyamában adtam, a 74, 75. ll.

A VI. Beszédhez. Kossovichnak a 36-d. lapon említett academiai dolgozatai közül csak egy láthatott napvilágot, t. i. „Az ipar és kereskedés története Magyarországhban a XVI. század elejéig“ a Történettudományi Pályamunkák 2-d. kötetében (Budán, 1842).

A VIII. Beszédhez. Magda helyesb jellemzésére szolgálhatnak azok, miket Kis János, Emlékezései II. köt. 117—120. ll. mond róla; mellyek szerint az ő bajainak, talán legnyomosabb, oka benne magában rejtett, mint kiben hiányzott „a szükséges eszény, s mind az ifjúsággal, mind általában az emberekkel s a világgal illőkép bánni tudás, s azért gyakran összeditközéseket tapasztalván és sorsával örök visszavonásban élván, helyeit sokszor változtatta.“

A IX. Beszédhez. G. Dessewffy Aurél dolgozatait elősoroltam az 1842-ki academiai Névkönyv 222—223. ll. Nevezeteseb írásai az általa alapított conservativ „Világ“ ban megjelent, s az XYZ-Könyvben egyesített vezércikkék, a „Magyar nyelv és előkelőink nevelési rendszere“ című

értekezés az Árvízkönyv III. kötetében, a „Magyar nyelv és ellenzői“ gr. Széchenyi István által, ennek Üdvölkédjében, kiadva. Ki bővebben kíván Aurélról ítélni, a testvére Emil által 1843-ban kiadott „Néhány nevezetesebb darab“ közt álló önéletrajzi adatokban, országgyűlési beszédeiben, s ugyanakkor kiadatott német írásaiiban, elégséges anyagot lel.

A X. Beszédhez. A Bölöni Farkashoz szóló, 36. lapon említett, epistolium Kazincy Ered. Munkái I. köt. 152. lapján áll.

A XII. Beszédhez. Körösi Csoma Sándor bővebb életrajzát az Esméreték Tára hozta; Schöfft által Calcuttában élet után rajzolt arcképét pedig az academiai Évkönyvek VII. kötete. — Miután az ismeretes austriai utazó báró Hügel Károly által írt necrológ előttem, midőn felette szónokolék, ismeretes nem volt, azt társunk történetének kiegészítésére (az Oestr. Beobachter után) egész terjedelmében ide iktatom.

„Az utolsó indiai posta azon szomorú tudósítást hozta, hogy amaz ismeretes és tudós erdélyi fi, Körösi Csoma Sándor, folyó évi ápril 11. Dardzsilingben meghalt. A Himalaya völgyeiben olly gyakori és veszedelmes láz volt halálának oka, talán azért, mert csak akkor bírhatták reá, hogy az e betegség ellen használtatni szokott szereket vegye, mikor, fájdalom, már késő volt. Dardzsiling, a szikkemi állodalom városa, olly kevéssé ismeretes hely, miszerint nem lehet felesleges róla néhány szót mondani, hogy megfoghassuk, mi vihette oda szerencsétlen földinket. Szikkem egy, a Himalaya legdélibb völgyeiben fekvő kis tartomány; szélessége hatvan, hossza negyven angol mérföld lehet; két városa Szikkem és Dardzsiling. Kelet felé Butánnal, délné Bengállal, nyugotnak Nepállal határos; éjszak felé Tibettől (Lasszától) a Khawa-Karpola (szó szerint: hófehér hegyek) nevű legmagasb havasok választják el. Lakosai nepáliak és butik. De miután a szikkemi gielpo (király) magát egy lasszai nemzetségtől származtatja, egy része Szikkem nepáli lakosságának szinte a buddhismust tartja, noha marha- és disznóhússal és szesz italokkal élnek. A múlt század végén s a jelennek kezdetén, a gurrák hadjáratai közben Szikkem ezen kalózoiktól elárasztatván, a tartomány egy része Nepállal kapcsolott össze, míg az angoloknak Nepál ellen viselt háborúja alatt 1814-ben alkalmá nyílt a szikkemi guelpónak az idegen jármat lerázni: ki az angolokkal frígyet kötven, ezeknek, mennyire gyenge ereje engedé, e háborúban hű szövetségesök volt. Az angol-ind politica tudnillik ohajthatónak találta Nepál nyugtalan kormányát mindenfelől korlátok közé szorítani; s az 1814-ki háború bevégezése csakugyan módot is nyújtott a kelet-ind társaságnak a kised Szikkemet szomszédai rovására nagyobbitani. Szikkem ezóta Angliának hű frígyese maradt, meg levén ez győződve, hogy függetlensége általa nem veszélyeztetik. A gurrák beütései közben a gielpo Lasszába, a chinai helytartóhoz folyamodott, s ettől percuvi segedelmet nyervén, a gielpo ezóta Lasszával baráti viszonyokban áll, s a két kormány közt nem ritkán követségek váltatnak. Ezek az angol-ind kormány által hiva-

tales leveleknek Calcuttából Lasszába küldésére használtanak. Angliának Chináhozi jelen viszonyai mellett fontos volt a szorosabb összeköttetés Szikkemmel, s azért Dardzsilingben egy kis hadosztálylal angol ügyviselő székel, kinek neve A. Campbell Esquire. Ennek jutott Körösi-Csomának a baráti vég szolgálatokat tehetni, s halála tanujának lenni.“

„Körösi mártius 24. Dardzsilingbe érkezvén, Campbell úrral közlé ohajtását Szikkembe a gielpóhoz utazni, hogy ez úton Lasszába mehessen, hol feles, a tibet irodalomra nézve fontos irományokat reménylt találni: melly nyelvnek élte nagy részét áldozta Körösi azon reményben, hogy e tartomány krónikáiban a magyar nemzet eredetét feltalálja. Lasszában, mint a keleti Tibetország fővárosában s a láma lakhelyén, okkal vélé a tibet tudományosság székét feltalálni, mellynek Ladakban és Kamánban, úgy tartá, csak töredékeivel ismerkedett meg. Miután e tartomány szokása szerint a mindenkori szikkemi király legidősb fia Láma, s a mostani Dzsulgam-Lámát tudós papnak s egy gazdag könyvgyűjtemény birtokosának híresztelék; Campbell úr azt reménylé hogy, ha sikerülne a gielpót Körösi személyes jellemével megismertetni, ki távol vala minden avatkozástól az ország politicájába vagy vallásába, neki lehetőséget szerez elérni azt, mi utazónk életének legfőbb ohajtása volt. Campbell úr tehát a gielpónak nála levő követét küldé Körösihez, hogy ennek terjedelmes tudományáról meggyőződjék, s a szikkemi út indokát magától értse. A vakiel (követ), maga is nem csekély tudományú ember, meglátogatta Körösit, s a legnagyobb mértékben álmélkodott, midőn europai emberben a tibet nyelv illy tökéletes ismerőjét találá, ki a tibet irodalom és vallás ismeretében is őt annyira fölülmúlta. Egyébiránt Campbell úr a vakiel előtt Körösi előbbi életét teljesen megmagyarázta, s meggyőzte őt a felől, hogy a gielpó nem féltheti függetlenségét egy nem angol utazó látogatásától; másfelül azt mondá neki, hogy a gielpó a calcuttai főkormányzónak, mint ki Körösi sikereiben a legelénkebb részt veszi, lényeges szolgálatot tenne, ha őt elfogadná, s lasszai útját mindenkép előmozdítaná. A választ bevárandó, utazónk Dardzsilinghen szándékozott maradni kedvező végzést s indiai mulatása céljának elérését biztosan reménylve.

„Betegsége előtti vég napjai éltének talán legszerencsésebbjei voltak; gyakran nyilatkozott Campbell úr előtt legközelebbi jóvendőjéről, s azt mondá hogy, ha Lasszát elérí, azon túl ohajtása nincsen. Ápril 6. meglátogatta őt Campbell úr; s gyengélkedőnek találván, igyekezett őt arra bírni, hogy orvossággal éljen, de siker nélkül. Körösi azt mondá, hogy Indiában többször volt immár láza, s a rhabarbarán és hánytató borkővön kívül egyéb gyógyszerrel nem él. Az elsőt, úgy mond, azért veszi, mert Dr. Moorcroft ajánlotta neki, az utóbbit, mert egy persa orvos. Campbell úr azt tanácsolván hogy, ha teljességgel nem akar egyebet bevenni, vegye ismét ezeket; egy

szekrényekből egy, látszatra elromlott, darab rhabarbarát s egy hányatatóhor-köves üvegcsét vett elő, s észrevehető bizodalmatlansággal mondá: Minthogy Ön kívánja, holnap beveszek egy kicsinyt, ha nem leszek jobban; ma már késő, mert épen most száll le a nap. Erre Campbell úr egy kis levest küldött neki, s úgy találta hogy más reggel, midőn őt meglátogató, Kőrösi sokkal jobban érezte magát. Mind azok, kik őt személyesen ismerék, s kik közé ezek írója is tartozott, bizonyosan csodálkoztak azon, hogy a jeles férfiú ázsiai útjainak leírhatatlan nehézségei és bajai iránt tökéletesen érzéketlennek látszott, s azokat soha sem emlegette. Azon sok beszélgetések alkalmával, mik Kőrösi s e sorok írója közt Calcuttában folytak, mennyire ez emlékezik, csak egyszer lett észrevehető, miszerint Kőrösi saját életét nem kevesebbre becsülte, mint minden más, kit a dicsvágy rendkívüli törekedésekre ösztönöz. Érzéseinek e kitörését annak fölfedezése okozta, hogy a tibet nyelv a sanscrittal alárendelt viszonyban áll, s annak észrevétele, hogy elrekesztve az emberi társaságtól, Tibetnek egy magányos klastromában, nyomorú életet élt le, hogy — romlott sanscritot tegyen magáévá. Azon kétségbeesés kivételével, melyet akkor érezni vallott, s mely tettei indokát világosan elárulta, érzéketlennek látszott az emberek tapsai iránt, s asceticus alázattal határos szerénysége nem jogosítá azt hinnünk, hogy áldozataiért sikerei öntudatában kárpótlást lelt. Valami rejtélyes érzés töltötte őt el, mi erőt ada neki minden bajt, nélkülözést, sőt kínokat elviselni azon meggyőződésben, hogy általuk valami a távolban fekvő nagyot viend véghez. Úgy tetszett, mintha valamely fontos titok birtokában volna, melynek egykori betelése őt minden szenvedéseieért kármentesíteni fogja. Kőrösi elzárkozott volt a legnagyobb mértékben: biztos közlést tőle nem lehetett várni. Annál inkább lepetett meg Campbell úr azon fordulat által, melyet Kőrösi a fent említett beszélgetésnek adott. Tartózkodás nélkül kimondá, mely érzékeny az ő lelke a világ javalásai iránt, mi mélyen érezte azon nélkülözéseket, melyeknek ki volt téve, s mi nagy volt azon erőfeszítés, melynek köszönheti a világ e felvilágosításokat, miket neki a tibet irodalom megismertetése által adott. Campbell úr azt beszéli, hogy Kőrösi e beszélgetés közben sok évi tibeti utazásait lépésről lépésre tárgyalta, tartózkodása minden helyéről megjegyezte, mit nyert ott e nehéz nyelv megtanulásában, s mely elismerést vívott ki magának az indiai és europai tudósok részéről. Különösen azon cikk emlékekezete látszott őt megörvendeztetni, melyet Wilson úr iktattatott a Government Gazette 1829. jul. 9-dikei számába, s mely lapot Kőrösi mindig magával horda, s Campbell úrnak fel is olvasott. A cikk azon rendkívüli erőlködések és fáradsalmakra vonatkozik, melyeket Kőrösi Kamánban, a zimsz-kari klastromban tizenegy évig huzódott tartózkodása idején tett és tart, hol a hévmérő az év négy havában állandóan a 15-dik fagyfok alatt állott, míg ő egy, négyszögben kilenc lábnyi szobára volt szorítva, s abban, fűtés nélkül, reggeltől estig olvasott és írt; ágya a puszta föld, egyetlen oltalma a

hideg ellen az épület fala volt. S e kfnos helyzetben sikerült neki negyven ezer szót gyűjteni, rendezni, tibet szótárát és nyelvtanát elkészíteni.“

„Körösi utjának célja, mint tudatik, a magyarok őshonának felkeresése volt; ő ezt a nyelvrokonságok után reménylő fölfedezni. Néhány tibet szó, melly magyar szóval hangban találkozik s minden esetre ezzel egy eredetű, eszközle, hogy Tibet határain tovább mulata. Utolsó utjának ugyanazon célja volt, s ezt Lasszától éjszakra csakugyan el reménylő érní. Lelkének minden tehetségei e cél felé voltak irányozva; s Campbell úrral folytatott végső beszélgetésében erről fejtette ki nézeteit. Kérdezte őt, hogy vajjon a „Hung“ nevezet, melly Campbellnek egy, a limbu népről írt értekezésében fordul elő, s ennek egy külön fajtát jelzi, szolgáltatott-e immár alkalmat Indiában a feletti vizsgálatokra: van-e e hungok s a húnok között törökonság? Ő a két név összehangzását csodálatosnak tartotta: míg Campbell hungjai a föld egy elzárt szögletének (Butánnak) jelentéstelen népecskéje, azon népek pedig, mellyek Ázsiából Európába költöztek, s a magyarok elődei, nagy nemzetet alkottak. Campbell úr azt felelte, hogy a limbu-hungok eredeti hazája kétségkívül a Himalayától éjszakra esik, s miután Körösi ugyanezt hiszi a húnokról, nem lehetetlen hogy azok ugyanazon nemzetnek maradékai. Körösi azt felelé, hogy az igen is lehet, de ő nem hiszi; s ezután, inkább a távolban keresvén mi talán közelében volt, véleményeinek elmés de egyszersmind rendkívüli fejtegetéseibe bocsátkozott, mellyekben előterjesztette nézeteit a felett: hogyan hagyák el hazájokat a húnok, s miért kelljen őket Közép-Ázsiától olly messze keletre helyezni. Kimondá abbéli meggyőződését, hogy hűzamos és fáradalmas kutatásai célját a dzsugur nép feltalálásában elérendi, mellynek honát Lasszától kelet és éjszakra, Kám tartományban, a tulajdonképi Chína nyugati határain gondolá fellelni: ezt obajtá még ez életben elérni, ott fogja, ugy mond, azon törzsököt fölfedezni, miket eddig foganatlanul nyomozott. Reményeit a nyelvrokonságokra alapítá, állítván, hogy a „Hungar“ név a szlavón, celta, erdélyi-szász és német nyelvekben Ungar és Yungarra korcsosult; már pedig arab, török és perzsa munkákban egy középázsiai nemzet említtetik, mellynek erkölcsai és szokásai sok hasonlatosságot mutatnak azon népével, melly keletről költözött be Magyarországra: azon nép pedig ama nyelvekben Ugur, Vugur, Jugur neveken fordul elő; s ő bizonyos benne, mikép ama munkákban azon vidék van lakjokul kitűzve, hol ő azokat most keresi. Campbell úr azt jegyzi meg, hogy Körösi még egyéb okokkal támogatta rendszerét, de mik neki kevés becsűeknek látszván, emlékezetéből kiestek. Egyébiránt bizonyosnak látszik, hogy Körösi e beszélgetés alkalmával közel halálának előérzete által bíratott e nyilatkozásokra, mert senki, ki őt ismerte, nem emlékezik, hogy elméletét, melly minden tetteinek és vállalatainak oka volt, valaki előtt kifejtette volna. Ő maga e fölfedezést élte legfontosbikának tartotta, s ugy látszik, mintha közel elhúnyta

sejditésében hazájának kívánta volna hagyományozni fölfedezését, reménylőn, hogy ez oda valahogy csakugyan eljutand. Szolgáljanak tehát a jelen sorok e végszándék teljesítésére; ezek írója úgy érzi, mintha az elhunytak folyton hányódott lelke csak akkor találhatná vég nyugalmat, ha fáradalmas és nyomorultan leélt létének gyümölcse vele egy sírba nem dől. Minden esetre kötelességet vél szerző teljesíteni, midőn e kitűnő jeles férfiú vég szavait közli a világgal, mik azon tudósokra nézve, kik e tárggyal foglalkodnak, becsesl bírnak. Fájdalom! méltán tarthatni attól, hogy saját hazájában csak kevesen fogják alaposan méltányolni tudni Csoma nagy érdemeit a tudományok körül, mert vizsgálódásai egy kevésbé ismert mezőt illetnek, s oly tartományt, melly Európától minden tekintetben igen távol áll. De mindenki, tudós vagy nem, kénytelen lesz Körösiben e kitűrést, az élet megvetését, s még inkább szellemi célok üzésében e sokévi kínos magány elviselését bámulni.“

„Háttra van még néhány szó az elhunytak vég perceiről. Minden esetre nyugtató azon gondolat, hogy földünk oly emberektől körülvéve bűnyt el, kik őt tisztelték, s hogy Indiában pénzbeli zavart nem érzett. Az utóbbit ő a császár ajándékának köszöné, ki neki azt mint magyar király kegyeskedett megküldeni, s a két magyar tábla pártolásának*). Noha apríl 7-én sokkal jobban érezte magát, mint azelőtt való nap; mind a mellett előre látható volt a láz visszatérése, melyet azon vidékeken csak a legerősebb szerek bírnak megelőzni, s mellynek, ha a második roham meg nem gátol-tatik, harmadika rendszerint halálössá lesz. Körösit nem lehetett reá bírni, hogy orvossággal éljen. 9-én Campbell úr Dr. Griffithtel látogatta meg; láza erős volt, félre beszélt, állapota veszedelmes lett. Sok bajjal lehetett rá venni, hogy a rendelt szert bevegyc; halántékaira tapaszírt tétetett. 10-én valamivel jobban volt, de képtelen összefüggőleg beszélni. Este visszatért a láz minden szellemi erők megbénultával, és 11-én reggeli 8 órakor K. minden haláltusa (mélyebb lélekzetvétel) nélkül, egészen fájdalomtalanul elhunyt. Teste húsz esztendő óta folytatott életmódja által el volt szikárodva, s illy betegséggel dacolni erőtlen. 12-én reggeli 8 órakor a dardzsilingi állomás szokott temetőjén tétetett nyugalomra, valamennyi angolok jelenlétében, kik ott múltattak. Campbell úr beszédet tartott emlékezetére. Hátrahagyott hol-mia négy, könyvekkel s írásokkal teli, ládából állott, egy ódivatú kék öltö-zetből, mellyet állandóan hordott, s mellyben meg is halt, néhány ingből s érc főző eszközökből. Táplálását thea tette, mellyet nagyon szeretett; s egy-szerden főtt ris, de mellyből csak keveset szokott volt enni. Szalmafonaton, mellynek két oldalán osztályos láda állt, ült, evett, halt, tanult ő; soha sem

*) Nincs-e az állításában báró Hügelnek tévedés? Nem a Reguly dolgának hírebből keletkezett-e az? Előtte legalább Körösinek királyi és országos segélytessé tudva nincs, megyei igen. T. F.

nappal sem éjjel, nem vetkezett, és csak ritkán járt ki. Bort, vagy másféle szezases italt nem ivott soha; dohányt és burnótot nem szítt, semminemű Indiában szokványos itallal, millyen a mákony, bang vagy szaodzsai, nem élt. Hagyománya az említett négy ládán kívül 5000 rúpiából állott indiai statuspapirosokban, 300-ból bankjegyekben, 224-ből különféle pénzmemekben, és 26 aranyból, mik övébe voltak bevarrva. Midőn Calcuttát február első felében elhagyta, itt törvényszékiileg letett 5000 rúpiányi statuspapirosait azon esetre, ha tibeti utjáról vissza nem térne, az ottani Ázsiai-Társaságnak hagyta valamely tudományos célra fordítás végett. —

Ezen, szeretettel írt, érdekes necrológból nagy érdemű hazánkfűt festő egyéb adatokon kívül azt is tanuljuk örömmel, hogy mármár elenyészett reménysége, úja első célját létesíthetni, a tibet emlékek hűzamosb tanulása által újra feléledett benne, sőt hogy egyenesen e végre tételt ez utolsó út, mellynek korai és eléggé nem fájlalható áldozata lett. Nem oszthatom ugyan Körösi vérmes reményeit: mert ha bebizonyodnék is, hogy a dzsugurok őseink egy szakadékat teszik, ebből még nem az következne, hogy hazájok a magyaroknak is ősi hazájok, hanem csak az, hogy ezek egyik ága a sors ismeretlen viharai által éjszaki Tibetbe sodortatott; s mert azok nézetére, kik Neumann újabb vizsgálatai után talán készek ismét a Desguignes véleményéhez térni, a hűnokat a hionguúkkal azonosítani, s Körösi hitében új védokot sejtteni, ha tagadólag is, némi világosság volt várható; ezenkívül pedig az ázsiai ethnographia ismét új adatokkal szaporodván, az egyetemes tudomány nyert vala. Akár mint legyen a dolog, Körösi a nemzet mint nagy emberére örökké büszke lehet: mint ki ritka hazafisággal áldozatos tudományszeretetet és vas állandóságot csatolt össze, a tibet nyelv ismertetésével az egyetemes tudományt gazdagította, s nevünket egy távol égőv alatt díszszel vette körül. Fogja-e a helyet, hol Körösi tetemei nyugszanak, hálás népe egyszerű de az idővel dacoló emlékkövel megjegyezni, melly az eurpai vándorral századok múlva is tudassa, hogy ott egy valóban nagy magyarnak hamvai porlanak?

A XIII. Beszédhez. Kolossváry egyházi beszédei gyűjteményéből, azóta hogy e beszéd tartatott, két kötet, Kolossváry Ferenc által szerkesztve, csakugyan megjelent Pozsonyban, 1843.

A XIV. Beszédhez. A 81. laphoz. Idősb Kármán József nemeslevelében többi közt e sorok fordulnak elő: „Nos attentis et consideratis fidelitate, fideliumque servitorum meritis fidelis nostri senioris Josephi Kármán, superintendentiae Transdanubianae Helv. Conf. addictorum ord. Notarii, Tractus Palánkensis senioris, et Ecclesiae Helv. Conf. add. Losoncensis Ministri, quae Idem vestigiis Avi, non secus et Genitoris sui, quorum alter penes ecclesiasticum statum in munere Pastoralis, hic vero penes Rem Literariam in Professoratu singulari cum zelo et industria semet exhibuerunt, Bonumque Publici promovere studuerunt, insistendo, penes

Scholam Losonciensem inde ab a. 1762. continua serie Munio aequae tam Scholastico tum vero Ecclesiastico pro commodo Reipublicae simul et Privatorum insigniter semper defungendo, prout alias etiam pro quarumvis circumstantiarum ratione, atque occasionum exigentia sacrae praelibati Regni nostri Hung. Coronae, Augustaeque Domui Nostrae Austriacae fideliter et constanter exhibuit ac impendit“ . . . stb. A nemesség Kármán Józsefnek, az atyának, II. Leopold által adatott meg, de az oklevél csak 1792. júl. 26. I. Ferenc által adatott ki. — Kármán András losonci prof. volt 1738-ban, midőn fia József, a mi Józsefünk atyja, született. Egyébiránt id. József 1794. maj. 13. szenteltetett fel superintendenssé, s 1795. apr. 5. halt meg. — Andrástól egy hittani iktató értekezés (Utrecht, 1728) és két rendbeli halotti beszéd maradt fen; id. Józseftől pedig: Istennel való társalkodás, I. rész Sturmtól, II. rész Tiedétől; Ekkleziiai Agenda; Innepekre és köznapokra írott könyörgések; Osterwald katechismusa; s kéziratban halotti predikációk. (I. Tóth Ferenc: a helv. v. tartó túl a dunai . . . püspökök élete. Győr, 1808. 8r. 196—201 II.). — A 85. laphoz. Míg hiteles forrásból nem értesültem Kármán és Fanni viszonyukról s a „Hagyományok“-ban leírt történetről, többekkel együtt fordított munkának tartottam azt; mintegy akaratlanul is kételkedve, hogy illy szellemvirágok magyar földön teremhettek. E kétségek örömmel hátráltak egy kortanu bizonyításai előtt.

A XV. Beszédhez. Nem mellőzhetem e helyt gróf Dessewffy Józsefnek Aurél fia életéről Császár Ferenchez írt levele megemlítését, mely, mint reménylem, a Dessewffy Aurél készülöben levő Albumában meg fog jelenni; s gyöngye leend irodalmunknak mint az elhunyt (Aurél) kedélye s szelleme bontakozásának lélektani vázlata, s tükrö a nemes atya classicaí lelkének, ki elvek szerint kormányozván fia nevelését, azon koszorúznak, mely ennek holt halántékait veszi körül, néhány legszebb levele csakugyan öt illeti.

A XVII. Beszédhez. Hegedűs érdemei közé tartozik az enyedi főiskolának nyomdával ellátatása, hol Eutropius és Cornelius Nepos az ő felügyelése alatt jelentek meg (Ac. Név. 1845. 86—87. l.).

A XX. Beszédhez, 114. laphoz. Gegő irásai elősorolvák az 1845-ki acad. Név. 89—90. II.

A XXIII. Beszédhez. Gévy oklevéltárának címe ez: „Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhaeltnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI. u. XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken.“ Wien in Commission bei Schaumburg u. Comp. 1838—1842. Az I. és II. kötet, amaz öt, ez három füzetben egészen jelent meg, a III-dikból is három füzet, de még ehez járulandott egy. E nevezetes gyűjtemény I. Ferdinánd királyunk török követségeit foglalja magában 1827—1841-ig, s Igy János király halálán túl terjed. Az egész gyűjtemény kilencven füzetre volt számítva, mely mintegy húsz kötetben mind azon diplomaticai okirato-

kat fogta adni, legnagyobb részt először, minden esetre pedig leghitelesben, mik a magyar-török viszonyok belső kerekletének ismeretére nélkülözhetlenek. Gévay a honi történet iránti lelkes szeretetből el volt határozva saját erszényére folytatni e gyűjteményt, míg él, bár költségei legkisebb részének várhatta csak megtérülését. Mikor lesz ismét emberünk, ki az arra való tudományyal és kitűnő munkássággal egyszersmind elég külső módot és illy áldozati készséget kapcsoland össze? Elsőbbik tekintetben méltó utódját lelő vala barátjában Jászay Pálban, de ki fogná e vállalat anyagi terhet viselni? A történeti jogú magyar haza történeti közönsége? mely nincs? O, o! — *difficile est satiram non scribere!*

A XXVII. Beszédhez. A 180. laphoz: Kis irói munkálatainak teljes sora „Emlékezései“ második kötetében látható, mely halála után jelent meg. A munka iránti részvét lehetővé teendi-e örököseinek az Emlékezések III. kötetét is közzé tenni? Költői munkáinak új és teljesebb kiadását, szinte már halála után, saját megbízásából, tölem vették tisztelői.

A XXVIII. Beszédhez. Vajda emlékezete a Kisfaludy-Társaság tizedik köz ülésében ültetett Garay János által. Ki a korán elhunytól többet akar tudni, ennek beszédében találand azt. Írásai lajstromát az 1847-ki acad. Névkönyv adja, a 112—113. lapokon.

A XXIX. Beszédhez. Jankowich írásai teljes sora ugyanczen Névkönyv 117—118. lapjain áll.

A második könyvhez.

A X. Beszédhez. A szőlónak indítványa a Kisfaludy-Társaság által elfogadtatván, e beszéd az országos RRhez intézett kérelembe szinte szóról szóra ment által, mit azok kedvéért, kik a kettőt összevetnék (a kérelem az orsszágyűlési irományok közt s a Kisfaludy-Társaság Évlapjai V. kötetében fel levén található), meg kellett jegyeznem.

A XI. Beszédhez. A kétség, mely e rövid beszéd elején kimondatott, azóta, előttem legalább, teljesen eloszlott. A finn népek a hún törzöknök, ismeretlen időben, minden esetre a keresztény kor előtt, elszakadt ágai; mert már Tacitus ismeri őket mint éjszaki Németországban megtelepedett népet.

A XIV. Beszédhez. Senki ez előadásban teljes történetét a képző művészeteknek Magyarországon nem várhatja, ha illet adni most már lehetne is: mert a reá alkalmat adott felszólítás csak pár nappal előzte meg a museumi ünnepet, és így csak a körülöttem már megvolt jegyzeteket használhattam fel. Azon néhány toldás, mely itt hozzá járult, csak olly dolgokat tárgyz, mik épen eszembe jöttek: mit azért jegyzek meg, nehogy e kis dol-

gozattól több kíváncsság mint a mi lehetett, sőt mit szándékoltam. — Azóta az academia nevezetes lépést tett műemlékeink ismeretének megszerzésére; Henszmann Imre jeles archaeologunk és műismerőnk nem csak egy, a kassai főtemplomot ismertető derek műépítészeti leíró munkát adott, hanem legközelebb annak remek festvényeit is megismertette az academiában (M. Szépirodalmi Szemle, 1847. II.), s koronként műutakat teszen. Azóta fedeztettek fel a marmaros-szigeti régi falfestvények (M. Acad. Értesítő. 1847. 2. Sz.), azóta folynak a Buda feletti sz. Lőrinc-klostromi ásások Bugát Pál s némely más academicusok részvételével, sőt, hogy egyebekről hallgassak, azóta kezdé — miután Jerney a figyelmet az érdi kúnhalmokra fordítván, azok ásását indítványozá — Lucenbacher János ugyanitt a föld kebeléhez intézni történeti kérdéseit, s a föld nem tagadja meg feleletét. E perctől fogva őstörténetünk új aerába lépett. Hazafiak! ha már pénzzel nem áldozunk, legyen legalább lelkünk figyelmezni arra, mit munkálni és egyszersmind áldozni kész tudósaink tesznek, s legyen szívünk e nagy dolgoknak legalább örülni!

A XVII. Beszédhez. Dr. Földi János tisztelői 1847. apríl 6., mint Földi halála (46-dik) évfordulati napján, érzékeny kegyeleti ünnepet rendeztek Hadházon, a jeles író sírja mellett, melly egy ákász ültetéséből s az elhunyt érdemei emlegetéséből állott. A nyelvész és természettudósról Lugossy József debreceni tanár szónokolt; a szépirodalom embere reám volt bízva, ki, habár a hely színén személyesen meg nem jelenhettem is, az általam tisztelt férfi dicsőítésétől elmaradni nem kívántam. Így tehát e beszéd ön általam megküldve, mellyet kérésemre Lugossy tanár adott elő. — A 290. lap on Csokonai „ismeretes blumaueri ódája“ alatt „Az árnyékszékhez“ címzett értetik, melly az én Csokonaimban a 784. s köv. l. áll. Földi levele, melly itt említettetik, s mellyel Kölcsey őt olly érzékenyen sújtja, több okból jelentos lett izlésünk történetében, s azért, ha ma holnap módom lenne „Magyar tudósok Levelei“ című gyűjteményemet, melly történeteink s állapotainkat, kivált az utolsó félszázadait, nagy mértékben felderítené, közzé tenni, ebben a Földi levele is világot látna. — U. ott a végszóban vonatkozás van Földi Hattyudalának e soraira:

Egy ákászi körtvélyfám helyébe
Ültessen egy jóltevő kéz,
Mellyről Zephyr nap lementébe
Susogva majd síromra néz.

Mindegyiket tuskék borítják,
Mint az én kinos életemet;
Ők azt védelmekre fordítják
A mi engem sírba temet.

Ti gyermekek! ha majd látjátok
Hús balzsamú virágait
Májusban nyílni: ne bántásatok:
Hadd fedjék Földi hamvait.

E szavak pedig: Feltűnt azon emberi század stb Csokonai e soraira céloznak:

Lesz még az a kor, melybe . . .
 . . . ezt mondja népünk: Oh miért nem
 Élték ez emberi századunkban?!

Öd. I. 2.

A kiadó utójegyzete. A II. könyv XVII. és XVIII. számok alatti beszédeinek sajátkép az I. könyv végén lett volna helyük, de a nyomtatás, mikor azok elmondattak, előbbre haladván immár, kénytelen volt a kiadó azokat a II. könyvhez ragasztani.

Sajtóhibák.

4. lap. 22. sor. olv. Szentjóni és
 20. „ 9. „ „ 1775
 105. „ 3. „ s helyett tégy vesszőt.
 177. „ 12. „ olv. királyi
 191. „ 28. „ „ irodalom iránti

POZSONYBAN, 1847.

WIGAND KÁROLY FRIGYES BETŰIVEL ES RÖLTSEGEN.

FEB 3 - 1959

